

سال: ۱۴۰۲، دوره ۳، شماره ۴، صص: ۱-۱۲۴

QR کد	صفحه	عنوان
	۱-۱۹	واکاوی رویکردها و سیاست‌های دو دهه مداخله در بافت‌های فرسوده شهری تهران مبتنی بر نظریه زمینه‌ای راما قلمبر دزفولی، مریم حسینی مقدم
	۲۰-۳۷	بررسی تاثیر عوامل نهادی و کالبدی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهرهای مهران و ایلام) احمد کرمی، آرزیتا رجبی، ناصر اقبالی
	۳۸-۵۲	پیشران‌ها و موانع ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار احمد شجاعیان، علی اصغر پورعزت، غلامرضا معمارزاده طهران
	۵۳-۶۴	ارزیابی میزان تحقق الگوی کاربری زمین در طرح‌های توسعه شهری و برنامه‌ریزی ارتقاء آن (مطالعه موردی شهر میرجاوه) مهران قاسمی، سید غلامرضا میری
	۶۵-۷۹	تبیین ارتباط فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه شهر سوران) رقیه ریگی، سپیده حضرتی
	۸۰-۱۰۵	تدوین پیش‌نویس شاخص‌های سالنامه‌های آماری کلان‌شهرها و مراکز استان‌ها (مطالعه موردی: سالنامه آماری ۳۱ مرکز استان کشور ایران) محمد رضا اقبال، حسن رضا پور میر صالح
	۱۰۶-۱۲۴	الگوی تاب‌آوری شهری در مواجهه با بحران سیلاب (مورد مطالعه: رودخانه خرم رود شهر خرم‌آباد) امیررضا پروری، کرامت اله زیاری، سعید یزدانی

The journal of Urban Futurology

Online-ISSN: 2783-4344

Year: 2024, Vol 3, No 4, PP: 1-124

Title	Page	QR Code
Examining Two Decades of Intervention Approaches and Policies in Tehran's Dilapidated Urban Landscape Using Grounded Theory Rama Ghalambordezfooly, Maryam Hoseiny Moghadam	1-19	
Examining the Causal Pattern of Effective Components in Regional Development Policy with Religious Tourism Approach: A Case Study of Ilam and Mehran Cities Ahmad Karami, Azita Rajabi, Naser Eghbali	20-37	
Driving and Inhibiting Themes of Nation-Building in Path to Sustainable Development Ahmad Shojaeian, Ali Asghar Pourezat, Gholamreza Memarzadeh Tehran	38-52	
Evaluation of the Realization of the Land Use Pattern in Urban Development Plans and Planning for its Improvement: A Case Study of the City of Mirjaveh Mehran Ghasemi, Syed Gholamreza Miri	53-64	
Exploring the Relationship Between Urban Space and the Feeling of Social Security: A Case Study of Soran City Roghayyeh Rigi , Sepideh Hazrati	65-79	
Identification of Statistical Yearbook Indices in Provincial Capitals and Metropolitan Centers (Case Study: Statistical Yearbooks of Iran's 31 Provincial Centers) Mohammadreza Eghbal, Hasan Rezapour Mirsaleh	80-105	
Model of Urban Resilience in the Face of Flood Crisis: A Case Study of Khorramroud, Khorramabad City Amirreza Parvari, Keramatollah Ziari, Saeid Yazdani	106-124	

Examining Two Decades of Intervention Approaches and Policies in Tehran's Dilapidated Urban Landscape Using Grounded Theory

Rama Ghalambordezfooly¹, Maryam Hoseiny Moghadam²

1- Associate Professor, Department of Urban Planning, Pardis Branch, Islamic Azad University, Pardis, Iran.

2- Master in Urban Planning, Department of Urban Planning, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Article info	Abstract
<p>Article type: Research Article</p> <p>Received: 2023/09/13</p> <p>Accepted: 2023/12/24</p> <p>pp: 1- 19</p> <p>Keywords: Urban planning; Dilapidated area; Urban Fabric; Grounded theory.</p>	<p>Nowadays, the vulnerability of cities, especially old structures, to natural disasters such as earthquakes has become a global issue for experts in various fields. This issue has become more acute in recent decades for countries like Iran, which have natural and risky structures. The main question arises: which approaches and policies have been evaluated as successful in revitalizing worn-out and inefficient urban areas? Furthermore, what is the optimal policy for intervening in the renovation of Tehran's worn-out urban fabric? This research aims to determine the optimal policy and approach for intervening in Tehran's dilapidated urban areas based on experiences, with three sub-goals. The first sub-goal is to describe the indicators and criteria of the approaches and policies used in two decades of intervention in Tehran's dilapidated urban areas, including economic, physical, social, environmental dimensions, and significant thoughts and events. The second sub-goal involves explaining the indicators and criteria of the approaches and policies used in two decades of intervention, expanding upon the dimensions covered in the first sub-goal. Finally, the third sub-goal aims to elucidate the differences between the approaches and policies implemented in two decades of intervention in Tehran's dilapidated urban areas. The research method employed is descriptive-analytical, with grounded theory utilized throughout. This approach led to the formulation of a contextual theory for two decades of intervention in Tehran's dilapidated urban areas, comprising four causal conditions: background, continuity, and consequences. Each of these conditions includes subgroups that have direct or indirect effects.</p>

Citation: Ghalambordezfooly, R. & Hoseiny Moghadam, M. (2024). Examining Two Decades of Intervention Approaches and Policies in Tehran's Dilapidated Urban Landscape Using Grounded Theory. *Journal of Urban Futurology*, 3(4), 1-19.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

Extended Abstract

Introduction

Nowadays, the vulnerability of cities, especially old and worn-out structures, to natural disasters such as earthquakes has become a global issue for experts in various fields. This issue has become more acute in recent decades for countries like Iran, which have natural and risky structures. The main question is: which approaches and policies have been evaluated as successful in revitalizing worn-out and inefficient urban areas? Additionally, what is the optimal policy for intervening in the renovation of Tehran's worn-out urban fabric? This research aims to determine the optimal policy and approach for intervening in the dilapidated urban areas of Tehran based on experiences and has three sub-goals. The first sub-goal is to describe the indicators and criteria of the approaches and policies used in two decades of intervention in Tehran's dilapidated urban areas, including economic, physical, social, environmental dimensions, and significant thoughts and events. The second sub-goal involves explaining the indicators and criteria of the approaches and policies used in the two decades of intervention in Tehran's dilapidated urban areas, expanding upon the dimensions covered in the first sub-goal. Finally, the third sub-goal aims to explain the differences between the approaches and policies implemented in the two decades of intervention in Tehran's dilapidated urban areas.

Examining the global experiences of intervention in urban contexts indicates that strategies and implementation measures of intervention are based on different goals. Therefore, the most important issue in this regard is to pay attention to the goal of the intervention. Also, renovation measures differ according to the context of the action. The type of uses and activities in the context and the social and economic characteristics of the resident population in the experiences of England, or the quality of access to the context and the level of benefit from urban services and infrastructure in the experiences of Paris, are factors that are influential in formulating an intervention strategy in the context and should be considered. Another issue is the difference between historical and valuable textures and ordinary and worthless textures. Historical

contexts in all countries lack the possibility of maximum intervention due to the multiplicity and concentration of valuable elements, and the strategies adopted in these contexts are based on protection and revitalization, while in other urban contexts, there is no such restriction for intervention, and due to the characteristics of the context, such as the increase in population, activity in the context, and the need to compensate for the lack of services and infrastructure, a wider intervention is required. In general, it can be said that there are common positive indicators in the modernization experiences of different countries, and these indicators have had a significant impact on improving the regeneration process.

Methodology

This research can be considered as applied research in terms of its goal and qualitative in terms of its data analysis method. Grounded theory has been employed for data analysis. Furthermore, the research method is descriptive-analytical, with grounded theory—a qualitative method—used throughout. Regarding the statistical population of this research, it should be noted that interviews were conducted with 10 experts, city managers, and key individuals related to the subject. This group includes managers of the Tehran City Renovation Organization, experienced experts from renovation offices, and university professors who possess both academic education and significant experience in this field. In general, the snowball sampling method was utilized in this research.

Results and discussion

The results of data analysis can be classified into four dimensions or causal, contextual, continuity, and consequence approaches. By examining the policies and approaches of two decades of intervention in the dilapidated urban tissues of Tehran, five approaches were evaluated by relevant managers, experts, and professors. The findings showed that these approaches had many problems, the most important of which were non-systematic performance, financial issues hindering progress, improper execution, and lack of attention to the needs and interests of users and residents. These issues, such as unsystematic performance and lack of attention to beneficiaries, have been emphasized in

previous research. This led to the formulation of a contextual theory of two decades of intervention in Tehran's dilapidated urban tissues, which included four causal conditions: background, continuity, and consequences. Each of these conditions included subgroups that had direct or indirect effects.

Conclusion

In summary, achieving a balance between modernization goals and policies is essential. Among the existing characteristics, neighborhood development stands out as the most important, serving as an umbrella for change and optimal policies. The result of this study is a new and integrated approach that incorporates elements from previous approaches. The optimal policy proposed in this research advocates for a balanced modernization approach, characterized by a focus on acquisition policy, avoidance of organizational self-centeredness, collaboration among organizations and trustees, restoration of

balance in neighborhoods, active involvement of the private sector and community, establishment of neighborhood development offices, and implementation of incentive systems to encourage maximum participation of the public.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

The authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work. No competing interests were declared.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

واکاوی رویکردها و سیاست‌های دو دهه مداخله در بافت‌های فرسوده شهری تهران مبتنی بر نظریه زمینه‌ای

راما قلمبر دزفولی^۱، مریم حسینی مقدم^۲

۱- دانشیار گروه شهرسازی، واحد علوم و فناوری پردیس، دانشگاه آزاد اسلامی، پردیس، ایران
۲- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>فرسودگی و زوال شهری یکی از مسائل جدی و پدیده‌های غیرقابل اجتناب است که مدیریت شهری در بسیاری از شهرهای جهان، الگوها و سیاست‌های گوناگونی برای تعدیل این پدیده و پیامدهای آن به کار گرفته‌اند. لذا سؤال اصلی این پژوهش در این زمینه این است که کدامیک از رویکردها و سیاست‌ها در احیای بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری موفق ارزیابی شده است؟ و سیاست بهینه در روند مداخله در نوسازی بافت فرسوده شهری تهران چگونه است؟ هدف اصلی پژوهش مطالعه رویکردها و مداخلات به‌منظور شناخت رویکردهای غالب و تأثیرگذار در زمینه نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری بوده و تعیین سیاست و رویکرد بهینه در مداخله بافت‌های فرسوده شهر تهران بر اساس تجربیات به‌عنوان فرعی دنبال شده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و از نظریه زمینه‌ای (Grounded Theory) که روشی کیفی بوده در این پژوهش استفاده شده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات، مصاحبه عمیق با متخصصین بوده و از نرم‌افزار Maxquda جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات استفاده شده است. تنظیم تئوری زمینه‌ای برای دو دهه مداخله در بافت‌های فرسوده شهری تهران تحت تأثیر چهار شرایط علی، زمینه‌ای، تداوم و پیامدها بوده که هر کدام از این شرایط شامل زیرمجموعه‌هایی است که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم تأثیرگذاری داشته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هیچ‌یک از رویکردهای مداخله، فرایند کاملی نبوده و دارای نواقصی جهت تحقق اهداف بوده است. نهایتاً رویکرد و سیاست بهینه برای مداخله بافت فرسوده بر مبنای تئوری زمینه‌ای با عنوان اختصاری «نوسازی متوازن» شکل گرفته که از ویژگی‌های آن می‌توان به مشارکت مردم، هزینه کرد مدیریت شهری برای تملک جهت تأمین خدمات و املاک دارای تعارض و یکپارچگی اجرای سیاست‌ها در سازمان‌های متولی (خودمحمور نبودن) اشاره کرد.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۲</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۳</p> <p>صص: ۱-۱۹</p> <p>واژگان کلیدی: سیاست‌گذاری شهری، بافت‌های فرسوده، نظریه مبنایی، گردند تئوری.</p>

استناد: قلمبر دزفولی، راما؛ و حسینی مقدم، مریم. (۱۴۰۲). واکاوی رویکردها و سیاست‌های دو دهه مداخله در بافت‌های فرسوده شهری تهران مبتنی بر نظریه زمینه‌ای، فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۳(۴)، ۱-۱۹.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

نویسندگان ©

مقدمه

شهرهای قرن بیست و یکم با چالش‌هایی روبه‌رو هستند که پیامدهای بالقوه جدی بر آینده زندگی شهری بر جای می‌گذارد (بایرام‌زاده و فوادمرعی، ۱۴۰۲، ۵). به طوری که آسیب‌پذیری شهرها به خصوص بافت‌های قدیمی و فرسوده در برابر بلایای طبیعی مانند زلزله، برای متخصصان رشته‌های گوناگون به مسئله‌ای جهانی تبدیل شده و این موضوع برای کشورهایمانند ایران که ساختاری طبیعی و مخاطره‌آمیز دارند، در دهه‌های اخیر، نمود حادثتری پیدا کرده است. از دهه ۱۹۷۰ میلادی بود که فرسودگی بافت شهری، مطرح و پیامدهای آن مطرح شد و در همین راستا بود که حامیان طرح‌های بهسازی و نوسازی پرچم خود را برافراشتند و به الگوواره‌هایی برای نوسازی این بافت‌های فرسوده شامل بازسازی مناطق شهری، ارتقاء توسعه پایدار، کیفیت زندگی شهری و پیشگیری از بحران‌های شهری اشاره داشتند (ابوذری و زیاری، ۱۳۹۸).

رویکردها و سیاست‌های اجرا شده در دو دهه اخیر شهر تهران، اغلب بر رویکرد طرح‌های سامان‌دهی بافت فرسوده شهری مطابق با عصر جهانی‌سازی بر رشد اقتصادی و باز ساخت کالبدی در راستای انباشت سرمایه تأکید داشته و اجرایی شده است؛ اما به نظر بسیاری از متخصصین موفق عمل نکرده است. نهایتاً بسیاری از این طرح‌های نوسازی و بهسازی به سرانجام نرسیدند و درعین حال با مشکلات زیادی روبرو شدند که به توقف‌های طولانی مدت پروژه‌ها انجامید. به عنوان مثال می‌توان به مداخله در محور نواب شهر تهران با رویکرد تخریب کامل بخشی از بافت قدیمی که در داخل طرح احداث بزرگراه قرار داشته است، اشاره کرد. در این طرح بدون در نظر گرفتن ساختار کالبدی- فضایی منطقه، مداخله صورت گرفته است؛ ایجاد فضاهای شهری، عرصه‌های عمومی باکیفیت و سرزنده بودن، نادیده انگاشته شده‌اند. شاید این امر، به دلیل نداشتن مطالعه و بررسی کافی از خود منطقه مورد بازسازی و بهسازی و منطقه‌های اطراف باشد. در همین ارتباط در پروژه نواب شهر تهران، قطع ارتباط کالبدی با دیگر محله‌ها از طریق ایجاد دیوارهای از ساختمان‌های عموماً بلند، ناسازگاری و ناهمخوانی با بافت پیرامون، رعایت نشدن مقیاس انسانی و تناسبات فضایی از نتایج بی‌توجهی به ساختار کارکردی- کالبدی بستر طرح بوده و کلاً نادیده گرفته شده‌اند (اعتماد، ۱۳۹۲، ۱۸۱). به نظر می‌رسد، با توجه به اینکه مردم در اجرای این گونه طرح‌ها، نقش جدی نداشته‌اند، طرح‌ها از اهداف اصلی خود دور شده و بهسازی به صورت کارآمد انجام نگرفته است.

این در حالی است که یک تصویب طرح جهانی در کنفرانس هییتات ۲ برگزار شده در شهر استانبول به تاریخ ۱۹۹۶ وجود دارد مبنی بر پیشنهاد دو استراتژی اساسی: (۱) توانمندسازی و مشارکت؛ و (۲) ظرفیت‌سازی و توسعه نهادی. یکی از توصیه‌های مهم شهرداری‌های موفق در ترویج استراتژی‌های فعال و مشارکتی، جذب و مشارکت جوامع جهت بهبود مناطق خود است (تورنه و ون ایش، ۲۰۰۱، ۲). این گونه خود مردم هر منطقه احساس مسئولیت کرده و فرهنگ‌سازی می‌شود تا ساکنان هر محله و منطقه‌ای، در نوسازی و آبادانی منطقه خود، مشارکت لازم را داشته باشند. به طور خلاصه می‌توان گفت آنچه مسلم است تحقق توسعه، تنها به وسیله دولت‌ها، ناممکن است و تا زمانی که مشارکت مردمی نهادینه نشود، توسعه روند کامل و درون‌زا نخواهد داشت. آنچه می‌تواند توسعه متوازن در جامعه را تضمین کند، رشد هماهنگ مجموعه سازمان دولتی، مؤسسات خصوصی و سازمان‌های غیردولتی (مردم‌نهاد و غیرانتفاعی) و تعاونی‌ها برای حل مسائل جامعه است (فنی و رضازاده، ۱۳۹۵). از طرف دیگر، نظام سیاسی و افت‌وخیزهای آن در سال‌های اخیر، در کل کشور، بر اقدامات نوسازی و بهسازی به شدت مؤثر بوده است؛ و به جای اینکه به نیازها و مصالح مردم توجه داشته باشد به نتایج گروهی، توجه خاص داشته است. متأسفانه در طرح‌های موجود یک نکته اساسی به دست فراموشی سپرده شده است، اینکه برنامه‌ها و طرح‌های مقابله با فرسودگی شهری باید جامع و درعین حال پویا باشند، زیرا پدیده فرسایش، دائمی و فراگیر بوده و در زندگی مردم نقش عمده‌ای دارد.

بررسی وضعیت فرسودگی شهر تهران نشان می‌دهد ۲۱۴ محله دارای بافت فرسوده بوده که ۷ درصد مساحت شهر تهران را شامل می‌شود. ۲۱ درصد جمعیت شهر تهران، ساکن بافت فرسوده است. ۵۶ محله از ۲۱۴ محله، بیش از ۶۱ درصد بافت فرسوده دارد. نهایتاً می‌توان گفت ۳۲ درصد از پارسل‌های شهر تهران، واقع در مناطق بافت فرسوده هستند. بافت‌های فرسوده در برخی از محدوده‌های شهری تمرکز دارند. این آمار نشان می‌دهد محله‌ها با بافت فرسوده و ناکارآمد، از دو جنبه فرایند کاری و محتوایی با چارچوب توسعه محله‌ای که مطلوب باشد، فاصله دارند. درعین حال که با تهدیدها و مشکلاتی در زمینه اجتماعی، محیطی، اقتصادی،

کالبدی و حکمروایی روبرو هستند، دستیابی به توسعه محله‌ای نیز فاقد یک چارچوب منظم جهت برنامه‌ریزی مطلوب است. بر اساس آنچه گفته شد، سؤال محوری پژوهش فوق عبارت است از «کدام‌یک از سیاست‌ها و رویکردها در احیای بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری تهران موفق ارزیابی شده است؟» و «سیاست بهینه در روند مداخله در نوسازی بافت شهری تهران کدام است؟»

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

بررسی تجارب جهانی مداخله در بافت‌های شهری حاکی از آن است که راهبردها و اقدامات اجرایی مداخله بر اساس اهداف متفاوتی صورت گرفته است. لذا مهم‌ترین موضوع در این خصوص، توجه به هدف مداخله می‌باشد. همچنین اقدامات نوسازی، متناسب با بستر اقدام، متفاوت می‌باشد. نوع کاربری‌ها و فعالیت‌های موجود در بافت و ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی جمعیت ساکن در تجارب انگلستان، یا کیفیت دسترسی به بافت و سطح بهره‌مندی از خدمات و زیرساخت‌های شهری در تجارب پاریس، عواملی هستند که در تدوین استراتژی مداخله در بافت تأثیرگذار بوده و می‌بایست موردتوجه قرار گیرد. موضوع دیگر تفاوت بافت تاریخی و ارزشمند با بافت‌های معمولی و فاقد ارزش می‌باشد. بافت‌های تاریخی در تمام کشورها به دلیل تعدد و تمرکز عناصر ارزشمند، فاقد امکان مداخله حداکثری می‌باشد و راهبردهای اتخاذشده در این بافت‌ها بر اساس حفاظت و تجدید حیات می‌باشد؛ درحالی‌که در سایر بافت‌های شهری چنین محدودیتی جهت مداخله وجود نداشته و به دلیل ویژگی‌های بافت از قبیل افزایش سکونت، فعالیت در بافت و ضرورت جبران کمبودهای خدمات و زیرساختی نیازمند مداخله گسترده‌تری است. به‌طورکلی می‌توان گفت در تجارب نوسازی کشورهای مختلف شاخص‌های مثبت مشترکی، قابل‌بررسی هستند که این شاخص‌ها تأثیر چشمگیری در بهبود روند نوسازی داشته‌اند. برای مثال می‌توان به موارد، مشارکت‌های گروه‌های مردمی در اجرای طرح‌ها، تأمین زیرساخت‌ها به‌عنوان یکی از وجوه اصلی و مهم در بهسازی کالبدی، نقش چشمگیر مدیریت شهری در جذب اقبال فقیر به‌عنوان گروه هدف، توجه به مسئله مالکیت و حداقل جابجایی ساکنین، شرایط مطلوب مالی و بازگشت سرمایه اشاره نمود. در تجارب ایران نیز که بیشتر بر روش اجرای متمرکز معطوف بوده است، کل محدوده طرح هدف تملک قرار گرفته و ساخت‌وساز از طریق مدیریت بخش دولتی یا عمومی و مشارکت بخش خصوصی صورت پذیرفته است. این بدان معنی است که ساکنین اولیه بافت در هیچ‌یک از مراحل، حضور نداشته و صرفاً ناظر بر اقدامات صورت گرفته است. لذا منافع طرح اعم از سود اقتصادی و ارتقای کیفیت سکونت شامل حال آنان نشده و بهره‌برداران از فضاهای ساخته‌شده، گروه‌های غیر از ساکنان موجود بافت بوده‌اند (شهرداری تهران، ۱۳۹۴). به‌طورکلی مداخله در بافت‌های فرسوده بر اساس ویژگی‌های خاص بافت و نیازهای مختلف آن انجام می‌گیرد اما برخی از اهداف مهم مداخله در بافت‌های فرسوده صرف‌نظر از نوع بافت عبارت است از:

- ایجاد فضای سالم برای تأمین رفاه اقتصادی و اجتماعی جامعه
- تأمین ابعاد زیبایی‌شناسی شهری
- تأمین نظم و ترتیب کاربری اراضی شهری
- ارائه ابزار مناسب جهت کنترل رشد آینده شهر با روندی هماهنگ

همچنین بعضی از مطالعات متأخر یکی از اهداف مداخله در بافت فرسوده را توسعه درون‌زا و ظرفیتی برای بهبود وضعیت کمبود مسکن در شهرها دانسته‌اند (اطهری، ۱۴۰۱: ۴۷). چهار نوع مداخله در بافت فرسوده جهت مرمت شهری وجود دارد که عبارت‌اند از بازسازی شهری، نوسازی شهری، بهسازی و بازآفرینی شهری. به‌طورکلی می‌توان گفت تجارب جهانی مداخله در بافت‌های فرسوده معمولی، دو نتیجه را دربرداشته‌اند: تغییر کاربری زمین و حفظ کاربری موجود. در حالت اول، نوسازی از طریق تملک املاک و تخلیه ساکنان (جابجایی جمعیت ساکن) صورت گرفته است. نمونه‌های بررسی‌شده در فرانسه و هنگ‌کنگ در این بخش نشانگر این امر می‌باشد. حالت دوم یعنی حفظ کاربری موجود، از طریق انتقال و جابجایی دائمی یا موقت ساکنان صورت گرفته است. روش انتقال دائمی، نتایج مشابه حالت اول در پی داشته، اما در روش جابه‌جایی موقتی، ساکنان به بناهای آماده‌ای منتقل شده و تخریب، تفکیک دوباره زمین و ساخت‌وساز توسط مجریان صورت گرفته و واحدهای ساخته‌شده به ساکنان تحویل شده است؛ یعنی در اغلب موارد ساکنان نقش مجری طرح را بر عهده نگرفته‌اند. در تجارب ایران نیز که عموماً بر روش اجرای متمرکز معطوف بوده است، کل محدوده طرح هدف تملک قرار گرفته و ساخت‌وساز از طریق بخش دولتی یا عمومی و مشارکت بخش خصوصی صورت

گرفته است. این بدان معنی است که ساکنان اولیه بافت در هیچ‌یک از مراحل حضور نداشته و صرفاً ناظر اقدامات صورت گرفته بوده‌اند. لذا منافع طرح اعم از سود اقتصادی و ارتقای کیفیت سکونت نیز شامل حال آنان نشده و بهره‌برداران از فضاهای ساخته‌شده، گروه‌هایی غیر از ساکنان موجود بافت بوده‌اند (شهرداری تهران، ۱۳۹۴). بر این اساس، مهم‌ترین درس‌های آموخته‌شده از نوسازی شهری در جهان، به شرح زیر قابل ذکر است:

- وجود قوانین مناسب و کارآمد،
- مشارکت ساکنان و نهادهای محلی،
- تسهیل‌گری و حمایت، هدایت ظرفیت‌های اقتصادی جدید به بافت،
- نارسایی قوانین جاری،
- عدم توزیع ارزش افزوده ناشی از نوسازی بین ساکنان،
- وسعت حوزه مداخله طرح،
- شرایط ناپایدار اقتصادی،
- نظام عامل (مدیریت) ناآشنا،
- غیبت شهروندان.

برای این پژوهش در ابتدا مبانی نظری کلاسیک نوسازی و بهسازی در نظر گرفته‌شده بود اما پس از انجام مصاحبه و اینکه قصد پژوهشگران این بود که به مصاحبه‌ها سمت‌وسو ندهند و کارشناسان نظر واقعی خود را ارائه دهند، مفاهیم دیگری مورد تأکید مصاحبه‌شوندگان قرار گرفت. به همین جهت برای اینکه پژوهش تا انتها قابلیت درک مشترک ارائه دهد، مبانی نظری بر اساس مفاهیم زیر بسط یافت:

مفهوم سیاست‌گذاری

سیاست‌گذاری واژه‌ای است که با دولت، حکومت، جامعه و مسائل عمومی مربوط به آن گرده خورده و اقدام دولت در اداره صحیح امور عمومی تداعی می‌کند. تقریباً چهار دهه از سیاست‌گذاری مطرح‌شده به‌عنوان یک پارادایم جدید در جهان می‌گذرد. تئوری سیاست‌گذاری با عواملی مرتبط بوده که در چرخه سیاست‌گذاری دخیل هستند. نقش سیاست‌گذاری باید به جلب حمایت افکار عمومی بیانجامد که تبدیل به تحلیل سیاسی مردم جهت توصیه سیاسی برای دولت گردد. سیاست‌گذاری، یاریگر جامعه و سیاسیون بوده تا حلقه ارتباطی بین جامعه و قدرت باشد. تفاوت علوم سیاسی و سیاست‌گذاری در مفهوم عدالت نهفته است. سیاست‌گذاری بر توزیع عادلانه امکانات اجتماعی تمرکز دارد، ولی علوم سیاسی بر رقابت قدرت متمرکز است و بر نحوه تسلط یک گروه یا حزب سیاسی بر یک جامعه تأکید دارد. سیاست‌گذاری عمومی فرایندی پیچیده و چندبعدی است و عوامل متعددی بر آن تأثیر می‌گذارند. هدف تحلیل سیاست‌گذاری، شناخت این عوامل و متغیرها است. این رویکرد به دنبال پاسخ به این پرسش است که چگونه ایده‌ها به سیاست‌ها و قوانین رسمی تبدیل می‌شوند و در نهایت در جامعه موردنظر به مرحله اجرا در می‌آیند (جلیلی قاسم آقا، ۱۳۹۷).

مفهوم سیاست‌گذاری اجتماعی

سیاست‌گذاری اجتماعی دارای تعریف‌های متفاوتی است. این نوع سیاست‌گذاری به مجموعه اقدام‌های مربوط به مقابله با مشکلات اجتماعی اشاره دارد و هم‌زمان می‌تواند یک‌رشته دانشگاهی بوده که به مطالعه این‌گونه اقدام‌ها و بافتار (Context) اجتماعی دلالت کند (وصالی و امیدی، ۱۳۹۳). یکی از تعریف‌ها این است که سیاست‌گذاری اجتماعی باید در جستجوی سازمان‌ها، قوانین و ساختارهایی برای حفظ روابط حمایتی، منسجم و متقابل در میان مردم باشد (جردن، ۲۰۱۰). هدف از آن نیز توسط مقدم در سال ۲۰۰۶ به‌خوبی ارائه‌شده که معتقد بوده هدف سیاست‌گذاری اجتماعی، حفاظت از شهروندان در برابر مخاطره‌ها و تأمین برابری اجتماعی و هم‌راستایی با توسعه اجتماعی است (مقدم، ۲۰۰۶).

¹ Jordan

² Moghadam

آنچه نویسندگان این پژوهش در باب سیاست‌گذاری اجتماعی مطالعه داشتند، به این نتیجه رسیدند که اگر این نوع سیاست‌گذاری به‌درستی اجرا شود، موجب از بین رفتن و یا کم شدن فاصله طبقات اجتماعی شده و به‌وسیله آن، رفاه و کیفیت زندگی به حداکثر خود در جامعه می‌رسد. به‌خصوص در جامعه‌هایی که از لحاظ سیاسی ثبات چندانی ندارند، باید به مفهوم سیاست‌گذاری اجتماعی بیشتر دقت شده و اجرای آن به تأخیر نیفتد که با این سیاست می‌توان سیاست‌های حزبی را از سیاست‌گذاری اجتماعی جدا کرده و آزادی و برابری اجتماعی را گسترش داد. همان‌طور که قبلاً گفته شد حدود ۶۰ درصد بافت‌های فرسوده در مناطق کم‌برخوردار تهران یعنی مناطق جنوبی و مرکزی این شهر تمرکز دارند، با اجرای سیاست‌گذاری اجتماعی می‌توان نوسازی و بهسازی این مناطق را در اولویت قرار دارد و تسهیلات ویژه‌ای به این مناطق اختصاص داد.

مفهوم فرایندهای سیاست‌گذاری

فرایند سیاست‌گذاری به مجموعه‌ای از اقدام‌های عقلانی گفته می‌شود که طی فرایند یا فرایندهایی به انجام رسیده و از اقدامات لزوماً سیاسی تشکیل شده‌اند. این‌گونه اقدام‌های سیاسی را می‌توان به‌عنوان فرایند سیاست‌گذاری قلمداد کرد و آن را همچون مجموعه‌ای از مراحل زمان‌بندی شده به هم مرتبط مجسم کرد (باقری فرد، توکلی و الوانی، ۱۳۹۴). مدل موردتوافق اغلب محققان در زمینه فرایندهای سیاست‌گذاری شامل چهار مرحله است. مرحله نخست در سیاست‌گذاری، صورت‌بندی مسئله بوده که با صورت‌بندی مشکلات می‌توان به دانش مرتبط با سیاستی دست‌یافت که فرضیات اصلی را وارد دستور کار کرده و تعریف مشکلات را به چالش بکشد (هولت، رامش و پرل؛ ۲۰۰۹). پیش‌بینی، دومین مرحله بوده که با استفاده از آن می‌توان به دانش سیاست‌گذاری در روند حوادث آینده دست پیدا کرد. توصیه، سومین مرحله بوده که با استفاده از آن می‌توان میزان حوادث ناگوار و غیرقابل‌پیش‌بینی را تشخیص داده و مسئولیت‌های اجرایی لازم را برای تحقق آن سیاست‌ها معین نمود (هیل و وارون؛ ۲۰۱۴). مرحله چهارم سیاست‌گذاری، بازبینی نام دارد. در این مرحله با قرار دادن سیاست‌های اجرا شده پیشین به سیاست‌گذاران، با سنجیدن تأثیرات پیشین و کارکردی که داشته‌اند، به سیاست‌گذاران در امر اجرای سیاست کمک می‌شود (طبائیان، ۱۳۹۵، ۵۴).

مفهوم سیاست شهری

سیاست شهری به یک‌باره ایجاد نمی‌شود بلکه در یک فرایند مستمر تدوین شده و سپس به کار گرفته می‌شود. اکثر اوقات یک راه‌حل برای مسائل شهری وجود ندارد بلکه مجموعه‌ای از گزینه‌های مختلف جهت حل مسائل شهری در اختیار تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران شهری قرار می‌گیرد. سیاست شهری که با مدیریت تغییرات شهر مرتبط بوده، به‌عنوان فعالیتی دولتی، حکومتی به هدایت و توزیع انواع سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری بهینه از آن محیط مصنوعی شهری می‌پردازد (گیر، ۲۰۰۹). در فرایند برنامه‌ریزی و بودجه در سیاست شهرها، می‌توان با ایجاد یک چارچوب مشخص، هدایت منابع به سمت منافع گروه‌های تأثیرگذار را موجب شد (هالند؛ ۲۰۱۵). به‌طور خلاصه می‌توان گفت سیاست شهری، زیرمجموعه‌ای از سیاست‌گذاری عمومی جوامع بوده که باید در همین چارچوب انجام گیرد (کاظمیان، ۱۳۹۵).

مفهوم سیاست‌گذاری شهری

در مطالعات سیاست‌گذاری، سه سطح قابل‌طرح است. سطح اول، سطح ملی یا کلان نام دارد و با موضوعاتی مانند ایدئولوژی یا منافع کلان در ارتباط است. سطح دوم، سطح میانی یا نهادی نام داشته که همچنان حول موضوع ایدئولوژی، نهاد و منافع پرداخته با این تفاوت که در این سطح، موضوعات به نیازها و دغدغه‌های محلی مطرح‌شده، در مقیاس محلی می‌پردازد. سطح سوم که همان سطح سیاست‌گذاری شهری را شامل می‌شود در مقیاس خرد مطرح‌شده و شامل تصمیماتی برای هموارسازی اجرای راهبردها در طرح‌ها است (کاظمیان و میرعابدینی، ۱۳۹۰).

عوامل تأثیرگذار در فرسودگی بافت‌های فرسوده شهری

بنا به مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری، مقصود از بافت فرسوده شهری، عرصه‌هایی از محدوده قانونی شهرها بوده که به دلیل فرسودگی کالبدی، عدم برخوردارگی مناسب از دسترسی‌ت‌ها، خدمات، سواره و زیرساخت‌های شهری بوده که موجب

¹ Howlett, Ramesh & Perl

² Hill & Varone

³ Geyer

⁴ Holland

آسیب‌پذیری می‌گردد و از ارزش محیطی، مکانی و اقتصادی نازلی برخوردارند. بافت‌های فرسوده به دلیل فرسودگی در کلیت موضوع با یکدیگر ویژگی‌های مشترکی دارند (درودی و خوشاب، ۱۳۹۳). این ویژگی‌های مشترک یا عوامل متعدد مشترک در فرسودگی و انحطاط شهرهای قدیمی دارای ۸ جنبه بوده که در جدول ۱ به اختصار آمده‌اند:

جدول ۱- عوامل تأثیرگذار در فرسودگی بافت‌های فرسوده شهری

جنبه‌ها	توضیحات
جنبه‌های کالبدی - فضایی	ناتوان بودن کالبد از لحاظ نوع مصالح و جنس و بی‌دوامی آن‌ها
جنبه‌های اجتماعی - جمعیتی	افزایش جمعیتی که با فرسودگی کالبدی توأم است
جنبه‌های نظام کارکردی	تراکم بالای فعالیت‌های تجاری همراه با انحطاط کالبدی، جمعیتی و اجتماعی که باعث می‌شود کارکردهای فاخر مراکز تاریخی شهرها را ترک گویند
جنبه‌های نظام حرکتی	عدم پاسخگویی کالبدی و ساختاری مراکز تاریخی و قدیمی شهرها به نیازهای حرکتی و الزامات ترافیکی امروزی
جنبه‌های اقتصاد شهری	فرسودگی کالبدی و ناکارآمدی حرکتی موجب می‌شود قیمت زمین در مرکز قدیمی شهر با اختلاف فاحشی نسبت به سایر اراضی شهری در سطح پایینی قرار گیرد.
جنبه‌های زیرساختی	فرسودگی مفرد شبکه‌های تأسیسات و تجهیزات شهری از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در فرسودگی بافت‌های قدیمی
جنبه‌های زیست‌محیطی	موردتوجه قرار گرفتن آلودگی بصری، جریان فاضلاب در گذرگاه‌ها، بوی نامطبوع و روان شدن آب سطحی
جنبه‌های مدیریتی	مسائل حقوقی ناشی از مالکیت

(منبع: درودی و خوشاب، ۱۳۹۳)

در باب مداخله در بافت‌های فرسوده، دیدگاه‌ها و نظرات زیادی مطرح شده است که اکثر آن‌ها از پژوهشگران قدیمی بوده و کمتر نظریه جدیدتری وجود دارد؛ یا بهتر است بگوییم پژوهشگران این پژوهش، مقالات و نظریه‌هایی که تاریخ چاپ مقالات جدیدتر باشند، یافت نکردند. جالب است با توجه به اینکه بافت‌های فرسوده شهری یکی از چالش‌های زندگی شهری در جهان امروز است، موردپژوهش پژوهشگران داخلی و خارجی کمتر بوده و در این باب جای پژوهش‌های بسیاری وجود دارد. نویسنده، معمار و شهرساز معروف سوئیسی به نام «لوکوربوزیه» در تحقیقی مدون که از نتایج کنگره ۱۹۴۱ آتن بود، به ایجاد ارتباط منطقی بین اشکال کارکرد اشاره داشته و بهبود کارکرد را با تخریب کالبد پیشنهاد نمود. پژوهشگر دیگری به نام «اوژن ویوله لودوک» در پژوهشی با عنوان «بافت‌های باارزش و مراکز شهری» در برابر نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده به حفظ بناهای باارزش با پیشنهاد کاربردی موزه‌ای تأکید داشت. «کامیلوسیتته» نام پژوهشگر دیگری بوده که در سال ۱۸۸۹ پژوهشی را با عنوان «زیباسازی شهرها» ارائه داد که بعدها به کتاب تبدیل شد. بازسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری که در آن، اصل اساسی احترام به کالبد بافت‌ها بوده و منجر به بهبود کارکرد شود، توسط وی مطرح شد. وی بهبود کالبدی و کارکردی بافت‌های تاریخی و فرسوده را با نگاه به گذشته و سپس امروزی‌سازی آن، بهترین شیوه مداخله دانسته و ماهیت مدرنیستی را مطرود شناخته است. با توجه به اینکه بررسی رویکردها در یکی از شهرهای داخل کشور ایران است، در این پژوهش از پژوهش‌های به‌روز داخلی بیشتر استفاده شده است. به همین منظور برای اینکه به راحتی بتوان با نتایج حاصل از این پژوهش‌ها آشنا شد، در جدول ۲ اهم این پژوهش‌ها به همراه نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش‌ها ارائه شده است.

جدول ۲- خلاصه پژوهش‌های انجام‌شده در داخل کشور

پژوهشگر	سال	نتایج پژوهش
منتظری و همکاران	۱۴۰۰	بر اساس نتایج این پژوهش تحقق رویکرد در منطقه موردپژوهش به یکپارچگی و همسو بودن سازمان‌های دخیل نیازمند است. درعین حال فقدان برنامه‌بودجه برای واگذاری ساماندهی محله به خود شهروندان، ضعف در مدیریت، نظارت، تصمیم‌گیری و ساماندهی بافت‌های فرسوده باید در نظر گرفته شود و در رفع این ضعف‌ها کوشید تا بتوان نتایج مثبتی به دست آورد.
ابوذری و زبیری	۱۳۹۸	نتایج این پژوهش حاکی از آن است که سیاست‌های اجرایشده جهت نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده در منطقه ۲۱ به بروز ناپایداری منجر شده و رابطه معناداری بین سطوح اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی زیست‌محیطی و کالبدی با اجرای سیاست‌های بهسازی و نوسازی وجود دارد. پس بازآفرینی پایداری شهری یکپارچه‌نگر بوده و تمامی ابعاد دیگر بافت‌های فرسوده با سیاست‌های تحت تأثیر را موردسنجش قرار می‌دهد.

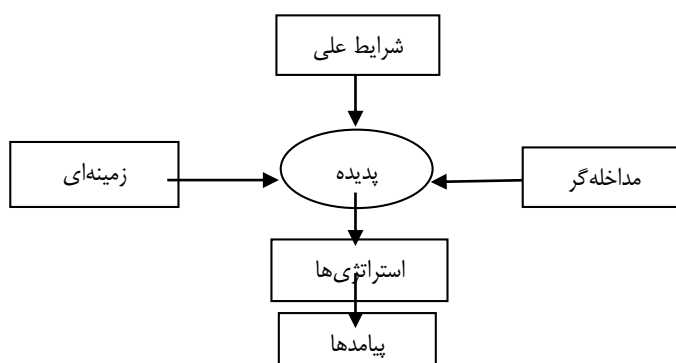
پژوهشگر	سال	نتایج پژوهش
احمدی و میرعابدینی	۱۳۹۸	نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که بر اساس نظریه وابستگی به مسیر، برای اجرای بهسازی و نوسازی به مدیریت و سیاست‌گذاری خارج از حوزه سیاست کلی کشور احتیاج دارد که اگر محدودیت‌های این‌چنینی برداشته شود، خیلی از مسائل نیز به خود حل می‌شوند.
درودی و همکاران	۱۳۹۴	پژوهشگران در این مقاله به بررسی و تحلیل قوانین مربوط به بهسازی و نوسازی پرداخته و آن را مورد ارزیابی و آسیب‌شناسی قرار داده‌اند.
درودی و خوشاب	۱۳۹۳	نتایج این پژوهش به پیشنهاد شاخص‌های جامعی چون ابعاد اقتصادی، کالبدی، اجتماعی، زیست‌محیطی و حقوقی از طرف متخصصان امر انجامید. این پژوهش بر روی ۲۲ نمونه شهر ایران انجام گرفته بود.
دویران و همکاران	۱۳۹۰	نتایج این پژوهش جالب بوده و استفاده از رویکرد ترکیبی کارکردگرا و فرهنگ‌گرا را با هدف ارتقا ارزش زمین‌ها و بهره‌وری از آن‌ها با حفظ عناصر فرهنگی و هویت بافت‌ها، مناسب‌ترین شیوه عنوان کرده است.
حبیبی و همکاران	۱۳۸۹	در این پژوهش به این نتیجه رسیده شده که بهترین الگو بهسازی و نوسازی، رویکردی است که بر اجتماع‌گرایی استوار باشد.
خاتم	۱۳۸۵	ضرورت تدوین یک برنامه مدون جهت کاهش آثار برنامه‌های تراکم‌گرایی در سطح ملی، نتیجه این پژوهش بوده است.

مواد و روش پژوهش

این پژوهش را می‌توان از نظر نوع هدف، کاربردی و از نظر روش تحلیل داده نیز کیفی به‌شمار آورد. در پیاده‌سازی و تحلیل نظریه زمینه‌ای، یک روش واحد وجود ندارد (ترنر و آستین؛ ۲۰۲۱). الگوی کدگذاری جهت تحلیل داده‌ها باید روابط بین شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، زمینه‌ای، استراتژی‌ها و پیامدها را نشان دهد؛ به این گونه که:

۱. شرایط علی: مقوله‌هایی مرتبط با شرایط تأثیرگذار بر مقوله محوری هستند.
۲. شرایط مداخله‌گر: این نوع شرایط، زمینه‌ای عمومی هستند که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند.
۳. شرایط زمینه‌ای: این نوع شرایط دارای شرایط خاصی بوده که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند.
۴. استراتژی‌ها: کنش‌ها با برهم کنش‌هایی هستند که به‌صورت خاص ایجاد شده که نتیجه پدیده محوری خواهد بود. (مقوله محوری را می‌توان گفت یک صورت ذهنی از پدیده‌ای بوده که اساس فرایند را تشکیل می‌دهد)
۵. پیامدها: خروجی حاصل از استراتژی‌ها، پیامدها نام دارند (کرسول؛ ۲۰۰۵).

در مراحل کدگذاری باز باید از مدل الگوی پارادایمی استفاده کرد و به‌طور سیستماتیک درباره داده‌ها فکر کرد و آن‌ها را به‌صورت پیچیده به هم مرتبط کرد. اگر در این روش، از این الگو استفاده نکرد، نظریه مبنایی فاقد دقت و درعین حال پیچیدگی لازم است (استراوس و کوربین، ۱۳۹۰، ۱۰۰). در شکل ۱ این مدل الگویی آمده است:

شکل ۱- مدل الگوی پارادایمی

(منبع: استراوس و کوربین، ۱۳۹۰)

برای آمار توصیفی داده‌ها از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۴ و برای تحلیل کیفی پژوهش از نرم‌افزار MAXQDA استفاده شده است. همچنین در این پژوهش که از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است، شیوه گردآوری اطلاعات به‌صورت اسنادی، کتابخانه‌ای و مصاحبه بوده است. در رابطه با زمان و مکان پژوهش باید گفت از دو دهه اخیر یعنی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰ مدنظر بوده و شهر تهران

¹ Turner & Astin

² Creswell

نیز مکان موردنظر است. در خصوص جامعه آماری این پژوهش باید گفت که مصاحبه با ۱۰ نفر از صاحب نظران، مدیران شهری و کارشناسان کلیدی مرتبط با موضوع (شامل مدیران سازمان نوسازی شهر تهران، کارشناسان مجرب دفاتر نوسازی، اساتید دانشگاه) انجام گرفته که علاوه بر تحصیلات آکادمیک، تجربه کافی در این زمینه نیز دارند. به طور کلی از روش نمونه گیری گلوله برفی، در این پژوهش استفاده شده است؛ در ابتدا مصاحبه با سه متخصص و کارشناس کلیدی با توجه به زمینه موضوع آغاز می شود. پس از انجام مصاحبه از هر فرد، از مصاحبه شونده خواسته می شد افراد دیگری را که واجد شرایط هستند، معرفی کرده تا مورد مصاحبه قرار گیرند. این روند را تا جایی ادامه دادیم که آخرین فرد، افراد تکراری را معرفی کرد و این گونه تعداد مصاحبه شونده‌گان مشخص شدند. نهایتاً کدگذاری انجام گرفت و تجزیه و تحلیل اولیه مصاحبه شونده‌گان انجام گرفت و نهایتاً جهت تجزیه و تحلیل کیفی پژوهش از نرم افزار MAXQDA استفاده شد. از لحاظ قابلیت اعتبار یا روایی بودن پژوهش باید گفت در پژوهش های کیفی معمولاً برای به دست آوردن توافق و قابلیت اعتبار بخشی از افراد متخصص استفاده می شود. به همین جهت، در این پژوهش تلاش شد کلیه مراحل پژوهش فوق با نظارت مستقیم اساتید و صاحب نظران صورت پذیرد.

بحث و ارائه یافته ها

در پیاده سازی و تحلیل نظریه زمینه ای، یک روش واحد وجود ندارد (ترنر و آستین؛ ۲۰۲۱). الگوی کدگذاری جهت تحلیل داده ها باید روابط بین شرایط علی، شرایط مداخله گر، زمینه ای، استراتژی ها و پیامدها را نشان دهد؛ در نهایت ماحصل نظریه مبنایی، رویکردی جدید و آمیخته است که از ویژگی های رویکردهای گذشته تشکیل شده است. این رویکرد دارای ویژگی هایی از جمله داشتن سیاست تمک، پرننگ بودن نقش بخش خصوصی و مردم، خودمحمور نبودن هیچ سازمانی، اطلاع رسانی مناسب، استفاده از سرمایه های بخش خصوصی، برنامه ریزی از پایین، عدم نزول شرایط مالی، تناسب بین خروجی و هزینه ها، وجود بسته های تشویقی متنوع، مدیریت هماهنگ بین سازمانی و بین سطحی، مشارکت مردمی، توسعه دفاتر توسعه محلی و تسهیل گری و بازگرداندن توازن به محلات.

پژوهش حاضر با روش تحقیق کیفی (نظریه زمینه ای) انجام شده است که با ابزار مصاحبه نیمه ساختارمند، مبادرت به جمع آوری داده ها و اطلاعات از نمونه های مورد مطالعه شده است. یافته های پژوهش براساس الگوی پارادایمی استراوس و کوربین پرداخته می شود. برطبق این الگو باید مفاهیم و مقولات به دست آمده در مرحله کدگذاری باز را در سلسله روابطی به یک مقوله مرتبط کرد که بیانی از شرایط علی، هسته مرکزی، شرایط مداخله گر/ تداومی، راهبردها یا استراتژی و پیامدها باشد مقوله بندی و کدگذاری. لذا در این پژوهش مراحل زیر برای حصول نتیجه انجام شده است:

۱. تعیین سوالات تحقیق اولیه
 ۲. جمع آوری داده ها (نمونه گیری نظری)
 ۳. بازخوانی متون پیاده شده
 ۴. کدگذاری باز
 ۵. گروه بندی کدها بر اساس اشتراکات مفهومی (کدگذاری محوری)
 ۶. مقایسه مفاهیم و فراوانی کدها
 ۷. تلاش برای رسیدن به اشباع نظری
 ۸. تعریف ایده مرکزی (کدگذاری انتخابی)
 ۹. تبیین نظریه زمینه ای یا داده بنیاد پژوهش
- محورها و پرسش های مصاحبه بر اساس رویکردهای پنج گانه ای که در طی دو دهه اخیر در برابر بافت های فرسوده تهران جهت بهسازی و نوسازی انجام گرفته، طراحی شده است. جدول رویکردهای پنج گانه به همراه اقداماتی که در این دو دهه انجام گرفته به اختصار در جدول ۳ آمده است:

جدول ۳- اقدامات در دو دهه اخير جهت بهسازى و نوسازى بافت‌هاى قديمى تهران بر اساس رويکرد پنج‌گانه

دوره	سال شروع و پايان	رويکرد	اقدامات
اول	۱۳۸۰-۱۳۸۷	طرح‌هاى منظر شهري (محلّه محوري) طرح خانه به‌جاي خانه	الگوسازى ۹ محدوده فرسوده، گام اول و دوم تعريف و شروع به اجراء پروژه‌هاى نوسازان به‌عنوان مسكن معوض جهت تملك اجراء طرح خانه به‌جاي خانه، طرح فروش متری مسكن تعريف و تشكيل هيئت‌ها عامل منطقه‌اى و تشكيل اولين دفتر محلى نوسازى
دوم	۱۳۸۷-۱۳۹۰	برون‌سپارى اقدامات اجراءى و شركت‌هاى منطقه‌اى نوسازان بسته‌هاى تشويقى	گام سوم تهيه طرح‌هاى منظر شهري راه‌اندازى ۵ دفتر پيشگام تسهيلگرى و توسعه تا ۴۳ دفتر تشويقى مالى مالکين و سرمايه‌گذاران در تجميع و نوسازى پلاک‌ها و بخشودگى عوارض پروانه مسكونى در بافت، قانونى شدن دفاتر خدمات نوسازى تدوين قانون حمايت از احيا، بهسازى و نوسازى بافت‌ها فرسوده و ناکارآمد تشكيل شركت‌هاى نوسازان و شركت‌هاى موضوعى برون‌سپارى حداکثر فعاليتها تدوين ضوابط ويژه بافت در طرح‌هاى تفصيلى
سوم	۱۳۹۰-۱۳۹۳	تسهيل‌گرى و دفاتر خدمات نوسازى	راه‌اندازى ۶۳ دفتر و با توجه به نوسازى صورت گرفته ۵۳ دفتر راه‌اندازى دانشگاه جامع علمى کاربردى شهرسازى، بهسازى و نوسازى
چهارم	۱۳۹۳-۱۳۹۶	کيفيت نوسازى و تأمين كسرى خدمات در بافت فرسوده مديريت هماهنگ	راه‌اندازى ستاد بازآفرينى کلان‌شهر تهران راه‌اندازى ستاد بازآفرينى شهري مناطق تأمين كسرى خدمات در بافت و پروژه‌هاى بهسازى محيضى تسهيل‌گرى در قالب نسل سوم دفاتر خدمات نوسازى راه‌اندازى رصدخانه نوسازى بافت فرسوده ترويج الگوى معمارى اسلامى- ايرانى با تدوين بسته تشويقى و ارائه خدمات رايجان در خصوص طراحى و اجراء نما به‌کارگيرى ظرفيت‌هاى بخش خصوصى
پنجم	۱۳۹۶-۱۴۰۰	توسعه محلّه‌اى: بازآفرينى عرصه‌هاى ناکارآمد، مديريت همکاران، اقدامات پشتيبان، تأمين مسكن پشتيبان	توسعه محلّه‌اى: ارتقا شاخص‌هاى توسعه در ابعاد اجتماعى، اقتصادى، کالبدى و محيضى در مقياس محلّه و افزايش كيفيت زندگى ساکنان محلّه‌هاى شهر بازآفرينى شهري: با توسعه کلان‌شهر تهران و افزايش سطح قابل توجهى از عرصه‌هاى ناکارآمد و رهاشده با کاربرى‌هاى مختلف، بازآفرينى مى‌تواند زيبست پذيرى شهر و رقابت‌پذيرى در سطح مى و بين‌الملى را ارتقا دهد. مديريت همکاران: بهره‌گيرى از مديريت همکاران در قالب ستاد بازآفرينى کلان‌شهر تهران و ستادهاى بازآفرينى شهري مناطق به‌منظور ايجاد هماهنگى ميان دخيلان و تدوين برنامه اقدامات مشترک و اجراء آن توسط دستگاه‌هاى ذى‌ربط. تأمين مسكن پشتيبان: با توجه به سهم ۶۲ درصدى عرصه‌هاى مسكونى و سهم يک‌چهارمى خدمات در بافت نسبت به ميانگين شهر ضرورى است بخشى از عرصه‌هاى مسكونى اين بافت‌ها تملك و صرف تأمين خدمات شود. از اين‌رو تأمين مسكن جايگزين در اراضى خالى هم‌جوار بافت‌هاى فرسوده به‌منظور پشتيبانى از نوسازى و آزادسازى اراضى در محلات و محدوده‌هاى هدف با تاكيد بر تأمين خدمات، يکى از اولويت‌هاى اصلى شهردارى است. اين پروژه‌ها در اراضى متعلق به شهردارى تعريف و اجراء و ساخت از طريق مشارکت بخش خصوصى است. تأمين مسكن اقشار کم‌درآمد و موضوع استطاعت‌پذيرى مسکن از جمله اقدامات مدنظر قرار گرفته. اقدامات پشتيبان: بهره‌گيرى از اعتبارات بخش عمومى در نوسازى شهري از الزامات حياتى اجراء برنامه‌ها و پروژه‌ها است بنابر اين پيگيرى تحقق سهم دولت در نوسازى بافت‌هاى فرسوده و ناکارآمد و هم‌چنين تخصيص بخشى از اعتبارات شهردارى از جمله اقدامات است.

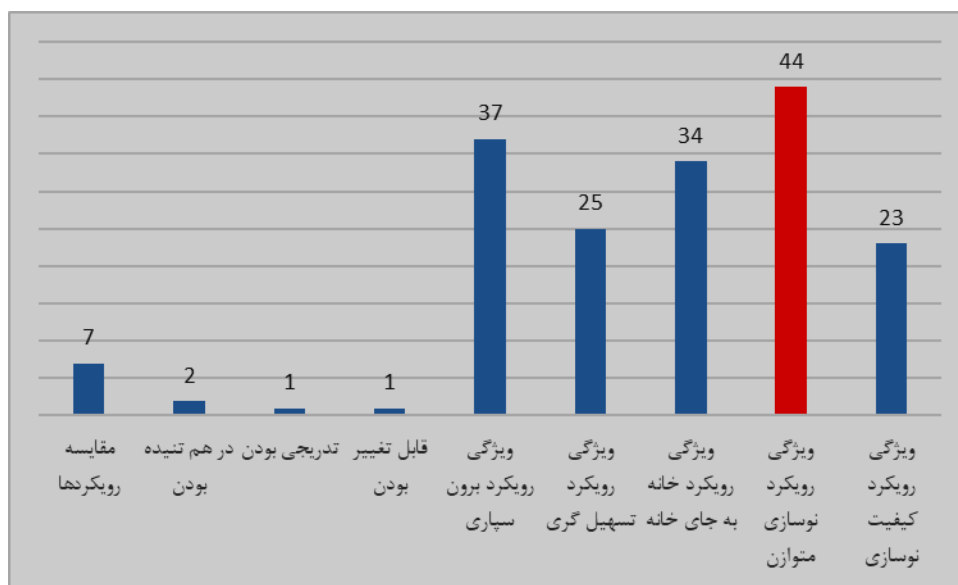
(منبع: شهردارى تهران، ۱۳۹۴، ۱۹۷-۲۰۰)

مطابق گام‌هاى ذکر شده در ابتدائى بخش، متون پياده شده مورد تحليل و بازخوانى قرار گرفتند و پس از کدگذارى باز، گروه بندى اشتراکات جهت رسيدن به کدگذارى محوري مدنظر قرار گرفت. در همين راستا جدول فراوانى کدهاى باز و نمودار هم‌پوشانى کدهاى اوليه (باز) در جدول ۴ و شکل ۲ ارائه شده است:

جدول ۴- جدول فراوانی و درصد کدهای پژوهش

ردیف	کدها	فراوانی	درصد
۱	مقایسه رویکردها	۷	۴,۰۲
۲	ویژگی رویکرد توسعه محله‌ای (متوازن)	۴۴	۲۵,۳
۳	ویژگی رویکرد کیفیت نوسازی	۲۳	۲۳,۲۱
۴	ویژگی رویکرد تسهیل‌گری	۲۳	۱۳,۸
۵	ویژگی رویکرد برون‌سپاری	۳۷	۲۱,۲۶
۶	ویژگی رویکرد خانه به‌جای خانه	۳۴	۱۹,۵۴
	جمع کل	۱۷۴	۱۰۰

با توجه به جدول ۴ می‌توان گفت کدهای مرتبط با رویکرد توسعه محله‌ای (متوازن) با تعداد ۴۴ مورد و با ۲۵,۳ درصد بیشترین اشاره و کدهای مرتبط با مقایسه رویکردها با همدیگر با تعداد ۷ مورد و ۴,۰۲ درصد کمترین طبقه را به خود اختصاص داده است.

شکل ۲- نمودار هم‌پوشانی سیستم کدها

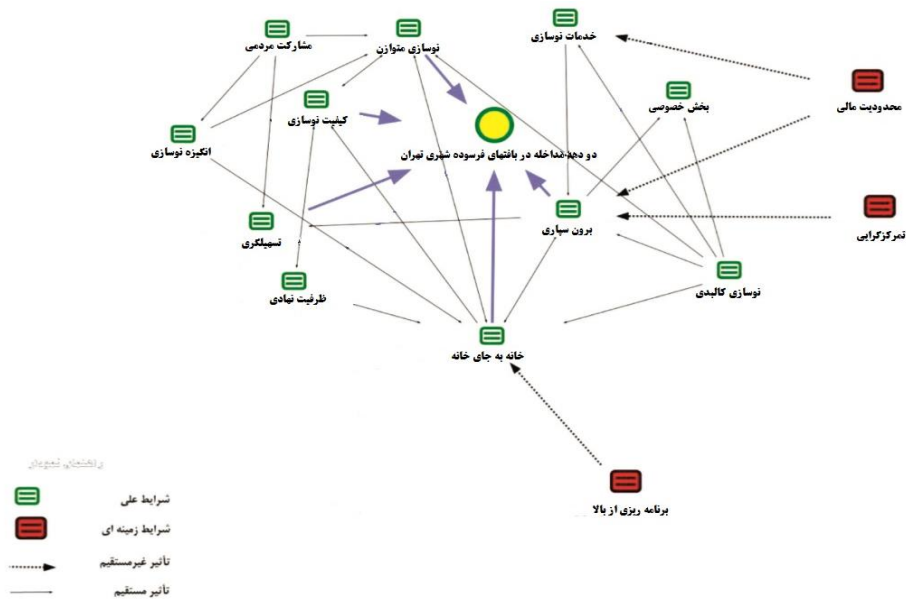
تحلیل کیفی گراند تئوری با MAXQDA

در روش گراند تئوری، بعد از گردآوری داده‌های مصاحبه‌ای و متنی، تحلیل کدبندی آغاز می‌شود. فرآیند انجام کدبندی در نظریه داده بنیاد، مبتنی بر روش مقایسه‌های رقابت است که در سه مرحله کدگذاری باز، کدبندی محوری و کدبندی گزینشی صورت می‌گیرد. در هر یک از مراحل، کد یا کدهای الصاق شده باید داده‌های مرتبط با خود را به سطح اشباع نظری برسانند. کدگذاری باز به مفهوم‌بندی تکه‌هایی از داده‌ها تحت نام، عنوان یا برچسب‌هایی که به طور هم‌زمان هر قطعه از داده‌ها را تشریح می‌کند اشاره دارد. ابتدا کدهای باز بر مبنای مفاهیم اولیه استخراج شده و سپس براساس مقایسه‌های ثابت کلیه کدها در مرحله کدبندی محوری در قالب مقوله‌های عمده دسته‌بندی شده است. مرحله نهایی کدبندی گزینشی، شامل تعریف مقوله مرکزی یا هسته است. مقوله‌های عمده در قالب یک مدل پارادایمی حول مقوله هسته به یکدیگر ارتباط داده می‌شود. در واقع ترسیم شده به توصیف مقوله هسته و تحلیل و تبیین آن می‌پردازد. مقوله هسته یا مرکزی، عدم تحقق کاربری‌های پیشنهادی است که تمام مقوله‌های دیگر به آن مرتبط هستند. نتیجه تحلیل داده‌ها در قالب کدبندی نشان داده شده است. به‌منظور ایجاد ساختاری شفاف‌تر در جهت رفع مشکلات موجود، مقوله‌ها با توجه به محتوای آن‌ها به دو بخش عمده رویکرد و نوسازی تقسیم شده است که کدبندی رویکردهای نوسازی پیشنهادی با استفاده از نظریه زمینه‌ای به صورت جدول ۵ است:

جدول ۵- کدبندی رویکردهای نوسازی پیشنهادی با استفاده از نظریه زمینه‌ای

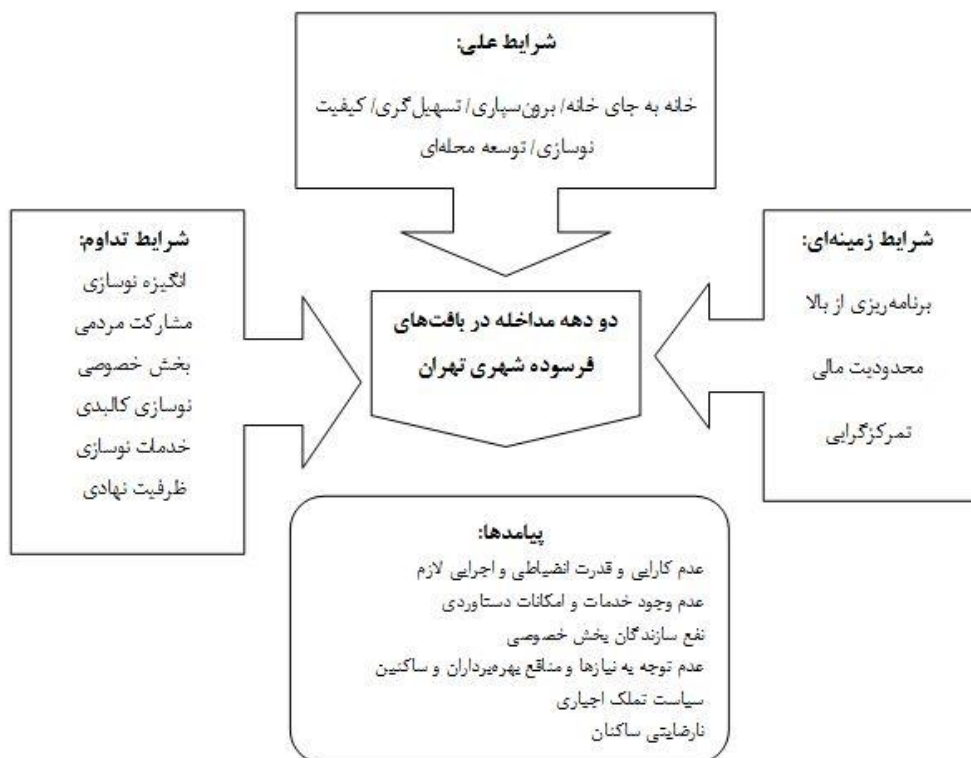
مقوله هسته	درصد	فراوانی	مقوله‌ها	کدهای باز
مداخله در بافت‌های فرسوده شهری	۱۰/۱۸	۲۷	کیفیت	مثبت بودن قانون بازآفرینی و تشکیل ستاد بازآفرینی، همکاری نهادها و ارگان‌ها؛ تصویب و اجرایی شدن بسته‌های جامع تشویقی سال ۹۵ و تکمیلی سال ۹۶؛ گرفتن سهم و بودجه نوسازی از دولت کمک کننده است. رشد و توسعه محلات فرسوده و نوسازی مردمی کمک شایانی به پایین آمدن سطح اختلاف طبقاتی کرده؛ هماهنگی و چارچوب‌های هماهنگ موجب انگیزه در مردم و سرمایه‌گذار می‌شود.
	۲۹/۰	۷۷	توسعه محله‌ای (متوازن)	به دلیل در اختیار نداشتن توان لجستیکی یا شاید هم به دلیل برخورد ساده‌انگارانه؛ بهسازی در برخی حوزه‌ها موفق و در برخی دیگر از حوزه‌ها دچار رکود و ناکارآمدی شد و در حد حرف باقی ماندند. اگر دید در سطوح کلان تغییر نیاید امکانات، خدمات و ثروت به‌صورت متوازن در سطح مملکت توزیع نخواهد شد، سرانه‌ها بی‌مورد تعریف نشوند، همچنین نقاط ضعف کمتر و سوءاستفاده کمتری نیز باشد، رویکرد توسعه محله‌ای ایجاد می‌شود. متأسفانه ساختار توسعه محله‌ای در تهران به رسمیت شناخته نشده ولی با این حال پروژه‌های کوچک با این سیاست، موفق عمل کردند. در گام اول نیاز به شناسایی بوده، سپس اقدام‌های جهت دهنده و حقوق قانونی، کالبدی، مالی، کاربردی، بازگرداندن توازن به محلات، مدیریتی سیاسی و بعد زیباشناختی
	۱۸/۱۱	۴۸	برون‌سپاری	رویکرد برون‌سپاری خیلی سریع دنبال شد ولی به نتیجه مطلوب نرسید. برای شرکت‌های نوسازی، گزینه مناسبی برای مداخله غیرمستقیم شد و ترغیب ساکنان بافت‌های فرسوده نیاز به بازبینی داشته و باید هدفمندتر اجرا شود. مردم در این شیوه، سبک زندگی مردم از ملک مستقل به آپارتمان‌نشینی تغییر کرد. سازندگان فقط ب دنبال سود بیشتر بودند و متأسفانه ساختمان‌ها از کیفیت مطلوبی برخوردار نبودند.
	۱۰/۱۸	۲۷	تسهیل‌گری	مردم از ذینفعان اساسی این طرح‌ها هستند، دفاتر خدمات نوسازی، از منابع بخش عمومی جهت نوسازی بافت‌های فرسوده بهره‌گیری نمی‌شد، از سرمایه بخش خصوصی به‌عنوان سرمایه‌گذار و مشارکت مردم به روش تسهیل در امور و اقدامات تسهیل‌گری استفاده می‌شد، دفاتر تسهیل‌گری و خدمات نوسازی صرفاً در چارچوب اهداف تعیین شده اقدام نموده، شرح خدمات به ساکنین بافت‌های فرسوده از شفافیت برخوردار بوده است، از اعتبار لازم بین سایر دستگاه‌های خدمات رسان برخوردار نبودند، دفاتر ایده خوبی بود، نیاز به کنترل بیشتری دارند که کارهای رانتهی انجام ندهند، اگر همکاری دستگاه‌های خدمات رسان باشد و تمام هزینه توسط شهرداری نباشد ایده خوبی است، نیاز به مشارکت جامعه است تا درصد تحقق‌پذیری طرح‌ها بالا برود.
	۲۵/۲۸	۶۷	خانه به‌جای خانه	به مشارکت مردم در مقیاس عملی توجهی نشده بود، چالش‌هایی همچون حقوقی و مالکیتی که هیچ طرحی نمی‌توانست جلودار آن‌ها باشد، سیاست تملک اجباری و تملک قهری، خیلی از پلاک‌ها تمایل به انجام این کار نداشتند و یا وضع موجود را نظر اجتماعی و فرهنگی بیشتر می‌پسندیدند در نهایت به دلیل نزول شرایط مالی، تغییر مدیریت و نادیده گرفتن سازمان اجرایی، تملک‌ها بلا تکلیف ماندند.
	۱۰۰	۲۶۵	-	-

با بررسی سیاست‌ها و رویکردهای دو دهه مداخله در بافت‌های فرسوده شهری تهران؛ ۵ رویکرد توسط مدیران مرتبط، صاحب‌نظران و اساتید احصا شدند. یافته‌ها نشان داد که این رویکردها دارای مشکلات زیادی بودند که مهم‌ترین آن‌ها شامل عملکرد غیر نظام‌مند، مشکلات مالی جهت پیشبرد، عملکرد نادرست مجریان امر و عدم توجه به نیازها و منافع بهره‌برداران و ساکنین و... بوده است. در مقایسه با پژوهش‌های پیشین مواردی مانند عملکرد غیر نظام مند و عدم توجه به ذینفعان در عدم تحقق طرح‌های توسعه شهری در تحقیقات پیشین نیز تاکید شده است (ناصرمستوفی و قلمبردز فولی، ۱۴۰۰، ۳۶۱). بر همین اساس مقوله‌هایی که علل عمده وقوع پدیده هستند از یکدیگر مستقل نیستند بلکه عوامل موجب بروز دیگر عوامل شده و یا در یک رابطه متقابل موجب تشدید تأثیر یکدیگر می‌شوند. این روابط برای هر مصاحبه به‌صورت موردی ترسیم گردید و نهایتاً از ترکیب مجموعه نمودارها، نمودار نهایی با محتوای شبکه علی دو دهه مداخله در بافت‌های فرسوده شهری تهران قابل ترسیم است که در شکل ۳ آمده است. علاوه بر علل مستقیم در بروز این گونه روندها، برخی کدهای ذکر شده در مصاحبه‌ها، عوامل غیرمستقیم اما مؤثری که کلان روندها می‌تواند خارج از اختیار سیستم‌های مجری رویکرد هستند. این عوامل عبارت از تمرکزگرایی، محدودیت اعتبار مالی، برنامه‌ریزی از بالا هستند که وجود چنین رویکردهای غیرمستقیمی، بیانگر ماهیت پیچیده و همچنین مبهم رویکردها است.

شکل ۳- شبکه علی دو دهه مداخله در بافت‌های فرسوده شهری تهران؛ (خروجی از نرم‌افزار MAXQDA)

لذا نتایج تحلیل داده‌ها را می‌توان در چهار بعد یا رویکرد علی، زمینه‌ای، تداوم و پیامدی طبقه‌بندی کرد؛ که شرایط علی همان علل مستقیم و اصلی هستند در قالب مقوله‌های پنج‌گانه کیفیت نوسازی، خانه به جای خانه، توسعه محله‌ای، تسهیل‌گری و برون‌سپاری معرفی شدند. شناسایی علل مؤثر در بررسی‌ها بر مبنای هیچ چارچوب از پیش تعیین‌شده‌ای نبوده بلکه از مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته منتج شده است. نهایتاً به تدوین مدلی که در شکل ۴ نمایش داده شده است، رسیده شد. با مشورت اساتید و کارشناسان خبره تدوین مدل بعد از مصاحبه انجام گرفت تا چارچوب درستی تعیین گردد.

شکل ۴- تدوین تئوری زمینه‌ای دو دهه مداخله در بافت‌های فرسوده شهری

در نهایت نظریه مبنایی دارای رویکرد جدید و آمیخته بوده که از ویژگی‌های ۵ رویکرد که گذشت تشکیل شده است. این رویکرد بر اساس رویکرد نوسازی متوازن است. با توجه به اینکه تمام صاحب‌نظران صحت آن را بر مبنای اجرای نادرست رویکردها در کشور به‌خصوص در شهر تهران اذعان داشته‌اند. نظریه مبنایی برای نوسازی متوازن در بافت فرسوده شهر تهران، فرایند نوسازی شهری محسوب می‌شود که دارای ویژگی‌های زیر باشد:

- پررنگ بودن نقش بخش خصوصی و مردم
- داشتن سیاست خرید و تملک برای تأمین خدمات یا املاک مسئله‌دار (مانند املاک بدون سند و دارای تعارض)
- اطلاع‌رسانی مناسب به جامعه هدف
- خودمحور نبودن سازمان‌های مسئول و همکار در فرایند نوسازی
- استفاده از سرمایه‌های بخش خصوصی در فرایند توسعه
- کنترل جهت عدم نزول شرایط مالی طرح
- برنامه‌ریزی از پایین به بالا
- تناسب بین خروجی و هزینه‌های نوسازی مردمی
- توسعه دفاتر توسعه محلی و تسهیل‌گری
- مدیریت هماهنگ بین سازمانی و بین سطحی و بازگرداندن توازن محلات

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

با توجه به آنچه در سال‌های پیش جهت نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده تهران اتفاق افتاده، مشخص شد که برخی از سیاست‌ها مانند طرح خانه به‌جای خانه، اقتدارگرایانه بود. برخی دیگر از طرح‌ها مانند دوره تمرکز بر تسهیل‌گری، دوره‌ای بی‌حاصل بود. با در نظر گرفتن رویکردهای پنج‌گانه و مصاحبه‌های انجام‌شده و تحلیل کیفی مصاحبه‌ها با نرم‌افزار، این نتیجه حاصل شد که مؤثرترین مقوله، گزاره توسعه محله‌ای و کیفیت نوسازی با ۴۰ درصد تأثیر بود. در نهایت ما حاصل نظریه مبنایی، رویکردی جدید و آمیخته بوده که از ویژگی‌های ۵ رویکرد گذشته تشکیل شده است. سیاست بهینه شکل‌گرفته در پژوهش، مبتنی بر رویکرد نوسازی متوازن است که باید دارای ویژگی‌هایی چون تمرکز بر سیاست تملک، عدم خودمحوری سازمانی و همکاری سازمان‌ها و متولیان امر، بازگرداندن توازن به محلات، پررنگ بودن نقش بخش خصوصی و مردم، توسعه دفاتر توسعه محله‌ای و تسهیل‌گری و تنظیم نظام‌های انگیزشی به‌منظور اعمال سیاست‌های تشویقی برای حضور و مشارکت حداکثری مردم است.

در شرایط کنونی اتخاذ یک رویکرد اساسی لازم و ضروری است و این رویکرد می‌تواند توسعه محله مبتنی بر نوسازی متوازن باشد که یک نگاه همه‌جانبه دارد یعنی توسعه نه به معنای ساخت‌وساز و نوسازی کالبدی در سطح محله باشد، بلکه در واقع توسعه به معنای بهبود شرایط اقتصادی ساکنین محله، فرهنگی و نهایتاً کالبدی در محله باشد. دفاتر توسعه محله‌ای یا دفاتر نوسازی یا دفاتر تسهیل‌گری سازمان نوسازی شهر تهران را به سمت تهیه برنامه توسعه محلات هدایت کرد. این رویکرد باید به‌عنوان یک سطح برنامه‌ریزی و به‌صورت قانونی تبیین شود. این در حالی است که اگر توسعه محله‌ای را بتوان در همه محلات، نه‌تنها در محله‌ها با بافت‌های فرسوده، اجرا کرد؛ به موفقیت‌های چشمگیر اجتماعی خواهیم رسید که این توسعه محله‌ای می‌تواند بستر و محرکی برای سایر اقدامات و سیاست‌ها برای بهبود بافت‌های شهری از جمله نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده باشد. همچنین بر اساس یافته‌ها، برای پژوهش‌های آینده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- اثرات ایجاد تشکل‌های مردمی و تشکیل صندوق‌های ارائه‌دهنده خدمات توسعه محلی بر فرایند نوسازی شهری؛
- ارزیابی نتایج اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی از تأثیرات مثبت طرح‌های مثبت توسعه محلی در سطح محله، شهر و منطقه؛
- تدوین سیاست‌های تشویقی در راستای مشارکت ساکنین منطقه با اجرای سیاست‌های تعیین‌شده در بافت.

منابع

- ابوذری، پانته‌آ و زیاری، یوسفعلی. (۱۳۹۸). تبیین اثرات سیاست‌های بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری (مورد پژوهی: منطقه شهرداری تهران ۹). *فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*. ۱۱(۴)، ۳۹۱-۴۱۰. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.66972251.1398.11.4.26.7>
- استراوس، انسلم و کوربین، جولیت. (۱۹۹۸). *مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای*. ترجمه ابراهیم افشار. (۱۳۹۰). تهران: نشر نی.
- اطهری، فریبا. (۱۴۰۱). ظرفیت سنجی بافت‌های فرسوده شهری در راستای برنامه‌های تامین مسکن گروه‌های هدف (نمونه پژوهی: بافت فرسوده شهر یزد). *فصلنامه آینده پژوهی شهری*. ۲(۳)، ۷۰-۴۵. <https://doi.org/10.30495/uf.2023.698882>
- اعتماد، گیتی. (۱۳۹۲). *ارزیابی طرح نواب و پیامدهای آن*. تهران: انتشارات معانی.
- اکبری، نیوشا، عنادلیب، طغیانی، محمدی، & محمود. (۲۰۲۱). شناسایی موانع تحقق اهداف بازآفرینی در برنامه‌ریزی قوانین بافت فرسوده. *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*. ۳۱(۶)، ۴۶۴-۴۴۷. [10.52547/jgs.21.61.447](https://doi.org/10.52547/jgs.21.61.447)
- باقری فرد، محمدحسین، توکلی، عبدالله، و الوانی، سیدمهدی. (۱۳۹۴). سیاست‌گذاری فرهنگی در دولت دینی. *حکومت اسلامی*. ۲۰(۱) (پیاپی ۷۵). <https://sid.ir/paper/501042/fa>
- بایرام‌زاده، نیما؛ و فوادمرعشی، سیدمومن. (۱۴۰۲). تحلیل فضایی توسعه‌یافتگی شهرستان‌ها از منظر شاخص‌های کالبدی زیست‌پذیری (نمونه موردی: شهرستان‌های استان آذربایجان غربی). *جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای*. ۲(۱)، ۱۶-۱. doi: 10.30466/grfs.2023.54809.1007
- جلیلی قاسم آقا ا. (۱۳۹۷). سیاست‌گذاری: مفاهیم، الگوها و فرایندها. *نشریه علمی رویکردهای پژوهشی نوین مدیریت و حسابداری*. ۱۰۶(4)، <https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/47>
- حبیبی، کیومرث؛ پوراحمد، احمد و مشکینی، ابوالفضل. (۱۳۸۹). *بهسازی و نوسازی بافت‌های کهن شهری*. تهران: انتشارات انتخاب.
- حبیبی، کیومرث؛ منتظری، زهرا؛ پرتوی، پروین و اسعدی، علی. (۱۴۰۰). کاربست رهیافت قرارداد اجتماع محلی در توانمندسازی محلی با تأکید بر روش نظریه‌ای؛ نمونه موردی: محله آکوه شهر مشهد. *دانش شهرسازی*. ۶(۱)، ۳۹-۵۷. <https://doi.org/10.22124/upk.2021.21015.1701>
- خاتم، اعظم. (۱۳۸۵). چالش‌های بهسازی شهری در ایران با نگاهی به تجربه بریانک. *اندیشه ایرانشهر*. ۱۰، ۸۰-۹۵.
- درودی، محمدهادی و خوشاب، علی. (۱۳۹۳). *ارزیابی و تحلیل شاخص‌های تعیین محدوده بافت‌های فرسوده شهری در ایران*. ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری. مشهد: مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد. <https://civilica.com/doc/349460/>
- درودی، محمدهادی؛ روستایی تپه، محمد و سلیمانی مقدم، هادی. (۱۳۹۴). *تحلیل و ارزیابی قوانین و مقررات مربوط به بافت‌های فرسوده در ایران*. تهران: همایش ملی بافت‌های فرسوده و تاریخی شهری: چالش‌ها و راهکارها. <https://www.sid.ir/paper/875441/fa>
- دویران، اسماعیل؛ مشکینی، ابوالفضل؛ کاظمیان، غلامرضا و علی آبادی، زینب. (۱۳۹۰). بررسی مداخله در سامان‌دهی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری با رویکرد ترکیبی (نمونه موردی: محله زینبیه زنجان). *پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*. ۲(۷)، ۷۱-۹۰. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285229.1390.2.7.5.3>
- شهرداری تهران. (۱۳۹۴). *مستندنگاری پروژه‌های شاخص تهران: نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران*. تهران: سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، موسسه نشر شهر.
- طباطبایان، سیدکمال. (۱۳۹۵). *یادگیری سیاست از فراسوی مرزها: نقش روش‌های درس‌آموزی و انتقال سیاست در سیاست‌گذاری‌های معاصر*. تهران: موسسه آموزشی تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- علی احمدی، علیرضا، & میرعابدینی، سیده زهره. (۱۳۹۸). واکاوی فرایند سیاست‌گذاری عمومی در مدیریت شهری تهران (۱۳۹۳-۱۳۹۷). *سیاست‌گذاری عمومی*. ۱۵(۱)، ۷۵-۹۸. <https://doi.org/10.22059/ppolicy.2019.71576>
- فنی، زهره و رضازاده، سیدمحمد. (۱۳۹۵). *نهادهای مردمی ایمانی و مدیریت اجتماعی محله، پژوهش موردی: اجتماعات محلی منطقه ۱ تهران*. پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری. ۷(۱۳)، ۱۹-۳۲. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25383930.1395.7.13.2.2>
- کاظمیان، غلامرضا و جلیلی، مصطفی. (۱۳۹۴). تحلیل قدرت ذینفعان کلیدی در فرایند سیاست‌گذاری طرح جامع تهران (۱۳۷۸-۱۳۹۰). *نامه معماری و شهرسازی*. ۸(۱۵)، ۱۳۹-۱۵۸. <https://doi.org/10.30480/aup.2015.15>
- کاظمیان، غلامرضا و میرعابدینی، زهره. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی مدیریت یکپارچه شهری در تهران از منظر تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری. هنرهای زیبا. ۴۶، ۲۸-۳۷. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22286020.1390.3.46.3.7>
- ناصرمستوفی، انوشیروان و قلمبر دزفولی، رامنا. (۱۴۰۰). ارزیابی میزان تحقق طرح‌های توسعه شهری کلانشهر تهران (مورد: طرح جامع). *مهندسی جغرافیایی سرزمین*. ۲۵(۲)، ۲۸۱-۱۳۶۳. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25381490.1400.5.10.3.1>
- وصالی، سعید و امید، رضا. (۱۳۹۳). *سیاست‌گذاری اجتماعی: زمینه‌ها و رویکردها*. فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و بودجه. ۱۹(۱)، ۱۷۹-۲۰۶. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.22519092.1393.19.1.8.2>

References:

- Abuzari, P.; Ziari, Y.A. (2019). Explaining the effects of improvement and renovation policies of dilapidated urban tissues (case study: District 12 of Tehran Municipality). *New attitudes in human geography*. 11(4), 491- 510. [In Persian]
- Ali Ahmadi, A.; & Mirabedini, Z. (2018). Examining the Public Policy Making Process in Tehran's Urban Management (2012-2018). *Public Policy*. 5 (1), 75- 98. [In Persian]
- Bagheri Fard, M.H.; Tavakoli, A. & Alvani, S.M. (2014). Cultural politics in religious government. *Islamic government*. 75, 173-206. [In Persian]
- Bayramzadeh, N., & Foadmarashi, M. (2023). Spatial analysis of the development of townships from the perspective of physical indicators of livability (Case study: the townships of West Azerbaijan province). *Geography and Regional Future Studies*, 1(2), 1-16. doi: 10.30466/grfs.2023.54809.1007 [In Persian]
- Creswell, J. W. (2005). *Educational research: planning, conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative research* (2nd Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Doyran, I.; Meshkini, A.; Kazemian, Gh.; & Aliabadi, Z. (2011). Investigating intervention in the organization of worn-out and inefficient urban tissues with a combined approach (case example: Zainbiye neighborhood in Zanjan). *Research and urban planning*. 2(7), 71-90. [In Persian]
- Droodi, M.H.; & Khoshab, A. (2013). *Evaluation and analysis of indicators for determining the scope of worn-out urban tissues in Iran*. The 6th National Conference on Urban Planning and Management. Mashhad: Mashhad Islamic Council Research Center. [In Persian]
- Droodi, M.H.; Rostae Tapeh, M.; & Soleimani Moghadam, H. (2014). *Analysis and evaluation of laws and regulations related to worn tissues in Iran*. Tehran: National Conference on Dilapidated and Historical Urban Textures: Challenges and Solutions. [In Persian]
- Etemad, G. (2012). *Evaluation of Nawab's plan and its consequences*. Tehran: Maani Publications. [In Persian]
- Fanni, Z.; & Rezazadeh, S.M. (2016). Faith-Based public organizations and social management of neighborhoods, case study: local communities in district 1 of Tehran. *Urban Ecology Researches*. 7 (1), 19-32. [In Persian]
- Geyer, H. (2009). *International Handbook of Urban Policy*, Volume 2. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Habibi, K.; Montazeri, Z.; Partovi.P.; & Asaadi, A. (2022). Applying the social contract approach to local empowerment with emphasis on the grounded theory method; Case study: Abkooch neighborhood of Mashhad. *Urban Planning Knowledge*. 6 (1), 39-57. [In Persian]
- Habibi, K.; Pour Ahmad, A. & Meshkini, A. (2010). *Improvement and renovation of old urban structures*. Tehran: Entekhab Publications. [In Persian]
- Hill, M., & Varone, F. (2014). *The public policy processes*. Routledge Publications.
- Holland B. (2015). Typologies of national urban policy: A theoretical analysis. *Cities*, 125-129.
- Howlett, M.; Ramesh, M.; & Perl, A. (2009). *Studying public policy: Policy cycles and policy subsystems*, (Vol.3) Oxford: Oxford University Press.
- Jalili Ghasem Agha, O. (2017). Policy making: concepts, patterns and processes. *New research approaches in management and accounting*. 4, 106-114. [In Persian]
- Jordan, B. (2010). *What's wrong with social policy and how to fix it*. Cambridge: Polity Publications.
- Kazemian, Gh.; & Jalili, M. (2014). Analyzing the power of key stakeholders in the policy making process of Tehran Comprehensive Plan (1378-1390). *Letter of architecture and urban planning*. 8 (15), 139-158. [In Persian]
- Kazemian, Gh.; & Mirabedini, Z. (2011). Pathology of Integrated Urban Management for Tehran in view of Policy and Decision Making. *Honar-Ha-Ziba Memari-Va-Shahrsazi*. 3(46), 27-38. [In Persian]
- Khatam, A. (2006). Challenges of urban improvement in Iran with a look at Briyank's experience. *The idea of Iranshahr*. 10, 80-95. [In Persian]
- Moghadam, V.M. (2006). Gender and social policy: Family law and women's economic citizenship in the Middle East. In M. Karshenas & V. M. Moghadam (Eds.). *Social policy in the middle east: Economic, political, and gender dynamics* (221-253).
- Morse, J. M. (2001). *Situating grounded theory*. In R. Schreiber, and Noerager Stern, Using grounded theory in nursing. New York: Springer Publishing.

- nassermostofi, A., & Ghalambordezfooly, R. (2021). Evaluation of urban development plans of Tehran metropolis (Item: Master Plan). *Geographical Engineering of Territory*, 5(2), 363-281.
- Nassermostofi, A., & Ghalambordezfooly, R. (2021). Evaluation of urban development plans of Tehran metropolis (Item: Master Plan). *Geographical Engineering of Territory*, 5(2), 363-281. [In Persian]
- Strauss, A.; & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (E. Afshar, Trans.). Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]
- Tabaeean, S.K. (2015). *Learning politics across borders: the role of teaching methods and policy transfer in contemporary policy making*. Tehran: Defense Industries Research Training Institute. [In Persian]
- Tournee, J., & Van Esch, W. (2001). *Community Contracts in urban infrastructure works: practical lessons from experience*. International Labour Office (ILO).
- Turner, C., & Astin, F. (2021). Grounded theory: what makes a grounded theory study? *European Journal of Cardiovascular Nursing*, 20(3), 285-289.
- Vesali, S.; Omidi, R. (2014). Social Policy: Themes and Approaches. *Planning and Budgeting*. 19 (1), 179- 206. [In Persian]
- Vice President of Urban Development Planning and Council Affairs. (2014). *Documenting Tehran's flagship projects: renovation of worn-out tissues of Tehran*. Tehran: Cultural and artistic organization of Tehran Municipality, Shahr Publication. [In Persian]

Examining the Causal Pattern of Effective Components in Regional Development Policy with Religious Tourism Approach: A Case Study of Ilam and Mehran Cities

Ahmad Karami¹, Azita Rajabi², Naser Eghbali³

1- PhD student, Geography and Urban Planning, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2- Associate Professor, Department of Geography, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3- Associate Professor, Department of Geography, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Article info	Abstract
<p>Article type: Research Article</p> <p>Received: 2023/05/26</p> <p>Accepted: 2023/06/22</p> <p>pp: 20-37</p> <p>Keywords: Regional Development; Religious Tourism; Economic Factor; Ilam and Mehran Cities.</p>	<p>The present study aims to investigate the impact of institutional and physical factors on regional development policy-making, with a focus on religious tourism. This research is considered applied, employing a descriptive-analytical method, and utilizing both library-documentary and field data collection methods. The statistical population comprised provincial and county experts as well as senior managers, selected via snowball sampling. A sample size of 30 individuals completed the questionnaire, which demonstrated reliability and validity. The findings revealed that institutional factors positively and significantly influence regional development policy-making concerning religious tourism (path coefficient = 0.223, indicating a moderate level of impact), as do physical factors (path coefficient = 0.565). Moreover, institutional factors positively and significantly impact physical factors (path coefficient = 0.609). The results showed that institutional factors have a positive and significant impact on regional development policy-making with a focus on religious tourism. Additionally, physical factors have a positive and significant impact on regional development policy-making with a focus on religious tourism. On the other hand, institutional factors have a positive and significant impact on physical factors. These results highlight the interplay between institutional and physical factors in shaping regional development policy-making for religious tourism.</p>

Citation: Karami, A., Rajabi, A., Eghbali, N. (2024). Examining the Causal Pattern of Effective Components in Regional Development Policy with Religious Tourism Approach: A Case Study of Ilam and Mehran Cities. *Journal of Urban Futurology*, 3(4), 20-37.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

Extended Abstract

Introduction

Religious tourism, as one of the subsets of the large and diverse global tourism industry, has a special place in countries' economic growth. In Iran, apart from domestic trips to religious tourism destinations and religious places located in different cities such as Mashhad, Shiraz, Qom, etc., occasional religious ceremonies are also held in some different cities of the country, which welcome domestic and foreign tourists. The country has been able to play an essential role in the spatial development of cities and influences regional development. One of these regions of the country, which in recent years has been considered one of the important religious tourism destinations of the country and has found a special place among religious tourists, is Ilam province and especially Ilam and Mehran cities. Due to their proximity to Iraq as a crossing point for sacred rituals, these cities receive many pilgrims and tourists from inside and outside the country with the annual Arba'een pilgrimage. Pilgrims who enter Ilam province to participate in the Arba'een walk to go to the Mehran border region from Chardavol of Sirvan and Ilam and spend 1 or 2 to 24 hours going through the legal procedures of crossing the border in the border towns. (Mehran) will last. As a result, an opportunity will be provided, leading to economic development and job creation in the border and peripheral cities of the country if services are provided for the well-being of pilgrims and the establishment of guest houses, inns, and hotels. Therefore, this tourism destination is a clear example for analyzing the religious tourism destination process. Managers and planners must have a developmental perspective by holding this ritual in the province. Thus, the current article tries to study and investigate the regional development of Ilam and Mehran cities in Ilam province by identifying the policies of religious tourism and answering the main question: -What is the causal model of the effective components in regional development policies with the approach of religious tourism?

Methodology

The present research is classified as applied research in terms of research type. The research method employed is descriptive-analytical in methodology, with data and information

collected through two primary methods: library-documentary research and field research. In the library method, various sources have been utilized, including scientific articles, theses, relevant books, documents, statistical reports from organizations, internet sources, and information from implemented urban development projects. This comprehensive approach allows for an in-depth examination of the conditions in the studied cities, particularly those influenced by religious tourism, to inform policy formulation. To further quantify these policies and gain deeper insights into the research subject, input was obtained from experts, governmental institutions, officials, and stakeholders, representing the statistical community, through interviews and questionnaires. A total of 30 stakeholders and experts from the Ilam Governorate, District Governorate, and Municipality of Mehran and Ilam were selected using snowball sampling as the sample size. Through collaboration with these stakeholders, overarching policies concerning religious tourism's impact on regional development were derived. The questionnaire underwent formal validation, and reliability was assessed using Cronbach's alpha test, yielding a coefficient of 0.859, indicating the questionnaire's reliability and validity. For data analysis and addressing the research questions, SPSS software was utilized alongside structural equation modeling (SEM) and partial least squares (PLS).

Results and discussion

Regarding the economic components obtained based on D+R and D-R, it is evident that the component of attracting participation and directing private sector capital to the tourism sector holds the highest value of D-R (1.255), indicating its significant influence. This is depicted in the upper part of the graph, highlighting its importance as a criterion. In terms of social factors, the results indicate that creating discourse about religious tourism at various institutional levels, including offices, schools, and educational systems at the provincial level through conferences, meetings, and workshops, holds the highest value of D-R (1.953). This positioning in the upper part of the diagram underscores its considerable impact. Regarding environmental factors, the component of protection and conservation of

resources, along with its promotion through the installation of banners across the province, demonstrates the highest value of D-R (1.932). Its placement in the upper part of the chart emphasizes its significance as a key indicator. However, other components such as the preparation of police stations, compilation of brochures, and road clearance initiatives are categorized as less influential as they fall within the lower ranks of the chart.

Conclusion

The cities of Ilam and Mehran have the potential to strategically plan and offer diverse religious tourism experiences, particularly due to their proximity to the international border serving as the gateway of Atbat. These cities possess ample opportunities for the growth and development of religious tourism within the country. Their unique cultural-religious significance, characterized by a multitude of centers, monuments, and historical buildings, holds immense potential to attract tourists. Furthermore, the existing cultural atmosphere fosters the advancement of religious-cultural tourism in the region. One significant opportunity for attracting religious tourists to these cities is the annual Arbaeen walking

ritual, which draws hundreds of thousands of Hosseini pilgrims from both domestic and international locations. Recognizing the pivotal role of tourism, particularly religious tourism, in the development of these cities, it is imperative to prioritize religious tourism initiatives. Accordingly, directing attention towards regional development policies, coupled with sound and strategic planning, can pave the way for sustainable development in these cities.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

بررسی تاثیر عوامل نهادی و کالبدی بر سیاست گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهرهای مهران و ایلام)

احمد کرمی^۱، آرزیتا رجیبی^۲، ناصر اقبالی^۳

۱- دانشجوی دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- دانشیار گروه جغرافیا، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳- دانشیار گروه جغرافیا، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	پژوهش حاضر با هدف بررسی تاثیر عوامل نهادی و کالبدی بر سیاست گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تدوین شده است. پژوهش حاضر از منظر نوع تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود. روش تحقیق از نظر متدولوژی توصیفی-تحلیلی می باشد و جمع آوری داده ها و اطلاعات از دو روش کتابخانه ای-اسنادی و میدانی است. جامعه‌ی آماری این پژوهش را کارشناسان و مدیران ارشد استانی و شهرستانی تشکیل می‌دادند. خبرگان به روش گلوله برفی و از میان افراد کارشناس انتخاب شدند. حجم نمونه در نظر گرفته شده برای تکمیل پرسشنامه ۳۰ نفر بود. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود که پایایی و روایی آن به تایید رسید. یافته ها نشان داد که عوامل نهادی بر سیاست گذاری توسعه منطقه ای با رویکرد گردشگری مذهبی تاثیر مثبت و معناداری دارد. مقدار ضریب مسیر بدست آمده برابر با ۰/۲۲۳ بود که با توجه به مقدار ضریب، این تاثیر در حد متوسط ارزیابی می شود. همچنین عوامل کالبدی بر سیاست گذاری توسعه منطقه ای با رویکرد گردشگری مذهبی تاثیر مثبت و معناداری دارد. مقدار ضریب مسیر بدست آمده برابر با ۰/۵۶۵ بود و با توجه به آن مقدار تاثیر در حد متوسط ارزیابی می شود. از دیگر یافته های پژوهش این بود که عوامل نهادی بر عوامل کالبدی تاثیر مثبت و معناداری دارد. مقدار ضریب مسیر بدست آمده برابر با ۰/۶۰۹ بود که نشان از تاثیر متوسط دارد. نتایج نشان داد عوامل نهادی بر سیاست گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تاثیر مثبت و معناداری دارد. همچنین عوامل کالبدی بر سیاست گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تاثیر مثبت و معناداری دارد. از طرفی عوامل نهادی بر عوامل کالبدی تاثیر مثبت و معناداری دارد.
دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۵	
پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۱	
صص: ۲۰-۳۷	
واژگان کلیدی: توسعه منطقه‌ای، گردشگری مذهبی، عامل نهادی، عامل کالبدی، شهر مهران و ایلام.	

استناد: کرمی، احمد؛ رجیبی، آرزیتا؛ و اقبالی، ناصر. (۱۴۰۲). بررسی تاثیر عوامل نهادی و کالبدی بر سیاست گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهرهای مهران و ایلام). *فصلنامه آینده پژوهی شهری*، ۳(۴)، ۲۰-۳۷.
ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

© نویسندهگان
CC BY NC

مقدمه

گردشگری همواره عاملی در جهت پیشرفت کشورهای تمام دنیا بوده است و همچون محرکی با استفاده از منابع طبیعی، انسانی، فرهنگی، سنت‌ها و آداب و رسوم محلی موجبات ارتباط مردمان سرتاسر دنیا را فراهم می‌آورد و مزایای واقعی را برای جامعه میزبان به بار می‌آورد و مستقیماً به رشد تولید ناخالص ملی و اشتغال کمک می‌کند (کیانی فیض‌آبادی، ۱۳۹۷: ۱۰۸). امروزه در بسیاری از جوامع گردشگری به‌عنوان یکی از پدیده‌های مهم اجتماعی و اقتصادی تبدیل شده است (Fernandez, 2020: 187- میری و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۱). گردشگری می‌تواند باعث افزایش درآمد مردم مقصد شود؛ زیرا پولی که گردشگران در مقصد خرج می‌کنند، درآمد را بالا می‌برد و با وضع مالیات نیز موجب افزایش پایه‌های مالیاتی در کشور می‌گردد. گردشگری همچنین می‌تواند بر محیط نیز تأثیر مثبت داشته باشد. با استفاده از درآمدی که از گردشگری به دست می‌آید، می‌توان به حفظ و بهسازی و بازسازی محیط‌های گردشگر پذیر پرداخت. در واقع گردشگری بودجه لازم برای حفظ آثار تاریخی و به‌طور کلی محیط گردشگر پذیر را فراهم می‌کند (Assaker et al, 2015: 578). یکی از زیرمجموعه‌های صنعت گردشگری، گردشگری مذهبی است که از جایگاه ویژه‌ای در رشد اقتصادی کشورها برخوردار است (Mamarasulovna, & Tohirovich, 2021: 2). این نوع از گردشگری ریشه در آیین دینی دارد و افرادی که با این نوع گردشگری عجین هستند دارای انگیزه‌های مذهبی هستند و از اماکن مقدس دین خود یا سایر ادیان نظیر، مساجد، امامزاده‌ها، کلیساها، مقابر و... بازدید می‌کنند در دنیای امروزی گردشگران به دنبال مقاصد هستند که برای مدتی از مسائل مادی و زندگی روزمره دور شده و روح و روان خود را آرامش بخشند و از آنجاکه بشر در سایه دین، اعتقادات دینی و معنویت به احساس آرامش می‌رسد لذا سفر به مقاصد مذهبی و شرکت در این گونه فعالیت‌ها به‌نوعی روان انسان را جلا داده و او را به آرامش معنوی می‌رساند. گردشگری زیارتی، نقطه و رکن بسیار مهمی برای جذب گردشگران زیارتی کشورهای مسلمان در دنیا است (Meleddu, Paci & Pulina, 2015: 162).

در حال حاضر یکی از مهم‌ترین دلایل جریان گردشگری انگیزه‌های زیارتی و مذهبی می‌باشد. گردشگری مذهبی یکی از سریع‌ترین بخش‌های رو به رشد گردشگری به شمار می‌رود. به‌طوری‌که طبق آمارهای سازمان جهانی گردشگری (UNWTO, 2016). حدود ۶۰۰ میلیون سفر مذهبی ملی و بین‌المللی در طول یک سال در جهان رخ می‌دهد و در این میان ۳۰۰ میلیون گردشگر از ادیان پایه در جهان بازدید می‌کنند این رشد در گردشگری مذهبی پتانسیل بی‌سابقه‌ای را برای تقویت همه‌جانبه و توسعه پایدار ایجاد شغل و معیشت اجازه دادن به زیرساخت‌ها و سرمایه‌گذاری و تحریک محلی فرهنگ صنایع دستی و غذا را به ارمغان می‌آورد این نه‌تنها به ارزش جوامع چه از لحاظ فرهنگی و مذهبی کمک می‌کند بلکه می‌تواند توسعه اقتصادی را نیز شامل شود. (UNWTO, 2016). رشد و توسعه گردشگری مذهبی می‌تواند از طریق جذب گردشگر زمینه را برای رشد و توسعه پایدار مناطق از طریق جذب سرمایه فراهم نماید (Romanelli et al, 2011: 389).

در کشور ایران جدای از سفرهای داخلی با مقصد گردشگری مذهبی و اماکن مذهبی واقع در شهرهای مختلف مانند مشهد، شیراز، قم و ... مراسم‌های دینی - مذهبی موردی و مقطعی نیز در برخی از شهرها مختلف کشور برگزار می‌شود که پذیرای گردشگران داخلی و خارج از کشور است که توانسته است نقش اساسی را در توسعه فضایی شهرها داشته و توسعه منطقه‌ای را تحت تأثیر قرار دهد. یکی از این مناطق کشور که در سال‌های اخیر به‌عنوان یکی از مقصدهای مهم گردشگری مذهبی کشور محسوب شده و جایگاه ویژه‌ای در میان جذب گردشگران مذهبی پیدا کرده است، استان ایلام و به‌ویژه شهرهای ایلام و مهران است. این شهرها به‌واسطه هم‌جواری با کشور عراق به‌عنوان گذرگاه عتبات عالیات با برگزاری آیین پیاده‌روی اربعین سالانه پذیرای خیل عظیمی از زائران و گردشگران از داخل و خارج از کشور است. پیاده‌روی اربعین به یک تجمع فرامذهبی و فرا اسلامی تبدیل شده است که هر ساله بر تعداد دوستداران و محبان آن در این راه‌پیمایی بیشتر و بیشتر می‌شود. همچنین رویداد پیاده‌روی اربعین و جریان دائمی زوار به کشور عراق این شهرها را به‌عنوان مهم‌ترین و اولین اقامتگاه ورودی قبل از ورود به مسیر زیارتی عراق معرفی می‌نماید. راه‌پیمایی اربعین یکی از مهم‌ترین رویدادهای گردشگری مذهبی در سال‌های اخیر است. بر اساس آمار موجود "شمار شرکت‌کنندگان ایرانی در این گردهمایی در سال‌های ۸۹ تا ۹۵ از ۴۰ هزار نفر به ۲ میلیون و ۲۰۰ هزار نفر رسیده است. این امر نشان‌دهنده افزایش ۵۵ برابری زائران در مدت ۶ سال است که هر ساله افزایش بیش از ۱۳۰ درصدی یافته است در سال ۹۶ بیش از ۳ میلیون زائر ایرانی در این مراسم شرکت کرده‌اند و در سال ۹۷ تا آبان، تعداد ویزای صادر شده برای ایرانیان یک‌میلیون و ۸۰۰

هزار ویزا بوده است. در سال ۹۸ با توجه به حذف روادید بین دو کشور ایران و عراق در ماه‌های محرم و صفر از اول محرم تا ۱۰، صفر تعداد شرکت‌کنندگان در این رویداد مذهبی بسیار افزایش یافت؛ به طوری که فقط از مرز مهران استان ایلام بیش از یک میلیون نفر زائر وارد خاک عراق شدند بر اساس آمار و اطلاعات ستاد اربعین طی چند سال گذشته به‌ویژه در اربعین سال ۹۸ حدود ۷۰ درصد از شرکت‌کنندگان در این رویداد مذهبی زائران از ایلام و مرز مهران وارد و خارج شدند که این حجم زیاد انتقال مسافر از این شهر یک فرصت اقتصادی ویژه برای استان و منطقه محسوب می‌شود. زائرانی که به‌قصد شرکت در پیاده‌روی اربعین به استان ایلام وارد می‌شوند از راه گذار از شهرستان‌های چرداول سیروان و ایلام به منطقه مرزی مهران می‌روند و از یک یا دو ساعت تا ۲۴ ساعت برای طی کردن مراحل قانونی عبور از مرز در شهرهای مرزی (مهران) ماندگار می‌شوند؛ در نتیجه فرصتی فراهم می‌شود که در صورت ارائه خدمات برای رفاه حال زائران و ایجاد مهمان‌سرا مسافرخانه و هتل به توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال در شهرهای مرزی و حاشیه‌ای کشور می‌انجامد.

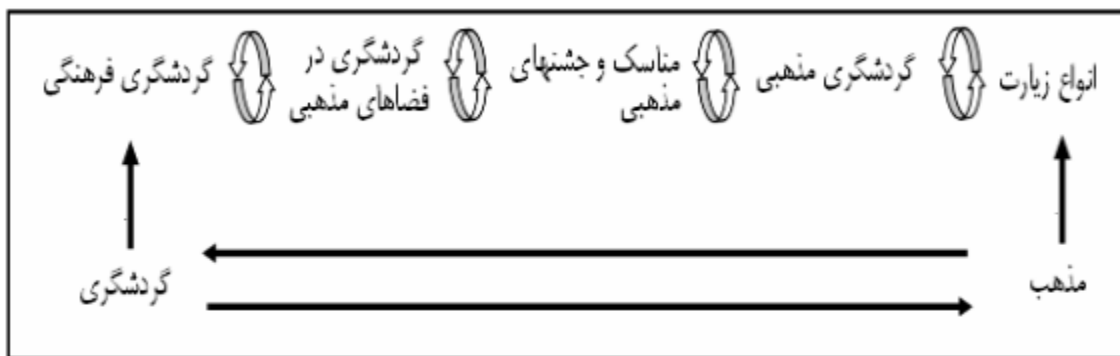
بنابراین می‌توان گفت که این مقاصد گردشگری یک نمونه بارز برای تحلیل فرایند مقصد گردشگری مذهبی به شمار می‌رود و نیاز است تا مدیران و برنامه‌ریزان با برگزاری این آئین در استان نگاهی توسعه‌ای داشته باشند. از طرف دیگر با توجه به اینکه شهرهای ایلام و مهران با کمبود زیرساخت‌ها و امکانات در جهت توسعه منطقه مواجه است و میزان بیکاری نیز بالا می‌باشد این فرصت می‌تواند زمینه ایجاد فرصت‌های متنوع شغلی، افزایش درآمد و بهبود وضعیت خدمات شهری را فراهم نماید؛ بنابراین، تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه در سطح منطقه‌ای (استان) نیاز به یک چارچوب و هماهنگی در مسیر و مقصد را الزام می‌دارد که بایستی این مهم برگرفته از پتانسیل‌ها و فرصت‌های موجود در منطقه باشد. نتیجه اینکه عدم توجه به الزامات و روندهای تعیین شده از این فرصت‌ها و نداشتن نگاه کلان و بلندمدت و سیاست‌های عملیاتی برای آن‌ها و انجام برنامه‌های کوتاه‌مدت توسعه، به نفع سیاست‌گذاری و نظام برنامه‌ریزی منطقه‌ای نخواهد بود. موضوع سیاست‌های توسعه منطقه‌ای از طریق گردشگری مذهبی به‌عنوان فرصتی مغتنم برای شهرهای ایلام و مهران به‌عنوان میزبان اصلی زائران و گردشگران مذهبی، می‌تواند مبین این وضعیت باشد. هم‌اکنون این مسئله یکی از دغدغه‌های اصلی در سطح منطقه است و بررسی وضعیت آن به‌صورت همه‌جانبه و یکپارچه در برنامه‌های منطقه‌ای و محلی و همچنین توجه هدفمندتر به جایگاه گردشگری مذهبی در نظام برنامه‌ریزی منطقه در راستای توسعه شهر مرزی مهران از جمله نیازهای ضروری بشمار می‌آید؛ بنابراین نقش گردشگری در شهرهای ایلام و مهران در راستای تحقق توسعه منطقه‌ای از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و موفقیت در آن نیازمند الگوی سیاست‌گذاری در دست‌یابی به توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری است که متضمن هدف‌گذاری و تعیین سطوح اهداف و سیاست‌ها است تا از طریق رسیدن به نتایج مورد انتظار در هر یک از این سطوح، توسعه برای همه شهرهای آن منطقه نیز ممکن گردد. تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه در سطح منطقه‌ای (استان) نیاز به یک چارچوب و هماهنگی در مسیر و مقصد را الزام دارد که بایستی این مهم برگرفته از پتانسیل‌ها و فرصت‌های موجود در منطقه باشد. نتیجه اینکه عدم توجه به الزامات و روندهای تعیین شده از این فرصت‌ها و نداشتن نگاه کلان و بلندمدت و سیاست‌های عملیاتی برای آن‌ها و انجام برنامه‌های کوتاه‌مدت توسعه، به نفع سیاست‌گذاری و نظام برنامه‌ریزی منطقه‌ای نخواهد بود. موضوع سیاست‌های توسعه منطقه‌ای از طریق گردشگری مذهبی (به‌عنوان فرصتی مغتنم برای توسعه استان) برای شهرهای استان ایلام، می‌تواند مبین این وضعیت باشد؛ بنابراین مقاله حاضر درصدد است پاسخگویی به این سؤال است که عوامل نهادی و کالبدی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی چه تأثیری دارند؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

گردشگری مذهبی که ریشه در باورها و اعتقادات دینی - مذهبی دارد، به مفهوم تخصصی خود فراتر از وابستگی به زمان و اوقات فراغت عامل مهم جغرافیای انسانی در شکل‌گیری مسافرت ایجاد تمرکز و چشم‌انداز فرهنگی است (تقوایی و همکاران ۱۳۸۹: ۳۷). گردشگری مذهبی را گونه‌ای از گردشگری دانست که شرکت‌کنندگان در آن دارای انگیزه‌های مذهبی منحصرأ و یا به‌صورت ترکیب با سایر انگیزه‌ها هستند که از مکان‌های مقدس نظیر کلیساها، مسجدها مقبره‌ها، امامزاده‌ها و مانند آن‌ها بازدید می‌کنند (Yan, & Jia, 2021, 59). گردشگری مذهبی به‌ویژه در نظریات گردشگری به سه شکل: زیارت به‌صورت گروهی یا دیدار شخصی از زیارتگاه‌های مقدس، گردهمایی بزرگ به مناسبت تاریخ‌های مهم مذهبی و سالگردهای مذهبی و تور و بازدید از مکان‌های مهم

مذهبی در چارچوب برنامه سفر و گردشگری بدون در نظر گرفتن زمان تفسیر می‌شوند (Timothy Et al., 2006: 237). گردشگری مذهبی قادر است از طریق تعدد گردشگران بر محیط‌زیست تأثیر گذارد و نیز می‌تواند با توسعه مبادلات تجاری فرهنگی و سیاسی موجب پویایی جمعیت منطقه شود (Kim et al, 2020:187). سفرهای زیارتی قادرند فرایندهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و حتی سلامت مردم را تحت تأثیر قرار دهند؛ به همین دلیل جغرافیدانان را به مطالعه نتایج آن بر رفتار مکانی و فضایی ایران علاقه‌مند می‌کند بر این مبنا می‌توان زیارت و سفرهای زیارتی را یکی از مهم‌ترین دلایل تغییرات مکانی دانست که قادر است فعالیت‌های اقتصادی منطقه را دستخوش تغییرات اساسی کند (Luz, 2020: 134).

در گردشگری مذهبی ممکن است انگیزه‌های مذهبی با انگیزه‌هایی که در دیگر انواع گردشگری وجود دارد تلفیق شود. این موضوع را می‌توان در قالب شکل شماره یک که روابط متقابل بین گردشگری و مذهب را نشان می‌دهد مشاهده کرد. در این شکل که به عوامل مؤثر بر ارتباط بین گردشگری و مذهب و انواع زیارت اشاره دارد تلاش شده تا مفهوم بهتری از این اصطلاحات ارائه گردد (Griffin & Raj, 2018: 3). این روایات و دیدگاه‌های متفاوت موجب شده، زیارت به نوعی از گردشگری تبدیل شود این تمایز بر پایه مقاصد گوناگونی است که گردشگران به دلایلی همچون اعتقادات مذهبی یا منزلت اجتماعی جهانگردان اختصاص داده شده استفاده کنند اما رفتاری شبیه یک جهانگرد ندارند و خود را به عنوان یک گردشگر تلقی نمی‌کنند. در گردشگری مذهبی از یک طرف باور مذهبی نقش دارد و از طرف دیگر زمانی که گردشگران صرف دیدن مکان‌های مذهبی می‌کنند، تقریباً شبیه زیارت است. جنبه دیگر واقعیت آن است که این گردشگران قبل از اینکه قصد سفر داشته باشند، انگیزه‌های مذهبی برای سفر دارند. حضور در مناسک و جشن‌های مذهبی سنتی هم بیشتر ماهیت مذهبی دارد؛ اگرچه مقاصد و دلایل دیگری از جمله جستارها و کنکاش‌های تاریخی و مسائل مذهبی هم ممکن است در بین باشد. بازدیدکنندگان از مناسک و جشن‌های مذهبی با به اشتراک گذاشتن عقاید مذهبی خود و تعمیق معنویت در خویش به گسترش و توسعه گردشگری مذهبی کمک می‌کنند (Albayrak et al, 2018:286).

شکل ۱- ارتباط متقابل گردشگری و مذهب
(منبع: Albayrak et al, 2018)

از دهه ۱۹۸۰ میلادی در چارچوب توسعه، محلی گردشگری به عنوان راهبردی برای ایجاد اشتغال و رشد بر پایه تعادل منطقه‌ای از سوی مؤسسات و نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی همچون اتحادیه اروپا توصیه می‌شد از این رو گردشگری مذهبی از دیدگاه گردشگران و ساکنین منطقه دارای منافع بلندمدت است و باعث توسعه پایدار فرهنگی و منطقه‌ای می‌شود؛ بنابراین در یک ساختار ادراکی دو حوزه برای گردشگری مذهبی و فرهنگی قابل شناسایی می‌باشد. در یک طرف اندازه و ابعاد گردشگری مذهبی و فرهنگی و در طرف دیگر گردشگری مذهبی و فرهنگی به عنوان کارگزار توسعه محلی مورد توجه قرار می‌گیرد. بر این اساس گردشگری مذهبی - فرهنگی ابزار مؤثر و قابل اعتمادی را برای توسعه اقتصاد محلی و قلمرو جغرافیایی بر مبنای توسعه پایدار فراهم می‌کند. در ارتباط با گردشگری فرهنگی ترکیبی از ارزش‌های فرهنگی و عوامل اقتصادی وجود دارد که باعث می‌شود این نوع از گردشگری ارزش بیشتری پیدا کند. در واقع گردشگری فرهنگی نمایانگر یکی از فعالیت‌های رو به رشد آینده گردشگری جهانی در هزاره جدید می‌باشد (گیل و کوریل، ۲۰۰۸: ۴۲۴)

امروزه گردشگری به‌عنوان یکی از منابع درآمد و ایجاد اشتغال در سطح محلی می‌تواند رهیافتی برای توسعه اقتصادی باشد (میری و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۷) و از طرفی گردشگری مذهبی، امروزه در راستای کسب درآمد و همچنین جهت حفظ میراث فرهنگی موردتوجه کشورهای مختلف قرار گرفته است در بعد داخلی توسعه گردشگری مذهبی می‌تواند در راستای توسعه منطقه‌ای افزایش اشتغال و در بعد ملی افزایش درآمد و حفظ میراث فرهنگی را به دنبال داشته باشد. از دیدگاه محققان عوامل مختلفی در انجام گردشگری مذهبی توسط مردم مؤثر هست که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به کسب تجربه معنوی اشاره کرد (Olsen, 2006:112). درواقع در گردشگری مذهبی باورهای دینی به‌عنوان هدف اصلی فعالیت گردشگری شناخته می‌شود (Zhang and Huang, 2007:32).

عوامل نهادی: برای توسعه گردشگری و در این میان گردشگری مذهبی آنچه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، توجه به عواملی است که می‌تواند بر آن مؤثر واقع شوند. دیدگاه نهادی بحث می‌کند که علاوه بر شرایط و ویژگی‌های سازمان‌ها و ساختار صنعت سازمان‌ها لازم است که تأثیرات دیگر عوامل از قبیل قوانین و مقررات و فرهنگ جوامع را در انتخاب‌های مدیریتی و فعالیت‌های خود در نظر بگیرند (peng,2013:136). نهادها می‌توانند به‌صورت رسمی مانند قوانین سیاسی، اقتصادی، قوانین قراردادهای و یا به‌صورت غیررسمی مانند رفتار نگرش‌ها ارزش‌ها هنجارهای رفتاری و قراردادهای و به‌طور خلاصه فرهنگ یک جامعه را تعیین نمایند. بر اساس نظریه‌ی نورت (۱۹۹۰) نهادها رسمی وابسته به نهادهای غیررسمی هستند به این معنا که آن‌ها به‌صورت پیش‌بینی‌شده از ساختار تعاملات جامعه هم‌راستا با ارزش‌ها و دستورالعمل‌های فرهنگی نهادهای رسمی را تشکیل می‌دهد استفاده می‌شوند (پاشایی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۹).

عوامل کالبدی: شهرها از ابعاد مختلف می‌توانند بر توسعه گردشگری مؤثر باشند که از جمله آن‌ها می‌توان از ساختار کالبد و مورفولوژی وضعیت فرهنگی و... نام برد (آیتی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۶). در این میان عوامل کالبدی شهری به جهت آن که نمایان‌تر و ملموس‌تر بوده و قبل از هر بعد دیگری در شهر نمود و عینیت دارد، از اهمیت شایانی برخوردار است. عوامل کالبدی شامل متغیرهایی نظیر محصوریت، زیبایی و چشم‌انداز مطلوب قابلیت دسترسی، امکانات جانبی و نیز احساس آرامش (هاشم پور و دیگران، ۱۳۹۳: بحرینی و طیبیان، ۱۳۷۷)، احساس امنیت (مویدی، ۱۳۹۲) هویت مکان و لذت بصری (رفیعیان و دیگران، ۱۳۹۱: بییر و هیگینز، ۱۳۸۱) شده و مجموعه این عوامل در دو دسته ابعاد عینی و ذهنی قابل دسته‌بندی هستند. گردون معتقد است عوامل کالبدی به معنای طرح‌ها ساختمان‌ها، کاربری خیابان‌ها نقشه‌ها چشم‌اندازهای شهری است؛ یعنی آنچه بیشتر در جغرافیای شهری با آن سروکار دارند. عوامل کالبدی در حقیقت بررسی‌کننده ابعاد مکانی توسعه شهری از دو دیدگاه عینی و ذهنی است (هاشم‌پور و دیگران، ۱۳۹۳) در مورد دیدگاه، عینی مناطقی از شهر به لحاظ کالبدی بررسی می‌شوند که حاصل آن مفهوم بخشی و عمومی کردن‌هایی است که به خصوصیات و کالبد شهر در منطقه شهری و برهم‌کنش‌های یک بخش از منطقه شهری با دیگری اشاره دارد (یزدی و سقایی، ۱۳۹۰: ۵۶).

پیشینه تحقیق

عباسی و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان راهبردهای توسعه گردشگری مذهبی تاریخی شهر زنجان انجام داده است. نتایج مدل سوات، گویای برتری نقاط قوت و فرصت‌ها بر ضعف و تهدیدها می‌باشد، بنابراین، استراتژی کلان، از نوع استراتژی رقابتی خواهد بود. نتایج نرم‌افزار (Expert Choice) نشان داد، در بین فرصت‌ها (ارتقای شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری) با مقدار وزن به‌دست‌آمده (۰/۰۱۸)، در بین نقاط قوت، (پاسخگویی نیازهای روحی و معنوی زائرین) با مقدار وزن به‌دست‌آمده (۰/۰۱۴)، در بین نقاط ضعف، (نبود برنامه‌های کاربردی در راستای مدیریت جاذبه‌های تاریخی و مذهبی) با مقدار وزن (۰/۰۱۵) و درنهایت در بین تهدیدها، (همکاری نکردن میراث فرهنگی در زمینه ساخت‌وساز و مرمت بناهای مذهبی و تاریخی و سنتی بودن سیستم‌های تبلیغاتی و اطلاع‌رسانی برای افزایش آگاهی در زمینه گردشگری مذهبی این شهر) با مقدار وزن به‌دست‌آمده (۰/۰۱۴)، بیشترین تأثیرگذاری را بر راهبردهای چهارگانه داشته‌اند.

دهشیری و بهارلو (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان تأثیر تعاملات پلیس ایران و عراق بر توسعه گردشگری مذهبی به این نتیجه رسیده‌اند که در تعاملات پلیس ایران و عراق، تصویرسازی ایجابی از جنبه‌های رفتاری، اطلاع‌رسانی و امنیتی موجب تأثیر مثبت بر

گردشگری مذهبی شده است پلیس ایران بر توسعه امنیت و گردشگری مذهبی در عراق تأثیر دارد و پلیس عراق بر توسعه امنیت و گردشگری مذهبی در عراق تأثیر گذار می‌باشد.

سپه‌امی و رستگاری (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان مدل کیفی اثر اجتماعی و روانی گردشگری مذهبی شهری بر شهروندان در فضاهای مذهبی شهر شیراز به این نتیجه رسیده‌اند که در مدل پارادایمی این مطالعه عناصر کدگذاری محوری مفهوم اصلی مکانی امن همگانی در شهر با کارکردهای فردی، اجتماعی متعددی برای شهروندان پدیدار شده. شهروندان در این مکان با انجام عبادت‌های دست جمعی انسجام شهروندی را تجربه می‌کنند و انجام مراسم و آداب زیارت نوعی مشارکت اجتماعی محسوب می‌شود که فرهنگ شهروندی را ارتقاء می‌دهد اثر معنوی زیارت بر فرد در نهایت رضایتمندی شهروندان، شهروندی تفاهمی و تعاملی و انسجام اجتماعی شهروندی را سبب می‌شود. به عبارتی اماکن مذهبی در بستر شهر شیراز به‌عنوان یک فضای امن همگانی در سطح شهر کارکردهای عمده‌ای داشته از جمله فرهنگ شهروندی را ارتقاء می‌بخشد، موجب انقیاد شهروندی اخلاقی تعاملی و تفاهمی شده است.

لوز (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان زیارت و گردشگری در اسلام به این نتیجه رسیده است که مناسک حج ضمن اینکه دارای بعد مذهبی است در واقع نوعی توریسم مذهبی است که ابعاد اجتماعی و اقتصادی را در برمی‌گیرد.

هوانگ و پیرس (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان تصور گردشگران از مقاصد گردشگری مذهبی با بررسی معابد بودایی کشور چین در فاصله دو دوره ۲۰۱۴ و ۲۰۱۶ به شناسایی چهار نوع از تصور از مقبره‌هایی بودایی شامل مقدس با ارزش‌های معنوی بالا فرهنگی با تاریخچه‌های طولانی جذاب با ویژگی‌های طبیعی و تجاری با مغازه‌ها و رستوران‌ها ادغام نمود. همچنین متوجه شد که برداشت بازدیدکنندگان از مقصد حاوی واکنش‌های شناختی و عاطفی شدید نسبت به سایت‌های بودایی است.

دوران سانچز (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان بررسی کتابشناسی گردشگری مذهبی به بررسی ادبیات دانشگاهی جهانگردی مذهبی پرداخته و با استفاده از داده‌های پایگاه WOS با بررسی ۱۰۳ پژوهش صورت گرفته در سال‌های اخیر به این نتیجه رسیده است که پژوهش‌های گردشگری مذهبی رو به توسعه بوده و در مرحله رشد نمایی قرار دارد.

کوزاک و رمینگتون (۲۰۱۶) در پژوهش خود با موضوع تأثیر رضایت گردشگر بر وجه مقصد گردشگر در مالورکای اسپانیا به این نتیجه رسیده است که دیدگاه گردشگران داخلی و خارجی از وجه مقصد گردشگر متفاوت است که این تفاوت از سطح فرهنگی و تحصیلات آن‌ها ناشی می‌شود.

وانگ و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی به بررسی انگیزه گردشگران مذهبی در کوه بودایست چین پرداخته و به این نتیجه رسیده است که تجربه قبلی گردشگران بر انگیزه کسب باورهای مذهبی تأثیر معناداری دارد درحالی‌که میزان باور مذهبی گردشگری اثر معناداری هم بر انگیزه دستیابی به باورهای دینی و هم بر آرامش ذهنی می‌گذارد.

ایزمایلر و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان گردشگری مذهبی پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی در دنیای امروز به این نتیجه رسیده است که در شرایط حاضر توسعه گرایش‌های نوآورانه در زمینه اقتصاد بومی گردشگری در آینده‌ای نزدیک، می‌تواند با ارائه محصولات ویژه گردشگری مذهبی پا به عرصه بازار بین‌المللی نهاد.

امین (۲۰۱۳) در پایان‌نامه خود با عنوان گردشگری مذهبی در مصر تجزیه و تحلیل موردی با اشاره به برنامه‌های گردشگری مصر به نقش دولت مصر وزارت فضای داخلی و شهروندان عادی در توسعه و پیشرفت گردشگری مذهبی مصر پرداخته و اختلاف نظر احزاب سیاسی مذهبی درباره گردشگری مذهبی را تبیین نموده است.

مواد و روش پژوهش

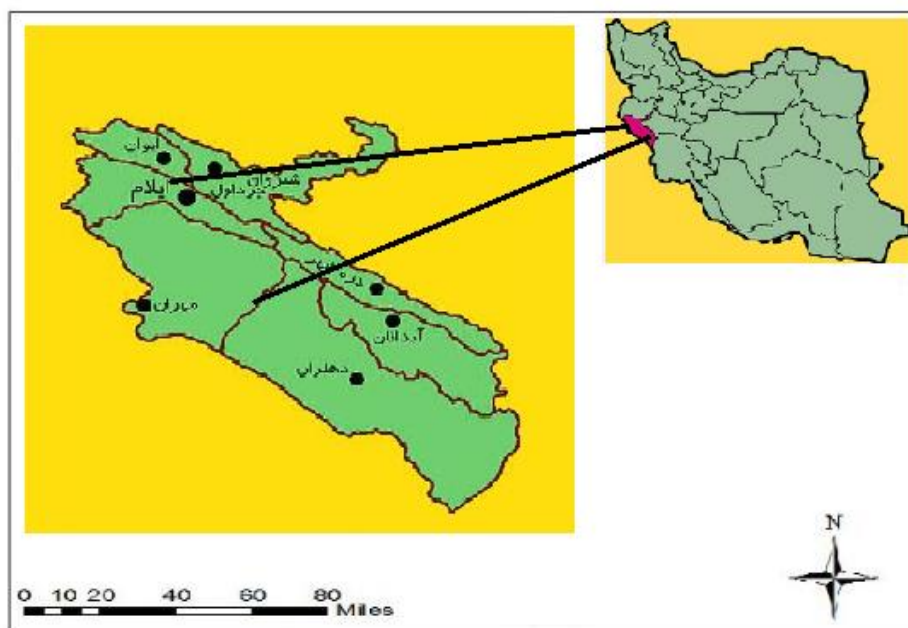
پژوهش حاضر از منظر نوع تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود. روش تحقیق از نظر متدولوژی توصیفی-تحلیلی می‌باشد و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای- اسنادی و میدانی است. در روش کتابخانه‌ای از مقالات علمی، رساله‌ها و کتاب‌های مرتبط، اسناد و گزارش‌های آماری سازمان‌ها، اینترنت، طرح‌های توسعه شهری اجرا شده، اطلاعات سازمان‌ها و نهادهای مختلف در مورد شهرهای مورد مطالعه استفاده گردیده است. بخش اصلی اطلاعات این پژوهش، مستلزم یک بررسی کامل از شرایط موجود در شهر مورد مطالعه است. به همین علت نیاز است تا تمامی بخش‌های مختلف که تحت تأثیر گردشگری مذهبی می‌باشند

مورد مطالعه قرار گیرند. تا در راستای آن‌ها سیاست‌های تدوین گردد. برای احصاء سیاست‌ها و برای درک درست و بیشتر نسبت به موضوع مورد بررسی، آگاهی از نظرات متخصصان و نهادهای مختلف دولتی و مسئولین و صاحب‌نظران به‌عنوان جامعه آماری پژوهش از طریق مصاحبه و پرسشنامه صورت گرفت در این راستا ۳۰ نفر از صاحب‌نظران و کارشناسان شاغل در استانداری ایلام، فرمانداری و بخش‌داری و شهرداری مهران و ایلام که به روش گلوله برفی انتخاب شدند به‌عنوان حجم نمونه آماری انتخاب گردیدند. با کم این اعضا سیاست‌های کلی گردشگری مذهبی تأثیرگذار بر توسعه منطقه‌ای به دست آمدند. روایی پرسشنامه به شیوه صوری انجام گرفت و برای پایایی پرسشنامه از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. نتایج آزمون که با ضریب $0/859$ به دست آمده است نشان‌دهنده قابلیت اعتماد و وجود پایایی پرسشنامه است. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و پاسخگویی به سؤال پژوهش از نرم‌افزار SPSS و روش معادلات ساختاری و مدل PLS استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه

مهران شهر مرزی در استان ایلام است و مرکز بخش مرکزی شهرستان مهران است. شهر مهران در ۸۵ کیلومتری جنوب غربی شهر ایلام واقع شده است. مهران بخشی از مناطق گرمسیری استان ایلام محسوب می‌شود؛ و به ۴ بخش فرخ‌آباد، هرمزآباد، رستم‌آباد و بهین و بهروزان تقسیم می‌شود. امامزاده سید حسن بن موسی کاظم فرزند امام هفتم و برادر امام هشتم شیعیان در ۵ کیلومتری شهر مهران یکی از زیارتگاه‌های این شهر به شمار می‌آید. همچنین امامزاده علی صالح در بخش صالح‌آباد و ۴۵ کیلومتری شهر مهران و در جاده ایلام مهران قرار دارد.

شهر ایلام با مساحت ۱۴ کیلومتر مربع شمالی‌ترین شهر استان ایلام است که بین ۲۳ درجه ۱۲ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۵۱ دقیقه طول شرقی واقع شده است. این شهر از شمال و شمال شرقی به شهرستان اسلام‌آباد غرب از استان کرمانشاه از شرق و جنوب شرقی به شهرستان شیروان چرداول و دره شهر از استان ایلام از جنوب و جنوب غربی به شهرستان مهران و از غرب به استان دیاله عراق محدود است این شهر در دره‌ای کوهستانی و در شمال شرقی دشتی به مساحت تقریبی ۲۵ کیلومتر مربع در دامنه جنوبی کبیرکوه از سلسله جبال زاگرس واقع شده است در دامنه کوه‌های فوق جنگل‌هایی که از یک طرف موجب زیبایی منطقه شهری و از طرف دیگر موجب ایجاد آب‌وهوای معتدل در استان ایلام می‌گردند.

شکل ۲- محدوده مورد مطالعه

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲)

بحث و ارائه یافته‌ها

در بخش ارائه نتایج نخست ویژگی‌های جمعیتی جامعه آماری تحقیق ارائه شده است. از مجموع نمونه آماری ۶۳ درصد مرد و ۳۷ درصد زن و از این تعداد ۶۷ درصد متأهل و ۳۳ درصد مجرد و ۲۹ درصد در گروه سنی ۳۵-۲۵ سال، ۴۱ درصد در گروه سنی ۴۵-۳۵ سال و ۲۰ درصد در گروه سنی ۵۵-۴۵ سال و ۱۰ درصد در گروه سنی ۵۵ به بالا قرار داشته‌اند. همچنین از این تعداد ۳۹/۵ درصد کاردانی و کارشناسی و ۴۴/۵ درصد با مدرک کارشناسی ارشد و ۱۶ درصد دکترا بوده‌اند.

در ادامه نتایج تحقیق، یافته‌های استنباطی حاصل از تحلیل داده‌ها به دست آمده ارائه شده است. برای آزمون مدل این پژوهش از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار SMART PLS استفاده شده است. این نرم‌افزار، نسبت به وجود شرایطی مانند هم خطی متغیرهای مستقل، نرمال نبودن داده‌ها و کوچک بودن حجم نمونه سازگار است. در این پژوهش، برازش مدل در مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار SMART PLS در دو بخش انجام شده است: (۱) برازش مدل‌های اندازه‌گیری (۲) برازش مدل کلی.

برازش مدل اندازه‌گیری

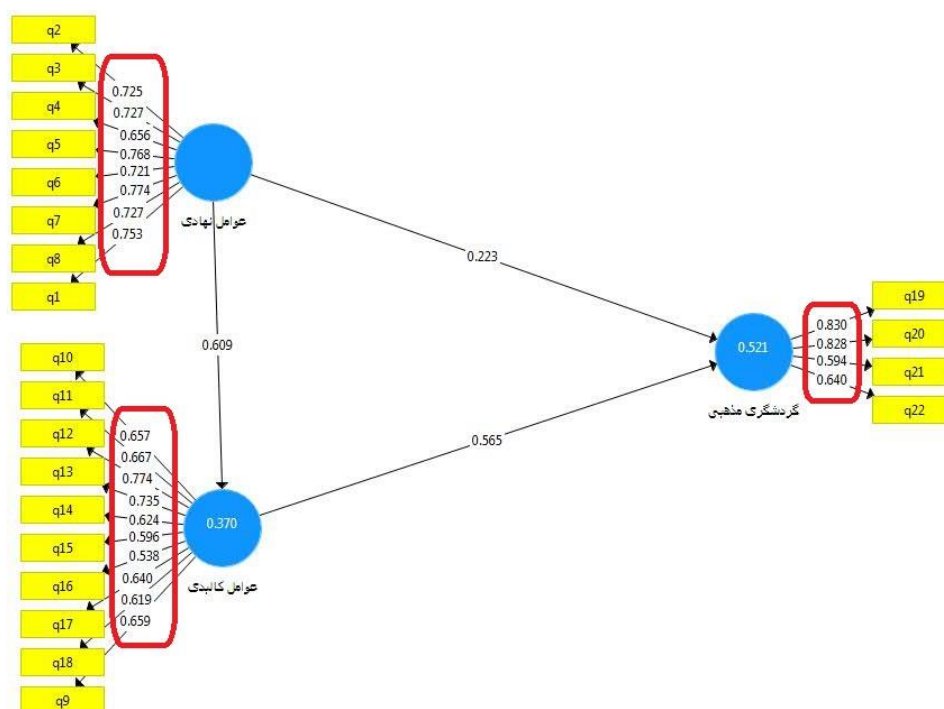
مدل اندازه‌گیری، مربوط به بخشی از مدل کلی می‌شود که دربرگیرنده یک متغیر به همراه سؤالات مربوط به آن است. برای بررسی برازش مدل‌های اندازه‌گیری، سه معیار پایایی، روایی همگرا و روایی واگرا استفاده می‌شود.

پایایی و روایی همگرا

پایایی شاخص، توسط سه معیار موردسنجش قرار می‌گیرد: (۱) ضرایب بار عاملی (۲) آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی (CR)

ضرایب بار عاملی

بارهای عاملی از طریق محاسبه مقدار همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه محاسبه می‌شوند که اگر این مقدار برابر و یا بیشتر از مقدار ۰/۴ شود، مؤید این مطلب است که واریانس بین سازه و شاخص‌های آن، از واریانس خطای اندازه‌گیری آن سازه بیشتر بوده و پایایی در مورد آن مدل اندازه‌گیری قابل قبول است؛ بنابراین، مقدار ملاک برای مناسب بودن ضرایب بارهای عاملی ۰/۴ می‌باشد؛ چنانچه پس از اجرای مدل، بار عاملی سؤالاتی کمتر از ۰/۴ شد، آن سؤال حذف می‌شود تا بررسی سایر معیارها تحت تأثیر آن قرار نگیرد. مطابق شکل ۳، تمامی بارعاملی سؤالات بیشتر از ۰/۴ است از این رو حذف هیچ کدام لازم نیست و می‌توان نتیجه گرفت که مدل، پایایی مناسبی دارد.

شکل ۳- مقادیر بار عاملی سؤالات مربوط به متغیرهای پژوهش

(منبع نگارندگان، ۱۴۰۲)

آلفای کرونباخ، روایی همگرا و پایایی مرکب (ترکیبی)

پایایی ترکیبی بیانگر میزان همبستگی سؤالات یک بعد به یکدیگر برای برازش کافی مدل‌های اندازه‌گیری را مشخص می‌کند (فورنر و لاکر، ۱۹۹۱). هرگاه یک یا چند خصیصه از طریق دو یا چند روش اندازه‌گیری شوند همبستگی بین این اندازه‌گیری‌ها دو شاخص مهم اعتبار را فراهم می‌سازد. اگر همبستگی بین نمرات آزمون‌هایی که خصیصه‌ی واحدی را اندازه‌گیری می‌کند بالا باشد، پرسشنامه دارای اعتبار همگرا می‌باشد. وجود این همبستگی برای اطمینان از این که آزمون آنچه را که باید سنجیده شود می‌سنجد، ضروری است. برای روایی همگرا میانگین واریانس استخراج (AVE) و پایایی مرکب (CR) محاسبه می‌شود. باید روابط زیر برقرار باشد:

$$CR > 0.7$$

$$AVE > 0.5$$

به‌منظور محاسبه روایی همگرا، از معیار AVE و ضریب پایایی ترکیبی از معیار CR استفاده شد. اگر AVE حداقل برابر با ۰/۵ باشد، بیانگر آن است که متغیرها از روایی همگرای مناسبی برخوردارند. به این معنی که یک متغیر پنهان قادر است بیش از نیمی از واریانس شاخص‌های خود را به‌طور متوسط توضیح دهد. با توجه به اینکه در این تحقیق شاخص میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) برای تمامی متغیرهای تحقیق بالای ۰/۵ است، لذا روایی همگرای متغیرهای مدل تأیید می‌شود. ضریب پایایی ترکیبی (CR) و ضریب آلفای کرونباخ، پایایی ابزار اندازه‌گیری را می‌سنجند. همان‌گونه که جدول (۱) نشان می‌دهد، با توجه به اینکه مقدار ضریب پایایی ترکیبی (CR) و ضریب آلفای کرونباخ برای تمامی متغیرهای پژوهش بیشتر از ۰/۷ است، بنابراین پایایی سؤال‌های متغیرهای موجود در پرسشنامه در حد قابل‌پذیرش می‌باشند.

جدول ۱- نتایج روایی همگرا، پایایی مرکب و آلفای کرونباخ

ضریب آلفای کرونباخ (Alpha > 0.7)	ضریب پایایی ترکیبی (CR > 0.7)	میانگین واریانس استخراجی (AVE > 0.5)	متغیرهای پژوهش
۰/۷۷۰	۰/۸۹۰	۰/۵۴۳	عوامل نهادی
۰/۸۴۱	۰/۹۲۳	۰/۶۱۲	عوامل کالبدی
۰/۹۲۰	۰/۹۱۱	۰/۵۸۷	توسعه گردشگری مذهبی

(منبع نگارندگان، ۱۴۰۲)

با توجه به جدول فوق:

- ❖ مقدار میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) بزرگ‌تر از ۰/۵ است بنابراین روایی همگرا تأیید می‌شود.
- ❖ مقدار پایایی مرکب (CR) در تمامی موارد از آستانه ۰/۷ بزرگ‌تر است بنابراین پایایی مرکب تأیید می‌شود
- ❖ مقدار آلفای کرونباخ در تمامی موارد از آستانه ۰/۷ بزرگ‌تر است بنابراین پایایی پرسشنامه تأیید می‌شود.

روایی واگرا

برای بررسی روایی واگرا، از مقایسه میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌هایش در مقابل همبستگی آن سازه با سایر سازه‌ها با استفاده از روش فورنل و لاکر بهره گرفته شد. روایی واگرا وقتی در سطح قابل‌قبول است که میزان AVE برای هر سازه بیشتر از واریانس اشتراکی بین آن سازه و سازه‌های دیگر (یعنی مربع مقدار ضرایب همبستگی بین سازه‌ها) در مدل باشد. همان‌گونه که در جدول شماره (۲) مشخص است، مقدار جذر AVE متغیرهای مکنون در پژوهش حاضر، از مقدار همبستگی میان آن‌ها، بیشتر

¹ Average Variance Extracted (AVE)

² Composite Reliability (CR)

است. از این رو، می‌توان اظهار داشت که در پژوهش حاضر، سازه‌ها (متغیرهای مکنون) در مدل، تعامل بیشتری با شاخص‌های خود دارند تا با سازه‌های دیگر. به بیان دیگر، روایی واگرایی مدل در حد مناسبی است.

جدول ۲- نتایج روایی واگرا

توسعه گردشگری مذهبی	عوامل کالبدی	عوامل نهادی	عوامل نهادی
			۰/۷۳۶
	۰/۷۸۲		۰/۵۶۴
۰/۷۶۶	۰/۶۵۵		۰/۴۱۶
			توسعه گردشگری مذهبی

(منبع نگارندگان، ۱۴۰۲)

برازش مدل ساختاری

مطابق با الگوریتم داده‌ها در PLS بعد از برازش مدل‌های اندازه‌گیری نوبت به برازش مدل ساختاری می‌رسد. مدل ساختاری برخلاف مدل اندازه‌گیری به سؤالات (متغیرهای آشکار) کاری ندارد و تنها متغیرهای پنهان و همراه با روابط میان آن‌ها بررسی می‌گردد.

معیار R^2 و شاخص افزونگی (CV red) یا آزمون ارتباط پیش‌بین یا Q^2 :

R^2 معیاری است که برای متصل کردن بخش اندازه‌گیری و بخش ساختاری مدل‌سازی معادلات ساختاری به کار می‌رود و نشان از تأثیری دارد که یک متغیر برون‌زا بر یک متغیر درون‌زا می‌گذارد. هرچه مقدار R^2 مربوط به سازه‌های درون‌زای مدل بیشتر باشد، نشان از برازش بهتر مدل است. چین (۱۹۹۸) سه مقدار ۰/۱۹، ۰/۳۳ و ۰/۶۷ را به‌عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای برازش مدل معرفی کرده است. مطابق با جدول زیر، مقدار R^2 با توجه به سه مقدار ملاک، می‌توان مناسب بودن برازش مدل ساختاری را تأیید ساخت. دومین شاخص برازش مدل ساختاری، شاخص Q^2 است. این معیار که توسط استون گیسر (۱۹۷۵) معرفی شد، قدرت پیش‌بینی مدل در سازه‌های درون‌زا را مشخص می‌کند. به اعتقاد آن‌ها مدلهایی که دارای برازش ساختاری قابل قبول هستند، باید قابلیت پیش‌بینی متغیرهای درون‌زای مدل را داشته باشند. به این معنی است که اگر در یک مدل، روابط بین سازه‌ها به‌درستی تعریف شده باشند، سازه‌ها تأثیر کافی بر یکدیگر گذاشته و از این راه فرضیه‌ها به‌درستی تأیید شوند. هنسeler و همکاران (۲۰۰۹) سه مقدار ۰/۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ را به‌عنوان قدرت پیش‌بینی کم، متوسط و قوی تعیین نموده‌اند. مقادیر مربوط به شاخص Q^2 متغیرها در جدول شماره (۳) نمایش داده شده است. با عنایت به مقدار منعکس شده دارای قدرت پیش‌بینی قوی می‌باشند و می‌توان عنوان نمود که نتایج نشان‌دهنده برازش قوی مدل ساختاری پژوهش است.

جدول ۳- مقادیر ضریب تعیین و مقادیر Q^2

مقادیر Q^2	مقادیر R^2	متغیرهای پژوهش
۰/۶۳۴	۰/۵۲۱	سیاست‌گذاری منطقه‌ای

برازش مدل کلی

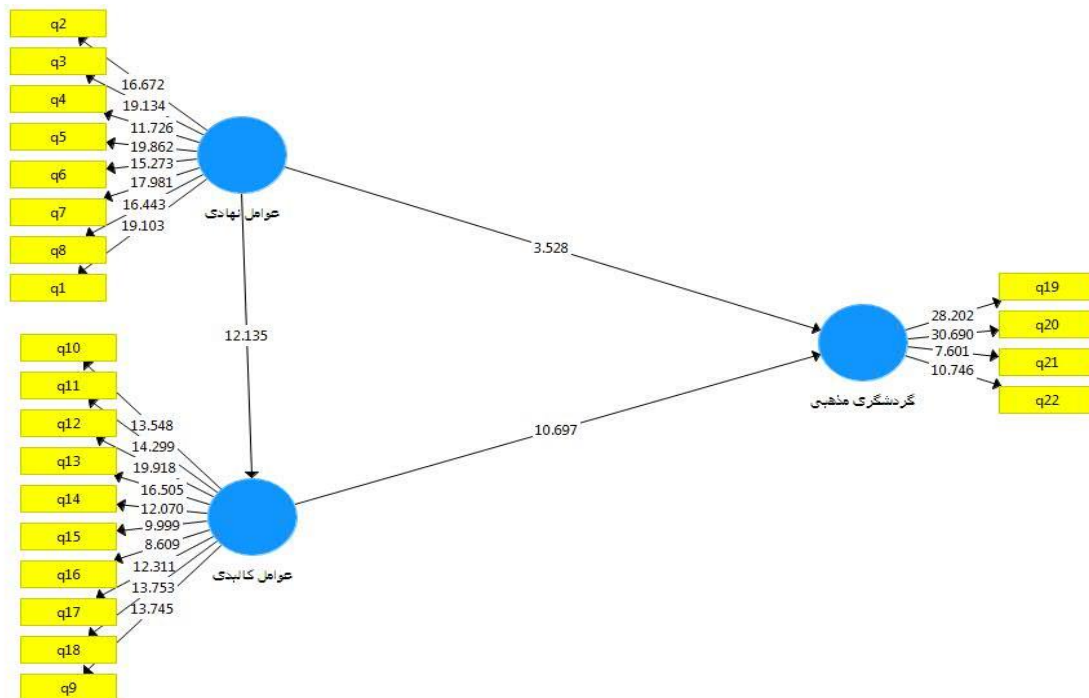
برای بررسی برازش مدل کلی که هر دو بخش مدل اندازه‌گیری و ساختاری را کنترل می‌کند تنها یک معیار به نام GOF استفاده می‌شود این معیار از طریق رابطه زیر محاسبه می‌شود.

$$GOF = \sqrt{\text{Communalities}} \times R^2$$

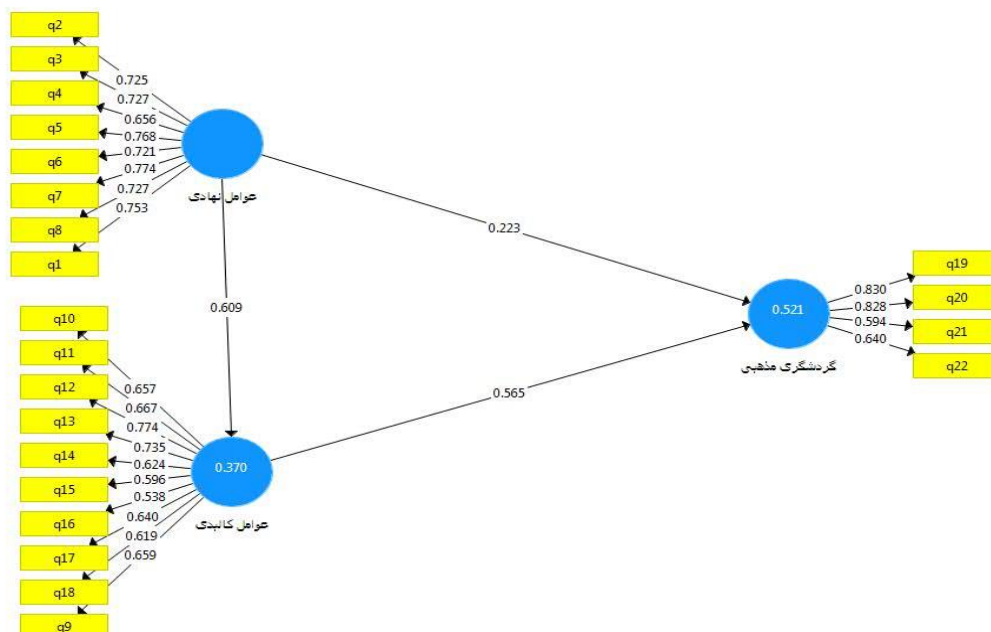
$$GOF = \sqrt{0/458 \times 0/563} = 0/507$$

1. Auston Gieser
2. Henseler et al

Communalities نشانه میانگین مقادیر اشتراکی هر سازه است و R^2 نیز مقدار میانگین مقادیر سازه‌های درون‌زای مدل است. سه مقدار ۰/۱۰، ۰/۲۵ و ۰/۳۶ مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای GOF هستند. با توجه به مقدار محاسبه‌شده برابر با ۰/۵۲۵ است و نشان‌دهنده برازش قوی مدل کلی پژوهش است. پس از بررسی برازش مدل اندازه‌گیری، مدل ساختاری و مدل کلی، نوبت به بررسی و آزمون فرضیه‌های تحقیق می‌رسد. مدل اجراشده در محیط نرم‌افزار PLS برای بررسی سؤال پژوهش به شرح شکل‌های زیر ارائه شده است.

شکل ۴- مدل ساختاری بررسی فرضیه‌های پژوهش در حالت معناداری
(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۲)

شکل ۵- مدل ساختاری فرضیه پژوهش در حالت ضریب استاندارد
(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۲)

عوامل نهادی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تأثیر مثبت و معناداری دارد. با توجه به شکل ۴ مقدار آماره T به دست آمده برابر با ۳/۵۲۸ است به گونه‌ای که این مقدار بزرگ‌تر از ۱,۹۶ هست و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد و می‌توان چنین استنباط نمود عوامل نهادی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تأثیر معناداری دارد. همچنین با توجه به شکل ۵، ضریب مسیر به دست آمده برابر با $(\beta=0/۲۲۳)$ است، از آنجاکه ضریب مسیر به دست آمده مثبت است این تأثیر به صورت مستقیم هست.

عوامل کالبدی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تأثیر مثبت و معناداری دارد. با توجه به شکل ۴ مقدار آماره T به دست آمده برابر با ۱۰/۶۹۷ است به گونه‌ای که این مقدار بزرگ‌تر از ۱,۹۶ هست و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد و می‌توان چنین استنباط نمود عوامل نهادی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تأثیر معناداری دارد. همچنین با توجه به شکل ۵، ضریب مسیر به دست آمده برابر با $(\beta=0/۵۶۵)$ است، از آنجاکه ضریب مسیر به دست آمده مثبت است این تأثیر به صورت مستقیم هست.

عوامل نهادی بر عوامل کالبدی تأثیر مثبت و معناداری دارد. با توجه به شکل ۴ مقدار آماره T به دست آمده برابر با ۱۲/۱۳۵ است به گونه‌ای که این مقدار بزرگ‌تر از ۱,۹۶ هست و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد و می‌توان چنین استنباط نمود عوامل نهادی بر عوامل کالبدی تأثیر معناداری دارد. همچنین با توجه به شکل ۵ ضریب مسیر به دست آمده برابر با $(\beta=0/۶۰۹)$ است، از آنجاکه ضریب مسیر به دست آمده مثبت است این تأثیر به صورت مستقیم هست.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

گردشگری مذهبی یکی از شاخه‌های مهم گردشگری به شمار می‌رود که به عنوان یک پدیده پرونق سهم قابل توجهی از فعالیت‌های گردشگری را شامل می‌شود. چراکه می‌تواند تغییرات عمده‌ای در شرایط اقتصادی و توسعه منطقه‌ای جوامع محلی ایجاد کند. در مناطق مرزی این صنعت به عنوان یکی از عوامل مؤثر در گسترش روابط بین ملت‌ها محسوب می‌شود.

شهرهای مهران و ایلام به واسطه مرز بین‌المللی به عنوان دروازه عتبات، می‌تواند انواع مختلفی از گردشگری مذهبی را برای علاقه‌مندان برنامه‌ریزی و ارائه کند. این شهرها به لحاظ موقعیت فرهنگی - مذهبی خاص ((دروازه عتبات)) گردشگری مذهبی جای رشد و توسعه بسیاری در کشور دارد، تنوع مراکز، آثار و ابنیه تاریخی، توانایی جذب توریسم را دارد و فضای خاص فرهنگی موجود، توسعه گردشگری مذهبی - فرهنگی را در آن امکان‌پذیر می‌کند. یکی از فرصت‌های مغتنم در عرصه جذب گردشگر مذهبی در این شهرها آیین پیاده‌روی اربعین است که هرساله برگزار می‌شود و این شهرها پذیرای صدها هزار زائر حسینی از داخل و خارج کشور است. بر همین اساس با توجه به اهمیت گردشگری و به‌ویژه گردشگری مذهبی در توسعه این شهرها، لزوم توجه به نقش گردشگری مذهبی بسیار حائز اهمیت است. در این راستا توجه به سیاست‌های توسعه منطقه‌ای به همراه برنامه‌ریزی صحیح و معقولانه می‌تواند توسعه پایدار این شهرها را فراهم کند. از این رو پژوهش حاضر باهدف بررسی تأثیر عوامل نهادی و کالبدی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تدوین شد. نتایج پژوهش نشان داد که عوامل نهادی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تأثیر مثبت و معناداری دارد. مقدار ضریب مسیر به دست آمده برابر با ۰/۲۲۳ بود که با توجه به مقدار ضریب، این تأثیر در حد متوسط ارزیابی می‌شود. از دیگر یافته‌های این پژوهش این بود که عوامل کالبدی بر سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای با رویکرد گردشگری مذهبی تأثیر مثبت و معناداری دارد. مقدار ضریب مسیر به دست آمده برابر با ۰/۵۶۵ بود و با توجه به آن مقدار تأثیر در حد متوسط ارزیابی می‌شود. از دیگر نتایج این پژوهش این بود که عوامل نهادی بر عوامل کالبدی تأثیر مثبت و معناداری دارد. مقدار ضریب مسیر به دست آمده برابر با ۰/۶۰۹ بود که نشان از تأثیر متوسط دارد. با عنایت به نتایج پژوهش پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- دایر نمودن موکب‌ها در مکان‌هایی که اولاً نسبت به بقیه نقاط از ارتفاع بالاتری برخوردارند یا این که حداقل ده سانتی‌متری کف آن را با خاک‌ریزی مرتفع سازند تا در مواقع بارانی آب وارد موکب‌ها نشود. دوم این که به‌نوعی طراحی و مستقر شوند که پشت به سمت جهت وزش باد قرار گیرند؛ سوم این که حداقل در جاهایی که امکان دارد موکب‌ها پشت ابنیه‌های دارای استحکام مطلوب دایر گردند.

- انجام هماهنگی‌های لازم در راستای جلوگیری از ایجاد ایستگاه‌های صلواتی در طول مسیر یا توزیع اغذیه نذری مگر با کسب مجوز از مبادی ذی‌ربط
- موبک‌ها بهتر است در خارج از حوزه‌های شهری مستقر شوند حداقل دو دلیل را می‌توان در این خصوص ارائه کرد (الف) از ترافیک و اختلال در حوزه‌های شهری در ایام اربعین کاسته می‌شود. (ب) می‌توان رویکردی درآمذا به این آئین داشت. به‌نحوی که زائرین در صورت احساس نیاز و فراتر از خدمات رفاهی ارائه‌شده توسط خیرین و نهادها، به حوزه شهرهای واقع‌شده در مسیر ورود کنند. با این وصف، پیشنهاد می‌شود به غیر از خود شهر مهران و ایلام که دارای شرایط خاص است و موبک‌ها امکان دارد در حوزه شهری نیز دایر گردند، موبک‌ها در اطراف مساجد بین‌راهی که دارای سرویس‌های بهداشتی هستند و می‌توان بر تعداد چشمه‌های سرویس بهداشتی آن افزود و حمام نیز تعبیه کرد استقرار یابند. در ضمن در مسیرهایی که مساجد بین‌راهی وجود ندارد می‌توان با استقرار موبک‌ها برخی خدمات را نیز به‌صورت موقتی و سیار ارائه نمود.
- احداث موبک‌هایی بزرگ با ظرفیت گنجایش بالا در مسیرهای زیارتی استان که دارای امکانات سرمایشی و گرمایشی مناسب بوده و در ایام غیر اربعین می‌توانند کارکردهای دیگری از جمله دپوی داروهای هلال‌احمر، بیمارستان‌ها و سایر اقلام دیگر نهادها باشند. تحت چنین شرایطی است که می‌توان در کنار این موبک‌ها نمایشگاه‌های هنری فرهنگی و اجتماعی را هم دایر کرد و نگاهی اقتصادی به این پدیده مذهبی داشت.

منابع

- آیتی، حمید، خداکرمی، فائزه، ملایی، کامبیز، و آفاق پور، آنوسا. (۱۳۹۵). بررسی تاثیر عوامل کالبدی شهری بر توسعه گردشگری مذهبی (مطالعه موردی؛ شهر شیراز). مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۶(۲۳)، ۴۳-۵۹.
- پاشایی، سجاد، عسکریان، فریبا، روزافزون، عبدالرضا. (۱۳۹۸). بررسی نقش میانجیگری عوامل نهادی در تاثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی، محیطی بر توسعه گردشگری ورزشی منطقه آزاد ماکو. مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۴(۴۵)، ۸۰-۵۷.
- حیدری، رضا، طالبپور، علی، نظری، احمد (۱۳۹۹) تدوین راهبردهای رقابت‌پذیری و توسعه گردشگری ورزشی در شهرها مطالعه موردی: کلان‌شهر مشهد، نشریه گردشگری شهری، دوره ۷، شماره ۱، صص. ۱۳۵-۱۵۰.
- دهشیری محمدرضا، بهارلو محمدرضا. (۱۳۹۹) تاثیر تعاملات پلیس ایران و عراق بر توسعه گردشگری مذهبی. مطالعات راهبردی ناجا. دوره ۵، شماره ۲۵، صص. ۱۷۲-۱۳۹.
- سهمی سوسن، رستگاری شهین. (۱۳۹۹) مدل کیفی اثر اجتماعی و روانی گردشگری مذهبی شهری بر شهروندان در فضاهای مذهبی شهر شیراز. مطالعات جامعه شناختی شهری (مطالعات شهری). دوره ۱۰، شماره ۳۵، صص. ۳۳-۱۳.
- عباسی سعید، اقبالی ناصر، رجیبی آرزیتا (۱۴۰۰). راهبردهای توسعه گردشگری مذهبی تاریخی شهر زنجان. مطالعات جغرافیای مناطق کوهستانی. دوره ۲، شماره ۳، صص. ۱۳۰-۱۲۳.
- کیانی فیض آبادی، زهره. (۱۳۹۷). عوامل موثر بر وفاداری به مقصد گردشگری با نقش میانجی رضایت گردشگران (مورد مطالعه: شهر کاشان). گردشگری شهری، دوره ۵، شماره ۴، صص ۱۲۰-۱۰۵.
- محمدی یگانه، بهروز، چراغی، مهدی، والایی، محمد (۱۳۹۲) نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی با تأکید بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی مطالعه موردی؛ روستایی قیچاق شهرستان میاندوآب، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیای، سال ۱۳، شماره ۳۰، صص ۲۵-۷.
- مؤیدی، محمد علی نژاد، منوچهر و نوایی، حسین (۱۳۹۲)، «بررسی نقش مؤلفه‌های منظر شهری در ارتقای سطح امنیت در فضاهای عمومی شهری، نمونه مورد مطالعه: محله اوین تهران»، فصلنامه مطالعات امنیت شماره ۳۵ ۱۵۹-۱۹۱
- میری، غلامرضا؛ ابراهیمی، افسانه؛ و فاطمی، مهدی. (۱۴۰۲). تحلیلی بر حکمروایی خوب شهری و منطقه‌ای بر درآمد پایدار گردشگری (نمونه موردی: شهر بیرجند). جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای، (۱)، ۸۱-۶۷. doi: 10.30466/grfs.2023.121359
- میری، غلامرضا؛ ابراهیمی، افسانه؛ و فاطمی، مهدی. (۱۴۰۲). تحلیلی بر حکمروایی خوب شهری و منطقه‌ای بر درآمد پایدار گردشگری (نمونه موردی: شهر بیرجند). جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای، (۱)، ۸۱-۶۷. doi: 10.30466/grfs.2023.121359
- هاشم پور، رحیم محمدی آذر، امین و مرعشی، سید فواد مومن (۱۳۹۳) تحلیلی بر رابطه میان شاخصهای عینی و ذهنی کیفیت زندگی از منظر کیفیت و امنیت کالبدی در بافت شهر ارومیه»، فصلنامه مطالعات شهری شماره ۱۳، صص ۴۵-۳۳

هاشمی سید یوسف. (۱۳۹۹) راهبردهای رقابت پذیری توسعه گردشگری مذهبی مطالعه موردی: شهرستان رضوان شهر. گردشگری شهری. دوره ۷، شماره ۴، صص ۷۵-۸۹.

یزدی، محمدحسین و سقایی محمد (۱۳۹۰) گردشگری ماهیت و مفاهیم سمت تهران

References:

- Abbasi Saeed, Eghbali Naser, Rajabi Azita (2021). Strategies for the development of historical religious tourism in Zanjan. *Geography studies of mountainous regions*. Volume 2, Number 3, pp. 130-123. [In Persian]
- Albayrak, T., Herstein, R., Caber, M., Drori, N., Bideci, M., & Berger, R. (2018). Exploring religious tourist experiences in Jerusalem: The intersection of Abrahamic religions. *Tourism Management*, 69, 285-296.
- Amin, Mohamed Mostafa. (2013) Religious Tourism in Egypt: A Case Study Analysis the American University in Cairo, School of Global Affairs and Public Policy.
- Assaker, G., Hallak, R. G., Assaf, A., & Assad, T. (2015). Validating a structural model of destination image, satisfaction, and loyalty across gender and age: multigroup analysis with PLS-SEM. *Tourism Analysis*, Vol.20, No.4, pp. 577-591.
- Ayayi, Hamid, Khodakarmi, Faezeh, Mollaei, Cambyz, and Afaghpour, AtOusa. (2016). Investigating the impact of urban physical factors on the development of religious tourism (case study; Shiraz city). *Iranian Islamic City Studies*, 6(23), 43-59. [In Persian]
- Dehshiri Mohammadreza, Baharlou Mohammadreza. (2020) The effect of Iran and Iraq police interactions on the development of religious tourism. *Naja strategic studies*. Volume 5, Number 25, pp. 139-172. [In Persian]
- Durán-Sánchez, A., Álvarez-García, J., del Río-Rama, M. D. L. C., & Oliveira, C. (2018). Religious tourism and pilgrimage: Bibliometric overview. *Religions*, 9(9), 249.
- Fernandez, J. A. S., Azevedo, P. S., Martín, J. M. M., & Martín, J. A. R. (2020). Determinants of tourism destination competitiveness in the countries most visited by international tourists: Proposal of a synthetic index. *Tourism Management Perspectives*, Vol.33, No.5, pp.33-55.
- Gnoth, J., & Zins, A. H. (2013). Developing a tourism cultural contact scale. *Journal of Business Research*, 66(6), 738-744.
- Griffin, K., & Raj, R. (2018). The importance of religious tourism and pilgrimage: reflecting on definitions, motives and data. *The international journal of religious tourism and pilgrimage*, 5(3), 2-9.
- Hashemi Seyed Yousef.(2020) Competitiveness strategies of religious tourism development, case study: Razvan Shahr city. *City tour*. Volume 7, Number 4, pp. 89-75. [In Persian]
- Hashempour, Rahim Mohammadi Azar, Amin and Marashi, Seyyed Fawad Momen (2014) An analysis of the relationship between objective and subjective quality of life indicators from the perspective of quality and physical security in the context of Urmia city", *Urban Studies Quarterly* No. 13, pp. 45-33. [In Persian]
- Heydari, Reza, Talpour, Ali, Nazari, Ahmed (2019) Compilation of strategies for competitiveness and development of sports tourism in cities, a case study: Mashhad metropolis, *Urban Tourism Journal*, Volume 7, Number, 1, pp. 135-150. [In Persian]
- Huang, Keji. & Pearce, Philip. (2019) Visitors' perceptions of religious tourism destinations, *Journal of Destination Marketing & Management*, Vol.14, No.1, pp. 100-371.
- Izmailov, D., Duissenbayeva, Sh., Kurmanaliyeva. 2014. "Religious tourism as a sociocultural phenomenon of the present the unique sense today is a universal value tomorrow. This is the way religions are created and values are made". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 143. PP 958-963.
- Kayani Faizabadi, Zahra. (2017). Effective factors on loyalty to the tourist destination with the mediating role of tourists' satisfaction (case study: Kashan city). *Urban tourism*, volume 5, number 4, pp. 105-120. [In Persian]
- Kim, B., Kim, S., & King, B. (2020). Religious tourism studies: evolution, progress, and future prospects. *Tourism Recreation Research*, 45(2), 185-203.

- Kozak, Martin. & Rimmington, Martin. (2016) Tourist satisfaction with Mallorca Spain, as an off-season holiday destination, *Journal of Travel research*, Vol.38, No.3, pp.260-269.
- Luz, N. (2020). Pilgrimage and religious tourism in Islam. *Annals of Tourism Research*, 82, 102915.
- Luz, N. 2020. "Pilgrimage and religious tourism in Islam", *Annals of Tourism Research*, Vol.82 ,May 2020, 102915.
- Mamarasulovna, T. Z., & Tohirovich, T. K. (2021). Etymology Of Some Terms and Concepts Belong to Religious Tourism. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 3, 1-4.
- Meleddu, M.; Paci, R.; Pulina, M. (2015). "Repeated behaviour and destination Loyalty". *Tourism Management*, Vol. 50, No. 1: 159–171.
- Miri, G., Ebrahimi, A., & Fatemi, M. (2023). An analysis of good urban and regional governance on sustainable tourism income (Case study: Birjand city). *Geography and Regional Future Studies*, 1(1), 67-81. doi: 10.30466/grfs.2023.121359 [In Persian]
- Miri, G., Ebrahimi, A., & Fatemi, M. (2023). An analysis of good urban and regional governance on sustainable tourism income (Case study: Birjand city). *Geography and Regional Future Studies*, 1(1), 67-81. doi: 10.30466/grfs.2023.121359 [In Persian]
- Moayed, Mohammad Alinejad, Manouchehr and Navaei, Hossein (2013), "Investigating the role of urban landscape components in improving the level of security in urban public spaces, case study: Tehran's Evin neighborhood", *Security Studies Quarterly*, No. 35, 159-191. [In Persian]
- Mohammadi Yeganeh, Behrouz, Cheraghi, Mehdi, Valai, Mohammad (2013) The role of religious tourism in rural development with an emphasis on quality of life and social capital, a case study; Kapchag Village, Miandoab City, *Applied Research Journal of Geographical Sciences*, Year 13, Number 30, pp. 7-25. [In Persian]
- Olsen, D. (2006) Management issues for religious heritage attractions. In D. Timothy & D. Olsen (Eds.), *Tourism, religion and spiritual journeys* (pp. 104–120). Abingdon: Routledge.
- Pamučar, D., Mihajlović, M., Obradović, R., & Atanasković, P. (2017). Novel approach to group multi-criteria decision making based on interval rough numbers: Hybrid DEMATEL-ANP-MAIRCA model. *Expert Systems with Applications*, 88, 58-80.
- Pashaei, Sajjad, Askarian, Fariba, & Rozafzon, Abdolreza. (2019). Investigating the mediating role of institutional factors in the impact of social, economic, and environmental factors on the development of sports tourism in Mako Free Zone. *Tourism Management Studies*, 14(45), 57-80. [In Persian]
- Peng, M. W. (2013). "An institution-based view of IPR protection." *Business Horizons* 56(2): 135-139
- Romanelli, M., Gazzola, P., Grechi, D., & Pollice, F. (2021). Towards a sustainability-oriented religious tourism. *Systems Research and Behavioral Science*, 38(3), 386-396.
- Sahami Sousan, Rastgari Shahin. (2020) Qualitative model of the social and psychological effect of urban religious tourism on citizens in the religious spaces of Shiraz city. *Urban Sociological Studies (Urban Studies)*. Volume 10, Number 35, pp. 13-23. [In Persian]
- Timothy, D. J., & Olsen, D. H. (Eds.). (2006). *Tourism, religion and spiritual journeys* (Vol. 4). London: Routledge.
- Wang, Wanfei. & Chen, Joseph. & Huang, Keji. (2015) Religious Tourist Motivation in Buddhist Mountain: The Case from China, Asia Pacific, *Journal of Tourism Research*, Vol.21, No,1, pp.1-16.
- Yan, A., & Jia, W. (2021). The influence of eliciting awe on pro-environmental behavior of tourist in religious tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 48, 55-65.
- Yazdi, Mohammad Hossein and Saghaei Mohammad (2011) Nature and Concepts of Tourism in Tehran. [In Persian]
- Zhang M, Huang L, Wang JH, Liu J, Jie YG, Lai X (2007) Religious Tourism and Culture Pilgrimage: A Chinese Perspective: CAB International.

Driving and Inhibiting Themes of Nation-Building in Path to Sustainable Development

Ahmad Shojaeian¹, Ali Asghar Pourezat², Gholamreza Memarzadeh Tehran³

1- PhD Candidate of Public Administration, Faculty of Management and Economics, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

2- Professor, Public Administration Department, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran

3- Associate Professor, Public Administration Department, Faculty of Management and Economics, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

Article info	Abstract
<p>Article type: Research Article</p> <p>Received: 2023/10/11</p> <p>Accepted: 2024/01/07</p> <p>pp: 38- 52</p> <p>Keywords: Management; Public Administration; Government Organizations; Policy Design; Diplomacy; Comparative Studies.</p>	<p>The crafting of a common national spirit, referred to as nation-building, has been the prime objective of political systems throughout history. Nation-building is a process whereby citizens gradually arrive at a self-understanding of their common and unifying factors and take steps towards its evolution. During the process of nation-state building, political and social structures are formed to meet mutual needs. Through such interactions, efficient and development-oriented political, economic, and social structures, which form the basis for sustainable and genuine development, naturally emerge through interdependency. As a result, this research was conducted with a qualitative approach to reexamine the themes of nation-building on the path to sustainable development in Iran. The research method employed thematic analysis based on Clarke and Braun's (2006) model. The data collection instrument comprised semi-structured and in-depth interviews, which were analyzed using open and axial coding. The research population consisted of academic experts in the field of management, with data reaching saturation level after 12 interviewees. Validation was ensured through member checking and external audits. The results reveal that nation-building, as an overarching theme in the path to sustainable development in government organizations, consists of two themes: drivers and inhibitors of nation-building, comprising 83 components as major themes. This process aims to foster solidarity and cooperation between people and different organizations, with the goal of achieving sustainable development across social, economic, and environmental levels. It serves as a strategy to strengthen solidarity, unity, and national cooperation, ultimately reducing conflicts based on commonalities rooted in mutual national interests.</p>

Citation: Shojaeian, A., Pourezat, A. A., & Memarzadeh Tehran, G. (2024). Driving and Inhibiting Themes of Nation-Building in Path to Sustainable Development. *Journal of Urban Futurology*, 3(4), 38-52.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

Extended Abstract

Introduction

Nation-building is a sociological procedure in which a large number of people in a specified land achieve a common identity (Davodvandi et al., 2018). In the current era, ethnic-religious conflicts have been a major concern and challenge for decision-makers and scientists. The higher the level of discrimination, exclusion, and dissatisfaction with the construction of power and the functioning of the ruling institutions, the more likely protest behavior will spread from the level of fighting to rebellion and separatism (Sardar Nia, 2018). The lack of supremacy in nation-building can lead to the growth of radicalism among ethnic groups and jeopardize the integrity of Iran, causing repression, discrimination, and violence, especially against ethnic minorities, and subsequently leading to the collapse of peaceful life in a unified Iran and the transformation of dissatisfaction into deep-seated hatred. This poses a serious threat to the integrity of Iran, as inequality, economic and social discrimination against different ethnic groups, opposes Article 19 of the Constitution (which states that Iranian people of any nation and tribe have equal rights, and color, race, language, and the like will not be reasons for discrimination). Additionally, the statement of the second step of the revolution, announced by the leadership in 2017, is ignored despite its emphasis. The construction of the state-nation is initially based on commonalities, but its stability and efficiency is possible with the help of modern tools (Davodvandi et al., 2018). In defining the word nation, Miller says: "The nation, as a people who have come together and have a common historical experience, a high level of cultural and language unity, who live within specific borders, in the credibility that their right is their land and Homeland" (Miller, 2002). A nation is a political society that consists of a common generation, at least with a common language, culture, or history (Habermas, 2005). The importance of this human community is so great that Robert Emerson calls it the "ultimate community" (Emerson, 1967). A nation only means a specific community of people that are not formed based on ethnic, tribal, and racial affiliations, but a stable community that is historically formed by a common language, a specific land, and economic ties (Hutchinson

and Smith, 1999). One of the most important challenges that the international system is facing, especially after the end of the Cold War, is failed or severely weak governments, whose main cause of failure is the lack of formation or incomplete formation of the government procedure of State - Nation building is in these countries (Tirani Shearbaaf and Derakhshah, 2019). Paying attention to nation-building requires providing a set of factors that, in their synergy, may lead to the realization of a unified nation. An important feature of the nation-building process is the development of a common value and goal; an achievable goal that provides the prerequisites for success in its realization through the wise organizing of the nation. Identity requires difference to declare its existence and turns this difference into otherness (Ghorbani and Farajirad, 2016). In the modern sense, the state and the nation have a mutual relationship with each other, that is, the state needs a coherent nation and national identity to consolidate and perpetuate itself, the nation also needs a strong and capable state to maintain its distinct and independent identity in relation to other nations against other nations, as the close relationship and dependence between them increases and consolidates, they will be recognized as countries with high national authority in the international system (Sardarnia, 2018). In addition, the evolving nature and process of nation-building and the continuity of preserving the existence and identity of each nation is a complex category that has received little attention from researchers and experts, making the formation and existence of a government necessary alongside a coherent nation. In other words, the continuity and uninterruptedness of the nation-building process depends on the formation of a government that is committed and originated from the nation, which is interpreted as state-building (Taheri Attar, 2013). The main goal of nation-building is to connect the elements of a separate population into a single whole by creating loyalty and new identities at the national level (Tirani Sherbaaf and Derakhshah, 2019). Nowadays, no one doubts this proposition: stability, security, order, prosperity, justice, and the establishment and implementation of the law are among the functions of governments. If a government has not effectively carried out the process of state-

building, it is obvious that it will not only fail to meet the needs of its society and people but also become the main factor of instability, disorder, and tension within the society, the region, and even the world (Tirani Shearbaf and Darakhesh, 2019). Social policies serve as one of the tools linking the government and the nation, providing welfare and achieving social justice. The development of social policies to establish social welfare and spread social justice has been one of the constant concerns of governments. That is why governments strive to ensure their survival and legitimacy through the development of social policies. We must acknowledge that social policies, through the fair redistribution of resources in society, lead to the establishment of social justice and secure the legitimacy of the political system. This foundation is essential for advancing state-nation building (Qarakhani, 2015). The serious challenge of nation-building shows that in Iranian society, nation-building has a high priority and the tendency towards division can be a factor opposing development. However, if nation-building is not done fairly, centrifugal force will increase, and there is always a possibility that the division of ethnic groups will emerge as an obstacle to development. The best way to advance the interests of citizens of the country is to achieve sustainable national development and advance the interests of our common future. Anyway, paying attention to nation-building with a sustainable development approach is a considerable issue that this research has sought to identify its propellants. Therefore, a question arises regarding, "What factors and requirements are needed for the propellants and barriers for nation-building in the direction of sustainable development?"

Methodology

The research method is thematic analysis based on Clarke and Braun's (2006) model. The data

collection instrument comprises semi-structured and in-depth interviews, which were analyzed by employing open and axial coding. The research population consisted of academic experts in the field of management, and data saturation was reached with 12 interviewees. Member checking and external audits were used for validation.

Results and discussion

The results indicate that nation-building, as a central theme in the journey towards sustainable development within government organizations, encompasses two main themes: drivers and inhibitors. These themes comprise a total of 83 components, representing major themes.

Conclusion

This process was carried out to foster solidarity and cooperation among people and different organizations, aiming to achieve sustainable development across various social, economic, and environmental dimensions. It can serve as a strategy to enhance solidarity, unity, national cooperation, and conflict reduction. Based on shared national interests and commonalities, it seeks to eliminate or reduce differences.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

All of the authors approved the content of the manuscript.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

پیشران‌ها و موانع ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار

احمد شجاعیان^۱؛ علی اصغر پورعزت^۲، غلامرضا معمارزاده طهران^۳

- ۱- گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۲- استاد گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران
۳- دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
ایجاد روح مشترک ملی که از آن با عنوان ملت‌سازی یاد می‌شود، هدف اساسی کلیه‌ی نظام‌های سیاسی در همه ادوار تاریخ بوده است. ملت‌سازی فرآیندی است که طی آن شهروندان جامعه به تدریج پیرامون نقاط مشترک و وحدت آفرین به خود فهمی می‌رسند و در مسیر تکامل آن گام بر می‌دارند. در فرایند دولت-ملت‌سازی، ساختارهای سیاسی و اجتماعی به گونه‌ای شکل می‌گیرند که تأمین‌کننده نیازهای متقابل هستند. در چنین مناسباتی به‌طور طبیعی ساختارهای سیاسی اقتصادی و اجتماعی، کارآمد، توسعه‌گرا و در وابستگی متقابل با یکدیگر شکل خواهند گرفت که بسترساز توسعه پایدار و واقعی هستند. بر همین اساس پژوهش حاضر با هدف بازشناسی مضامین ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار در ایران، با راهبرد کیفی انجام شد. روش پژوهش تحلیل مضمون بر مبنای مدل کلارک و براون (۲۰۰۶) می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه ساختاریافته و عمیق می‌باشد که به روش کدگذاری باز و محوری تحلیل گردید. جامعه پژوهش (صاحب‌نظران دانشگاهی رشته مدیریت) بودند که از این میان با ۱۲ نفر داده‌ها به سطح اشباع رسید. برای اعتباریابی از بازگشت به مصاحبه‌شوندگان و ممیزان بیرونی استفاده گردید. نتایج نشان داد ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار در سازمان‌های دولتی با عنوان مضمون فراگیر مشتمل بر ۲ مضمون پیشران‌ها و موانع ملت‌سازی با ۸۳ مؤلفه در قالب مضامین پایه است. این فرآیند به‌منظور ایجاد همبستگی و همکاری میان مردم و سازمان‌های مختلف، با هدف تحقق توسعه پایدار در سطوح مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی انجام گردید و می‌تواند به عنوان یک راهبرد برای تقویت همبستگی، وحدت و همکاری ملی و کاهش تعارضات باشد و بر اساس اشتراکات واقعی که مبتنی بر منافع مشترک و متقابل ملی است اختلافات را از بین برده یا کمرنگ نماید.	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۹</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۷</p> <p>صص: ۳۸-۵۲</p> <p>واژگان کلیدی: مدیریت، اداره امور عمومی، سازمان‌های دولتی، خطامشی‌گذاری، سیاست‌گذاری، مطالعات تطبیقی.</p>

استناد: شجاعیان، احمد؛ پورعزت، علی اصغر؛ و معمارزاده طهران، غلامرضا. (۱۴۰۲). پیشران‌ها و موانع ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار. فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۳(۴)، ۳۸-۵۲.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

© نویسندگان
CC BY NC

^۱ نویسنده مسئول: علی اصغر پورعزت، پست الکترونیکی: pourezzat@ut.ac.ir، تلفن: ۰۹۱۲۶۳۰۲۶۵۷

مقدمه

ملت‌سازی، روندی جامعه‌شناختی است که تعداد متناهی از مردم در سرزمینی مشخص، با کمرنگ شدن تعلقات قومی، قبیله‌ای، نژادی، جنسیتی و زبانی، به هویتی مشترک دست می‌یابند (داودوندی و همکاران، ۱۳۹۸). در عصر کنونی، کشمکش‌های قومی-مذهبی یک نگرانی و چالش عمده برای تصمیم‌گیران و دانشمندان بوده است. هر چه قدر، سطح تبعیض، طرد سازی و نارضایتی نسبت به ساخت قدرت و عملکرد نهادهای حاکم بیشتر باشد، احتمال تسری رفتار اعتراضی از سطح مبارزه به شورش و جدایی‌طلبی بیشتر خواهد بود (سردار نیا، ۱۳۹۸). عدم تفوق در ملت‌سازی می‌تواند به رشد رادیکالیسم در میان اقوام و به خطر افتادن یکپارچگی ایران منجر گردد و موجب سرکوب، تبعیض و خشونت به‌ویژه علیه اقلیت‌های قومی و متعاقباً به فروپاشی زیست مسالمت‌آمیز در ایرانی یکپارچه و چرخش نارضایتی به نفرتی عمیق و از نفرتی عمیق به تهدیدی جدی برای یکپارچگی ایران باشد، نابرابری، تبعیض اقتصادی و اجتماعی اقوام مختلف در تقابل با نص صریح اصل ۱۹ قانون اساسی (مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند این‌ها سبب امتیاز نخواهد بود) و بیانیه گام دوم انقلاب که در سال ۱۳۹۷ توسط رهبری ابلاغ گردید می‌باشد که علی‌رغم تأکیدات ایشان، نادیده انگاشته شده است. ساخت دولت-ملت در بدو امر برپایه اشتراکات است، اما ثبات و کارآمدی آن، با کمک ابزارهای مدرنیته، امکان‌پذیر است (داودوندی و همکاران، ۱۳۹۸). معنی غالب واژه «ملت» در اواخر قرون وسطی «جمعیت صاحب عقیده» بود، واژه ملت در ادوار تاریخی معانی متفاوتی به خود دیده و مفاهیم آن دگرگون شد تا اینکه امروز «ملت» را مترادف «مردم» می‌دانند (ماتیل، ۱۳۸۳). میلر^۱ در تعریف واژه ملت می‌گوید: ملت، به‌عنوان مردمی که گرد هم آمده و دارای تجربه تاریخی مشترک، سطح بالایی از وحدت فرهنگی و زبان هستند که داخل مرزهایی مشخص، به اعتبار این که حق آن‌ها سرزمین و وطنشان است، زندگی می‌کنند (میلر، ۱۳۸۲). ملت، جامعه‌ای سیاسی است که نسلی مشترک، حداقل با زبان، فرهنگ و یا تاریخ مشترک آن را تشکیل می‌دهند (هابرماس، ۱۳۸۵) و از نظر کونور (۱۳۷۹) ملت‌ها عبارت هستند از بزرگ‌ترین گروه‌های بشری که دارای اسطوره‌ای از نیاکان مشترک هستند، میزان درست یا غلط بودن این اسطوره مطرح نیست. اهمیت این جماعت انسانی به قدری است که رابرت امرسون^۲ از آن به «اجتماع نهایی» یاد می‌کند (امرسون، ۱۹۶۷). یک ملت تنها به معنای اجتماع معین از مردمی که بر مبنای تعلقات قومی، قبیله‌ای و نژادی تشکیل شده نیست، بلکه اجتماعی با ثبات است که به‌طور تاریخی به واسطه زبان مشترک، سرزمین مشخص و پیوند اقتصادی شکل می‌گیرد (هاتیچسن و اسمیت، ۱۹۹۹).

یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که نظام بین‌الملل به‌ویژه پس از پایان جنگ سرد، با آن روبرو است، دولت‌های شکست‌خورده و یا به‌شدت ضعیف است که عامل اصلی شکست و ناکامی آن‌ها، عدم شکل‌گیری و یا شکل‌گیری ناقص روند دولت-ملت‌سازی در این کشورها است (طیرانی شهرباف و درخشه، ۱۳۹۹). اهتمام به ملت‌سازی مستلزم فراهم آوردن مجموعه عواملی است که ممکن است در هم‌افزایی خود به تحقق ملتی واحد بینجامد. ملت‌سازی، روندی جامعه‌شناختی است که تعداد متناهی از مردم در سرزمینی مشخص، با کمرنگ شدن تعلقات قومی، قبیله‌ای، نژادی، جنسیتی و زبانی، به هویتی مشترک دست می‌یابند (داودوندی و همکاران، ۱۳۹۸). یک ویژگی مهم فراگرد ملت‌سازی توسعه ارزش و هدفی مشترک است؛ هدفی دست‌یافتنی که از طریق ساماندهی خردمندان ملت، مقدمات کامیابی در تحقق آن فراهم شود. هویت برای اعلام موجودیت، نیازمند تفاوت است و این تفاوت را به دیگری بودن تبدیل می‌کند (قربانی و فرجی‌راد، ۲۰۱۶). دگرسازی افراطی در ایالات متحده آمریکا نیز به ساخت دشمنی بیرونی (اروپا، شوروی و تروریسم) تبدیل گردید. در معنای مدرن، دولت و ملت یک ارتباط دوسویه نسبت به یکدیگر دارند، یعنی دولت برای تثبیت و تداوم خود به وجود یک ملت منسجم و هویت ملی نیازمند است و ملت نیز برای حفظ هویت متمایز و مستقل خود در برابر دیگر ملت‌ها به وجود دولت نیرومند و توانمند نیازمند است، هر چه ارتباط و وابستگی تنگاتنگ آن دو افزایش یافته و تحکیم یابد، در نظام بین‌الملل به‌عنوان کشورهای برخوردار از اقتدار ملی بالا شناخته می‌شوند (سردارنیا، ۱۳۹۸). ضمن اینکه ماهیت تکامل‌پذیر و فراگردی ملت‌سازی و استمرار حفظ موجودیت و هویت هر ملت، مقوله‌ی پیچیده‌ای است که کمتر مورد توجه پژوهشگران و صاحب‌نظران قرار گرفته است، امری که شکل‌گیری و وجود یک حکومت را در کنار ملتی منسجم ضروری می‌سازد.

¹ Miller

² Emerson

³ Hutchinson & Smith

⁴ Ghorbani and Farajirad

به بیانی دیگر تداوم و استمرار فراگرد ملت‌سازی مرهون شکل‌گیری حکومتی متعهد و برخاسته از ملت است، امری که از آن به دولت‌سازی تعبیر می‌شود (طاهری عطار، ۱۳۹۳). هدف اصلی ملت‌سازی پیوند دادن عناصر جمعیتی مجزا، درون یک کل واحد از طریق ایجاد وفاداری و هویت‌های جدید در سطح ملی است (طیرانی شعرباف و درخشه، ۱۳۹۹)، امروزه دیگر کسی در این گزاره تردید ندارد که ثبات، امنیت، نظم، رفاه، عدالت، وضع و اجرای قانون از کارکردهای دولت‌ها است و اگر دولتی، روند دولت‌سازی را به‌خوبی طی نکرده باشد، بدیهی است که نه‌تنها پاسخگوی نیازهای جامعه و مردم خود نخواهد بود؛ بلکه به عامل اصلی بی‌ثباتی، بی‌نظمی و تنش در میان جامعه، منطقه و حتی جهان بدل خواهد شد (طیرانی شعرباف و درخشه، ۱۳۹۹). حکمرانی خوب محصول مشارکت سه نهاد دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی است (شمسینی غیاثوند و یوسفی ثابت، ۱۴۰۰). دولت محیط سیاسی و حقوقی را به وجود می‌آورد، بخش خصوصی اشتغال و درآمد را پدید می‌آورد و جامعه مدنی تعامل سیاسی و اجتماعی گروه‌های فعال برای مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را تسهیل می‌کند (محمدزاده و همکاران، ۱۳۹۵). در واقع یک حکمرانی خوب به معنای اعمال قدرت اقتصادی، سیاسی و اداری بر اساس قانون، با در نظر گرفتن مفهوم برابری برای همه افراد است و مسلماً لازمه‌اش اثربخشی و توان پاسخگویی هر نظامی است (شمسینی غیاثوند و یوسفی ثابت، ۱۴۰۰). فعالیت‌های دولت در سه سطح دولت مرکزی، دولت عمومی و بخش عمومی قابل تعریف است. دولت مرکزی، بر تمام قلمرو کشور حاکمیت سیاسی داشته و وظیفه تدوین و اجرای سیاست‌ها جهت وصول به اهداف و مقاصد ملی را بر عهده دارد (شهرآئینی، ۱۳۹۸). یکی از ابزارهای پیوند میان دولت و ملت سیاست‌های اجتماعی، تأمین رفاه و تحقق عدالت اجتماعی می‌باشد. تدوین سیاست‌های اجتماعی به‌منظور برقراری رفاه اجتماعی و گسترش عدالت اجتماعی از دغدغه‌های همیشگی دولت‌ها بوده است، از این رو است که دولت‌ها تلاش می‌کنند تا از طریق تدوین سیاست‌های اجتماعی، بقا و مشروعیتشان را تضمین کنند و باید بپذیریم سیاست‌های اجتماعی از طریق باز توزیع عادلانه منابع در جامعه به برقراری عدالت اجتماعی و تأمین مشروعیت نظام سیاسی منجر می‌شود و زمینه‌ساز پیشبرد دولت-ملت‌سازی می‌باشد (قاراخانی، ۱۳۹۵). چالش جدی ملت‌سازی از همین‌جا رخ نشان می‌دهد که در جامعه ایران، ملت‌سازی اولویت بالایی دارد و کشتش به‌سوی تفرقه، می‌تواند عاملی در جهت مخالفت با توسعه باشد. با این حال، اگر ملت‌سازی عادلانه انجام نشود، کشتش گریز از مرکز زیاد می‌گردد و همواره احتمال دارد که تفرقه اقوام، به‌منزله مانع توسعه، ظهور و بروز کند. بهترین راه برای پیشبرد منافع شهروندان کشور، رسیدن به توسعه پایدار ملی و پیشبرد منافع آینده مشترک ماست. در قانون اساسی، وظایف حاکمیت در تأمین آموزش، بهداشت، مسکن، اشتغال و تأمین اجتماعی، موجب افزایش اندازه دولت شده است. به‌هرحال، توجه به ملت‌سازی با رویکرد توسعه پایدار مقوله قابل تأملی است که این پژوهش در پی بازشناسی پیش‌ران‌های آن، برآمده است؛ بنابراین سؤالی شکل می‌گیرد مبنی بر اینکه پیش‌ران‌ها و موانع برای ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار به چه عوامل و الزاماتی نیاز دارد؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

راپانیانه و لگودی (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان "کودتا، جنبش‌های شورشی، درگیری‌های داخلی و خشونت قومی به‌عنوان نشانه‌های بحران در فرآیند ملت‌سازی در جمهوری آفریقای مرکزی" به تجزیه و تحلیل خطوط ناآرامی‌های مدنی در جمهوری آفریقای مرکزی پرداختند که توسط یک خصومت قدیمی و پیچیده بر سر دسترسی به شبکه‌های مالی، کنترل تجارت و دسترسی به منابع طبیعی صورت پذیرفته است. وایت و تسکپو^۱ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان "سیاست ملت‌سازی در جنوب صحرائی آفریقا" بیان می‌دارند که زمینه سیاسی دوران پساستعماری اولیه به‌منظور ساختن ملت‌های مدرن از مجموعه گروه‌های قومی به ارث رسیده است. بارنمان^۲ (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان "ایده ملت آفریقای جنوبی: هویت قومی در مقابل هویت ملی و پیامدهای آن برای وحدت ملی" به‌مرور گفتمان‌های نظری متفاوت و تحقیقات ثانویه در مورد ملت آفریقای جنوبی و نحوه نگرش و اداره آن پرداخته و بیان می‌دارد به‌جای پیروی از استراتژی‌های بحث‌برانگیز ملت‌سازی، باید سیاست‌هایی برای به رسمیت شناختن و تطبیق اشکال متنوع هویت اجتماعی اجرا شود. چنین استراتژی‌هایی می‌توانند شانس بیشتری برای تقویت انسجام اجتماعی پایدار، صلح و هماهنگی

¹ Rapanyane & Legodi

² Whyte & Tsekpo

³ Bornman

داشته باشند. به‌جای پیروی از استراتژی‌های بحث‌برانگیز ملت‌سازی، باید سیاست‌هایی برای به رسمیت شناختن و تطبیق اشکال متنوع هویت اجتماعی اجرا شود. ویر (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان "چه چیزی فراتر از ملت است؟" به مفهوم ملت‌سازی و اصالت مردم بر وکالت حاکمان پرداخته‌شده است و بیان می‌دارد که در حال حاضر به دلیل ضعف در روابط دولت-ملت و کمبود خردجمعی حاکم بر جامعه، اطلاق «مردم» به‌عنوان پایه‌ی دولت ملت، توهمی تعلق گونه است. آسولیم (۲۰۲۱) در پژوهش خود با عنوان "ملت‌سازی، انتقال دموکراتیک و ژنرال‌های نظامی در زیمبابوه و سودان" بیان کرد که بی‌اعتمادی بین نخبگان سیاسی و ژنرال‌های نظامی، رقابت برای نفوذ بین ارگان‌های امنیتی دولت‌ها، بی‌اعتمادی بین ارتش و غیرنظامیان در طول دوران قیام، بر گذار دموکراتیک مناسب برای ملت‌سازی پایدار تأثیر می‌گذارد. عجاییلی (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با عنوان "یک قرن پس از ادغام: تأملاتی در مورد تاریخ و ملت‌سازی در نیجریه، ۱۹۱۴-۲۰۱۴" بیان کرد که ائتلاف رشد، قادر به رشد سرمایه‌گذاری پایدار و توانمندسازی واقعی اکثریت سیاه‌پوست گردید و این یک پیشرفت مثبت از نظر ایجاد و تحکیم دموکراسی در آفریقا خواهد بود. همچنین عبدالعلی قوام (۱۳۹۹) در مقاله با عنوان "دولت-ملت‌سازی ابتر، ریشه بحران‌های خاورمیانه" اشاره دارد که ریشه اصلی ناامنی‌ها و بی‌ثباتی‌ها در جهان را باید در ضعف و تداوم بحران دولت-ملت‌سازی در بسیاری از کشورها جستجو نمود که در بهترین وجه می‌توان بر آن‌ها نام شبه دولت یا دولت‌های پسااستعماری نهاد و پیش از هر چیزی باید متذکر شد که دولت-ملت‌سازی یا ملت-دولت‌سازی دو مفهوم با یک معنا اما در چارچوب دو فرآیند هستند.

حکمرانی متعالی در پی آن است که با توسعه دموکراسی الکترونیک، امکان بازیابی مستمر آرای عامه را فراهم کند و با تکیه بر بافت گسترده اطلاعات حاصل از توسعه حکومت الکترونیک، قطرات باران رحمت آن را در رویکردی برابر انگار، به نیازمندترین بخش‌های جامعه در شهرها، بخش‌ها، استان‌ها و روستاهای این کویر هدایت کند (پورعزت و همکاران، ۱۳۹۴). پورعزت و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله دیگری با عنوان "ملت‌سازی در اندیشه و اخلاق حکمرانی امام خمینی (ره)" اشاره دارد رهبری با درایت، دوراندیش و دلسوز که به هدف مشترک ملت متعهد باشد، جامعه را برای رسیدن به آن بسیج می‌نماید و امکان اتحاد آنان را فراهم می‌آورد؛ در غیر این صورت ملت پدید نمی‌آید. سلطانی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان "نفت و فرایند دولت-ملت‌سازی در ایران" بیان می‌دارد دولت-ملت‌سازی در شکل‌گیری و تکامل عوامل مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نقش تعیین‌کننده‌ای بازی می‌کند، در فرایندهای دولت-ملت‌سازی، ساختارهای سیاسی و اجتماعی به‌گونه‌ای شکل می‌گیرند و رشد می‌کنند که تأمین‌کننده نیازهای متقابل هستند. دلیرپور (۱۳۸۴) در مقاله با عنوان "بحران‌های دولت-ملت‌سازی و استراتژی‌های توسعه در ایران" اشاره دارد، استراتژی توسعه برآیند رسیدن نخبگان جامعه به برداشت‌های مشترک و نمودی از انسجام درونی اندیشه‌هاست و رسیدن به توسعه نیازمند بیشترین هماهنگی و همسویی است. در ایران نه تنها دولت-ملت‌سازی به‌جز در برخی مقاطع تاریخی محدود، تقویت نشده است، بلکه تحت تأثیر عوامل مختلف این روند کاملاً بایگانی شد. هرچند همواره انگیزه و عطش آن در ساختارهای اجتماعی وجود داشت و هرازگاهی آثار آن در خیزش‌های سیاسی و اجتماعی به‌ویژه جریان ملی شدن صنعت نفت و انقلاب اسلامی سال ۵۷ دیده می‌شود، اما این خیزش‌ها در عمل هرچند تحرکی در روند دولت-ملت‌سازی در ایران بوده، اما به‌زودی متأثر از عوامل مختلف، تحت‌الشعاع قرار گرفت و در پایه‌ریزی مرحله‌ای پایدار و کارآمد در دولت-ملت‌سازی ناکام ماندند. با این تفاسیر می‌توان گفت دولت-ملت‌سازی در ایران باوجود سابقه یک‌صد ساله، همچنان جوان است و در ابتدای راه قرار دارد. این مهم به دلیل موقعیت برتر عوامل تضعیف‌کننده دولت-ملت‌سازی در ایران نسبت به عوامل تقویت‌کننده است. در بررسی‌های انجام‌شده در بین مقالات و کتب داخلی و بین‌المللی از پژوهش‌های ذکرشده، غالباً از ۴ مؤلفه توسعه پایدار، خط‌مشی‌گذاری، جهانی‌شدن و ملت‌سازی، رابطه دو مؤلفه و تأثیرگذاری آن بر جامعه آماری بررسی گردیده و به دلیل فقر منابع در این حوزه، منابع اندکی در دسترس پژوهشگر قرار داشت و این می‌تواند خلأ نظری در این حوزه ایجاد کند که در تلاش برای نقش خط‌مشی‌گذاری ملت‌سازی در جهت دستیابی به توسعه پایدار را در عصر جهانی‌شدن ارتباطات بررسی شود و به‌جای پیروی از استراتژی‌های بحث‌برانگیز ملت‌سازی، باید سیاست‌هایی برای به رسمیت شناختن و تطبیق اشکال متنوع هویت اجتماعی اجرا شود.

¹ Veer

² Asuelime

³ Ajaebili

مواد و روش پژوهش

در این پژوهش از تحلیل تم برای روش پژوهش بهره گرفته شد و قبل از شروع به مرحله تحلیل داده‌ها، ابتدا واحد تحلیل مشخص گردید. واحد تحلیل کلمه، مضمون، اشخاص، رویداد و یا سند هستند که قابلیت کدگذاری و ساختن مقوله‌ها را دارند. از این رو «مضمون» به عنوان واحد تحلیل مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته تعیین شد. تحلیل مضمون (تم) روشی برای تحلیل داده‌های کیفی است و شامل جستجو پیرامون مجموعه‌ای از داده‌ها به منظور شناسایی، تحلیل و گزارش دهی الگوهای (تم‌های) تکرار شده است. تم‌ها، در واقع مهم‌ترین معنا و پاسخ مستتر شده در رابطه با سؤالات پژوهش است (براون و کلارک، ۲۰۰۶). فرایند تحلیل مضمون شامل یک فراگرد رفت و برگشتی مداوم بین مجموعه‌ای از داده‌ها و کدهای ساخته شده است. تم‌ها را می‌توان به شیوه استقرایی (برخاسته از داده) و یا قیاسی (مبتنی بر تئوری) شناسایی کرد. شناخت تم‌ها با رویکرد استقرایی تا حدودی همانند نظریه داده بنیاد است و فرایند تحلیل و کدگذاری کاملاً مبتنی بر داده‌ها انجام پذیرد. در این پژوهش از مدل براون و کلارک (۲۰۰۶) برای تحلیل مضمون استفاده شده است. در این روش مقوله‌های فرعی تحت سلسله روابطی به مقوله اصلی و محوری ارتباط پیدا می‌کند و روابط میان آن‌ها با مقوله مورد نظر تحت مدل و الگو تعیین می‌شود. ایجاد چنین ارتباطی بر مبنای طرح پرسش و انجام مقایسه صورت می‌پذیرد. از طرفی، ابزار گردآوری داده‌های کیفی در این پژوهش، مشاهده، اسناد و داده‌های حاصل از ابزار دیداری و شنیداری است. رهیافت نظام‌مند در نظریه‌پردازی بر استفاده از گام‌های تحلیل داده‌ها مشتمل بر کدگذاری اولیه، فرعی اصلی و تدوین یک الگوی منطقی یا یک توصیف بصری از نظریه تولید شده تأکید دارد. به منظور تعیین مؤلفه‌های (کدهای) پیشران‌ها و موانع ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار، برای تحلیل داده‌ها از تحلیل تم استفاده شد. تحلیل تم، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. مضمون یا تم، مبین اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و سؤال‌های تحقیق است و تا حدی معنا و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد. مراحل تحلیل تم عبارت‌اند از: ۱- آشنایی با داده‌ها؛ برای این که محقق و گستره محتوایی داده‌ها آشنا شود، لازم است که تا اندازه‌ای خود را در آن‌ها غوطه‌ور سازد. ۲- ایجاد کدهای اولیه، ۳- جستجوی مفاهیم؛ شامل دسته‌بندی کدهای مختلف در قالب مفاهیم و خلاصه داده‌های کدگذاری شده می‌شود. ۴- شکل‌گیری کدهای فرعی؛ شامل دو مرحله بازبینی و تصفیه تم‌ها است. ۵- تعریف و نام‌گذاری تم‌های اصلی، ۶- تهیه گزارش. ابزار گردآوری اطلاعات: مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته استفاده شد؛ جامعه پژوهش (اساتید خبره دانشگاهی و صاحب‌نظران دانشگاهی رشته مدیریت) بودند که از این میان با مصاحبه ۱۲ نفر، داده‌ها به سطح اشباع رسید. برای اعتباریابی از بازگشت به مصاحبه‌شوندگان و میزان بیرونی استفاده شد.

بحث و ارائه یافته‌ها

داده‌های استخراج شده در فاز اول از متن تفکیک شده استخراج شد. نمونه جدول استخراج شده کدها به شرح به شرح جدول (۱) آورده شده است. نمونه متن خلاصه و تفکیک شده:

تجزیه و تحلیل تماتیک مربوط به مضمون فراگیر موانع و پسران‌های ملت‌سازی به عنوان یکی از ارکان ملت-سازی در جهت توسعه پایدار
مضمون سازمان دهنده: داخلی

مضمون پایه اول: افت عملکرد دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی

- امروزه سازمان‌های بخش دولتی با چالش‌های بسیاری روبرو هستند که باید به صورت مستمر به دنبال راه‌های افزایش کارایی و کاهش هزینه‌های خود باشند. لذا کیفیت و اثربخشی مدیریت و عملکرد سازمان‌های دولتی عامل تعیین‌کننده و حیاتی برای دستیابی به اهداف برنامه‌های توسعه‌ای آن‌ها است. متأسفانه شاهد عدم استقرار نظام مدیریت عملکرد در ابعاد مختلف سازمان‌های دولتی اعم از ارزیابی استفاده از منابع و امکانات، منابع انسانی، اهداف و استراتژی‌ها هستیم. از این رو سازمان‌های مذکور باید همواره به بهبود عملکرد خود اقدام کنند.

^۱ Braun and Clarke

مضمون پایه دوم: استعمار داخلی

- درآمیختن و تعامل سلطه طبقاتی، نژادی و جنسی با مستعمرات داخلی یک کشور؛ نقش دولت، بازار و سازمان‌های مدنی مسلط در برقراری انضباط در کشور؛ وجود سرسپردگی سیاسی؛ کارکرد شکل‌های قانونی و فراقانونی سلطه و خشونت؛ و اهمیت ایدئولوژی و فرهنگ برای تبیین سلطه اقتصادی، طبقاتی، فرهنگی و نژادی در داخل مرزهای کشور.

مضمون پایه سوم: فقدان آرمان‌ها و شعارهای ملی

- آرمان جزء لاینفک ملت و اجتماع است. در صورت فقدان آرمان ایجابی، حرکت اجتماعی به شورش تبدیل می‌شود؛ در اصل شورش‌ها حرکت‌های عظیم اجتماعی بدون هدف رو به آینده می‌باشند.

مضمون پایه چهارم: افزایش فساد اداری و سازمان‌یافته

- به دلیل حکمرانی نامطلوب، فساد و رانت گسترده ناشی از عدم شفافیت درآمدها و قراردادهای وجود دارد و برخوردهای سلیقه‌ای و دوگانگی رفتاری کارکنان دولت با شهروندان کاملاً مشهود است و اختلاس گسترده به بی‌اعتمادی به مسئولین منجر می‌گردد. در نتیجه فساد اداری افزایش‌یافته و احتمال شورش و درگیری و اعتراضات گسترده بسیار بالا می‌باشد.

مضمون پایه پنجم: تقلیل ظرفیت آرزومندی جامعه

- ظرفیت‌های آرزومندی در کشور در حال محدود شدن هستند. شوق‌مندی مثل یک نهال است و نیاز به مراقبت، تقویت و تجربه دارد و هرچقدر جامعه در فقر غوطه‌ور شود این چشمه‌ها کور و خشکانده می‌شوند. نابرابری اجتماعی، بحران‌های اقتصادی و کاهش امید اجتماعی را در بروز آسیب‌های اجتماعی مؤثر است.

مضمون پایه ششم: چالش‌های زیرساختی توسعه پایدار

- فرایند دولت-ملت‌سازی به دلیل ضعف عوامل اقتصادی و سو مدیریت، در کنار عوامل سیاسی و اجتماعی، دیگر فرایندی موفق و تکامل‌یافته نیست. بهترین راه برای پیشبرد منافع شهروندان کشور و رسیدن به توسعه پایدار ملی و پیشبرد منافع آینده مشترک ماست.

مضمون پایه هفتم: محدودیت‌های اجتماعی ارتباطات میان فردی

- اساساً ذهن انسان یک ذهن اجتماعی است و به همین دلیل افراد به دنبال راه‌های جدیدی هستند تا بتوانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. عدم انتقال احساسات و عواطف در ارتباطات از جمله محدودیت‌هایی است که افراد در ارتباط تجربه می‌کنند.

مضمون پایه هشتم: تبعیض و ناعدالتی در توزیع امکانات و فرصت‌ها

- رفع نابرابری‌ها در نواحی مختلف کشور یکی از کارهای ضروری و پایه‌ای برای برنامه‌ریزی و اصلاحات در جهت تأمین رشد اقتصادی و اجتماعی است. عدالت اجتماعی یعنی برابری در دستیابی به فرصت‌ها و برابری در دستیابی به فرصت‌ها هنگامی میسر می‌شود که فرصت‌ها به شکل متعادل در فضا پخش گردیده باشد.

در مجموع ۹ مضمون سازمان دهنده از ۸۳ مضمون پایه از متن‌های خلاصه‌شده و تفکیک‌شده استخراج شد و در نهایت جدول (۱) شکل گرفت.

جدول ۱- مضمون فراگیر، سازمان دهنده و پایه ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار در سازمان‌های دولتی

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه
پیشران‌ها	اجتماعی	اصالت اجتماعی شهروندان
		اقامت بلندمدت
		احساس تعلق شهروند به حاکمیت
		قهرمانان و مفاخر ملی
		توسعه دسترسی به خدمات عمومی
		وجود رهبری اجتماعی
		جذب نوآورها و خلاقیت‌های اجتماعی
		کیفیت زندگی اجتماعی
		اهمیت ارزش و نمادهای ملی
		پاسخگویی علمی به مسائل اجتماعی
قدرت شبکه‌های اجتماعی		

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه
	سیاسی	ادراک از عدالت اجتماعی
		رشد زیرساخت‌های فناورانه
		اعتقاد راجع به سرنوشت و آینده جامعه
		امنیت روانی جامعه
		تمایل به مشارکت اجتماعی در فعالیت‌ها
		احترام به قانون و عرف شهروندی
		احترام به سازمان‌های سیاسی
		آزادی‌های سیاسی
		افتخار به نمادهای وحدت سیاسی (پرچم، سرود ملی و...)
		بی‌طرفی سیاست
	کارآمدی سیاسی	
	قوانین و قواعد مترقی و کارآمد	
	میل به واحد پولی رسمی	
	کیفیت مشارکت‌های سیاسی	
	آمادگی برای دفاع از سرزمین	
	مشروعیت سیاسی حاکمیت	
	نگرش نسبت به آب‌وخاک	
	حمایت از سیاست‌های کلان کشور	
	پاسخگویی مسئولین و نهادهای دولتی	
	نگرش نسبت به جایگاه کشور در نظام بین‌الملل	
علاقه قلبی نسبت به سیستم سیاسی		
فرهنگی	داستان‌های تاریخی	
	افتخار به هویت ملی	
	افتخار به ایرانی بودن	
	استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات	
	سطح فرهنگ توسعه	
	اعتقاد به کاربرد زبان فارسی	
	احترام به اعیاد و مراسم مذهبی و دینی	
	فضاوت نسبت به میراث گذشته	
	اعتقاد نسبت به حفظ زبان	
	علاقه به زبان مادری	
تاریخ مشترک جامعه		
تاریخی	تمایل به بازدید از بناهای تاریخی و باستانی	
	احساس تعلق به دوره‌های تاریخی	
اقتصادی	تمایل به افزایش نرخ سرمایه‌گذاری داخلی	
	کیفیت زندگی و سطح رفاه	
جغرافیایی	سطح رشد اقتصادی پایداری	
	اهمیت محل تولد	
	عشق به سرزمین مادری	
	تمایل برای زندگی در داخل کشور	
زیست‌محیطی	تمایل به ملاقات هم‌وطنان و ابراز خوشحالی از دیدار آنان	
	وحدت جغرافیایی و همبستگی ملی	
	مراقبت از محیط‌زیست برای نسل‌های بعد	
	توجه به حقوق محیط‌زیست در مقابل توسعه	
		دسترسی به انرژی پاک
		کنترل آلودگی‌های زیست‌محیطی

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه
موانع	داخلی	افت عملکرد دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی
		استعمار داخلی
		فقدان آرمان‌ها و شعارهای ملی
		افزایش فساد اداری و سازمان‌یافته
		تقلیل ظرفیت آرزومندی جامعه
		چالش‌های زیرساختی توسعه پایدار
		محدودیت‌های اجتماعی ارتباطات میان فردی
		تبعیض و نا عدالتی در توزیع امکانات و فرصت‌ها
		بی‌ثباتی اقتصادی
		محدودیت در آزادی‌های سیاسی
		ناتوانی در کنترل نزاع‌های قومیتی
		ترس از حاکمیت سیاسی
		کنترل و سانسورهای رسانه‌ای
		افزایش ریسک سرمایه‌گذاری
		کاهش کیفیت محصول و خدمات
		فشارهای گروه‌های اجتماعی
		نابرابری گروه‌های اجتماعی
	خارجی	مداخلات برون‌مرزی کاهنده همبستگی
		زیاده‌خواهی فرامرزی سایر کشورها
		رفتارهای مداخله جویانه
		نگرش‌های امپریالیستی به ملت
		افت روابط همسایگی
		کاهش روابط دیپلماتیک
		مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها
		نابرابری تراز تجاری
		ترس و نگرانی از جنگ

مفاهیم استخراج‌شده پایه، بر اساس مدل تحلیل در سه سطح مضمون فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه دسته‌بندی شدند. جدول (۱) نشان‌دهنده مولفه‌های استخراج‌شده در این دسته‌بندی است. در جدول (۲) فراوانی هر یک از مضامین بر اساس کد مضمون و مضمون سازمان‌دهنده آورده شده است.

جدول ۲- فراوانی مضمون سازمان‌دهنده

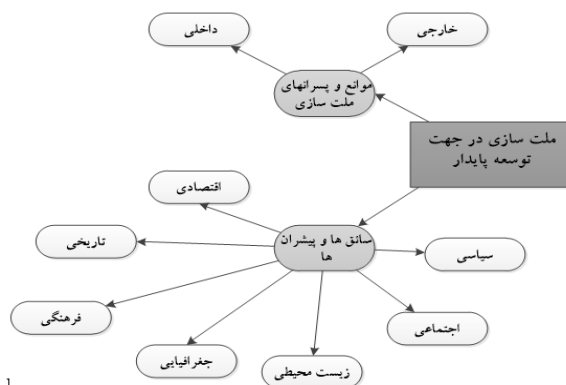
ردیف	مضمون سازمان‌دهنده	فراوانی
۱	اجتماعی	۱۶
۲	سیاسی	۱۶
۳	فرهنگی	۱۰
۴	تاریخی	۳
۵	اقتصادی	۳
۶	جغرافیایی	۵
۷	زیست‌محیطی	۴
۸	داخلی	۱۷
۹	خارجی	۹

در ادامه و در فاز بعدی ماتریس مضامین بر اساس مضامین استخراج‌شده از جدول بالا ایجاد شد. این ماتریس نشان‌دهنده فراوانی هر یک از مضامین در ارتباط با سایر مضامین است. جدول (۳) فراوانی مضمون سازمان‌دهنده را بر اساس ارتباط مضامین با یکدیگر به صورت ماتریسی نشان داده است.

جدول ۳- شبکه مضامین

اجتماعی	سیاسی	فرهنگی	تاریخی	اقتصادی	جغرافیایی	زیست محیطی	داخلی	خارجی
اجتماعی	*							
سیاسی	۳۲	*						
فرهنگی	۲۶	۲۶	*					
تاریخی	۱۹	۱۹	۱۳	*				
اقتصادی	۱۹	۱۹	۱۳	۶	*			
جغرافیایی	۲۱	۲۱	۱۵	۸	*			
زیست محیطی	۲۰	۲۰	۱۴	۷	۹	*		
داخلی	۳۳	۳۳	۲۷	۲۰	۲۲	۲۱	*	
خارجی	۲۵	۲۵	۱۹	۱۲	۱۴	۱۳	۲۶	*

بر اساس مولفه‌های دسته‌بندی شده در جدول (۱) شبکه مضامین به صورت شماتیک تنظیم شده است که روابط درون مولفه‌ها و ابعاد را بر اساس مضمون فراگیر، سازمان دهنده و پایه نشان می‌دهد؛ که پیشران‌ها را مضامین سازمان دهنده سیاسی مانند احترام به قانون و عرف شهروندی، احترام به سازمان‌های سیاسی، آزادی‌های سیاسی، افتخار به نمادهای وحدت سیاسی (پرچم، سرود ملی و...)، بی‌طرفی و کارآمدی سیاست، میل به واحد پولی رسمی، کیفیت مشارکت‌های سیاسی، آمادگی برای دفاع از سرزمین، مشروعیت سیاسی حاکمیت، نگرش نسبت به آب‌وخاک، حمایت از سیاست‌های کلان کشور، پاسخگویی مسئولین و نهادهای دولتی، نگرش نسبت به جایگاه کشور در نظام بین‌الملل و علاقه قلبی نسبت به سیستم سیاسی نام برد و مضامین سازمان دهنده اجتماعی با مضامین پایه اصالت اجتماعی شهروندان، اقامت بلندمدت، احساس تعلق شهروند به حاکمیت، قهرمانان و مفاخر ملی، توسعه دسترسی به خدمات عمومی، وجود رهبری اجتماعی، جذب نوآورها و خلاقیت‌های اجتماعی، کیفیت زندگی اجتماعی، اهمیت ارزش و نمادهای ملی، پاسخگویی علمی به مسائل اجتماعی، قدرت شبکه‌های اجتماعی، ادراک از عدالت اجتماعی، رشد زیرساخت‌های فناورانه، اعتقاد راجع به سرنوشت و آینده جامعه، امنیت روانی جامعه و تمایل به مشارکت اجتماعی در فعالیت‌ها را نام برد و مضامین سازمان دهنده فرهنگی و شامل مضامین پایه، داستان‌های تاریخی، افتخار به هویت ملی، افتخار به ایرانی بودن، استفاده از ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات، سطح فرهنگ توسعه، اعتقاد به کاربرد زبان فارسی، احترام به اعیاد و مراسم مذهبی و دینی، قضاوت نسبت به میراث گذشته، اعتقاد نسبت به حفظ زبان و علاقه به زبان مادری را شامل می‌شود و نیز عوامل تاریخی که شامل تاریخ مشترک جامعه، تمایل به بازدید از بناهای تاریخی و باستانی، احساس تعلق به دوره‌های تاریخی و اقتصادی که شامل تمایل به افزایش نرخ سرمایه‌گذاری داخلی، کیفیت زندگی و سطح رفاه، سطح رشد اقتصادی، پایداری جغرافیایی، اهمیت محل تولد، عشق به سرزمین مادری، تمایل برای زندگی در داخل کشور، تمایل به ملاقات هم‌وطنان و ابراز خوشحالی از دیدار آنان، وحدت جغرافیایی و همبستگی ملی است و عوامل زیست‌محیطی مانند مراقبت از محیط‌زیست برای نسل‌های بعد، توجه به حقوق محیط‌زیست در مقابل توسعه، دسترسی به انرژی پاک، کنترل آلودگی‌های زیست‌محیطی را می‌توان نام برد و عوامل داخلی و خارجی که موانع ما هستند شامل کنترل و سانسورهای رسانه‌ای، افزایش ریسک سرمایه‌گذاری، کاهش کیفیت محصول و خدمات، فشارهای گروه‌های اجتماعی، نابرابری گروه‌های اجتماعی، مداخلات برون‌مرزی کاهنده همبستگی، زیاده‌خواهی فرامرزی سایر کشورها، رفتارهای مداخله جویانه، نگرش‌های امپریالیستی به ملت، افت روابط همسایگی، کاهش روابط دیپلماتیک، مهاجرت نیروی انسانی و فرار مغزها، نابرابری تراز تجاری، ترس و نگرانی از جنگ نام برد.

شکل ۱- مدل مضامین ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار در سازمان‌های دولتی

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

نتایج این پژوهش نشان داد ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار در سازمان‌های دولتی با عنوان مضمون فراگیر مشتمل بر ۲ مضمون پیشران‌ها و موانع ملت‌سازی با ۸۳ مؤلفه در قالب مضامین پایه است. ملت‌سازی در جهت توسعه پایدار در سازمان‌های دولتی امری بسیار مهم و تأثیرگذار است. این فرآیند به منظور ایجاد همبستگی، تعامل و همکاری میان منابع انسانی و سازمان‌های مختلف، با هدف تحقق توسعه پایدار در سطوح مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی انجام می‌شود.

ملت‌سازی یک فرایند تاریخی و اجتماعی است که در آن یک گروه از افراد با هویت مشترک، ملت خود را تشکیل می‌دهند و به دنبال ایجاد یا حفظ یک دولت مستقل هستند. ملت‌سازی می‌تواند به‌عنوان یک راهبرد برای تقویت همبستگی، وحدت و همکاری درون‌گروهی و کاهش تعارضات و رقابت‌های برون‌گروهی باشد. ملت‌سازی همچنین می‌تواند به‌عنوان یک پاسخ به تغییرات سریع و چالش‌های جهانی شدن و نابرابری اجتماعی باشد؛ اما ملت‌سازی چالش‌ها و موانع داخلی و خارجی زیادی را نیز در بر دارد. برخی از موانع داخلی عبارت‌اند از: عدم وجود یک هویت ملی روشن و قابل قبول برای تمام افراد، وجود تفاوت‌های قومی، زبانی، مذهبی، فرهنگی، جغرافیایی و اقتصادی درون کشور، عدم توسعه زیرساخت‌های اجتماعی، سیاسی، حقوقی و رسانه‌ای برای حمایت از ملت‌سازی، عدم توانایی در حل مسائل و منافع مختلف درون کشور به‌صورت دموکراتیک و عادلانه، عدم اعتماد به نهادهای دولتی و سایر نهادهای ملت‌ساز، عدم تعامل و همکاری با سایر گروه‌های اجتماعی. برخی از موانع خارجی عبارت‌اند از: تحت تأثیر قرارگرفتن از سوی قدرت‌های بزرگ و منافع جهانی، تحریکات و حمایت‌های سایر گروه‌های قومی، مذهبی، فرهنگی و ایدئولوژیک، تحولات و رقابت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، تحمل فشارها و تحریم‌های سازمان‌های بین‌المللی، تأثیرات منفی رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی برای پشت سر گذاشتن این موانع، لازم است که فرآیند ملت‌سازی بر اساس اصول زیر باشد: شناسایی و احترام به تنوع درون کشور، ارائه چشم‌انداز و برنامه راهبردی برای ملت‌ساز، تقویت نظام آموزش و پرورش، فرهنگ، رسانه، زبان و نمادهای ملی، حفظ حقوق شهروندان و حکومت قانون - تشکیل نظام قابل حسابرسی، شفافیت و مبارزه با فساد، توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، ترویج مشارکت، همکاری و مسئولیت‌پذیری درون کشور، ایجاد روابط سازنده و همکاری با سایر گروه‌ها و جامعه بین‌المللی، ایجاد فرهنگ‌سازمانی پایدار با تمرکز بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و زیست‌محیطی، تشویق و ترویج استفاده از منابع پایدار و انرژی‌های تجدیدپذیر، ایجاد فرصت‌های برابر و عدالت اجتماعی در سازمان‌های دولتی. نتایج این پژوهش با تحقیقات پورعزت (۱۳۸۹)، زرگر (۱۳۹۹)، قوام (۱۳۹۹)، سردارنیا (۱۴۰۱)، بارنمان (۲۰۲۱)، کاظم (۲۰۲۱)، بهاتیا و همکاران (۲۰۱۸) که بر مؤلفه‌های سیاسی و فرهنگی ملت‌سازی تأکید می‌کنند همسویی دارد. شواهد نشان می‌دهند که ثبات سیاسی مهم‌ترین شاخص کارآمدی دولت مدرن است. «نبود خشونت، انتقال مسالمت‌آمیز قدرت، مشروعیت، نهادسازی» (ستوده و بدرآبادی، ۲۰۱۹) و سازوکار "مراقبه و موازنه" از مولفه‌های مهم ثبات سیاسی هستند. به نظر می‌رسد با نگاه به توسعه پایدار، توجه به دو عنصر فرهنگ و سیاست، اهمیت قابل توجهی برای ملت‌سازی دارد. همان‌طور که اسمیت (۱۳۸۳) مطرح می‌کند، هویت ملی، شکلی از فرهنگ عمومی و نماد سیاسی و در نهایت، فرهنگ توده‌ای سیاسی شده‌ای است که شهروندان را برمی‌انگیزد تا ضمن عشق ورزیدن به ملت‌شان، برای رعایت قوانین و دفاع از سرزمین‌شان تلاش کنند. در واقع یک ملت، با تأکید بر ویژگی‌های فرهنگی که موجب تمایزش از دیگران می‌شود، خود را تعریف می‌کند. این مشخصه ظاهراً منحصر به فرد، ممکن است با زبان، آداب و رسوم، حساسیت‌ها، شکل‌های هنری، مذهب، نژاد و غیره؛ رابطه داشته باشد. معمولاً ملت‌ها با این نشانه‌های تمایز، در میراث مشترک گذشته و یا سرنوشت مشترک در آینده، به یکدیگر پیوند می‌خورند. در آن هنگام، اختلافات قومی، نژادی، مذهبی و زبانی در کارکرد و نقش دولت تأثیر ندارد بلکه اشتراکات واقعی که مبتنی بر منافع مشترک و متقابل است اختلافات را از بین برده یا کمرنگ کرده است. نمی‌توان انکار کرد که تکوین ملت، مستلزم تکوین دولت و سازمان سیاسی است و کسانی که در درون این نظام سیاسی زندگی می‌کنند، امتداد یک ملت هستند. در واقع چنین نظامی، مصلحت‌های مشترکی بین آنان پدید می‌آورد و احساس تعلق و وفاداری به این نظام، سامان خاصی می‌گیرد و هویت‌های ملی، زاینده این فراگرد به حساب می‌آیند.

منابع

ابویی اردکان، محمد، فتحی، سعید، نوری، روح‌الله، مرتضوی، مهدی (۱۳۹۳). نظام کدگذاری و سوابق آن در ایران و جهان، تهران: انتشارات نگارخانه.

اسمیت، آنتونی (۱۳۸۳). ناسیونالیسم: نظریه، ایدئولوژی، تاریخ. ترجمه منصور انصاری. تهران: تمدن ایرانی.

پورعزت، علی اصغر و همکاران، ۱۳۹۴، روایت حکمرانی تعالی گرا به جای توقف بر فساد، چشم انداز مدیریت دولتی، ش ۲۳، ص ۵۳-۳۷

پورعزت، علی اصغر، طاهری عطار، غزاله و سعدآبادی، علی اصغر (۱۳۹۲) ملت-سازی در اندیشه و اخلاق حکمرانی امام خمینی (ره)، فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۱(۱).

داوودوندی، نصراله، زرگر، افشین، و شیرزادی، رضا (۱۳۹۹). تأثیرات متقابل منازعات ملی-منطقه ای بر دولت-ملت سازی ناقص در عراق. مطالعات بین المللی، ۱۶(۴) (پیاپی ۶۴)، ۱۸۳-۱۵۷.

دلیرپور، پرویز، ۱۳۸۴، بحران های دولت - ملت سازی و استراتژی توسعه در ایران، اطلاعات سیاسی، ش ۲۱۸ و ۲۱۷، ص ۵۳-۴۰

سردارنیا، خلیل الله (۱۳۹۹). خشونت های قومی- مذهبی در خاورمیانه عربی از منظر بحران دولت- ملت-سازی. مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام. سال دوم، ص ۹۴-۱۱۴

سلطانی، علیرضا، (۱۳۹۱). نفت و فرایند دولت-ملت-سازی در ایران. فصلنامه سیاست، ۲۲(۴۲)، ۹۵-۱۱۲.

شمسینی غیاثوند، حسن، یوسفی ثابت، حسین. (۱۴۰۰). بررسی تاثیر کرونا بر حکمرانی خوب با تاکید بر شفافیت. فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۱۷(۵۵)، ۱۱۷-۱۳۷.

شهرآیینی، مجتبی. ۱۳۹۸. اندازه دولت؛ ضرورت نقشه حکمرانی کشور. تحول اداری. ۵.

طاهری عطار، غزاله (۱۳۹۳) طراحی و تبیین الگوی ملت سازی پایدار. فصلنامه ی پژوهش های راهبردی سیاست. ۷. ص ۳۳-۶۷.

طیرانی شهرباف محمد رضا، درخشه جلال. ۱۳۹۹. فرآیند دولت- ملت سازی در اسرائیل؛ چالشی در مسیر ماندگاری و بقاء. فصلنامه پژوهش های سیاسی جهان اسلام. ۱۰ (۲): ۱-۲۹

قاراخانی، معصومه (۱۳۹۵). سیاست اجتماعی در ایران، شکاف دولت - ملت. فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۷.

قوام، عبدالعلی، محمد رامبد فرهودی مقدم، ۱۳۹۹، دولت - ملت سازی ابر، ریشه بحران های خاورمیانه، سیاست و روابط بین الملل، سال ۴، ش ۷، ص ۳۱۰-۲۷۹

ماتیل، الکساندر، ناسیونالیسم: جنبش، شخصیت ها، مفاهیم. ترجمه کامران فانی-نورالله مرادی، تهران: وزارت امور خارجه، ۱۳۸۳

محمدزاده، یوسف؛ حکمتی فرید، صمد؛ شریفی، المیرا. ۱۳۹۵. تأثیر اندازه دولت بر حکمرانی خوب و عملکرد اقتصادی در کشورهای منتخب. پژوهش های رشد و توسعه اقتصادی. شماره ۲۶. ص ۹۷ تا

هابرماس، یورگن (۱۳۸۵). "دولت-ملت اروپایی: درباره پیشینه و آینده حاکمیت و شهروندی"، در اندرو لینک لیترو (ویراستار)، مفاهیم اساسی در روابط بین الملل، نظریه هنجارگذار و آینده نظم جهانی، ترجمه لیلا سازگار، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی

References:

- Abuei Ardakan, Mohammad, Fathi, Saeed, Nouri, Ruhollah, Mortazavi, Mahdi (2014). Coding system and its records in Iran and the world, Tehran: Nagarkhaneh Publications [In Persian].
- Ajaebili, C. N. (2015). A CENTURY AFTER AMALGAMATION: REFLECTIONS ON HISTORY AND NATION BUILDING IN NIGERIA, 1914-2014. Journal of the Historical Society of Nigeria, 24, 95-107. Historical Society of Nigeria. <https://www.jstor.org/stable/24768931>
- Asuelime, L. L. E. (2021). Nation-Building, Democratic Transitions and the Military Generals in Zimbabwe and Sudan. Journal of Nation-building & Policy Studies, 5(2), 29-46. <https://journals.co.za/doi/abs/10.31920/2516-3132/2021/v5n2a2>
- Bhatia, J., Jareer, N., & Mcintosh, R. (2018). Community-Driven Development in Afghanistan: A Case Study of the National Solidarity Programme in Wardak. Asian Survey, 58(6), 1042-1065. University of California. DOI: [10.1525/as.2018.58.6.1042](https://doi.org/10.1525/as.2018.58.6.1042)
- Bornman, E. (2021). The Idea of the South African Nation: National versus Subnational Identification and its Implications for National Unity. Journal of Nation-building & Policy Studies, 5(2), 47-74. DOI: [10.31920/2516-3132/2021/v5n2a3](https://doi.org/10.31920/2516-3132/2021/v5n2a3)
- Davoodvandi, N., Zargar, A., & Shirzadi, R. (2020). The Interaction of National-Regional Conflicts on Incomplete Nation-Building in Iraq. International Studies Journal (ISJ), 16(4), 157-183. doi: 10.22034/isj.2020.118374 [In Persian].
- Delirpour, Pa. (2014). Nation-building crises and development strategy in Iran, Political Information, Vol. 218 and 217, pp. 40-53... [In Persian]. <https://elmnet.ir/account/login?returnUrl=%2Fdoc%2F92889-27081>
- Doi: 10.1017/9781009235471 [In Persian].

- Emerson, Rupert (1967). *From Empire to Nation: the Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples*, Harvard University Press. <https://www.jstor.org/stable/45068225>
- farhoodi moghadam, M. R., & ghavam, A. A. (2020). Incomplete Nation-State building based recent Middle East Crisis. *Journal of Politics and International Relations*, 4(7), 279-310. doi: 10.22080/jpir.2020.2955 [In Persian].
- Gharakhani, Masoumeh (2016). Social policy in Iran, the gap between the government and the nation. *Social Sciences Quarterly*, No. 7 [In Persian].
- Habermas, Jürgen (2006). "The European Nation-State: About the Background and Future of Sovereignty and Citizenship", in Andrew Linkletter (editor), *Basic Concepts in International Relations, Normative Theory and the Future of World Order*, translated by Leila Mogash, Tehran: Office of Political and International Studies [In Persian].
- KADHUM, O. (2021). Iraqi Diaspora Mobilization and the Future Development of Iraq. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/iraqi-diaspora-mobilization-and-the-future-development-of-iraq/>
- Matil, A. (2003) Nationalism movement, personalities, concepts. Translated by: Kamran Khani-Noorlalah Moradi, Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [In Persian].
- MOHAMMADZADEH, YOUSEF, HEKMATI FARID, SAMAD, & SHARIFI, ELMIRA. (2017). THE EFFECT OF GOVERNMENT SIZE ON GOOD GOVERNANCE AND ECONOMIC PERFORMANCE OF SELECTED COUNTRIES. *JOURNAL OF ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT RESEARCH*, 7(26), 97-112. SID. <https://sid.ir/paper/192228/en> [In Persian].
- Pourezat, A. Taheri Attar, Gh. (2010). Application of good governance for nation building in the light of interdisciplinary studies. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, 3(1), 173-193. [In Persian]. <https://doi.org/10.7508/isih.2011.09.006> [In Persian].
- Pourezat, A. Taheri Attar, Gh. and Saadabadi, A. (2012) Nation-building in the thought and ethics of Imam Khomeini's rule, *Islamic Management Quarterly*, (1) 21. [In Persian]. <https://www.noormags.ir/view/ar/articlepage/1018860> [In Persian].
- Rapanyane, M. B., & Legodi, L. T. (2021). Coups, Rebel Movements, Civil Strife and Ethnic Violence as Symptoms of the Crisis in the Nation-building Process in Central African Republic. *Journal of Nation-building & Policy Studies*, 5(2), 5-28. DOI: [10.31920/2516-3132/2021/v5n2a1](https://doi.org/10.31920/2516-3132/2021/v5n2a1)
- Sardarnia, Khaliloullah. (2020). Ethnic-Religious violence in the Arab Middle East in context of the Nation-state crisis. *FUNDAMENTAL AND APPLIED STUDIES OF THE ISLAMIC WORLD*, 2(1), 94-114. SID. <https://sid.ir/paper/270565/en> [In Persian].
- Shahr Ayini, Mojtabi, 2019. The size of the government; the necessity of the country's governance map. *Administrative transformation*. 5 [In Persian].
- Shamsini Ghiasvand, Hassan, Yousefi Thabit, Hossein. (2021). Examining the impact of Corona on good cooperation with an emphasis on transparency. *Political Science Quarterly*, 17(55), 117-137 [In Persian].
- Smith, Anthony (2004). *Nationalism: theory, ideology, history*. Translated by Mansour Ansari. Tehran: Iranian civilization [In Persian].
- SOLTANI, ALIREZA. (2012). THE OIL AND NATION-STATE BUILDING IN IRAN. *POLITICS QUARTERLY: JOURNAL OF FACULTY OF LAW AND POLITICAL SCIENCE*, 42(2), 95-112. SID. <https://sid.ir/paper/110068/en> [In Persian].
- Taheri Attar, Ghazaleh, 2013. Designing and explaining the model of sustainable nation building. *Quarterly Journal of Strategic Policy Research*. 7. pp. 33-67. [In Persian].
- Tayrani shaarbf M, dorakhshah J. The process of state-nation building in Israel; A challenge on the path to survival. *Quarterly Journal of Political Research in Islamic World*, 2020; 10 (2) :1-29 URL: <http://priw.ir/article-1-1111-fa.html> [In Persian].
- Van der Veer, P. (2021). What Transcends the Nation? *Asian Ethnology*, 80(1), 19–30. Nanzan University. <https://www.jstor.org/stable/27032437>

Evaluation of the Realization of the Land Use Pattern in Urban Development Plans and Planning for its Improvement: A Case Study of the City of Mirjaveh

Mehran Ghasemi¹, Syed Gholamreza Miri²

1- Department of Geography and Urban Planning, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

Article info	Abstract
<p>Article type: Research Article</p> <p>Received: 2023/11/04</p> <p>Accepted: 2024/01/15</p> <p>pp: 53-64</p> <p>Keywords: City; Land use; Urban development; Planning; Mirjaveh.</p>	<p>The population growth of cities, coupled with inadequate distribution of services and improper location selection, is one of the negative outcomes of population increase. The primary goal of urban land-use planning is to provide social and economic welfare for citizens. Therefore, this study aims to assess the land-use pattern and improve the implementation of land-use patterns in the comprehensive plan of Mirjaveh city, and to analyze the changes in the composition and amount of residential, transportation, educational, healthcare, and cultural land use in Mirjaveh city over the period of 2009-2023 in terms of per capita allocation. Excel and AutoCAD 2019 were used for data analysis in this study. In the comprehensive plan of Mirjaveh city, the per capita land allocation order for residential land use was 51.50 square meters, 29.25 square meters for transportation land use, 54.2 square meters for educational land use, 2.2 square meters for healthcare land use, and 23.1 square meters for cultural land use in 1388. The results show an increase in per capita land allocation for residential land use with 57.91 square meters, transportation land use with 71.50 square meters, and educational land use with 76.2 square meters, while the per capita allocation for healthcare land use decreased by 2.2 square meters and cultural land use decreased by 18.0 square meters. These results demonstrate the failure to achieve the proposed land-use allocation in 2009. Using the information presented in this study, future plans can be developed by calculating urban land development with regard to each of the indices and sub-indices. This can help identify the strengths and weaknesses of plans in achieving their goals.</p>

Citation: Ghasemi, M., & Miri, S. G. (2024). Evaluation of the Realization of the Land Use Pattern in Urban Development Plans and Planning for its Improvement: A Case Study of the City of Mirjaveh. *Journal of Urban Futurology*, 3(4), 53-64.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

Extended Abstract

Introduction

Population growth in cities, coupled with the improper distribution of services and inadequate location selection, leads to negative consequences. The primary objective of urban land use planning is to ensure the provision of social and economic welfare for citizens.

Methodology

Therefore, this study aims to assess the land-use pattern and enhance its implementation within the comprehensive plan of Mirjaveh city. Additionally, it analyzes changes in the composition and allocation of residential, transportation, educational, healthcare, and cultural land use in Mirjaveh city from 2009 to 2023, focusing on per capita allocation. Data analysis for this study was conducted using Excel and AutoCAD 2019.

Results and discussion

In the comprehensive plan of Mirjaveh city, the per capita land allocation for various land uses in 1388 was as follows: 51.50 square meters for residential land use, 29.25 square meters for transportation land use, 54.2 square meters for educational land use, 2.2 square meters for healthcare land use, and 23.1 square meters for cultural land use. The results indicate that there has been an increase in per capita land

allocation for residential land use (57.91 square meters), transportation land use (71.50 square meters), and educational land use (76.2 square meters). However, there was a decrease in per capita allocation for healthcare land use by 2.2 square meters and cultural land use by 18.0 square meters. These findings highlight a failure to achieve the proposed land-use allocation in 2009.

Conclusion

Using the information presented in this study, future plans can be developed by calculating urban land development with regard to each of the indices and sub-indices. This can help identify the strengths and weaknesses of plans in achieving their goals.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

ارزیابی میزان تحقق الگوی کاربری زمین در طرح‌های توسعه شهری و برنامه‌ریزی ارتقاء آن (مطالعه موردی شهر میرجاوه)

مهران قاسمی^۱، سید غلامرضا میری^۲

۱- گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>رشد جمعیت شهرها و توزیع نامناسب خدمات و عدم مکان‌گزینی صحیح آن‌ها، از نتایج منفی افزایش جمعیت به شمار می‌رود. هدف اصلی از برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، تأمین رفاه اجتماعی و اقتصادی شهروندان است؛ بنابراین، این پژوهش با هدف سنجش میزان الگوی کاربری اراضی و ارتقاء تحقق‌پذیری الگوی کاربری زمین در طرح جامع شهر میرجاوه صورت پذیرفت. سنجش میزان الگوی کاربری اراضی و ارتقاء تحقق‌پذیری الگوی کاربری زمین در طرح جامع شهر میرجاوه و روند تغییرات در ترکیب و میزان کاربری‌های مسکونی، حمل‌ونقل، آموزشی، درمانی و فرهنگی در شهر میرجاوه، در بازه زمانی (۱۴۰۱-۱۳۸۸) در مبحث اختصاص سرانه برای هر نفر و جامعه آماری در این تحقیق از مرکز آمار ایران تهیه شد. به‌منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده در این پژوهش از نرم‌افزارهای همچون اکسل و AutoCAD (۲۰۱۹) استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد در طرح جامع شهر میرجاوه ترتیب سرانه اختصاص زمین به ازای هر نفر در مترمربع برای کاربری‌های مسکونی ۵۰/۵۱ مترمربع، حمل‌ونقل ۲۵/۲۹ مترمربع، آموزشی ۲/۵۴ مترمربع، درمانی ۲/۰۲ مترمربع و فرهنگی ۱/۲۳ مترمربع در سال ۱۳۸۸ بوده است. نتایج این تحقیق نشان داد که افزایش سرانه اختصاص زمین به ترتیب برای کاربری مسکونی با ۹۱/۵۷ مترمربع، حمل‌ونقل ۵۰/۷۱ مترمربع و آموزشی ۲/۷۶ مترمربع بوده است که در بخش کاربری درمانی با کاهش ۲/۰۲ مترمربع و فرهنگی ۰/۱۸ مترمربع سرانه روبه‌رو می‌باشد. این نتایج نشان‌دهنده عدم تحقق میزان کاربری پیشنهادی در سال ۱۳۸۸ را نشان می‌دهد. با استفاده از اطلاعات ارائه شده در این تحقیق می‌توان طرح‌های آتی را از نظر توجه به هر یک از شاخص‌ها و زیر شاخص‌ها توسعه اراضی شهری محاسبه نمود و بدین ترتیب می‌توان نقاط قوت و ضعف طرح‌ها را در اجرایی نمودن اهداف سنجید.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۳</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۵</p> <p>صص: ۵۳-۶۴</p> <p>واژگان کلیدی: برنامه‌ریزی، شهر، توسعه شهری، کاربری زمین، میرجاوه.</p>

استناد: قاسمی، مهران؛ و میری، سید غلامرضا. (۱۴۰۲). ارزیابی میزان تحقق الگوی کاربری زمین در طرح‌های توسعه شهری و برنامه‌ریزی ارتقاء آن (مطالعه موردی شهر میرجاوه). فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۳(۴)، ۵۳-۶۴.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

©نویسندگان

مقدمه

زمین و چگونگی استفاده از آن همواره موضوع و بستر اصلی برنامه‌ریزی شهری بوده و در حقیقت سرنوشت نهایی طرح‌های توسعه‌ی شهری را چگونگی مداخله و نظارت بر نحوه‌ی استفاده از زمین رقم می‌زند و همواره یکی از مسائل اساسی اجتماعی - اقتصادی و کالبدی در شهرنشینی معاصر را این مقوله تشکیل داده است (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۵). تحقق‌پذیری اندک بسیاری از طرح‌های تهیه‌شده تا حدودی ناشی از چالش‌های پیش روی علم برنامه‌ریزی است به‌نحوی که هرچند برنامه‌ریز مجبور به آینده‌نگری است اما تحولات آینده در دستور نیست و این تحولات آن‌چنان سریع و پیچیده است که عملاً امکان پیش‌بینی در سطح آینده از دست می‌رود (Guzman et al, 2023: 3). طرح کاربری زمین شهری یکی از ابزارهای مهم برای دستیابی به اهداف کلان اجتماعی، اقتصادی و کالبدی است که نه تنها اثراتی بسیار بر سرمایه‌گذاری و تصمیم‌های عمومی و خصوصی می‌گذارد، بلکه نقش مهم در میزان رشد شهری و کیفیت محیط کالبدی شهر دارد. (سعید نیا، ۱۳۹۹: ۳). برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری به‌عنوان هسته مرکزی که برنامه‌ریزی شهری نخست با رویکرد مهندسی و کاربردی مطرح شد به‌مرورزمان با افزایش دامنه و شدت پیچیدگی مسائل شهری توجه به برنامه‌ریزی کاربری زمین به‌عنوان تخصص فنی کم‌رنگ شده و در مقابل جنبه‌های انسانی و اجتماعی نقش پررنگ‌تری یافته‌اند تا آنجا که برنامه‌ریزی آن به‌صورت مستقیم و آشکار با جنبه‌های اجتماعی ساکنان شهرها مواجه بوده و در نتیجه اقدامات آنان به افزایش سطح رفاه ساکنان منجر می‌شود ارزیابی سیاست‌های پیشنهادی در راستای میزان توجه آن‌ها به شاخص دستیابی به رفاه مطرح است. (سلطانی، ۱۳۹۸: ۷۸).

شهر میرجاوه با توجه به مرزی بودن و تردد زیادی که از روستاهای اطراف و بلاخص از کشور همسایه در این شهر اتفاق می‌افتد با رشد سریع جمعیت شهرنشینی مواجه هست که مشکلات عدیده اجتماعی و اقتصادی نظیر حاشیه‌نشینی رسمی بزهکاری و بیکاری گردیده و ادامه‌ی روند توسعه شهری را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی طرح‌های عمرانی تهیه‌شده برای شهر میرجاوه، با توجه به ویژگی‌های خاص شهر از قبیل اراضی وسیع کشاورزی و فضای سبز، منطقه‌های تاریخی و غیره اهمیت دوچندانی دارد؛ به سبب اینکه در صورت اشتباه در ارائه امکانات، عدالت فضائی و اجتماعی موردنیاز ساکنان شهر مختل شده و عواقب جبران‌ناپذیری را برای شهر رقم می‌زند از این‌رو ارزیابی طرح‌های توسعه شهری از منظر روش‌ها امکانات محدودیت‌ها و میزان تحقق و پیشنهادهای بخصوص در حوزه کاربری اراضی به‌عنوان هسته اصلی برنامه‌ریزی شهری ضرورت ویژه پیدا کرده است تا با بهره‌گیری از الگوها و روش‌های جدید جهت ارتقاء تحقیق الگوی کاربری زمین زمینه‌ساز حیات شهری مطلوب‌تر و توسعه پایدار شهری گردد و منجر به ارتقاء نقش و جایگاه شهر میرجاوه در سطح استان شود بنابراین پژوهش حاضر در شهر میرجاوه برای اولین بار انجام خواهد گرفت و به همین جهت تازگی دارد.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

از مهم‌ترین مطالعاتی که در زمینه ارزیابی میزان تحقق الگوی کاربری زمین در طرح‌های توسعه شهری انجام شده است، در مطالعات خارج از کشور می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

پژوهش نویسل و همکاران^۱ (۲۰۲۱) به‌منظور ارائه یک نمای کلی از بسیاری از جنبه‌های جغرافیایی، زیست‌محیطی، جامعه‌شناختی و سیاسی مرتبط با تغییر کاربری اراضی شهری راهکارهایی را ارائه دادند از جمله برخی شفاف‌سازی‌های مفهومی در رابطه با مفاهیم مرتبط با تغییر کاربری اراضی شهری، قبل از برجسته کردن محرک‌های آن (اقتصادی، اجتماعی و سیاسی) و نیز تأثیرات آن که به‌طور خلاصه ابزارها و استراتژی‌هایی را که برای مقابله با تغییر کاربری اراضی شهری به کار گرفته شده‌اند، نظام‌مند می‌کند.

در پژوهشی که توسط لانگ و همکاران^۲ (۲۰۲۰) انجام شد به ارزیابی کاربری اراضی شهری در پکن با روش انطباق متوالی پرداختند. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که نتایج نشان می‌دهد که بین تمام مراحل اساسی اجرای طرح اختلاف وجود دارد و اجرای ضعیف برنامه‌ریزی در درجه اول به دلیل وجود مناطق وسیع توسعه بدون مجوز توسعه بوده است. این نتایج نشان می‌دهد که تطابق ضعیف بین یک برنامه و نتایج آن ممکن است ناشی از استفاده از برنامه ضعیف باشد، نه برنامه‌ریزی ضعیف؛ بنابراین، نه تنها به

¹ Nuissl

² Long

ایجاد طرح‌ها، بلکه باید به نظارت بر عملکرد سطوح مختلف طرح‌ها و مجوزهای توسعه در UPI توجه شود. گسترش شهری یک پدیده جهانی است که به‌ویژه در مناطقی که به‌سرعت در حال توسعه هستند اتفاق می‌افتد. مطالعه بر روی ویژگی‌های مکانی و زمانی پراکندگی شهری و الگوی شهری برای مدیریت پایدار مدیریت زمین و برنامه‌ریزی زمین شهری مفید است. پژوهش در سال ۲۰۱۲ در کشور چین پویایی فضایی و زمانی پراکندگی شهری را در چارچوب یک فرآیند سریع شهرنشینی در یک منطقه اقتصادی پررونق در جنوب چین از سال ۱۹۷۹ تا ۲۰۰۵ بررسی می‌کند. از تفسیر تصاویر سنجنش‌ازدور و نقشه‌برداری کاربری اراضی. معیارهای منظر برای تجزیه و تحلیل الگوی مکانی و زمانی پراکندگی شهری برای هر دوره مطالعه استفاده می‌شود. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که مناطق شهری به‌طور چشمگیری گسترش یافته‌اند و الگوی منظر مکانی-زمانی پیکربندی شده توسط سه نوع پراکندگی به‌وضوح تغییر کرده است. الگوهای مختلف نوع پراکندگی در پنج دوره مطالعه به‌طور قابل توجهی تغییر کرده است، با نسبت آن‌ها هم از نظر کمیت و هم از نظر مکان تغییر کرده است.

مطالعات موردی که در داخل کشور نیز انجام گردیده است، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

حسینی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای که از روش تحلیلی-تطبیقی در شهر سبزوار بررسی نحوه توزیع عوامل کاربری اراضی شهری در طرح‌های توسعه شهری از منظر عدالت اجتماعی انجام داد به این نتیجه رسید که شهر سبزوار در مقایسه با سرانه‌ی پیشنهادی طرح جامع سال ۱۳۸۸ و سرانه‌های رایج در کشور فاصله‌ی زیادی دارند؛ و در مقایسه با طرح جامع شهر سبزوار، با کمبود ۹/۸۴ مترمربعی در کاربری‌های خدماتی (تجاری، آموزشی، آموزش عالی، فرهنگی، مذهبی، اداری، بهداشتی-درمانی، پارک و فضا سبز، ورزشی) خود مواجه هست.

ابراهیمی بوزانی و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای تحلیلی بر میزان تحقق‌پذیری کاربری اراضی شهری در طرح‌های جامع شهرهای کوچک دریافتند متوسط درصد تحقق‌پذیری جمعیت پیشنهادی طرح جامع شهر عسگران برابر با ۸۴/۶۰ درصد است که این رقم می‌تواند به‌عنوان متوسط تحقق‌پذیری کاربری انتخاب شود بر این اساس تحقق‌پذیری کاربری‌های اداری و انتظامی مسکونی، آموزشی، میراث تاریخی و تأسیسات شهری از حد متوسط بالاتر و تحقق‌پذیری سایر کاربری‌ها پایین‌تر از حد متوسط بوده است. در بین این کاربری‌ها دو کاربری تجاری-خدماتی و پارک و فضای سبز تحقق‌پذیری کمتر از ۱۰ درصد داشتند.

مبانی نظری پژوهش

زمین در شهرها همواره به‌عنوان مهم‌ترین عنصر در توسعه شهر و منبع قدرت، زمینه بحث‌ها و مناقشات بسیاری بوده است. مدیریت پایدار زمین یکی از محورهای برنامه مدیریت شهری سازمان ملل متحد هست؛ که به دنبال توسعه و ارتقاء سیاست‌ها و ابزار مناسبی برای امور مالی شهرداری و اداره کردن آن، مدیریت زمین، مدیریت زیرساخت‌ها و مدیریت محیطی است (۱) پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۵ افزون بر ۶۵ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی کنند (۲) در کشورهای در حال توسعه، نیاز به زمین به‌وسیله رشد جمعیت و رشد شتابان شهری، منابع محدود برای تأمین مسکن و دیگر خدمات، عملکرد ناقص بازارها، سطح پایین درآمد متأثر می‌شود (سنجری، ۱۳۸۸: ۶۶۸). کاربری زمین «یعنی زمین به‌عنوان فضای عملکردی که به استفاده‌های مختلف نظیر مسکونی، تجاری و روستایی اختصاص داده شده است. کاربری زمین «فعالیتی که در یک ساختمان و یا یک منطقه خاص رخ می‌دهد» کاربری زمین آرایش، تنظیمات، فعالیت‌ها و ورودی‌هایی است که افراد باهدف خاص بر روی یک پوشش خاص از زمین انجام می‌دهند تا آن را حفظ کنند، تغییر بدهند و یا تولید کنند (احمدیان و بهار، ۱۳۹۶: ۲۳). سه گروه از سیستم‌های ارزیابی اثرات کاربری زمین را می‌توان متمایز کرد، اگرچه تا حدی همپوشانی دارند. گروه‌ها بر اساس نحوه برخورد روش‌ها با زنجیره علت و معلولی تأثیرات کاربری زمین انتخاب می‌شوند. این‌ها هستند:

(۱) رویکرد عملکردی

(۲) کلاس‌های کاربری زمین

(۳) شاخص‌های کلیدی

در سال ۲۰۲۱، بیش از ۵۶ درصد از جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کردند و با شهرنشینی سریع، شهرها در سراسر جهان به‌طور فزاینده‌ای شلوغ و آلوده می‌شوند (Yutian et al, 2024: 241).

با منابع محدود زمین، نرخ سریع شهرنشینی و بهره‌برداری گسترده، الگوی پایداری برای توسعه شهری نیست. کارایی کاربری اراضی در مناطق شهری به یک نگرانی اصلی برای برنامه‌ریز شهری در طول روند شهرنشینی و گسترش شهری فعلی تبدیل شده است (Zhang et al, 2020: 754). اکثر مطالعات موجود در مورد ارزیابی اجرای برنامه‌ریزی شهری (UPI) انطباق بین توسعه شهری برنامه‌ریزی شده و مشاهده شده را بررسی می‌کند. باین‌حال، نتایج معمولاً برای ارائه توصیه‌های سیاستی کافی برای برنامه‌ریزان و محققان بسیار کلی هستند. مراحل بین ایجاد یک طرح و نتیجه آن به ندرت با جزئیات مورد بحث قرار می‌گیرد، در درجه اول به دلیل عدم وجود یک چارچوب تحلیلی و داده‌های قابل اجرا است (Long et al, 2020: 8). تغییرات کاربری زمین و شهرنشینی ناشی از عوامل انسانی در همه‌جا آشکار است. متغیرهای مهم شامل محرک‌های مستقیم مانند گسترش جمعیت یا اصلاح سیستم زیرساخت و همچنین محرک‌های غیرمستقیم مانند فرآیندهای انتقال انرژی است. در نتیجه، طیف وسیعی از اختلافات کاربری زمین به وجود آمده است (Kalfas et al, 2023: 43). مشکلات کاربری اراضی شهری که به ژئومحیط مربوط می‌شود، در نهایت هر جنبه‌ای از مهندسی عمران را از طریق تأثیرات آن‌ها بر طراحی، ساخت و نگهداری کارهای مهندسی خاص درگیر می‌کند. برخی از این مشکلات، مانند زلزله و رانش-زمین، به‌عنوان مخاطرات طبیعی ذاتی در ژئومحیط رخ می‌دهد. مشکلات دیگر، مانند آلودگی آب‌های زیرزمینی، می‌تواند تهدیدهای واقعی یا بالقوه‌ای را در مورد کارهای مهندسی که برنامه‌ریزی مناسبی ندارند، ایجاد کند. برخی دیگر ممکن است با اقتصاد استفاده از زمین یا توسعه مرتبط باشند؛ بنابراین، هنگام برنامه‌ریزی و انجام اقدامات اصلاحی که برای حفاظت از محیط‌زیست طراحی شده‌اند، ژئومحیط باید به‌درستی در نظر گرفته شود و سالم و پایدار بودن شهرها تأثیر مهمی بر بهبود رفاه انسان و توسعه اجتماعی و اقتصادی باکیفیت بالا دارد (Zhao et al, Dai et al, 2001: 257).

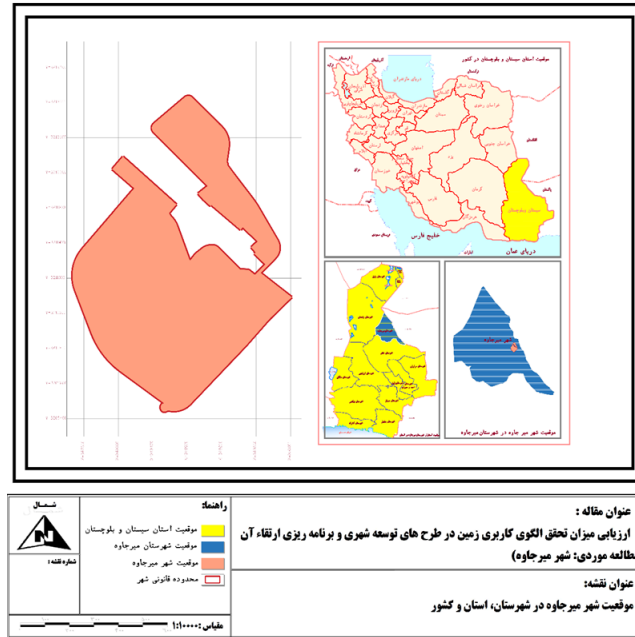
(2023: 2343).

مواد و روش پژوهش

روش تحقیق، به لحاظ هدف کاربردی، به لحاظ ماهیت توصیفی تحلیلی و روش جمع‌آوری اطلاعات، روش کتابخانه‌ای و میدانی می‌باشد. بدین منظور ابتدا نقشه وضعیت کاربری‌های اراضی در طرح تفصیلی مصوب در سال ۱۳۸۸ و اراضی وضع موجود در سال ۱۴۰۱ مورد مقایسه قرار گرفت. سپس سرانه با ضوابط استاندارد هر کاربری با توجه به میزان جمعیت در طرح جامع مصوب ۱۳۸۸ حال حاضر پرداخته شد. جامعه آماری در این تحقیق از مرکز آمار ایران تهیه شد. با توجه به اینکه در بخش‌هایی از این تحقیق از نقشه و جدول استفاده شده است، جهت تدوین و ویرایش این موارد، نرم‌افزارهای اکسل و AutoCAD (۲۰۱۹) به‌کاررفته است.

محدوده مورد مطالعه

پس از شناخت ویژگی‌های وضع موجود شهر میرجاوه، به‌منظور رسیدن به زمینه‌های تهیه و تدوین راهبردهای مناسب و پیشنهادی توسعه شهری در این بخش به تجزیه و تحلیل یافته‌های مطالعاتی شهر پرداخته شده است. به‌طور کلی مطابق تقسیمات سیاسی استان، شهرستان میرجاوه دارای ۳ بخش (مرکزی، لادیز و ریگ ملک)، ۷ دهستان (انده، شهرک میل، تمین، لادیز، جون آباد، ریگ ملک و موتورگمی) و سه نقطه‌ی شهری (میرجاوه، ریگ ملک و لادیز) می‌باشد. شهر میرجاوه در نیمه شمالی استان سیستان و بلوچستان و در جنوب شرقی شهر زاهدان واقع شده است. این شهر از جمله شهرهای مرزی استان سیستان و بلوچستان محسوب شده، به‌طوری‌که از سمت شرق در فاصله‌ی تقریباً ۹ کیلومتری مرز کشور پاکستان قرار گرفته است. از سمت شمال غرب نیز این شهر در فاصله‌ی تقریباً ۸۰ کیلومتری از زاهدان (مرکز استان) و از سمت جنوب در فاصله اندکی از روستای لادیز واقع گردیده است (شکل ۱).

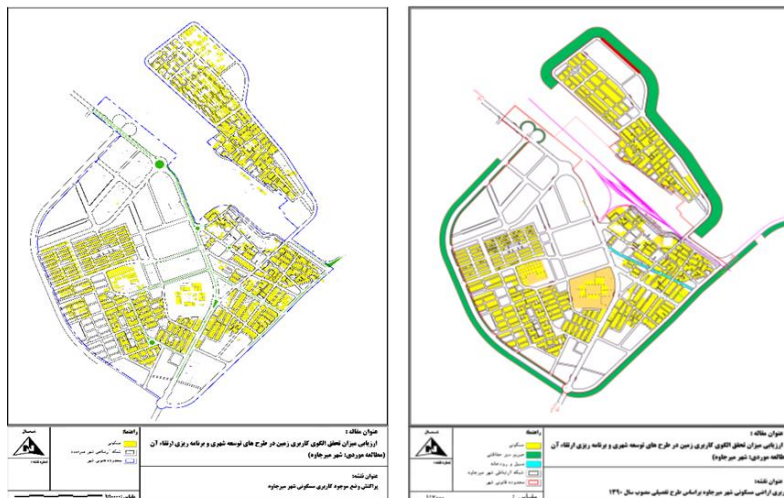

شکل ۱- موقعیت استقرار شهر میرجاوه
(ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۱)

بحث و ارائه یافته‌ها

تناسب میزان کاربری با نیازها و چگونگی توزیع آن‌ها از مباحث مهم طرح‌های توسعه شهری است. در این راستا طرح تفصیلی مصوب در مقایسه با وضع موجود شهر از نظر میزان فضای اختصاص یافته به هر کاربری و سرانه‌ها مورد بررسی به صورت جز قرار می‌گیرد.

وسعت اراضی مسکونی موجود در شهر، در محدوده برداشت شده، در حدود ۹۸ هکتار می‌باشد؛ یعنی با افزایش چشمگیری نسبت به پیشنهاد در طرح تفصیلی مصوب بوده که فضاهای خالص شهری را اراضی مسکونی شامل می‌گردد و در میان کل محدوده برداشت شده، ۶ درصد اراضی شهر را شامل می‌شود. سرانه‌ی کاربری مسکونی در شهر میرجاوه با توجه به جمعیت برآورد شده سال ۸۸ (۱۶۷۴۰ نفر) در حدود ۴۱ مترمربع به ازای هر نفر و برای سال ۱۴۰۱ این عدد به ۹۷ هکتار به صورت کلی می‌باشد (جدول ۱ و شکل ۲).

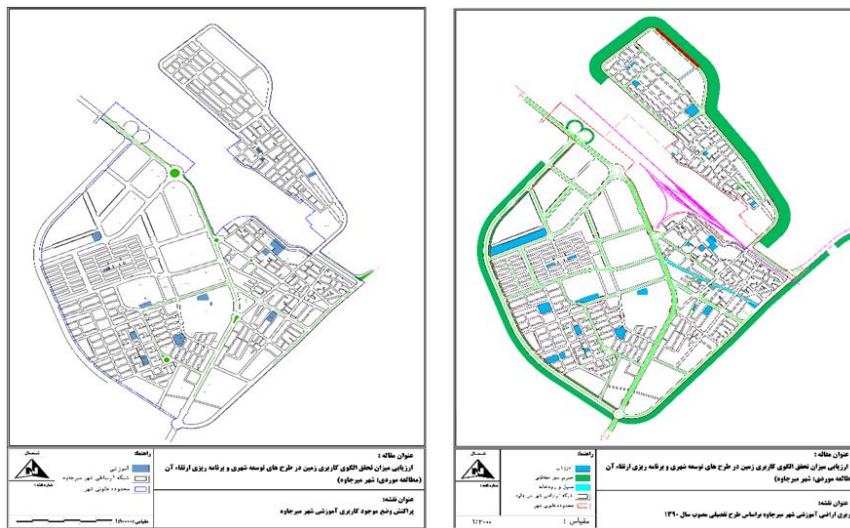
شکل ۲- پراکنش کاربری مسکونی طرح تفصیلی مصوب (سمت راست) و وضع موجود (سمت چپ)
(منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

جدول ۱- مساحت کاربری‌های مسکونی شهر میرجاوه

سراهنه	درصد	مساحت (هکتار)	کاربری مسکونی
۹۱/۵۷	۲۰/۲۱	۹۷,۳۵	۱۴۰۱
۵۰/۵۱	۴۲/۲۳	۱۸۱	۱۳۸۸

(منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

وسعت پیشنهادی کل کاربری‌های آموزشی طرح تفصیلی مصوب در شهر میرجاوه (شامل انواع مدارس ابتدایی، راهنمایی، متوسطه، مرکز آموزشی استثنایی و هنرستان) ۶۰۴۰۰ مترمربع بوده است که این عدد بر طبق نتایج به‌دست‌آمده در این پژوهش به ۴۶۴۰۴ مترمربع در سال ۱۴۰۱ رسیده است (جدول ۲ و شکل ۳).

شکل ۳- پراکنش کاربری آموزشی طرح تفصیلی مصوب (سمت راست) و وضع موجود (سمت چپ)

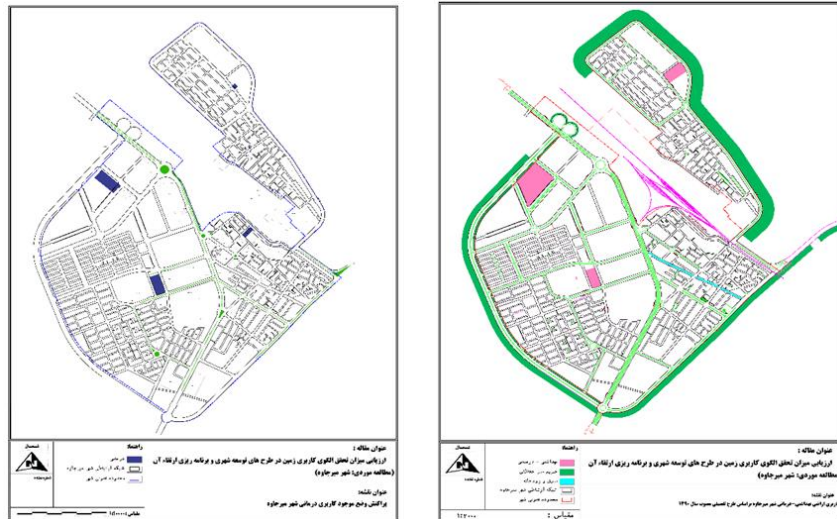
(منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

جدول ۲- مساحت کاربری‌های آموزشی شهر میرجاوه

سراهنه	درصد	مساحت (مترمربع)	کاربری آموزشی
۲/۷۶	۰/۵۷	۴۶۴۰۴	۱۴۰۱
۲/۵۴	۲/۱۲	۶۰۴۰۰	۱۳۸۸

(منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

کاربری درمانی شهر میرجاوه در حال حاضر با وسعت ۳/۳۹ هکتار و سرانه‌ی ۲/۲ مترمربع می‌باشد. این در حالی است که سرانه پیشنهادی ۲/۸۷ مترمربع در سال ۱۳۸۸ بوده است. واحد درمانی مرکز اورژانس ۱۱۵ است که در خیابان بهداشت واقع شده است. مساحت این مرکز درمانی ۰/۳۷ درصد اراضی خالص شهر را به خود اختصاص داده است. با توجه به کمبود وضع موجود و نیازهای آتی شهر و همچنین موقعیت شهر میرجاوه در ناحیه به لحاظ ارائه‌ی خدمات درمانی افزایش سرانه در طرح‌های آینده را باید در نظر گرفت (جدول ۳ و شکل ۴).

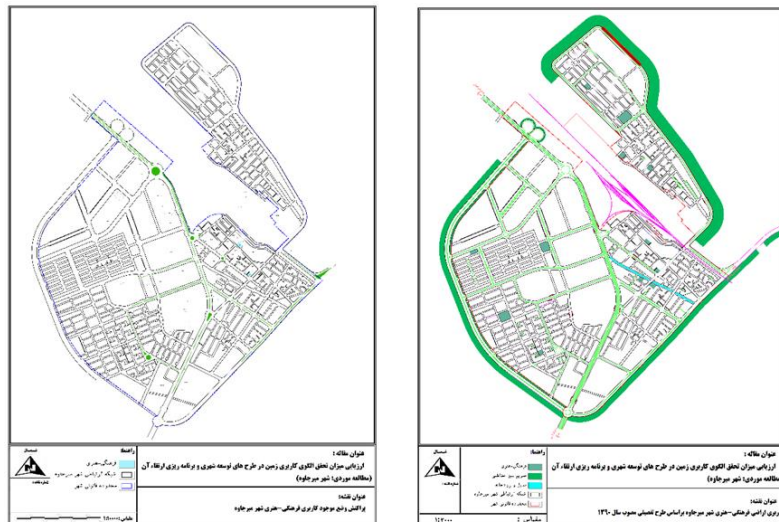
شکل ۴- پراکنش کاربری طرح تفصیلی مصوب (سمت راست) و وضع موجود (سمت چپ) (منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

جدول ۳- مساحت کاربری‌های درمانی شهر میرجاوه

سرانه	درصد	مساحت (هکتار)	کاربری درمانی
۲/۰۲	۰/۴۲	۳/۳۹	۱۴۰۱
۲/۸۷	۲/۴۰	۱۰/۳۷	۱۳۸۸

(منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

شهر میرجاوه در طرح تفصیلی مصوب در سال ۱۳۸۸ دارای ۵ کاربری فرهنگی با مساحتی معادل ۰/۵۱ هکتار می‌باشد که ۰/۱۳ درصد از اراضی شهر را تشکیل می‌دهد و سرانه‌ای بالغ بر ۰/۳۰ مترمربع دارد. این در صورتی است که میزان پیشنهادی کاربری اراضی فرهنگی در سال ۱۳۸۸ با ۴۰۱۰ مترمربع و سرانه ۱/۲۳ به ۳۰۹۴ مترمربع و سرانه ۰/۱۸ در سال ۱۴۰۱ رسیده است. این نتایج نشان‌دهنده عدم تحقق میزان کاربری پیشنهادی در سال ۱۳۸۸ را نشان می‌دهد (اشکال ۵ و جدول ۴).

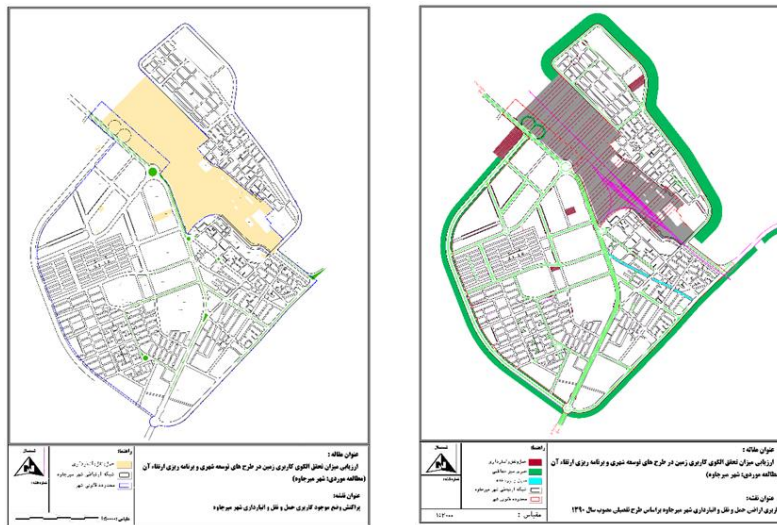
شکل ۵- پراکنش کاربری فرهنگی-هنری طرح تفصیلی مصوب (سمت راست) و وضع موجود (سمت چپ) (منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

جدول ۴- مساحت کاربری‌های فرهنگی-هنری شهر میرجاوه

کاربری فرهنگی-هنری	مساحت (مترمربع)	درصد	سرانه
۱۴۰۱	۳۰۹۴	۰/۰۴	۰/۱۸
۱۳۸۸	۴۰۱۰	۱/۰۳	۱/۲۳

(منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

یکی از مزیت‌های شهر میرجاوه، وجود راه‌آهن است. طبق بررسی‌های به‌عمل آمده، این راه‌آهن دارای ۶ ایستگاه می‌باشد. تنها کاربری پارکینگ و حمل‌ونقل شهر میرجاوه در سال ۱۳۸۸ یک پارکینگ در جوار اداره پست قدیم است که مساحتی معادل ۰/۱۸ هکتار و ۰/۰۵ درصد از اراضی شهر میرجاوه را به خود اختصاص داده بود. سرانه‌ی این کاربری ۰/۱۱ مترمربع بوده است (شکل ۶ و جدول ۵) این در حالی است که بر اساس نتایج این تحقیق مساحت محاسبه‌شده برای این اراضی ۸۵۲۴۲۳ مترمربع محاسبه‌شده است.

شکل ۶- پراکنش کاربری حمل‌ونقل و انبارداری طرح تفصیلی مصوب (سمت راست) و وضع موجود (سمت چپ)

(منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

جدول ۵- مساحت کاربری‌های حمل‌ونقل و انبارداری شهر میرجاوه

کاربری حمل‌ونقل و انبارداری	مساحت (هکتار)	درصد	سرانه
پارکینگ و حمل‌ونقل	۰/۱۸	۰/۰۵	۰/۱۱
انبار	۰/۶	۰/۱۶	۰/۳۶
محوطه راه‌آهن	۸۵/۲	۲۲/۲۸	۵۰/۹۰
حمل‌ونقل و انبارداری	۸۵۲۴۲۳ مترمربع	۱۰/۵۳	۵۰/۷۱

(منبع: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه، ۱۳۸۸ و یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

کالبد شهر محل تبلور انواع فعالیت‌های انسانی می‌باشد. از جمله‌ی این فعالیت‌ها می‌توان به فعالیت‌های سکونت، حرکتی، تفریحی، بهداشتی، تجاری، آموزشی و غیره اشاره کرد. رفتارهای صورت گرفته در فضای کالبدی اثرگذار بر فرهنگ و بالعکس (به‌نوعی در ارتباط دوطرفه) اثرپذیر از فرهنگ غالب جامعه‌اند؛ بنابراین چگونگی شکل‌دهی به این فضا از اهمیت اساسی در هر سکونتگاهی از جمله شهر، برخوردار است. در بررسی خصوصیات کالبدی شهر میرجاوه، ابتدا نحوه استفاده از اراضی شهر در وضع موجود در مقایسه با طرح تفصیلی مصوب در سال ۱۳۸۸ بررسی و سپس وضع کمی و کیفی کاربری‌های مختلف شهری بررسی شد. در مرحله‌ی بعد چگونگی توزیع خدمات مختلف در سطح مختلف اراضی مورد مطالعه قرار گرفت. تناسب میزان کاربری با نیازها و چگونگی توزیع آن‌ها از مباحث مهم طرح‌های توسعه شهری است. در این راستا مطالعه وضع موجود شهر از نظر میزان فضای اختصاص یافته به

هر کاربری و سرانه‌ها به‌منظور تخمین نیازهای فعلی و آتی شهر، اهمیت اساسی دارد. بر این مبنا در این پژوهش از مطالعات به بررسی وضع کمی و کیفی کالبدی کاربری‌های مختلف شهری پرداخته شده است. تحقیق حاضر حاکی از میزان تفاوت در توجه و رویکرد کاربری اراضی شهر میرجاوه نسبت به سرانه پیشنهادی در طرح تفصیلی مصوب در سال ۱۳۸۸ را نشان می‌دهد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که طرح بیشترین میزان اختصاص کاربری اراضی را در کاربری درمانی به خود معطوف داشته است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

با استفاده از اطلاعات ارائه شده در این تحقیق می‌توان طرح‌های آتی را از نظر توجه به هر یک از شاخص‌ها و زیر شاخص‌ها توسعه اراضی شهری محاسبه نمود و بدین ترتیب می‌توان نقاط قوت و ضعف طرح‌ها را در اجرایی نمودن اهداف سنجد. برای بهبود وضعیت کالبدی شهر میرجاوه، توجه به نیازهای شهروندان و فرهنگ جامعه مورد ملاک قرار گیرد. به‌عنوان مثال، برای کاربری فرهنگی-هنری، نیاز است که فضاهایی برای برگزاری فعالیت‌های فرهنگی و هنری در نقاط مختلف شهر ایجاد شود. همچنین برای ارزیابی میزان تحقق الگوی کاربری زمین در طرح‌های توسعه شهری میرجاوه و تأثیر آن بر بهبود محیط‌زیست بررسی و نتایج به‌صورت مستمر در تدوین برنامه شهری استفاده گردد. بهبود ارزیابی امکانات و خدمات موجود در الگوی کاربری زمین شهر میرجاوه می‌تواند به اثرات مستقیم آن به توسعه کاربری‌های دیگر در شهر اشاره نمود.

منابع

- ابراهیمی بوزانی، مهدی. مختاری ملک‌آبادی، رضا، کریمی میرآبادی، ناصر. (۱۴۰۱). تحلیلی بر میزان تحقق پذیری کاربری اراضی شهری در طرح‌های جامع شهرهای کوچک (مورد مطالعه شهر عسگران). مطالعات مدیریت شهری، ۱۳(۴۸)، ۱-۱۲.
- احمدیان، رضا و عبدالله، بهار. (۱۳۹۶). معرفی روش‌های طبقه‌بندی کاربری اراضی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای و ارائه الگوی مناسب ایران. مطالعات مدیریت شهری، ۹(۳۰)، ۳۵-۴۷.
- حاتمی، داود، عربی، زهرا، رحمانی، اسماعیل. (۱۳۹۳). تحلیل و ارزیابی وضعیت کاربری اراضی شهری در محله ۵۰ شهر زاهدان، ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی، مشهد.
- حسینی، فرزانه، سادات، کریمی، آرام. (۱۴۰۰). بررسی نحوه توزیع عوامل کاربری اراضی شهری در طرح‌های توسعه شهری از منظر عدالت اجتماعی. انسان و محیط زیست، ۱۹(۴)، ۱۴۰-۱۲۳.
- سعید نیا، احمد (۱۳۹۹). کاربری زمین شهری. چاپ اول. کتاب سبز. تهران.
- سلطانی، عباس (۱۳۹۸). برنامه ریزی و کاربری زمین شهری. انتشارات دانشگاه شیراز.
- سنجری، احمدرضا. (۱۳۸۸). روشهای تحقیق در مدیریت، انتشارات عابد، تهران، ۶۶۸ ص.
- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰.
- مهندسین مشاور شهرسازان و برنامه ریزان پیشتاز. (۱۳۸۸). طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه.
- مهندسین مشاور شهرسازان و برنامه ریزان پیشتاز. (۱۳۸۹). طرح توسعه و عمران (جامع) شهر میرجاوه.

References:

- Ahmadian, R., & Abdollah, B. (2017). Introducing the land use classification methods in Regional Planning and presentation of an appropriate pattern for Iran. *Urban Management Studies*, 9(30), 35-47. https://ums.srbiau.ac.ir/article_10857.html?lang=fa. [In Persian].
- Consulting engineers, leading urban planners and planners. (2003). Development and construction (comprehensive) plan of Mirjaveh city. [In Persian].
- Consulting engineers, leading urban planners and planners. (2004). Development and construction (comprehensive) plan of Mirjaveh city. [In Persian].
- Dai, F. C., Lee, C. F., & Zhang, X. H. (2001). GIS-based geo-environmental evaluation for urban land-use planning: a case study. *Engineering geology*, 61(4), 257-271. [https://doi.org/10.1016/S0013-7952\(01\)00028-X](https://doi.org/10.1016/S0013-7952(01)00028-X).
- Ebrahimi Boozani, M., mokhtary, R., & Karimi, N. (2022). An Analysis of the Feasibility of Urban Land Use in Comprehensive plans of small cities (Case Study of Asgaran City). *Urban Management Studies*, 13(48), 1-12. doi: 10.30495/ums.2022.19612. [In Persian].

- Guzman, L. A., Escobar, F., Peña, J., & Cardona, R. (2020). A cellular automata-based land-use model as an integrated spatial decision support system for urban planning in developing cities: The case of the Bogotá region. *Land use policy*, 92, 104445. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104445>.
- Hatami, Dawood, Arabi, Zahra, Rahmani, Ismail. (2013). Analysis and evaluation of the urban land use situation in neighborhood 50 of Zahedan city, the 6th National Conference on Urban Planning and Management with an emphasis on the components of the Islamic city, Mashhad. <https://civilica.com/doc/349492/certificate/print/>. [In Persian]
- Hosseini Jonbazi, F.S. and Karimi, A., 2021. Investigating the Distribution of Urban Land Use in Urban Development Projects in Terms of Social Justice (Case Study: Sabzevar City). *Human & Environment*, 19(4), pp.123-140. https://journals.srbiau.ac.ir/article_10983.html?lang=en. [In Persian]
- Iran Statistics Center, Population and Housing Census, 2005. [In Persian].
- Kalfas, D., Kalogiannidis, S., Chatzitheodoridis, F., & Toska, E. (2023). Urbanization and Land Use Planning for Achieving the Sustainable Development Goals (SDGs): A Case Study of Greece. *Urban Science*, 7(2), 43. <https://doi.org/10.3390/urbansci7020043>.
- Long, Y., Han, H., Lai, S. K., Jia, Z., Li, W., & Hsu, W. (2020). Evaluation of urban planning implementation from spatial dimension: An analytical framework for Chinese cities and case study of Beijing. *Habitat International*, 101, 102197. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2020.102197>.
- Nuissl, H., & Siedentop, S. (2021). Urbanization and land use change. In *Sustainable Land Management in a European Context* (pp. 75-99). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-50841-8_5.
- Saeed Nia, Ahmed (2019). Urban land use. First Edition. Green book. Tehran. [In Persian]
- Senjari, Ahmadreza. (2003), research methods in management, Abid Publications, Tehran, 668 p. [In Persian]
- Soltani, Abbas (2018). Urban land planning and use. Shiraz University Press. [In Persian]
- Yutian, L. U., Running, C. H. E. N., Bin, C. H. E. N., & Jiayu, W. U. (2024). Inclusive green environment for all? An investigation of spatial access equity of urban green space and associated socioeconomic drivers in China. *Landscape and Urban Planning*, 241, 104926. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2023.104926>.
- Zhang, L., Zhang, L., Xu, Y., Zhou, P., & Yeh, C. H. (2020). Evaluating urban land use efficiency with interacting criteria: An empirical study of cities in Jiangsu China. *Land Use Policy*, 90, 104. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104292>.
- Zhao, X., Zhang, H., Ren, J., Guo, J., Wang, Q., & Li, C. (2023). City health examination and evaluation of territory spatial planning for SDG11 in China: a case study of Xining city in Qinghai province. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(4), 3243.1, 101, 102197. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2020.102197>.

Exploring the Relationship Between Urban Space and the Feeling of Social Security: A Case Study of Soran City

Roghayyeh Rigi¹, Sepideh Hazrati

1- Master's student, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran

2- Assistant Professor of Sociology Department, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran

Article info

Article type:

Research Article

Received:

2023/09/15

Accepted:

2023/12/01

pp:

65-79

Keywords:

Social security,
Urban space,
Soran city.

Abstract

The purpose of the current research was to investigate the relationship between urban space and the feeling of social security, focusing on the case study of Soran city. The research method employed was descriptive-analytical, utilizing correlation analysis. The statistical population of the research comprised all citizens of Soran city, with a population of 32,999 according to the last census in 2015. A sample size of 380 individuals was selected using Cochran's formula and the available sampling method. In this study, data was collected using a questionnaire assessing the feeling of social security and an evaluation of urban space conducted by the researcher. The face validity of the questionnaire was confirmed through consultation with the supervisor, and reliability was assessed using Cronbach's alpha coefficient, yielding values of 0.83 for the social security questionnaire and 0.76 for the evaluation of urban space. Descriptive and inferential statistics were employed for data analysis. Descriptive statistics included measures such as mean, frequency tables, and standard deviation, while inferential statistics involved tests to assess data fit, such as Pearson's correlation coefficient test and regression analysis. The results indicated a positive and significant relationship between urban space and the feeling of social security in Soran city, at a significance level of 99%. Furthermore, the urban environment was found to predict 43% of the variance in the feeling of social security.

Citation: Roghayyeh, R., & Hazrati, S. (2024). Exploring the Relationship Between Urban Space and the Feeling of Social Security: A Case Study of Soran City. *Journal of Urban Futurology*, 3(4), 65-79.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

¹ **Corresponding author::** Roghayyeh Rigi, **Email:** rigi1371@gmail.com, **Tell:** +989157803054

Extended Abstract

Introduction

The aim of the current research was to investigate the relationship between urban space and the feeling of social security, with a focus on the case study of Soran city. The research employed a descriptive-analytical approach with correlation analysis. The statistical population of the study comprised all citizens of Soran city, which had a population of 32,999 people according to the last census conducted in 2015. Using Cochran's formula, a sample size of 380 individuals was selected through available sampling methods. Data collection for the study involved the use of a questionnaire to assess the feeling of social security, as well as an evaluation of urban space conducted by the researcher. The face validity of the questionnaire was confirmed through consultation with the supervisor, and reliability was assessed using Cronbach's alpha coefficient, yielding values of 0.83 for the social security questionnaire and 0.76 for the evaluation of urban space. Descriptive and inferential statistics were utilized to analyze the data. Descriptive statistics included measures such as mean, frequency tables, and standard deviation, while inferential statistics involved tests such as Pearson's correlation coefficient and regression analysis. The results revealed a positive and significant relationship between urban space and the feeling of social security in Soran city, with a significance level of 99%. Furthermore, the urban environment was found to predict 43% of the changes in the feeling of social security.

Methodology

The current research is a fundamental study aimed at investigating the relationship between urban space and people's sense of social security in the city of Soran. Descriptive-analytical and correlational methods were employed for this purpose. The statistical population of the research encompasses all the citizens of Soran city. According to the last census conducted in 2015, the population of Soran city was 32,999 people. From this population, a sample size of 380 individuals was determined using Cochran's formula. In this study, both the library method and the questionnaire were utilized for data collection. Information was gathered through two main approaches: a) field-questionnaire, and b) library research.

Results and discussion

The results revealed a significant positive relationship between urban space and the feeling of social security in Soran city, reaching a significance level of 99%. The urban environment was found to predict 43% of the changes in the feeling of social security. Thus, it can be inferred that urban space serves as the lifeline of daily life, situated at the heart of society. These spaces are easily accessible to everyone and are surrounded by a variety of commercial, cultural, and residential complexes. They serve as destinations for shopping, leisure activities, or are part of individuals' daily routes. According to Lang, urban space can be considered a part of the open and public space of the city, embodying the essence of social life. These spaces serve as arenas for human interaction, where the narrative of collective life unfolds. They provide opportunities to break social barriers and foster social encounters. Urban space encompasses not only physical structures but also citizen interactions and urban activities. Therefore, it shapes the cityscape and influences social dynamics, contributing to the enhancement of social security.

Conclusion

The results indicated a significant positive relationship between urban space and the feeling of social security in Soran city, reaching a significance level of 99%. Additionally, the urban environment was found to predict 43% of the changes in the feeling of social security.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تبیین ارتباط فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه شهر سوران)

رقیه ریگی؛ سپیده حضرتی^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد، واحد زاهدان، ایران

۲- استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد، واحد زاهدان، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>هدف از پژوهش حاضر بررسی تبیین ارتباط فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه شهر سوران) بود. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی با روش همبستگی است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی شهروندان شهر سوران است که طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۵ جمعیت شهر سوران ۳۲،۹۹۹ نفر بوده‌اند. بر اساس فرمول کوکران ۳۸۰ نفر از این کودکان به روش نمونه‌گیری در دسترس، به عنوان نمونه انتخاب شد. در این پژوهش ابزار گردآوری داده‌ها از پرسشنامه احساس امنیت اجتماعی و ارزیابی فضای شهری توسط محقق ساخته می‌باشد. با مشورت استاد راهنما روایی صوری پرسشنامه تأیید گردید. ضریب پایایی از طریق ضریب آلفای کرونباخ در پرسشنامه امنیت اجتماعی ۰/۸۳ و ارزیابی فضای شهری ۰/۷۶ دست آمد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد در آمار توصیفی از شاخص‌هایی همچون میانگین و جداول فراوانی، انحراف معیار و در آمار استنباطی در آزمون متناسب با داده‌ها همچون آزمون ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده گردید. نتایج نشان داد بین فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر سوران در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. فضای شهری توانسته ۴۳ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۴</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۰</p> <p>صص: ۶۵-۷۹</p> <p>واژگان کلیدی: امنیت اجتماعی، فضای شهری، شهر سوران.</p>

استناد: ریگی، رقیه؛ و حضرتی، سپیده. (۱۴۰۲). تبیین ارتباط فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه شهر

سوران). فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۳(۴)، ۶۵-۷۹.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

©نویسندگان.

مقدمه

از گذشته تا زمان حال مسئله امنیت از مسائل مهمی بوده است که ذهن انسان را همواره به خود مشغول کرده است و یکی از شاخص‌های رفاه انسان محسوب می‌شود (حبیبی برون و همکاران، ۱۴۰۲: ۸۳). انسان‌ها همیشه به دنبال راهی برای ایجاد امنیت و آرامش خود و اعضای خانواده‌شان بوده‌اند. امنیت در گذشته به معنی دوری از هرگونه گزند و خطرات احتمالی مثل: سیل، زلزله، جنگ، دزدی و... بوده است ولی در عصر حاضر با توجه به تشکیل اجتماعات شهری و پیشرفت‌های جوامع بشری معنی آن گستره‌تر شده است و امنیت اجتماعی، امنیت روانی، امنیت شهری، امنیت ملی، امنیت عمومی و غیره را در برمی‌گیرد. انسان‌ها از قدیم برای رفع نیازهای خود و دوری از خطرات، آسیب‌ها و رفع دیگر نیازهای خود تمایل به یکجانشینی پیدا کردند و این‌گونه بود که شهرها ایجاد شدند. در حال حاضر انسان‌ها برای پیشرفت و پیشبرد اهداف خود در زمینه‌های مختلف زندگی مثل: مسائل تحصیلی و آموزشی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و... تمایل بیشتری به شهرنشینی پیدا کرده‌اند. گردآمدن افراد در شهرها باعث شلوغی شهرها شده که این خود عاملی برای نیاز بیشتر انسان‌ها به امنیت است. اینجاست که مسئله امنیت اجتماعی مهم شمرده می‌شود. امنیت اجتماعی باید توسط جامعه و اجتماع ایجاد شود و به‌گونه‌ای باشد که بتواند از دغدغه‌های ذهنی افراد کم کند.

امروزه تعداد افرادی که در شهرها زندگی می‌کنند به‌طور چشمگیری در حال افزایش است (بایرام‌زاده و فوادمرعشی، ۱۴۰۲: ۵) به‌طوری‌که این افراد با زندگی در شهرها با مشغله‌ها و مسئولیت‌های گوناگونی روبه‌رو هستند و روزانه مجبورند بخشی از زمان خود را در بیرون از منزل برای کار، پیاده‌روی، خرید، ورزش، فعالیت‌های ضروری و... در فضای شهری بگذرانند. فضاهای شهری بستری برای فعالیت‌های گوناگون افراد هستند. فضاها و خصوصیات آن‌ها، نحوه فعالیت و الگوهای رفتاری کاربران وابستگی زیادی به یکدیگر دارند (حسین‌زاده دلیر و همکاران، ۱۴۰۱). درواقع فضاها نشانگر فعالیت و الگوهای رفتاری یک جامعه هستند و بر فعالیت‌ها، رفتارها و ذهنیت‌های ساکنین تأثیر شدید می‌گذارند. یک فضای خوب باید پاسخ‌گویی مناسب به نیازهای افراد با سن و جنسیت متفاوت و در زمان‌های مختلف داشته باشد و علاوه بر رفع نیازهای افراد باید حس امنیت، آرامش و لذت را در آن‌ها ایجاد کند. فضای شهری درواقع محل تبادل و جایی برای ایجاد ارتباطات اجتماعی و فرهنگی انسان‌هاست پس باید نظامند، آراسته، هماهنگ و دارای نظم باشد. فضای شهری بعد مادی و کالبدی شهر است که شامل: خیابان‌ها، بلوارها، میدان‌ها، پارک‌ها، کوچه‌ها و ساختمان‌ها می‌شود.

بنابراین با توسعه و رشد روزافزون شهرها به‌عنوان "بستری برای انجام فعالیت‌های اجتماعی" نیاز به فضاهای شهری مناسب و استاندارد مهم شمرده می‌شود. در صورت عدم طراحی‌های مناسب و نظامند فضای شهری، مکان‌هایی پرخطر به وجود می‌آیند که می‌توانند محل جرم و جنایت باشند و امنیت شهروندان را به خطر می‌اندازند. جرم و جنایت در شهرها می‌تواند امنیت (فیزیکی و روانی) شهروندان را تحت تأثیر قرار داده و باعث ایجاد ذهنیتی منفی در آن‌ها شود. احساس عدم امنیت افراد در فضاهای شهری باعث عدم رضایت شهروندان و کاهش یا عدم حضور آن‌ها در فضاهای شهری شود؛ بنابراین فضای شهری مناسب تأثیر بسزایی در کاهش خطرات، جرم و جنایت دارد. طراحی‌های مناسب فضای شهری باعث می‌شود فضاهای ناامن کاهش یابند و شهروندان با امنیت و آرامش خاطر بیشتری به انجام امورات خود بپردازند.

امنیت فضاهای شهری نیازمند هدفمند بودن آن‌هاست. اگر در طراحی و ساخت فضاهای شهری نوع کاربرد، نوع مکان‌های اطراف و نیازهای شهروندان مدنظر قرار گیرند می‌توان مکانی را ساخت که امنیت و آرامش را برای افراد به ارمغان می‌آورد؛ بنابراین فضای شهری یکی از فاکتورهای مهم برای ایجاد احساس امنیت افراد در محیط‌های شهری است و باید آن را مهم شمرد.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

مفهوم شهر

شهر منطقه جغرافیایی است که دارای جمعیت مشخصی بوده و در آن تراکم جمعیت وجود دارد و افراد در آن به امور غیر کشاورزی اشتغال دارند. چنین مناطقی برای نظم بخشیدن به شهر و اداره امور آن عمدتاً دارای شهرداری هستند. حد جمعیتی شهر در کشورهای مختلف متفاوت است، به‌عنوان مثال در ایران منطقه‌ای با حدود جمعیتی ۵۰,۰۰۰ نفر و بیشتر را با نام شهر می‌شناسند این در حالی است که در برخی کشورها مناطقی با حدود جمعیتی ۱۰,۰۰۰ نفر را به‌عنوان مناطق شهری در نظر می‌گیرند.

همچنین مناطق شهری دارای تراکم جمعیت هستند و معمولاً مردم در خانه‌های به هم چسبیده زندگی می‌کنند نه به صورت پراکنده. تعریف شهر تا جایی که به بحث جمعیت ارتباط پیدا می‌کند در هر منطقه فرق دارد. مثلاً در ایالات متحده رقم ۲،۵۰۰ نفر و بیشتر، در فرانسه رقم ۲،۰۰۰ نفر، ژاپن ۳۰،۰۰۰ و هند ۱۰،۰۰۰ نفر را جز مناطق شهری دسته‌بندی می‌کنند که البته با رشد جمعیت مناطق شهری جدیدی در حال ظهور هست (شیخی، ۱۳۹۵).

عناصر تشکیل‌دهنده شهر

سه زمینه در عناصر شکل‌دهنده شهر وجود دارد که ارتباطات انسانی در شهر بر اساس آن‌ها شکل می‌گیرند که عبارت‌اند از:

- محیط (فضا): به‌عنوان بخشی که عناصر مادی و غیرمادی سازنده شهر را در برمی‌گیرد.
- اقتصاد: بخشی که فعالیت‌های تولیدی و مبادلات محصولات و خدمات انسانی را شامل می‌شود.
- مدیریت: بخشی بسیار ویژه که بر تمام شبکه‌های روابط حاکم بر شهر تأثیرگذار است (جهان‌بین، ۱۳۸۸: ۲۰).

مفهوم فضا

فضا دارای عناصر تعیین‌کننده و محدودکننده است که قابلیت ترکیب مجدد و اندازه‌گیری را دارد (معماریان، ۱۳۸۹: ۲۴۳). فضا دارای ویژگی‌هایی است که بر درک انسان از فضا تأثیر می‌گذارد، این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: رنگ و نور، صورت و نحوه پخش آن، حرکت یا سکون انسان و نوع جهت‌گیری انسان در فضا (حائری‌مازندرانی، ۱۳۸۸: ۹۸). فضا را با واژه‌هایی مثل محصور، مقدس، شفاف، شخصی، جمعی که جنبه ذهنی و ادراکی دارند می‌توان تفسیر کرد. فضای معماری به فواصل میان مصالح ساختمانی می‌گویند که با هدف ایجاد مکان امن برای فعالیت‌های انسانی ساخته و پرداخته می‌شود به طوری که این فضا مانند اثر هنری به چشم می‌آید. فاصله میان عناصر کالبدی در فضا نقض مهمی در معماری شهرها دارند زیرا فضایی را برای فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی ایجاد می‌کنند (فلاح، شهیدی، ۱۳۹۴: ۳۰).

مفهوم فضای شهری

فضای شهری بخشی از فضای باز و عمومی شهر است که زندگی در آن جریان دارد و نشان‌دهنده زندگی اجتماعی است. فضای شهری جایی است برای تعاملات اجتماعی انسان، جایی که همه مردم در آن حضور دارند و به کار و فعالیت مشغول‌اند (لنگ، ۱۹۸۷: ۹۷). فضای شهری بخش اصلی و حیاتی شهر است که در مرکز جامعه ایجاد شده است. فضای شهری است که همگان به راحتی به آن دسترسی دارند و با مجموعه‌ای از مجتمع‌های تجاری، فرهنگی و مسکونی محاصره شده است و بیشتر ساکنان شهر بری خرید یا گردش در این مکان‌ها حضور می‌یابند (قلمبردزفولی و نقی‌زاده، ۱۳۹۳: ۱۶). فضای شهری جزئی از ساخت شهر بوده که دارای کلیتی هماهنگ و پیوسته و از نظر فیزیکی دارای بدنه محصورکننده است. این فضا دارای نظم و زیبایی است و برای فعالیت‌های شهر ایجاد شده است و همچنین بخشی از پیکره زنده شهر بوده که با شرایط اجتماعی، اقتصادی و فنی در حال تغییر ارتباط دارد (همان منبع، ۱۳۹۶: ۶۲).

بعد کالبدی فضای شهری

بخش کالبدی فضای شهری خود شامل دو بخش اصلی فرم و محتوا می‌شود. فرم یعنی کالبد، صورت، شکل؛ و محتوا یعنی معنا، عملکرد، حیات اجتماعی و اتفاقات درون آن (لینچ، ۱۳۷۶: ۱).

الف. مفهوم فرم (کالبد)

لینچ در کتاب تئوری شکل خوب شهر درباره فضای کالبدی شهر می‌گوید: کالبد شهر الگوی فضایی است که عناصر کالبدی بزرگ، بی‌حرکت و دائمی در شهر، نظیر خیابان‌ها، تجهیزات، تپه‌ها، رودخانه‌ها و درختان در آن وجود دارند (لینچ، ۱۳۷۶: ۵۸).

فرم شهر در ساختمان‌های منفرد، خیابان‌ها، بلوک‌های شهری، محله و شهر قابل مشاهده و سنجش است. فرم شهر شامل: اندازه، شکل، مقیاس، تراکم، کاربری، گونه‌های ساختمان، طرح چیدمان بلوک‌های شهری و توزیع فضای سبز است که با هم ارتباط درونی دارند و فرم شهر را ایجاد می‌کنند. اجزا و عناصر فرم شهری به علت تأثیرات متقابل اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی

¹ Lang

² Lynch

می‌توانند یک شهر را به سمت پایداری یا ناپایداری پیش ببرند (نیک‌پور، ۱۳۹۳: ۱۴). فرم عبارت است از ظاهر حسی و واضح یک پدیده که باعث ایجاد تصوراتی مثبت یا منفی در ذهن انسان می‌شود (ماجدی، ۱۳۹۰: ۲۸۱).
ب. مفهوم محتوا (معنا)

محتوا موضوع و معنی است که در یک پدیده وجود دارد. محتوا دارای خصلتی دوگانه می‌باشد عینی و ذهنی. محتوای یک پدیده در داخل اثر نهفته است (همان منبع، ۱۳۹۰: ۲۸۱). محتوا می‌تواند ذهنیتی باشد که در افراد بر اثر مواجه شدن آن‌ها با یک مکان ایجاد می‌شود.

بعد غیر کالبدی فضای شهری

بعد غیر کالبدی شامل معیارهای مثبت و منفی از فضای اجتماعی است و بیانگر این موضوع است که فضا در شهر چگونه پاسخ‌گوی حضور افراد و رفتارهای متفاوت به لحاظ اجتماعی است.

بعد غیر کالبدی فضای شهری شامل اجتماع‌پذیری، عدالت و برابری و اجتماع‌پذیری می‌باشد.
الف. اجتماع‌پذیری

ویلیام وایت چهار کلید اساسی را برای یک فضای شهری و عمومی موفق ذکر می‌کند که عبارت‌اند از:

- فضایی که باید به گروه‌های مختلف دسترسی به مکان، آزادی در فعالیت، ادعای قلمرو، مالکیت نمادین و امکان مشارکت در فضا را بدهد.
- فضای پاسخگو: فضایی که بتوانند به نیازهای انسان پاسخ مناسب بدهند.
- فضای معنادار: فضایی که انسان بتواند با آن ارتباط مطلوب برقرار کند که این ارتباط مستلزم تعامل مثبت بین انسان و ابعاد کالبدی و اجتماعی مکان است.

ب. عدالت و برابری

عدالت فضایی مبتنی بر رفتار برابر با ساکنانی است که در یک منطقه یا مکان حضور دارند؛ و باید در این مکان‌ها برنامه‌ریزان به‌گونه‌ای عمل کنند که عدالت و برابری در حق همگی افراد به یک اندازه رعایت شود. به‌عنوان مثال: همگی به یک اندازه بتوانند به تسهیلات عمومی دسترسی داشته باشند، خدمات یکسان برای همه افراد ارائه شود و عدالت برای همه بر اساس نیاز، سلیقه و رعایت استانداردها ایجاد شود.

ج. امنیت فضای شهری

امنیت به‌عنوان عاملی روانی بر جذابیت یک فضا می‌افزاید و آن را به مکانی امن برای تجلی مدنیت تبدیل می‌کند. وجود محیطی امن برای زندگی در کنار سایر نیازهای اساسی و فیزیولوژیکی انسان مانند: غذا، سرپناه و بهداشت روانی از ضروریات زندگی انسان بوده و عدم وجود امنیت می‌تواند انسان را از رسیدگی به دیگر نیازها مانند نیاز به خودشکوفایی، زیباشناختی، دانستن و فهمیدن باز دارد (زینالی، ۱۳۹۹: ۶۰-۶۳).

تحقیقات انجام‌شده در داخل کشور

رادفر و حبیب‌زاده (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «عوامل اجتماعی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی» به‌منظور بررسی دیدگاه شهروندان اراکی در رابطه با تأثیر عوامل اجتماعی بر احساس امنیت اجتماعی و با هدف «تبیین عوامل اجتماعی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی» اقدام کرده‌اند که در این پژوهش از روش پیمایش استفاده شد و انتخاب نمونه به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و تکنیک‌های جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته بود که برای سنجش احساس امنیت اجتماعی، از پرسشنامه استاندارد احساس امنیت، استفاده شد. نتایج نشان داد پلیس به عنوان ابزار کنترل بیرونی افراد؛ روابط و مناسبات اجتماعی نیز با افزایش آگاهی‌های اجتماعی؛ رفع تبعیض و بی‌عدالتی، فقر و فساد از جامعه که رضایت‌مندی اجتماعی را بهبود می‌بخشد؛ تراکم ارتباطی با بهبود اعتماد اجتماعی؛ ایجاد شرایط به‌منظور جذب گرایش‌های مختلف به جذب در پایگاه‌های اجتماعی؛ ترویج و تبلیغ نقش‌های اجتماعی به‌منظور تقویت مشارکت اجتماعی؛ تعدد شبکه‌های مشارکت اجتماعی و نیز جلوگیری از قطبی شدن هنجارها؛ تضاد

¹ William Whyte

هنجاری؛ ناپایداری هنجاری؛ ضعف هنجاری و بی‌هنجاری در جامعه در راستای منشأ اجتماعی؛ جملگی به بهبود ضریب احساس امنیت اجتماعی کمک خواهند کرد.

باقربان جلودار و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی با موضوع «تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی گردشگران (مطالعه موردی: گردشگران بابلسر)» با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و از نوع کاربردی و برای جمع‌آوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و میدانی اقدام کردند. نتیجه تحقیق نشان داد که بین احساس امنیت که خود از دو بعد احساس امنیت فردی و اجتماعی ساخته شده است و اعتماد کل، اعتماد شخصی، اعتماد اجتماعی و مصرف رسانه‌ای ارتباط وجود دارد. همچنین بین سن و سطح تحصیلات با احساس امنیت، رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

نبوی و همکاران (۱۳۸۹) در مطالعه خود مبنی بر «بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی» و به دنبال اندازه‌گیری تأثیر پاره‌ای از عوامل اجتماعی و اقتصادی بر احساس امنیت اجتماعی به بررسی سه بعد امنیت جانی، امنیت مالی و امنیت سیاسی و تأثیر برخی عناصر حوزه‌های اجتماعی و اقتصادی زندگی افراد بر آن پرداختند. در این تحقیق از شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای بهره گرفته شد. نتایج حاصل از آزمون رابطه بین متغیرها بیان کرد که؛ متغیرهای گرایش به مشارکت در تأمین امنیت، تلقی از عملکرد پلیس و پایگاه اجتماعی-اقتصادی به‌صورت مستقیم و متغیر احساس محرومیت نسبی به‌طور معکوس بر احساس امنیت اجتماعی افراد تأثیرگذار هستند. متغیرهای تلقی از عملکرد قانون و جنسیت، تنها بر بعد امنیت جانی اثرگذاری دارند.

بیات (۱۳۹۶) در بررسی خود با نام «تبیین ارتباط میان فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر تهران» و روش پیمایشی و بهره‌گیری از ابزار پرسش‌نامه اقدام به بررسی ارتباط میان فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی کرد که برای تعیین چارچوب نظری تحقیق، از نظریه‌های دو حوزه‌ی امنیت و احساس امنیت و تحلیل فضای شهری بهره گرفت. مطابق یافته‌ها، پنداشت از امنیت، با توجه به متغیرهای جنسیت، محل سکونت، تأهل و سن پاسخگویان متفاوت است. همچنین بین منطقه‌ی سکونت افراد و پنداشت از امنیت، رابطه وجود دارد. بدین معنی که در مناطق مختلف شهر تهران، پنداشت‌های متعددی از امنیت وجود دارد. درنهایت اینکه که هرچه تعلق محله‌ای افزایش پیدا می‌کند، پنداشت ناامنی کاهش می‌یابد.

زیاری و همکاران (۱۳۹۲) در «تحلیل تطبیقی احساس امنیت در فضاهای شهری و روستایی مطالعه موردی: شهرستان کوهدشت» و با هدف تحلیل تطبیقی تفاوت احساس امنیت در بین سکونتگاه‌های شهری و روستایی اقدام به مطالعه کرده که نتایج تحلیل‌ها مشخص ساخت که از لحاظ احساس امنیت عمومی تفاوت فاحشی بین نقاط شهری و روستایی وجود ندارد؛ ولی از لحاظ ترس از فضاهای شهری و روستایی، تفاوت بین شهر و روستا معنی‌دار است. همچنین نتایج بیان کرد که با حرکت از فضاهای خصوصی به سمت فضاهای عمومی، بر میزان ترس مردم می‌افزاید؛ و این موضوع در روستاها بیشتر از شهرهاست.

تحقیقات انجام‌شده در خارج از کشور

بی^۱ و همکاران (۲۰۱۹) در «انسجام خانوادگی و سازگاری اجتماعی دانشجویان دانشگاه چینی: تأثیرات واسطه‌ای احساس امنیت و روابط شخصی» نشان دادند که احساس امنیت دانشجویان به شکل واسطه‌ای، از طریق متغیر انسجام خانواده بر سازگاری اجتماعی دانشجویان اثر مثبت برجای می‌گذارد.

دنزنجائو همکاران (۲۰۱۵) در مقاله «نقش سرمایه اجتماعی در امنیت غذایی روستایی: مطالعه موردی مناطق دوو^۳ و لیونگوه^۴ در مرکز مالوی^۵» به این مورد دست یافتند که سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهمی در ایجاد امنیت در میان گروه نمونه دارد. محققان در نهایت سرمایه اجتماعی را یکی از عوامل امنیت برای افراد جامعه معرفی کرده‌اند.

¹ Ye

² Dzanja

³ Dowa

⁴ Lilongwe

⁵ Malawi

فاستر^۱ و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی یک مدل رگرسیون خطی تأثیرات ترس از جرم در راه رفتن و پیاده‌روی افراد را در استرالیا بررسی و تحلیل صورت گرفت. نتایج یافته‌های آن‌ها که با افزایش مداخلات و تصمیم‌گیری‌هایی می‌توان ترس از جرم را کاهش و میزان پیاده‌روی را افزایش داد.

کاراکوس^۲ و همکاران (۲۰۱۰) در تحقیق «ترس از وقوع جرم در بین شهروندان ترکیه» که جامعه آماری آن ۳۸۸ نفر و روش انجام آن به صورت پیمایش بوده است اقدام به مطالعه و بررسی نمودند. در این اندازه‌گیری در بافت شهری ترکیه افزایش سن، سطح ترس را برای زنان کاهش داد، اما برای مردان نه و تأثیر مستقیم قربانی شدن، بر ترس از جرم به طور قابل توجهی در بین زنان بارزتر بود. افزایش آموزش باعث کاهش ترس برای ساکنان شهری شد، اما برای ساکنان روستایی خیر. درحالی‌که سن، تأثیر به‌سزایی بر ترس ساکنان روستایی نداشت، برخلاف فرضیه آسیب‌پذیری، سطح ترس را برای ساکنان شهری کاهش داد. نتیجه نهایی این تحقیق نشان می‌دهد که بین احساس امنیت و متغیرهای سن، تحصیلات، مالکیت خانه، قربانی جرم بودن و سکونت در شهر ارتباط منفی وجود دارد.

مواد و روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات بنیادی بوده و برای بررسی رابطه بین فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی مردم در شهر سوران از روش توصیفی-تحلیلی و روش همبستگی بهره گرفته شده است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی شهروندان شهر سوران است که طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۵ جمعیت شهر سوران ۳۲،۹۹۹ نفر بوده‌اند. که از این تعداد با توجه به فرمول کوکران ۳۸۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شد. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی شهروندان شهر سوران است که طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۵ جمعیت شهر سوران ۳۲،۹۹۹ نفر بوده‌اند. برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است. بر اساس فرمول کوکران ۳۸۰ نفر از این شهروندان به روش نمونه‌گیری در دسترس، به عنوان نمونه انتخاب شد. در پژوهش حاضر هم از روش کتابخانه‌ای و هم پرسشنامه استفاده شده است. روش گردآوری اطلاعات به دو صورت است: الف) میدانی- پرسشنامه ب) کتابخانه‌ای

بحث و ارائه یافته‌ها

فرضیه کلی

بین فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر سوران رابطه معنادار وجود دارد. برای پاسخ‌گویی به این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون و آزمون رگرسیون استفاده شده است که نتایج در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱- ضرایب همبستگی بین فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر سوران

متغیر	عنوان	احساس امنیت اجتماعی
فضای شهری	ضریب همبستگی	۰/۶۵
	سطح معناداری	۰/۰۱

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که بین فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر سوران ($t = ۰/۶۵$) در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < ۰/۰۱$)

جدول ۲- خلاصه رگرسیون پیش‌بینی احساس امنیت اجتماعی توسط فضای شهری

متغیر	R	R ² تعدیل شده	F تغییر	B استاندارد	t	Sig
فضای شهری	۰/۶۵	۰/۴۳	۱۰۱/۴۵	۰/۶۵	۷/۳۳	۰/۰۱

^۱ Foster

^۲ Karakus

همان طور که نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد، فضای شهری توانسته ۴۳ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند. این پیش‌بینی با توجه به مقدار $F(101/45)$ در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است.

فرضیه‌های فرعی

۱- بین فضاهای تفریحی/ورزشی (زمین چمن برای فوتبال، فضای مناسب در پارک‌ها برای پیاده‌روی، وسایل بازی و ورزشی در پارک‌ها و ...) و احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد. برای پاسخ‌گویی به این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون و آزمون رگرسیون استفاده شده است که نتایج در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳- ضرایب همبستگی بین فضاهای تفریحی/ورزشی و احساس امنیت اجتماعی در شهر سوران

متغیر	عنوان	احساس امنیت اجتماعی
فضاهای تفریحی/ورزشی	ضریب همبستگی	۰/۶۳
	سطح معناداری	۰/۰۱

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که بین فضاهای تفریحی/ورزشی و احساس امنیت اجتماعی ($r=0/63$) در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < 0/01$).

جدول ۴- خلاصه رگرسیون پیش‌بینی احساس امنیت اجتماعی توسط فضاهای تفریحی/ورزشی

متغیر	R	R ² تعدیل شده	F تغییر	B استاندارد	t	Sig
فضاهای تفریحی/ورزشی	۰/۶۳	۰/۳۹	۱۰۰/۵۱	۰/۶۳	۱۰/۷۶	۰/۰۱

همان طور که نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد، فضاهای تفریحی/ورزشی توانسته ۳۹ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند. این پیش‌بینی با توجه به مقدار $F(100/51)$ در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است.

۲- بین عوامل بصری فضای شهری (ایجاد دید، مناظر زیبا و متنوع، آب‌نما، طراحی‌های زیبا، جذاب و متناسب و ...) و احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

برای پاسخ‌گویی به این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون و آزمون رگرسیون استفاده شده است که نتایج در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵- ضرایب همبستگی بین عوامل بصری فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر سوران

متغیر	عنوان	احساس امنیت اجتماعی
عوامل بصری فضای شهری	ضریب همبستگی	۰/۷۳
	سطح معناداری	۰/۰۱

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که بین عوامل بصری فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی ($r=0/73$) در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < 0/01$).

جدول ۶- خلاصه رگرسیون پیش‌بینی احساس امنیت اجتماعی توسط عوامل بصری فضای شهری

متغیر	R	R ² تعدیل شده	F تغییر	B استاندارد	t	Sig
عوامل بصری فضای شهری	۰/۷۳	۰/۵۳	۱۲۴/۸۸	۰/۷۳	۱۱/۴۶	۰/۰۱

همان طور که نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد، عوامل بصری فضای شهری توانسته ۵۳ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند. این پیش‌بینی با توجه به مقدار $F(124/88)$ در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است.

۳- بین امکانات آسایشی/بهداشتی فضای شهری (نیمکت و مبلمان شهری، پارکینگ عمومی، آلاچیق، وجود سطل زباله، پاکیزگی محیط و ...) با احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد. برای پاسخ‌گویی به این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون و آزمون رگرسیون استفاده شده است که نتایج در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷- ضرایب همبستگی بین امکانات آسایشی/بهداشتی فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی

متغیر	عنوان	احساس امنیت اجتماعی
امکانات آسایشی/بهداشتی فضای شهری	ضریب همبستگی	۰/۷۸
	سطح معناداری	۰/۰۱

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که بین عوامل بصری فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی ($r = 0/78$) در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < 0/01$).

جدول ۸- خلاصه رگرسیون پیش‌بینی احساس امنیت اجتماعی توسط عوامل بصری فضای شهری

متغیر	R	R ² تعدیل شده	F تغییر	B استاندارد	t	Sig
عوامل بصری فضای شهری	۰/۷۸	۰/۶۱	۱۳۸/۵۸	۰/۷۸	۱۳/۴۰	۰/۰۱

همان‌طور که نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد، عوامل بصری فضای شهری توانسته ۶۱ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند. این پیش‌بینی با توجه به مقدار F (۱۳۸/۵۸) در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است.

۴- بین ایمنی محیط گذرگاه‌های شهری فضای شهری (پیاده‌روها، خیابان‌ها، تابلوهای راهنما و ...) احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

برای پاسخ‌گویی به این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون و آزمون رگرسیون استفاده شده است که نتایج در جدول ۹ ارائه شده است.

جدول ۹- ضرایب همبستگی بین ایمنی محیط گذرگاه‌های فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی

متغیر	عنوان	احساس امنیت اجتماعی
ایمنی محیط گذرگاه‌های شهری	ضریب همبستگی	۰/۶۰
	سطح معناداری	۰/۰۱

نتایج جدول ۹ نشان می‌دهد که بین ایمنی محیط گذرگاه‌های فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی ($r = 0/60$) در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < 0/01$).

جدول ۱۰- خلاصه رگرسیون پیش‌بینی احساس امنیت اجتماعی توسط ایمنی محیط گذرگاه‌های فضای شهری

متغیر	R	R ² تعدیل شده	F تغییر	B استاندارد	t	Sig
ایمنی محیط گذرگاه‌های فضای شهری	۰/۶۰	۰/۳۶	۹۹/۰۶	۰/۶۰	۵/۸۶	۰/۰۱

همان‌طور که نتایج جدول ۱۰ نشان می‌دهد، ایمنی محیط گذرگاه‌های فضای شهری توانسته ۳۶ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند. این پیش‌بینی با توجه به مقدار F (۹۹/۰۶) در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

فرضیه کلی: بین فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر سوران رابطه معنادار وجود دارد.

نتایج نشان داد بین فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر سوران در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. فضای شهری توانسته ۴۳ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند.

بنابراین می‌توان گفت فضای شهری یعنی شریان زندگی روزمره که در مرکز جامعه واقع شده است. این فضاها برای همه به‌آسانی قابل دسترسی‌اند و با مجموعه‌ای از مجتمع‌های تجاری، فرهنگی و مسکونی احاطه شده‌اند. این فضاها، مکان‌هایی را تشکیل می‌دهند که بیشتر ساکنان شهر یا برای خرید و یا گردش به این مکان‌ها می‌روند و یا در مسیر روزانه آن‌ها قرار دارد. در این راستا بنابر گفته "لنگ" فضای شهری را می‌توان بخشی از فضای باز و عمومی شهری دانست که به نوعی تبلور ماهیت زندگی اجتماعی می‌باشد. بر این اساس فضاهای شهری عرصه تعامل متقابل انسان‌ها می‌باشند که داستان زندگی جمعی در آن گشوده می‌شود. فضایی که همه مردم می‌توانند در آن حضور یابند و به فعالیت بپردازند. نیاز انسان امروز به فضای خالی به عنوان فضایی امن و فارغ از تنش‌های حرکت سریع وسایل نقلیه، پردازش جدیدی از فضایابی و فضاسازی سکونت‌گاه‌های شهری را ضروری می‌سازد. در این فضاها این فرصت فراهم می‌شود که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شود و برخوردهای اجتماعی صورت گیرد. فضای شهری تنها یک مفهوم کالبدی نیست بلکه کنش تعاملات شهروندی و فعالیت‌های شهری را نیز در برمی‌گیرد؛ یعنی کالبدی از شهر را مجبور می‌کند که مکان برقراری فعالیت‌های شهری یا عرصه بروز تعاملات اجتماعی باشد که در بهبود امنیت اجتماعی تأثیر دارد. فرضیه‌های اختصاصی

۱- بین فضاهای تفریحی/ورزشی (زمین چمن برای فوتبال، فضای مناسب در پارک‌ها برای پیاده‌روی، وسایل بازی و ورزشی در پارک‌ها و ...) و احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

نتایج نشان داد بین فضاهای تفریحی/ورزشی و احساس امنیت اجتماعی در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. فضاهای تفریحی/ورزشی توانسته ۳۹ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند.

بنابراین چنین استنباط می‌شود اماکن ورزشی که طراحی، ساخت و برنامه‌ریزی ضعیفی دارند ممکن است مشکلات زیادی را برای مدیران این اماکن به وجود آورند. بر این اساس طراحی ضعیف امکانات ممکن است برنامه‌های پیشنهادی را محدود کند، بهره‌برداری از تأسیسات را پایین آورد، نگهداری و سرپرستی را مشکل کند و به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای شرایط پرخطر را هنگام فعالیت افزایش دهد. این عوامل می‌تواند احتمال کلی آسیب‌دیدگی را بالا ببرد و منجر به غفلت سازمان موردنظر در تأمین امنیت شرکت‌کنندگان در فعالیت‌های تفریحی و ورزشی شود. طراحی ضعیف امکانات معمولاً در نتیجه عدم تجربه یا تلاش در بخش برنامه‌ریزی و طراحی است. در چنین شرایطی است که معمولاً طراحی امکانات ورزشی به‌وسیله مهندسان معماری انجام می‌شود که دارای تجربه کم و یا حتی بدون تجربه در ساخت چنین مکان‌هایی هستند. بر این اساس مشکلات طراحی عموماً در امکانات ورزشی منجر به ایمنی ناکافی پیرامون زمین‌ها و میدان‌ها ورزشی، برنامه‌ریزی ضعیف عبور و مرور افراد در داخل فضاهای ورزشی، کنترل و نظارت ضعیف، فقدان فضای مناسب برای انبار کردن تجهیزات و وسایل ورزشی و استفاده از مصالح ساختمانی نامناسب می‌شود و در کاهش احساس امنیت اجتماعی تأثیر دارد.

۲- بین عوامل بصری فضای شهری (ایجاد دید، مناظر زیبا و متنوع، آب‌نما، طراحی‌های زیبا، جذاب و متناسب و ...) و احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

نتایج نشان بین عوامل بصری فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. عوامل بصری فضای شهری توانسته ۵۳ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند.

بنابراین می‌توان گفت احساس امنیت، با ایجاد احساس مطلوبیت و آسایش تأمین می‌شود که با توجه به توسعه نامتوازن محلات شهری، بررسی نقش مؤلفه‌های منظر شهری در ارتقای احساس امنیت نشان می‌دهد که در فضاهای عمومی، افزایش ناهنجاری‌های محیطی، وجود اصوات مزاحم، وجود انواع آلودگی‌ها و مناظر نامطلوب به حس آشفتگی و ناامنی در برخی محلات شهر دامن زده است؛ بنابراین ضرورت دارد به‌منظور دستیابی به احساس امنیت، به منظر شهری به‌عنوان اولین سطح تماس شهروندان با محیط که از دریاچه نگاه بصری صورت می‌گیرد، توجه ویژه‌ای داشت. مطالعات صورت گرفته بیانگر آن است که منظر شهری با دربرگیری ادراک معنایی و مطلوبیت از فضا با توجه به دو اولویت "خوانایی محیط" و "ایجاد ادراک عمومی مثبت"، در ایجاد احساس امنیت در محلات شهری نقش سازنده‌ای را ایفا می‌کند.

۳- بین امکانات آسایشی/بهداشتی فضای شهری (نیمکت و مبلمان شهری، پارکینگ عمومی، آلاچیق، وجود سطل زباله، پاکیزگی محیط و ...) با احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

نتایج نشان داد بین عوامل بصری فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. عوامل بصری فضای شهری توانسته ۶۱ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند.

بنابراین چنین استنباط می‌شود که امنیت اجتماعی و به‌طور خاص احساس امنیت، با فضا و ساخت‌وساز و امکانات آسایشی/بهداشتی فضای شهری ارتباط مستقیم دارند، فضاهایی با طراحی و کالبد مناسب باعث ایجاد احساس آرامش در افراد می‌شود و احساس امنیت آن‌ها را بالا می‌برد. بسیاری از صاحب‌نظران بر این باورند که با دست‌کاری کالبدی فضاها و تلطیف آن می‌توان باعث ایجاد احساس امنیت شد که این خود باعث افزایش حضور افراد در فضای شهری می‌شود.

۴- بین ایمنی محیط گذرگاه‌های شهری فضای شهری (پیاده‌روها، خیابان‌ها، تابلوهای راهنما و ...) احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

نتایج نشان داد بین ایمنی محیط گذرگاه‌های شهری فضای شهری (پیاده‌روها، خیابان‌ها، تابلوهای راهنما و ...) احساس امنیت اجتماعی در سطح ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. ایمنی محیط گذرگاه‌های فضای شهری توانسته ۳۶ درصد تغییرات احساس امنیت اجتماعی را پیش‌بینی کند.

بنابراین می‌توان گفت ایجاد ایمنی در محیط گذرگاه‌های فضای شهری و رعایت کردن اصول آن از طرف افراد، وضعیت فضاها را به نظم می‌کشاند. آثار و پیامدهای این وضعیت، مدیریت شهری را با موفقیت مواجه می‌کند. فضاهای ایمن، سرمایه اجتماعی مدیریت شهری را که با هزینه‌های فراوان کسب شده است، افزایش می‌دهد؛ چراکه این‌گونه فضاها، تأثیری مستقیم بر عناصر سرمایه اجتماعی شهرداری برجای می‌گذارد. فضاهای ایمن، با پرداخت رسانه‌ای مناسب، احساس امنیت ایجاد می‌کنند و مهم‌تر از همه اینکه این‌گونه فضاها، امکان زیستن را برای شهروندان در این‌گونه مناطق و حتی مناطق هم‌جوار فراهم می‌سازند که برای مدیریت شهری، از اهمیت زیادی برخوردار است و در افزایش احساس امنیت اجتماعی تأثیر دارد.

به محققین آینده توصیه می‌شود به بررسی موارد زیر بپردازند:

- موضوع پژوهش در مناطق جغرافیای دیگر در کشور انجام گیرد و نتایج با این پژوهش مقایسه گردد.
- رابطه سایر متغیرها و عوامل مؤثر و مرتبط بر امنیت اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- باقریان جلودار، مصطفی، شبیری، سیدمحمد، و نو پور هولاری، فضا. (۱۳۹۷). تحلیل جامعه شناختی عوامل موثر بر احساس امنیت اجتماعی گردشگران (مطالعه موردی: گردشگران بابلسر). برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۷(۲۵)، ۴۵-۲۵. <https://sid.ir/paper/386962/fa>
- بایرام‌زاده، نیما؛ و فوادمرعشی، سیدمومن. (۱۴۰۲). تحلیل فضایی توسعه‌یافتگی شهرستان‌ها از منظر شاخص‌های کالبدی زیست‌پذیری (نمونه موردی: شهرستان‌های استان آذربایجان غربی). جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای، ۲۱(۲)، ۱۶-۱. doi: 10.30466/grfs.2023.54809.1007
- بیات، بهرام. (۱۳۹۶). تبیین ارتباط بین فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر تهران. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۶(۲)، ۳۵۰-۳۲۹. <https://sid.ir/paper/242864/fa>
- جهان بین، نیما. (۱۳۸۸). مفهوم ماهیت شهر و معرفی شاخصها و معیارهای سنجش آن در دوران معاصر. هویت شهر، ۳(۴)، ۲۶-۱۵. <https://sid.ir/paper/154682/fa>
- حائری‌مازندرانی، محمدرضا. (۱۳۸۸). خانه، فرهنگ، طبیعت: بررسی معناری خانه‌های تاریخی و معاصر. تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- حبیبی برون، فاطمه؛ غلامی، یونس؛ شاهرخی ساردویی، سمیه؛ و شفیع، ندا. (۱۴۰۲). تحلیل فضایی امنیت اجتماعی بر امنیت ذهنی گردشگران از دیدگاه ساکنان (مورد مطالعه: مناطق شهری کاشان). جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای، ۲۱(۲)، ۹۷-۸۳. doi: 10.30466/grfs.2023.54859.1015
- حسین زاده دلیر، کریم؛ موسوی، میرسعید؛ بایرام زاده، نیما؛ و پاشاچینی، هادی. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر فضاهای شهری بر الگوهای رفتاری شهروندان (نمونه موردی: خیابان امام «ره»-ارومیه). جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۲۹(۲)، ۵۳-۳۷. doi: 10.22067/jgusd.2021.67083.0
- حسینی، حسین. (۱۳۸۶). احساس امنیت: تاملی نظری بر پایه یافته‌های پژوهشی. فصلنامه امنیت، ۵، ۲۷-۵۱. magiran.com/p497489
- رادفر، محمدرضا، و حبیب زاده، اصحاب. (۱۳۹۷). عوامل اجتماعی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی. انتظام اجتماعی، ۱۰(۲)، ۸۴-۵۳. <https://sid.ir/paper/187462/fa>

- Foster, S., Knuiman, M., Villanueva, K., Wood, L., Christian, H., & Giles-Corti, B. (2014). Does walkable neighbourhood design influence the association between objective crime and walking?. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 11(1), 1-9. <https://ijbnpa.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12966-014-0100-5>
- Goli, A. (1390). Women and security in urban public spaces (case study: Azadi Park, Shiraz). *Historical Sociology*, 3(2), 143-165. [SID. https://sid.ir/paper/493843/fa](https://sid.ir/paper/493843/fa) [In Persian]
- Habibi Biron, F., Gholami, Y., Shahrokhi Sardo, S., & Shafiei, N. (2023). Spatial analysis of social security on the mental security of tourists from the perspective of residents (Case study: urban areas of Kashan). *Geography and Regional Future Studies*, 1(2), 83-97. doi: 10.30466/grfs.2023.54859.1015 [In Persian]
- Haeri Mazandarani, M. R. (1388). House, culture, nature: a semantic review of historical and contemporary houses. Tehran: Urban Planning and Architecture Study and Research Center. [In Persian]
- Hämäläinen, J., Sing, Horst 2005. *Social Insecurity and Social Exclusion: Old and new challenges for social work.*, IUC Journal of Social Work Theory & Practice, nr 10, 2004/2005, artikkel 10_4.
- Hosseini, H. (1386). Feeling of security: a theoretical reflection based on research findings. *Security Quarterly*, 5, 27-51. magiran.com/p497489 [In Persian]
- Hosseinzadeh Dalir, K., Moosavi, M. S., Bayramzadeh, N., & Pashachini, H. (2022). Investigating the Effect of Urban Space on Citizens' Behavioral Patterns (Case Study: Imam Street, Urmia). *Geography and Urban Space Development*, 9(2), 37-53. doi: 10.22067/jgusd.2021.67083.0 [In Persian]
- http://www.bemidjstate.edu/sw_journal/issue10/contents.htm Karakus, O., McGarrell, E. F., & Basibuyuk, O. (2010). Fear of crime among citizens of Turkey. *Journal of criminal justice*, 38(2), 174-184. <https://ideas.repec.org/a/eee/jcjust/v38y2p174-184.html>
- Jahanbin, N. (1388). The concept of the nature of the city and the introduction of its indicators and measurement criteria in the contemporary era. *City Identity*, 3(4), 15-26. <https://sid.ir/paper/154682/fa> [In Persian]
- Kalambardzfouli, M., and Naghizadeh, M. (2013). Designing urban space in order to promote social interactions (case study: inter-neighborhood boulevard). *City Identity*, 8(17), 15-24. <https://sid.ir/paper/154499/fa> [In Persian]
- Kolachian, M. (1382). Solutions to achieve social security. *Proceedings of the Social Security Conference*, (1) 133-168. <https://www.sid.ir/FileServer/JF/4001213950103> [In Persian]
- Lang, J. (1987). Creating architectural theory: The role of the behavioral sciences in environmental design. *New York: Van Nostrand Reinhold*. <https://search.worldcat.org/title/1194522350>
- Lynch, K. (1376). The theory of good city form. Translated by Seyed Hossein Bahraini, Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Majdi, H., Mansoori, E., & Haji Ahmadi, A. (1390). Redefining urban space (case study: Valiasr axis, the distance between Valiasr square and Valiasr crossroads). *Urban Management*, 9(27), 263-283. <https://sid.ir/paper/92021/fa> [In Persian]
- Memarian, G. (1389). *Siri in the theoretical foundations of architecture*. Tehran: Soroush Danesh. [In Persian]
- Nabawi, S. A. H., Hosseinzadeh, A. H., & Hosseini, S. H. (1389). Investigating social and economic factors affecting the feeling of social security. *Applied Sociology (Isfahan University Humanities Research Journal)*, 21(4 (40 consecutive)), 73-96. <https://sid.ir/paper/154861/fa> [In Persian]
- Nejadabrahimi, A., Farshchian, A., Khoshrokh, P. (2016). Investigating the theoretical structure of the urban space and the effects of existing forces in the formation of the city (with an aesthetic perspective). *Winter Green Architecture*, (9), 67-70. <https://civilica.com/doc/764043/> [In Persian]
- Nikpour, A. (2013). Measuring the physical form of the city based on density (case study of Amol city). *Urban structure and function studies*, 2(8), 11-34. https://shahr.journals.umz.ac.ir/article_1045.html [In Persian]
- Radfar, M., & Habibzadeh, A. (2017). Social factors affecting the feeling of social security. *Social order*, 10(2), 53-84. <https://sid.ir/paper/187462/fa> [In Persian]
- Sheikhi, M. T. (2015). *Urban sociology*. 7th edition, Tehran: Publishing Company. [In Persian]
- Ye, B., Lei, X., Yang, J., Byrne, P. J., Jiang, X., Liu, M., & Wang, X. (2021). Family cohesion and social adjustment of chinese university students: the mediating effects of sense of security and

- personal relationships. *Current Psychology*, 40(4), 1872-1883 <https://psycnet.apa.org/record/2019-01404-001>
- Ziari, K., Ayazlu, D., Ayazlu, M., & Rika, J. (2012). Comparative analysis of the sense of security in urban and rural areas, a case study: Kohdasht city. *Rural Research*, 4(1 (series 13)), 137-164. <https://sid.ir/paper/393653/fa> [In Persian]
- Zinali, S. (2019). Urban space in the shadow of social security. Tehran: Dibadakht. [In Persian]

Identification of Statistical Yearbook Indices in Provincial Capitals and Metropolitan Centers (Case Study: Statistical Yearbooks of Iran's 31 Provincial Centers)

Mohammadreza Eghbal¹, Hasan Rezapour Mirsaleh²

1- Ph.D. in Geography and Urban Planning, Kharazmi University, Tehran, Iran.

2- Ph.D. in Geography and Urban Planning, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Article info	Abstract
<p>Article type: Research Article</p> <p>Received: 2023/09/01</p> <p>Accepted: 2023/10/21</p> <p>pp: 80- 105</p> <p>Keywords: Municipal statistics; Progress indicators; Statistical indicators; City integrated; Statistical system.</p>	<p>In the third millennium AD, thinkers and urbanists are seeking tools to comprehend the complexities of urban spaces. Data and information have emerged as the language for understanding the spatial behavior of cities and the primary tool for analyzing their complexities. Therefore, this research aims to highlight the significance of statistical sources, including urban statistics, for analyzing urban issues. The research employs a descriptive-analytical and inferential methodology. Data collection involved gathering documents, specifically statistical texts published by municipalities in the previous year. While there was no specific statistical population or geographic area for this study, the focus was on the statistical yearbooks of municipalities, particularly those in the central cities of provinces. Data analysis utilized content analysis and simple quantitative statistical methods. The findings reveal disparities in content and format in urban statistics, as well as the absence of a comprehensive and integrated statistical system. Further investigation uncovered inconsistencies in the preparation and compilation of urban statistics regarding time, location, and adherence to statistical standards. Additionally, many statistical data and information available in municipal statistics, such as urban competitiveness indicators and metrics for measuring progress, development, and urban planning, remain underutilized. To address these issues and achieve integrated and comprehensive urban statistics, it is recommended that cities update and publish their statistics annually, following a standardized framework consisting of 22 chapters.</p>

Citation: Eghbal, M., & Rezapour Mirsaleh, H. (2024). Identification of Statistical Yearbook Indices in Provincial Capitals and Metropolitan Centers (Case Study: Statistical Yearbooks of Iran's 31 Provincial Centers). *Journal of Urban Futurology*, 3(4), 80-105.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

Extended Abstract

Introduction

In the third millennium AD, thinkers and urban scientists are seeking tools to understand the complexities of urban spaces. Data and information have been recognized as the primary means of comprehending the spatial behavior of cities and the dominant tool for analyzing their complexities. Therefore, this research aims to focus on the statistical sources of cities, including urban statistics, for analyzing urban issues. After examining the statistical almanacs of Iranian metropolises, the study investigates their discrepancies, structure, and information, and offers practical suggestions for standardizing and integrating these statistics.

Methodology

The research employed a descriptive-analytical and inferential methodology. Data were collected in the form of documents, specifically statistical texts published by municipalities in the previous year. There was no specified statistical population or geographic area in this study. However, the research focused on analyzing the statistical yearbooks of municipalities, particularly those in the central cities of the provinces. Data analysis involved content analysis and quantitative statistical methods.

Results and discussion

Managing metropolises and large cities today requires the efficient handling, processing, and updating of information to address the complex and extensive dimensions of urban issues. Accurate statistics are fundamental for effective city management, enabling purposeful resource allocation and utilization. Therefore, there is a necessity to establish mechanisms for collecting and transforming information into actionable knowledge for use in city executive programs. Urban statistics serve as reliable and comprehensive sources for urban planning, providing quantitative indicators on various urban issues. This research endeavors to present a comprehensive and integrated statistics book for urban rankings and city studies in provincial centers, drawing on scientific and

practical experiences from academic societies and urban management systems. Analysis of city statistics in provincial centers reveals discrepancies in form and content. Each city publishes different indicators of its statistical situation annually, based on its data sources. Moreover, the presentation of data varies over time. The research underscores the disparity in quantity and quality of data and statistical information among metropolises. Therefore, standardizing the framework and content format for all cities is the initial step towards achieving integrated and efficient urban statistics. Insights from cities both within and outside Iran were leveraged for this purpose. Furthermore, efforts were made to include comparable city indicators in the statistical content. By relying on standardized indicators, competitive opportunities among cities in various urban areas can be fostered. This can be facilitated through the use of quantitative and integrated indicators, as presented in this research.

Conclusion

The results highlight discrepancies in both content and form within urban statistics, indicating a lack of a comprehensive and integrated statistical system. Further examination revealed inconsistencies in the preparation and compilation of urban statistics concerning time, location, and adherence to statistical standards. Additionally, it was observed that much of the data and statistical information available in city and municipal statistics, including indicators for urban competitiveness, progress measurement, development, and urban planning, remain underutilized. To address these challenges and achieve integrated and comprehensive urban statistics, it is recommended that cities across the country regularly update and publish their statistics and information annually, following the established framework comprising 22 chapters.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the

manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تدوین پیش نویس شاخص های سالنامه های آماری کلان شهرها و مراکز استان ها (مطالعه موردی: سالنامه آماری ۳۱ مرکز استان کشور ایران)

محمد رضا اقبال^۱، حسن رضا پور میر صالح^۲

۱- دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی تهران، ایران

۲- دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
در هزاره سوم میلادی، اندیشمندان و شهرشناسان به منظور شناخت پیچیدگی های فضای شهرها، به دنبال ابزارهایی برای درک آن هستند. در این میان داده و اطلاعات به عنوان زبان شناخت و فهم رفتار فضایی شهرها و ابزار مسلط برای تحلیل پیچیدگی های موجود مورد توجه قرار گرفته است؛ بنابراین در پژوهش حاضر سعی شده است منابع آماری شهرها از جمله آمارنامه ها برای تحلیل مسائل شهری مورد توجه قرار گیرد. روش پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی و استنباطی بوده است. روش جمع آوری داده ها به صورت اسنادی و نوع داده ها نیز متون آماری منتشر شده شهرداری ها برای آخرین سال منتشر شده بوده است. جامعه آماری و محدوده مکانی در این پژوهش وجود نداشته است؛ اما محدوده موضوعی پژوهش سالنامه های آماری شهرداری ها و محدوده سازمانی نیز شهرداری های شهرهای مراکز استان های کشور بوده است. روش تجزیه و تحلیل داده ها، با استفاده از روش تحلیل محتوا و روش های آماری کمی ساده بوده است. یافته های پژوهش نشان می دهد که مغایرت های محتوایی و شکلی در آمارنامه های شهری و همچنین عدم نظام آماری جامع و یکپارچه در آمارنامه های شهری مشاهده می شود. در مراحل بعدی مشخص شد که نایکخوانی در تهیه و تدوین آمارنامه های شهری در چارچوب زمان، مکان و اصول استانداردهای آماری وجود دارد. در مراحل دیگر از یافته های پژوهش مشخص شد که بسیاری از داده و اطلاعات آماری منتشر شده در آمارنامه های شهرها و شهرداری ها، شاخص های رقابت شهری، شاخص های سنجش پیشرفت، توسعه و برنامه ریزی شهری به کار نرفته است. برای رسیدن به آمارنامه شهری یکپارچه و جامع، پیشنهاد می شود که شهرهای کشور در چارچوب معرفی شده که دارای ۲۲ فصل است، آمارها و اطلاعات خود را هر سال به روزرسانی کرده و منتشر کنند.	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۰</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۲۹</p> <p>صص: ۸۰-۱۰۵</p> <p>واژگان کلیدی: آمارنامه شهرداری، شاخص های پیشرفت، شاخص های آماری، نظام آماری یکپارچه شهر.</p>

استناد: اقبال، محمد رضا، رضا پور میر صالح، حسن. (۱۴۰۲). تدوین پیش نویس شاخص های سالنامه های آماری کلان شهرها و مراکز استان ها (مطالعه موردی: سالنامه آماری ۳۱ مرکز استان کشور ایران). فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۳(۴)، ۸۰-۱۰۵.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

©نویسندگان

مقدمه

امروزه اهمیت آمار و اطلاعات در توسعه متوازن کلیه بخش‌ها بر کسی پوشیده نیست، به طوری که بدون دسترسی به آمارهای صحیح، تحقق برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت امکان‌پذیر نخواهد بود (Ding, et al., 2011). دستاوردهای آماری، عملکرد گذشته و وضع موجود را ترسیم می‌کنند و مسیر رسیدن به اهداف آتی را بر اساس منابع موردنیاز (تکنولوژی، سرمایه و زمان) تعیین، ارزیابی و نظارت می‌کنند (جلیلیان و وحیدی اصل، ۱۳۹۹). همچنین با بهره‌گیری از علم آمار، متغیرهای کیفی به متغیرهای کمی تبدیل می‌شوند (Molotch, 1987)؛ لذا با تجزیه و تحلیل کمیت‌های آماری، می‌توان روند فعالیت در هر بخش را مورد ارزیابی قرار داد. از جمله منابع آماری که در شهرها مورد توجه قرار می‌گیرد، آمارنامه‌های شهری و شهرداری‌ها است.

آمارنامه‌های شهری مجموعه‌ای جامع از آمار و اطلاعات ارائه می‌دهند که بیشترین اهمیت را برای فعالیت‌های کلی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دارند. به عبارت دیگر، آمارنامه شهری سندی است که به گردآوری تمامی آمارهای جاری شهر (اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی، زیست‌محیطی، فرهنگی و غیره) می‌پردازد (محضرنیا، ۱۴۰۰). آمارنامه شهری از وضعیت شهر در یک روند چند ساله خبر می‌دهد. همچنین برای مقایسه و تجزیه و تحلیل موقعیت‌ها بر اساس واقعیت‌ها، آمارنامه شهری گزینه‌ی مناسبی در نظر گرفته می‌شود (SESRIC, 2015). نکته قابل توجه در تنظیم، تدوین و انتشار آمارنامه شهری این است که این سند باید هم‌راستا با تغییر نیاز کاربران و ضرورت تولید آمارهای جدید و همچنین تغییرات حاصل از شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تکنولوژی هم از بعد محتوا و هم از بعد قالب به طور مداوم، به‌هنگام و استاندارد شوند و در عین حال توجه شود تا آمار و اطلاعات متفاوت و گاه متناقض در آمارنامه شهری وجود نداشته باشد. با توجه به روند رو به رشد استقرار سیستم‌های اطلاعاتی در سطح دستگاه‌های اجرایی و حرکت به سمت نظام آماری مدرن بر اساس آمارهای ثبتی، استانداردسازی و یکپارچه نمودن آمارنامه‌های شهری گام بسیار مهم در رسیدن به یک نظام آماری مدرن و مدون است. یکی از مهم‌ترین فعالیت‌ها در جهت ارتقاء کیفیت آمارنامه‌های شهری، یکپارچه‌سازی شکل و محتوای آن شامل بهبود جداول و فصول، به‌روزرسانی تعاریف و مفاهیم، یکسان‌سازی اطلاعات یک متغیر و تعیین موضوعات جدید برای درج در این آمارنامه‌ها است. پیش‌نیاز رسیدن به این هدف، شناخت دقیقی از متغیرهای موجود در آمارنامه شهری کلان‌شهرها است که این شناخت دارای ابعاد گوناگونی از جمله دستگاه‌های تولیدکننده، تعاریف و مفاهیم، روش تولید، واحد اندازه‌گیری و دوره زمانی است.

طی سال‌های اخیر، یکی از اهداف دسترسی به اطلاعات یکپارچه و یکسان در شهرها و بخصوص تدوین و انتشار آمارنامه‌های شهری، ارزیابی و سنجش وضعیت شهرها است. عملاً قیاس شهرها بدون در نظر گرفتن یک کلیت آماری غیرقابل انجام است (Alsayyad, 1993). در حوزه شهرها، قیاس یا رتبه‌بندی انواع مختلفی دارد؛ از جمله این رتبه‌بندی‌ها عنوان شهرهای پرجمعیت، شهرهای جهانی، شهرهای توسعه‌یافته‌تر، شهرهای ایمن، بهترین شهرها برای زندگی یا کار، بزرگ‌ترین شهرهای جهان، شهرهای پایدارتر و شهرهای هوشمند است (ندایی طوسی، ۱۴۰۰). در هر رتبه‌بندی، از معیارها یا شاخص‌های متعددی برای انتخاب یا برجسته کردن بهترین شهرها استفاده می‌شود. این رتبه‌بندی‌ها به شهرها این امکان را می‌دهد که در فضای رقابت به تجزیه و تحلیل عملکرد خود بپردازند؛ بنابراین رتبه‌بندی شهری می‌تواند عملکرد مدیران شهری و همچنین کارکرد برنامه‌ها و طرح‌های توسعه شهری را تحت تأثیر قرار دهد.

در کشور ما اولین گام‌ها در رتبه‌بندی شهری در شهرداری تهران انجام شده است. این رتبه‌بندی به منظور سنجش پیشرفت تهران و سایر کلان‌شهرهای کشور بوده است. در این زمینه پیرو ابلاغ نظامنامه تعیین، سنجش و پایش شاخص‌های پیشرفت تهران در رتبه‌بندی‌های شهری ملی و بین‌المللی (پاییز ۹۹) از سوی شهردار وقت شهر تهران، دبیرخانه پایش رتبه‌بندی شهری (پرش) در مرکز مطالعات تشکیل شده است. همچنین این دبیرخانه پیرو ابلاغ شیوه‌نامه تعیین ارکان، نحوه سنجش و پایش شاخص‌های پیشرفت شهری در کلان‌شهرها و شهرهای مراکز استان‌های کشور (بهار ۱۴۰۰)، از طرف رئیس سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور به معاونین هماهنگی امور عمرانی استانداری‌های کشور در مقیاس ملی به مأموریت‌های خود ادامه می‌دهد (پایش رتبه‌بندی شهری (پرش) ۱۴۰۱). شیوه‌نامه بر اهمیت رصد تحولات شهری، تعیین، سنجش و پایش شاخص‌های پیشرفت شهری به منظور ارتقای جایگاه کلان‌شهرها و شهرهای مراکز استان کشور در رتبه‌بندی‌های ملی و بین‌المللی تأکید دارد. تعیین شاخص‌ها و به‌روزرسانی سالانه آن و همچنین سنجش و پایش وضعیت سالانه و جایگاه کلان‌شهرها و شهرهای مراکز استان در رتبه‌بندی

ملی و بین‌المللی از نمونه وظایف این دبیرخانه است. با توجه به این تلاش‌ها، در این مقاله نیز سعی شده است، به شناسایی منابع و داده‌های شاخص‌های رتبه‌بندی کلان‌شهرها و لحاظ کردن آن‌ها در محتوای آمارنامه‌های شهری پرداخته شود. همچنین باید توجه داشت که کلان‌شهرها به‌عنوان الگوی سایر شهرهای ایران بوده و تحقق چشم‌انداز شهرهای فرهنگی، دانش‌بنیان و معیار در جهان اسلام مستلزم ارتقای رقابت‌پذیری، پیشرفت و پیشی گرفتن از سایر رقبای منطقه‌ای است که این امر بدون وجود نظام جامع ارزیابی عملکرد و پایش مستمر شاخص‌های آمار کلان‌شهرها محقق نمی‌شود. در همین راستا، وجود شاخص‌های یکپارچه و یکسان برای ارزیابی و پایش شاخص‌های آمار شهری لازم به نظر می‌رسد. با توجه به اهم مسائل مطرح‌شده، این پژوهش در نظر دارد پس از بررسی سالنامه‌های آماری کلان‌شهرهای ایران، مغایرت‌های محتوایی، شکلی و اطلاعاتی آن‌ها را استخراج و به‌منظور استانداردسازی و یکپارچگی این آمارنامه‌ها پیشنهادها کاربردی ارائه نماید. همچنین شاخص‌های اصلاحی و تکمیلی برای دستیابی به یک سالنامه آماری واحد تدوین گردد.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

در مقیاس جهانی، شاخص‌ها، اندازه‌گیری‌ها و رتبه‌بندی‌ها با تکامل بحث‌های اقتصادی، تثبیت مرکانتیلیسم و توسعه سرمایه‌داری مالی در اروپا از قرن ۱۶ تا ۱۸ مرتبط است (Arrese, 2002). امروزه، انواع مختلفی از سازمان‌ها، رسانه‌های خبری، سازمان‌های بین‌المللی، بنیادها، شرکت‌های مشاوره و سازمان‌های دولتی و غیردولتی، رتبه‌بندی‌هایی را تهیه می‌کنند که از طریق کانال‌ها و بسترهای اطلاعاتی متعددی که توسط رسانه‌های جهانی ارائه می‌شود، توزیع می‌شوند (Scolari, 2008). این توزیع گسترده مبتنی بر «مفهوم محوری» رقابت‌پذیری است. در این رقابت‌پذیری، پارامترها یا ویژگی‌هایی مدنظر قرار می‌گیرد که واحدهای (افراد، کشورها، شهرها، سرزمین‌ها، شرکت‌ها، برندها، دانشگاه‌ها یا سازمان‌ها) مختلف طبق آن، توصیف، اندازه‌گیری و مقایسه می‌شوند. رتبه‌بندی‌ها از نظر دامنه از محلی به ملی، منطقه‌ای تا جهانی متفاوت است (Perló and Carrera, 2007). رتبه‌بندی‌ها شهرها با دیگر انواع واحدها متفاوت هستند. آن‌ها ساختارهای اجتماعی پیچیده، چند فرهنگی و چندبعدی را نشان می‌دهند؛ و نقش تمدنی تاریخی آن‌ها برای جوامع معاصر، بسیار مهم و قابل توجه است (Hall, 1966). همان‌طور که کاستلز اشاره می‌کند، مقایسه شهرها بیان اقتصاد جهانی آن‌ها در شبکه‌ها از طریق "فضای جریان‌ها" است (Castells, 1999)؛ بنابراین بررسی منابع موجود در خارج از مرزهای کشور نشان می‌دهد که رتبه‌بندی شهرها با تأکید بر مباحث اقتصادی در طول زمان، تکامل یافته‌اند و شهرها به‌عنوان گره‌های عملیاتی برای سازمان‌های اطلاعاتی عمل کرده و به نوبه خود به عنوان واحدهایی برای اندازه‌گیری در رتبه‌بندی‌ها موردتوجه قرار گرفته‌اند. ارتباط بین رسانه‌های اقتصادی، رتبه‌بندی‌ها و شهرها باعث ایجاد مفهوم و زمینه‌ای از مطالعه با تمرکز بر رقابت شهری شده است که طیف گسترده‌ای از پروژه‌های تحقیقاتی، مطالعات، نشریات و مجموعه بزرگ دیگری از شاخص‌های شهر را تولید کرده است (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2004). در سال‌های اخیر، رقابت شهری به یک موضوع اصلی در مدیریت شهرها و کلان‌شهرها در سراسر جهان تبدیل شده است (Anholt, 2007). می‌توان گفت که شاهد سناریوی رقابت، همکاری و تعامل بین انواع مراکز شهری هستیم که بر اساس مقیاس سرزمینی، جمعیتی، اقتصادی یا جغرافیایی خود به دنبال ایجاد، جذب یا حفظ سرمایه‌گذاری برای فعالیت تجاری هستند (MasterCard Worldwide, 2008). گردشگری، نوآوری فناورانه، دانش و فرهنگ، در میان منابع دیگر که همچنین مستلزم ارتقای مدارا، تنوع فرهنگی و یکپارچگی جامعه است می‌تواند با رتبه‌بندی شهری تحت تأثیر قرار بگیرد (Begg, 2002). رقابت شهری منبع اصلی رونق اقتصادی در سیستمی است که به‌طور فزاینده‌ای بر مبادلات تجاری متمرکز شده است. رویکردها به این مفهوم، از آنچه در ابتدا بر جنبه‌های اقتصادی مانند بهره‌وری، مقررات‌زدایی و انعطاف‌پذیری تمرکز داشت، به سایر حوزه‌های جامعه مانند انسجام اجتماعی، حکمرانی و توسعه پایدار ارتقا یافته است (Sobrinho, 2010). برای این منظور در خصوص رتبه‌بندی و رقابت‌پذیری شهرها در کشورهای توسعه‌یافته که منابع اقتصادی پیشرفته و توسعه‌یافته‌ای دارند بیشتر از کشورهای درحال توسعه مدنظر قرار گرفته است.

۱. مرکانتیلیسم یا سوداگرایی (Mercantilisme) شیوه‌ای است که برای حداکثر سازی صادرات و حداقل کردن واردات در یک اقتصاد طراحی شده‌است.

در ایران رتبه‌بندی شهرها سابقه طولانی نداشته و طی چند دهه اخیر به آن پرداخته شده است. به عبارتی شاخص‌ها و پارامترهایی که برای رتبه‌بندی شهرها مورداستفاده قرار می‌گیرد هنوز مراحل اولیه خود را طی کرده و به بلوغ و شکوفایی نرسیده است. از آنجا که سالنامه‌های آماری دارای اطلاعات و داده‌های غنی از حوزه‌های مختلف شهری است، می‌توان سابقه توجه به رتبه‌بندی از منظر شاخص‌های سالنامه‌های آماری را یکجا و هم‌زمان موردتوجه قرار داد. سابقه تهیه و انتشار سالنامه‌های آماری به دو دهه اخیر برمی‌گردد. اولین سالنامه‌های آماری تحت عنوان آمارنامه‌های شهری برای شهر تهران و چند شهر بزرگ از سال ۱۳۸۵ منتشر شده است. در این خصوص شهرداری تهران اولین بار در سال ۱۳۸۵ آمارنامه شهر تهران را با ۱۹ عنوان شهری منتشر کرد (آمارنامه شهر تهران، ۱۳۸۵). تا این زمان این شاخص‌ها به‌منظور آگاهی از وضعیت این شهر و همچنین ارائه سیمای آماری از وضعیت حوزه‌های مختلف شهر برای استفاده در تصمیم‌گیری‌ها و کارهای پژوهشی مختلف جمع‌آوری و منتشر شده است. در آن زمان (۱۳۸۵) هنوز مباحث رتبه‌بندی شهری و رقابت شهرها مدنظر نبوده است. اولین زمزمه‌های مباحث رتبه‌بندی شهرها و شاخص‌های مورداستفاده در رتبه‌بندی شهرهای ایران در حوزه دانشگاه‌های کشور مطرح شد (محمدزاده اصل و همکاران، ۱۳۸۹). البته لازم به ذکر است که شاخص‌های مطرح در رتبه‌بندی شهرها که توسط پژوهشگران مورداستفاده قرار گرفته است، هر کدام به یک یا چند حوزه محدود اشاره کرده و با استفاده از آن به رتبه‌بندی شهرها پرداخته شده است (یزدان بخش و محمدی، ۱۳۹۸). نکته قابل توجه این است که با توجه به منابع اطلاعاتی چشم‌گیر در آمارنامه‌های شهرهای بزرگ کشور، هنوز اجماع نظر در رتبه‌بندی شهرها وجود نداشته و تنها بر مبنای جمعیت، درآمد یا برخی از معیارهای اجتماعی و اقتصادی، اقدام به رتبه‌بندی شهرها می‌شود.

نظریات مطرح

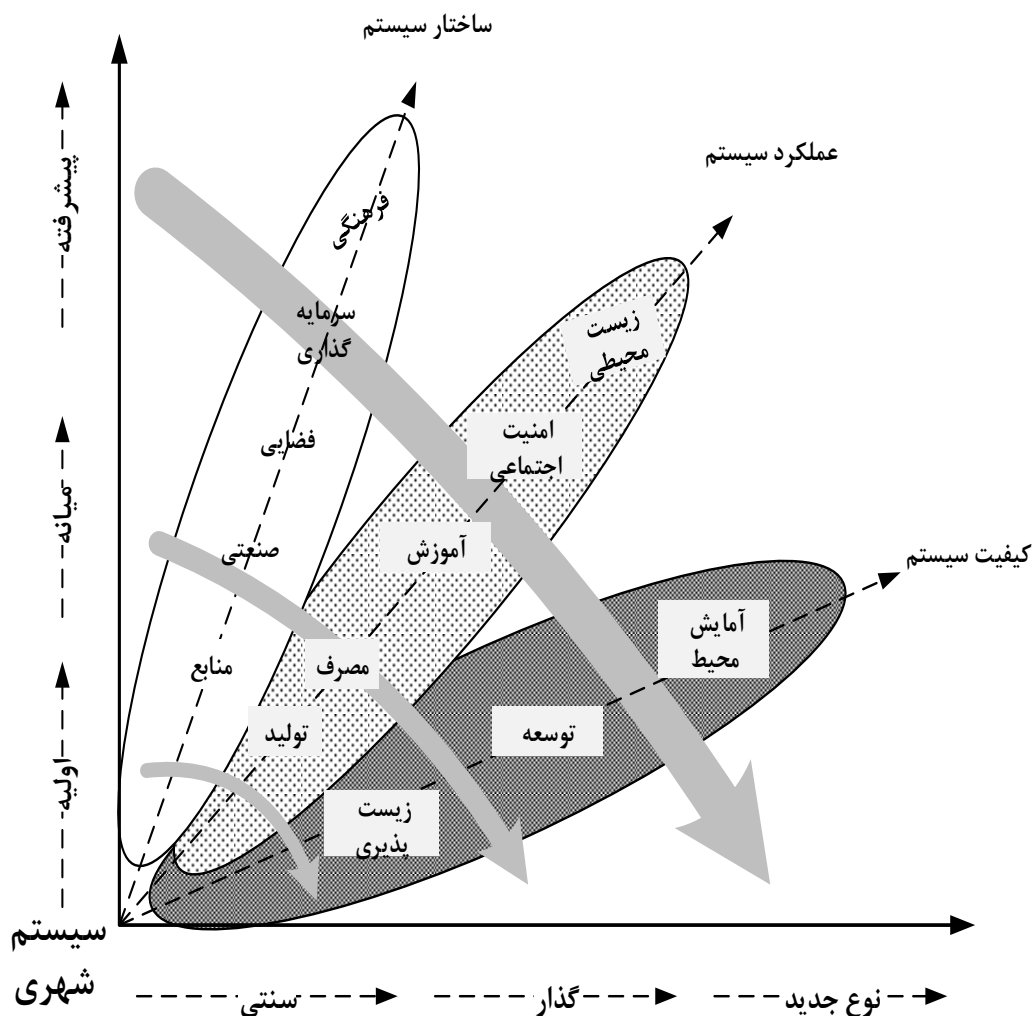
در خصوص رتبه‌بندی شهرها نظریات مختلفی وجود دارد؛ اما هدف این پژوهش شناسایی ابزارهای جمع‌آوری داده‌های آماری در این خصوص است. با توجه به اینکه شهرها با گذشت زمان تغییر و تحول یافته‌اند. به موازات آن، ابزارهای جمع‌آوری داده‌های آماری و شناسایی تحولات و جریان‌ات موجود شهرها نیز تغییر پیدا کرده است. در اینجا به دو نظریه مهم که لازمه تغییر نگاه و رویکرد به ابزارهای جمع‌آوری داده‌های آماری در شهرها اشاره دارد، تأکید می‌شود و سپس طبق آن موارد موردنظر پی گرفته می‌شود:

نظریه سیستم‌ها به عنوان یک روش شناخت

نظریه سیستم‌ها روش‌شناسی برخورد با واقعیت است و کاربرد مفهیم مربوط به سیستم‌ها و اندیشه‌های سیستمی (اندیشه‌های مبتنی بر علم سیستم‌ها) سروکار دارد. از این نظریه به‌منظور پژوهش و بررسی موضوعات مادی و معنوی استفاده می‌شود. به این روش‌شناسی عنوان برخورد سیستمی یا نگرش سیستمی یا روش سیستمی گفته می‌شود. برخورد سیستمی، یک روند سریعاً رو به تکامل و گسترش در علم و فناوری نوین و یک مفهوم عام علمی و روش شناختی است. در این برخورد، برحسب شرایط و نیاز، موضوع‌هایی موردبررسی و پژوهش قرار می‌گیرند که از اجزای همگن و به‌هم‌پیوسته (منسجم) تشکیل شده و هدف تنها شناسایی آن‌ها (اجزاء) نیست، بلکه این است که بتوان آن‌ها را به‌گونه‌ای اداره و رهبری کرد و شکل و سازمان داد که دلخواه ما باشد. در زمینه نظریه سیستم‌ها (برخورد سیستمی) و مسائل فلسفی و روش‌شناختی این نظریه در سطح جهانی فعالیت‌های علمی شگرف و بسیار زیادی صورت گرفته است (پاپلی یزدی و رجبی سناجردی، ۱۳۹۲).

در مقیاس شهری، یک سیستم توسط مرزهای زمانی و فضایی‌اش تعریف می‌شود. سیستم شهری یک سیستم چندسطحی و پیچیده است که محیط طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را در یک زمان و مکان خاص درهم‌آمیخته است (Benedetti, et al. 2005). این محیط درهم‌آمیخته سیستم شهری شامل وضعیت (کیفیت توسعه) شهری، واحد شهری (زمین)، فعالیت‌های شهری و الگوهای توسعه شهری است. برای یک سیستم شهری، عناصر (به‌عنوان مثال مواد)، انرژی و اطلاعات به‌طور بی‌وقفه در مرزهای داخلی و خارجی آن جریان دارد (Zhou et al., 2015). توسعه یک سیستم شهری می‌تواند به سه مرحله سنتی، مرحله گذار و مرحله نوع جدید تقسیم شود. همچنین سه سطح شهرنشینی نظری به‌صورت مقدماتی، متوسط و پیشرفته وجود دارد. در هر سطح شهرنشینی، اهداف متفاوتی از نظر سلسله‌مراتب مازلو برای یک ساختار، عملکرد و کیفیت سیستم شهری به دست می‌آید (Maslow, 1943). مثال‌هایی از عملکرد سیستم ممکن است به‌عنوان تولید، مصرف، آموزش، امنیت اجتماعی و عملکرد زیست‌محیطی به‌صورت سلسله‌مراتبی در سطوح مختلف شهرنشینی در شکل ۱ نشان داده شده است.

روند تکامل یک سیستم شهری می‌تواند به‌عنوان نتیجه انتقال از یک سیستم شهری سنتی به یک سیستم شهری جدید با ساختار، عملکرد و کیفیت سیستم جدید همراه باشد؛ بنابراین، از نقطه نظر علم سیستم، وقتی نوع جدید کیفیت شهرنشینی تشخیص داده می‌شود، ما به درک بهتر ساختار، عملکرد و کیفیت سیستم‌های شهری جدید نیاز داریم. برای این منظور مراحل مختلفی طی می‌شود؛ بنابراین با توجه به موارد گفته‌شده مشخص شد که رویکرد سیستمی ایجاب می‌کند که برنامه‌ریزی شهری با تکیه بر عناصر و روابط ساختاری شهری (درونی و بیرونی) مطالعات خود را سازمان دهد. از دیدگاه نگرش سیستمی، برنامه‌ریزی برای یک شهر نمی‌تواند به‌طور مجرد و جدا از روابط آن با نواحی و شهرهای هم‌جوار انجام پذیرد؛ بنابراین برنامه‌ریزی شهری مستلزم ایجاد یک نظام یکپارچه از سطوح مختلف برنامه‌ریزی است که نحوه پیوستگی و هماهنگی متقابل میان سیستم‌های فرادست و فرودست را نشان می‌دهد و راه‌های ایجاد تعادل و توازن میان آن‌ها را معلوم می‌کند. بر پایه این نگرش است که فرآیند چرخه‌ای و ارتباط دو سویه میان نهادهای برنامه‌ریزی مرکزی و نهادهای برنامه‌ریزی و مدیریت محلی، به عنوان یک اصل پایه‌ای، پذیرش عام پیدا کرده است. در نگرش سیستمی، هریک از سازمان‌های وابسته به شهرداری جزئی از شهرداری بوده و یک زیرسیستم از سیستم شهرداری محسوب می‌شود که به نیابت از شهرداری، بخشی از وظایف و فعالیت‌های شهرداری را انجام می‌دهند (علوی، ۱۳۷۹)؛ بنابراین شهرداری‌ها برای مدیریت و سنجش شهرها، به داده‌های بخش‌های مختلف نیازمند هستند. در این پژوهش با توجه به اینکه هدف بررسی کلیت شهر از منظر شاخص‌های سنجش رتبه‌بندی شهری است، با استفاده از این نظریه، فرایندهای سنجش و ارزیابی آمارنامه‌های شهری جنبه‌ی عملی پیدا می‌کند.

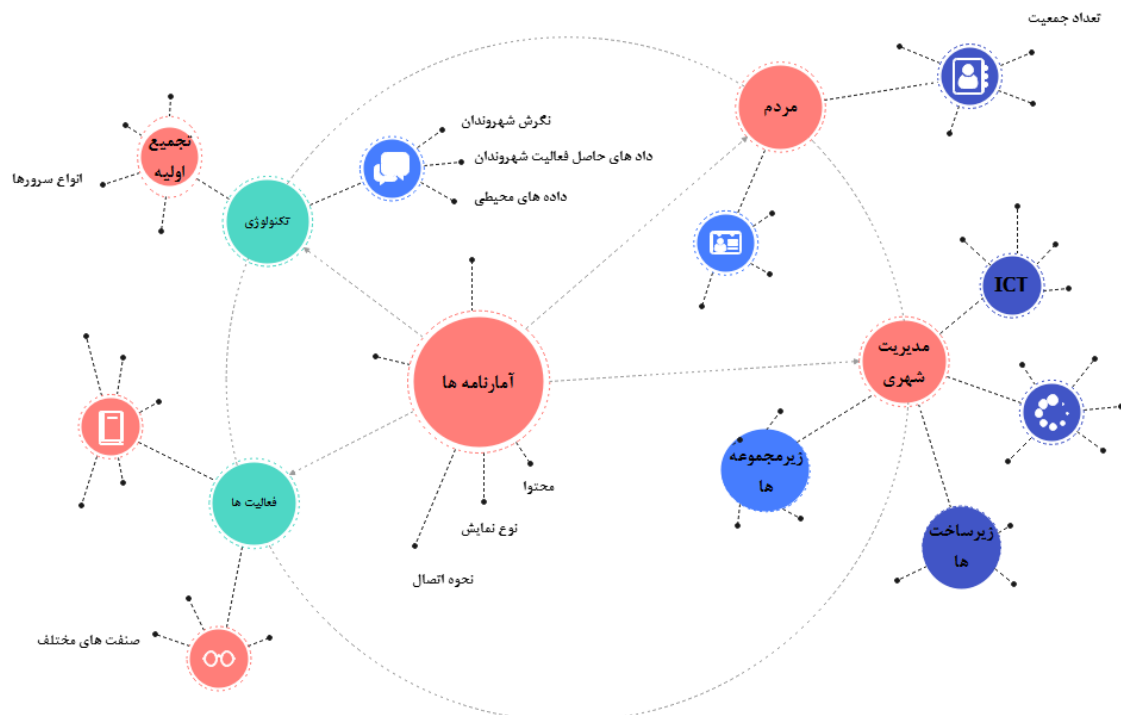

شکل ۱- تحول یک ساختار، عملکرد و کیفیت سیستم در مراحل مختلف سیستم شهری

مأخذ: (Zhou et al. 2015: 167)

نظریه پیوستگی یا علم جدید شهری و نحوه نگرش به داده و اطلاعات برای شناخت شهرها

موضوع اصلی در درک شهرهای امروزی، وجود تعداد زیادی از فرآیندهای درهم‌تنیده و متغیر با زمان است (Castells, 1999). بسیاری از رشته‌ها مانند جغرافیای کمی یا اقتصاد شهری به برخی از جنبه‌های این درهم‌تنیدگی و مسئله پیچیدگی پرداخته‌اند و هم‌زمان مدل‌های بسیار انتزاعی ارائه داده و شبیه‌سازی‌هایی با تعداد بسیار زیادی از پارامترها در مناطق مختلف طراحی کرده‌اند (Hall, 1966). علم جدید شهرها که اخیراً پدیدار شده است مبتنی بر یک استراتژی بین‌رشته‌ای با استفاده از ایده‌ها و ابزارهای فیزیک آماری است که در صدد شناسایی سیستم‌های بی‌نظم، جغرافیای کمی و اقتصاد فضایی است (Molotch, 1987). کلید این استراتژی استخراج از داده‌های حقایق جهانی است که فراتر از جنبه‌های تاریخی یا جغرافیایی خاص شهرها است. از این نتایج می‌توان برای ساخت مدل‌هایی با تعداد محدودی از اجزای ریزمقیاس استفاده کرد که منجر به شناسایی رفتار جمعی نوظهور و منطبق با داده‌ها می‌شود (شکل ۲).

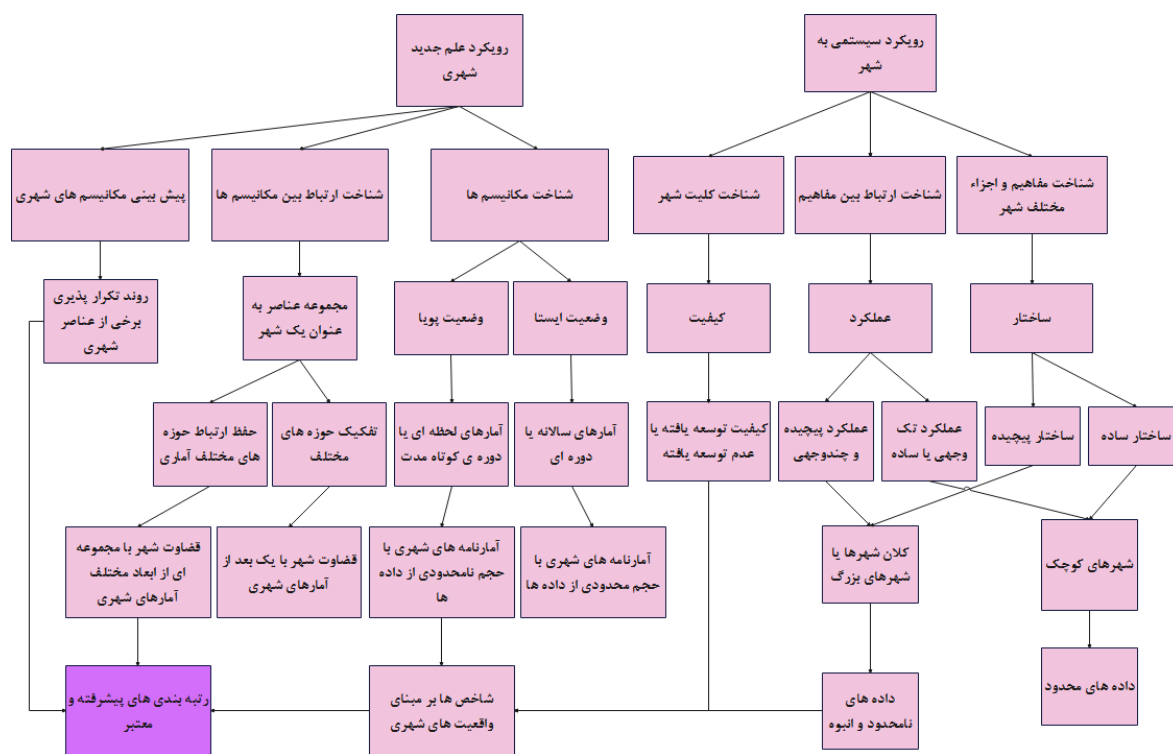
شکل ۲- شماتیکی از نحوه اتصال داده‌ها و مفاهیم مختلف به یکدیگر در نگرش علم جدید شهری

نقطه اتصال علم جدید شهری با نحوه پیش‌برد تکامل داده و اطلاعات آماری شهرها این است که شاخص‌های جمع‌آوری داده‌های شهری نیاز است در ارتباط با سنجش فضای خرد و کلان‌شهری باشد؛ در کنار سنجش مقیاس‌های شهری، باید به الزامات فضای درون و بیرون شهرها نیز توجه داشت. این الزامات در ارتباط با نیازهای شهروندان و برنامه‌ریزی شهری مدام در حال تغییر و تحول هستند؛ بنابراین شاخص‌های تولید آمارهای شهری نیز بایستی مدام پایش شده و تغییر و تحول پیدا کنند.

چارچوب نظری

در مباحث نظری از دو رویکرد علمی بهره برده شده است. اولین رویکرد علمی نظریه سیستم شهری است و رویکرد دوم علم جدید شهری. در رویکرد سیستم شهری مشخص شد که شهرها از ساختار و عملکردهای منحصر به فردی تشکیل شده‌اند که ارزیابی نحوه کیفیت این ساختارها و عملکردها می‌تواند میزان توسعه و پیشرفت شهری را نشان دهد. این امر می‌تواند جنبه‌های سنجش و شناخت شهرها را تحت تأثیر قرار دهد. به عبارتی هر شهری بسته به حجم جمعیت، تقسیم‌کار اجتماعی، عملکرد، زیرساخت‌ها، امکانات و خدمات موجود و غیره، باید کیفیت توسعه و پیشرفت آن مورد سنجش و بررسی قرار گیرد. شهرهای کوچک با تعداد محدودی از شاخص‌های سنجش کیفیت و توسعه شهری مورد بررسی قرار می‌گیرند در حالی که شهرها بزرگ با حجم انبوهی از

داده‌های شهری قابل ارزیابی هستند؛ اما نتایج این بررسی می‌تواند به تناسب ارزش و اهمیت شاخص موردسنجش، قضاوت و پایش شود. رویکرد علم جدید شهری بر روش شناخت شهرها تأکید می‌کند. در این روش هدف این است که برای شناخت شهر ابتدا باید مکانیسم‌های پایه‌ای شناخته شده و سپس در مراحل بعدی مکانیسم‌های بزرگ‌تر با استفاده از مکانیسم‌های پایه‌ای باید بررسی و ارزیابی شوند. از آنجا که شهرها با گذشت زمان، ویژگی و خصلت خود را تغییر می‌دهند، مکانیسم‌های پایه‌ای آن‌ها نیز تغییر و تحول پیدا می‌کند؛ بنابراین نیاز است که به صورت پیوسته مکانیسم‌های شهری با تکیه بر داده‌های کمی پایش و به روز شوند. همچنین قابل ذکر است که در این رویکرد بر مقیاس و حجم داده‌ها نیز تأکید شده است. با تکیه بر مقیاس پدیده موردبررسی، حجم داده و اطلاعات نیز بایستی به کار گرفته شود. برای این منظور شهرهای بزرگ با حجم انبوهی از داده و اطلاعات مواجه بوده و بایستی با مکانیسم‌های پیچیده موردبررسی و شناسایی قرار بگیرند؛ بنابراین با تکیه بر دو رویکرد فوق، چارچوب نظری که برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است به صورت شکل ۳ است. در این چارچوب با تجزیه و تحلیل مفاهیم اصلی رویکرد سیستمی، مشخص شد که شهرها دارای اجزای مختلفی بوده و برای شناخت کلیت و نحوه عملکرد آن، نیازمند تجزیه و تحلیل حجم انبوهی از داده‌های شهری هستیم. برای این منظور آمارنامه‌های شهری که به عنوان ابزارهای شناخت شهرها در حال حاضر هستند، بایستی به سمت تولید داده و شاخص‌های منطبق بر واقعیت‌های موجود شهری باشند.

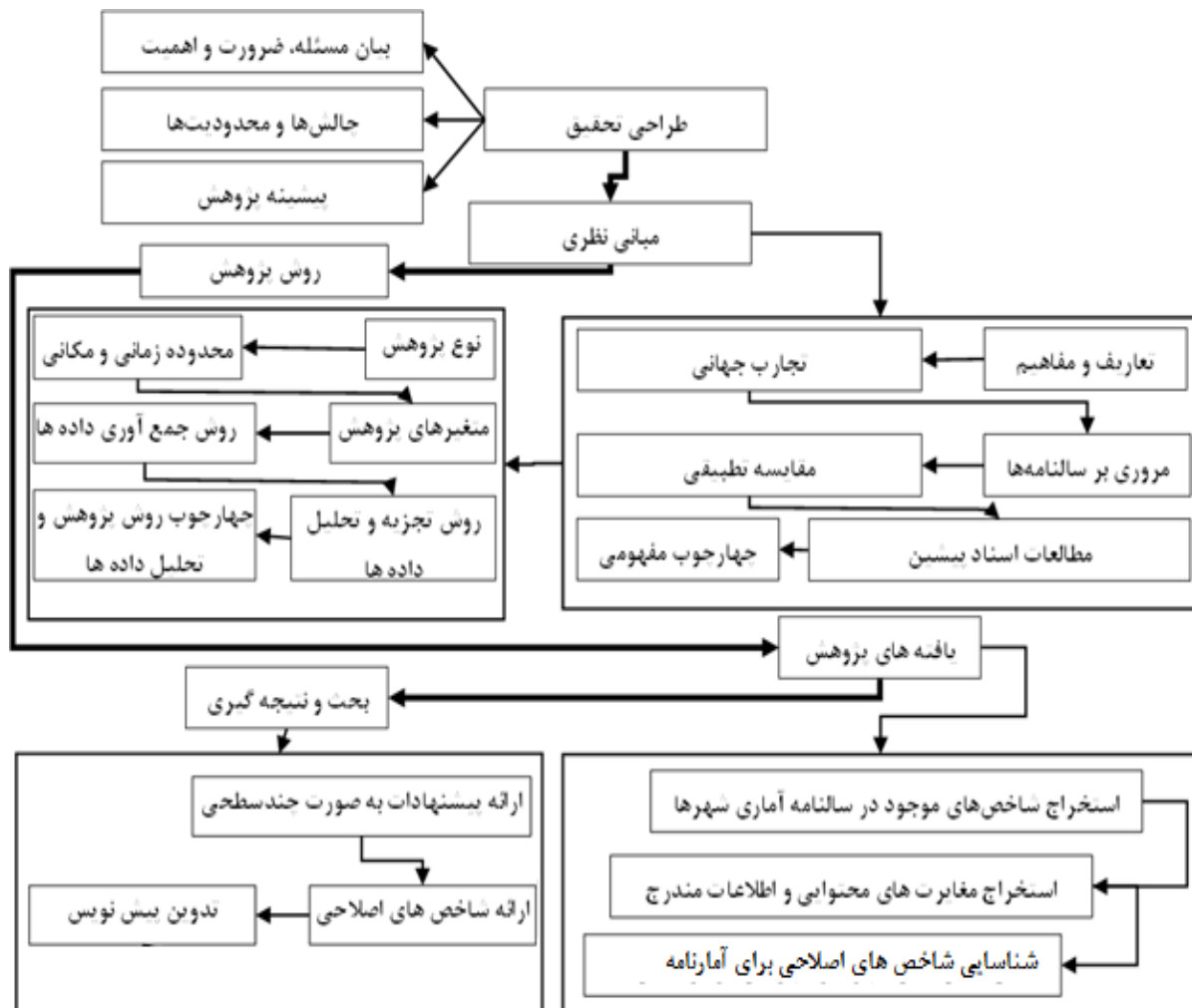

شکل ۳- نحوه ارتباط رویکرد سیستمی و رویکرد علم جدید شهری با رتبه‌بندی شهرها

مواد و روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی و استنباطی است. روش انجام پژوهش به صورت کتابخانه‌ای است. در این روش، اطلاعات موجود در آمارنامه‌های ۳۱ شهر مرکز استان و آمارنامه‌های شهرداری‌ها، کتاب‌ها و مقالاتی که در این خصوص منتشر شده است، موردبررسی قرار گرفته است. برای این منظور در روش جمع‌آوری داده و اطلاعات از روش اینترنتی و مراجعه حضوری به شهرداری‌ها و سایر ارگان‌های مربوطه استفاده شده است. جامعه آماری و حجم نمونه از نظر جمعیتی در این پژوهش وجود ندارد، اما جامعه آماری از نظر اسنادی در این پژوهش سالنامه‌های آماری کلان‌شهرهای کشور و مراکز استان‌ها به تعداد کل استان‌های کشور به تعداد ۳۱ مرکز استان است. ابزار گردآوری داده‌ها، نطق‌برداری، چک لیست و مصاحبه است. در مصاحبه از افراد شاخص، کارشناسان

درگیر در حوزه تهیه و تنظیم سالنامه‌های آماری یا آمارنامه‌های شهری استفاده شده است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت کیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوا و مرور اسنادی بوده است؛ به عبارتی شیوه پردازش داده‌ها و اطلاعات به صورت مطالعه تطبیقی با روش تحلیل محتوا بوده است. روش انجام کار در شکل ۴ نشان داده شده است.

شکل ۴- روش انجام کار

بحث و ارائه یافته‌ها

بررسی وضعیت کلان‌شهرهای مراکز استان‌ها نسبت به حوزه‌های آماری ارائه‌شده

تجزیه و تحلیل حوزه‌های اصلی آماری در آمارنامه‌های شهرها، نشان می‌دهد که این آمارها در ۵ حوزه قابل تقسیم‌بندی است. هرکدام از حوزه‌ها به حوزه‌های فرعی‌تر آماری تقسیم‌بندی می‌شوند. در اینجا وضعیت کلان‌شهرها نسبت به آمارهای ارائه‌شده مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

حوزه آماری عمران و خدمات شهری: در این حوزه اطلاعات مراکز خرید، آمارهای سازمان مدیریت میوه و تره‌بار، سازمان مدیریت پسماندها، آمارهای سازمان آتش‌نشانی و خدمات ایمنی، سازمان بهشت‌زها (س) و سازمان زیباسازی شهری ارائه شده است. وضعیت آمارها و شاخص‌های ارائه‌شده در این حوزه در شهرهای مراکز استان‌ها به شرح زیر است:

جدول ۱- حوزه‌های آماری موجود در بخش عمران و خدمات شهری در شهرهای ۳۱ گانه مراکز استان‌ها

ردیف	نام شهر	تعداد	حوزه‌های آماری ارائه شده
۱	تهران	۸	آمارهای میدانی میوه و تره‌بار/ آمارهای نظافت شهری و مدیریت پسماندها/ آمارهای آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ آمارهای سازمان بهشت‌زهر (س)/ آمارهای سازمان زیباسازی شهری/ آمارهای مربوط به ساماندهی مشاغل و فرآورده‌های کشاورزی/ آمارهای مربوط به حریم تهران/ محیط‌زیست شهری
۲	مشهد	۳	آمارهای مدیریت پسماندها/ فضای سبز شهری/ محیط‌زیست شهری
۳	اصفهان	۶	آمارهای سازمان زیباسازی شهری/ آمارهای آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ آمارهای نظافت شهری و مدیریت پسماندها/ آمارهای میدانی میوه و تره‌بار/ آمارهای سازمان بهشت‌زهر (س)/ آمارهای فعالیت خدمات موتوری شهرداری
۴	کرج	۵	آمارهای مربوط به سیما و منظر شهری/ آمارهای مربوط به مدیریت پسماند/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ آمارهای مربوط به مدیریت آرامستان‌ها/ آمارهای مربوط به ساماندهی مشاغل و فرآورده‌های کشاورزی/
۵	شیراز	۵	آمارهای عمران شهری/ فضای سبز شهری/ وضعیت ماشین‌آلات موتوری شهرداری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ آمارهای مربوط به مدیریت پسماند
۶	تبریز	۱۰	نظافت و بهداشت شهری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ آمارهای مربوط به مدیریت آرامستان‌ها/ فضای سبز شهری/ خدمات موتوری شهرداری/ آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ آمارهای حفاظت و خدمات عمرانی در حریم/ آمارهای کشتارگاه‌های صنعتی/ مدیریت پسماندها/ میدانی و ساماندهی مشاغل
۷	قم	۷	فضای سبز شهری/ آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ میدانی و ساماندهی مشاغل/ مدیریت پسماندها/ آمارهای مربوط به مدیریت آرامستان‌ها/ آمارهای مدیریت بحران
۸	اهواز	۸	فضای سبز شهری/ نظافت و بهداشت شهری/ آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ مدیریت پسماندها/ میدانی و ساماندهی مشاغل/ آمارهای مربوط به مدیریت آرامستان‌ها/ فعالیت‌های عمران شهری
۹	کرمانشاه	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۰	ارومیه	۲	آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ مدیریت پسماندها/ فضای سبز شهری
۱۱	رشت	۳	آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ مدیریت پسماندها/ میدانی و ساماندهی مشاغل/ آمارهای مربوط به مدیریت آرامستان‌ها
۱۲	زاهدان	۳	مدیریت پسماندها/ فضای سبز شهری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی
۱۳	همدان	۷	مدیریت بحران/ نظافت و بهداشت شهری/ آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ مدیریت پسماندها/ فضای سبز شهری/ میدانی و ساماندهی مشاغل
۱۴	کرمان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۵	یزد	۵	آمارهای مربوط به مدیریت آرامستان‌ها/ آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ مدیریت پسماندها/ وضعیت ماشین‌آلات موتوری شهرداری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی
۱۶	اردبیل	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۷	بندرعباس	۵	نظافت و بهداشت شهر/ آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ میدانی و ساماندهی مشاغل/ مدیریت پسماندها
۱۸	اراک	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۹	زنجان	۶	آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ نظافت و بهداشت شهری/ فضای سبز شهری/ آمارهای مربوط به مدیریت آرامستان‌ها/ میدانی و ساماندهی مشاغل/ مدیریت پسماندها
۲۰	سندج	۴	آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ مدیریت پسماندها/ فضای سبز شهری/ آمارهای مربوط به زیباسازی شهری
۲۱	قزوین	۶	فضای سبز شهری/ نظافت و بهداشت شهر/ آمارهای مربوط به آتش‌نشانی و خدمات ایمنی/ میدانی و ساماندهی مشاغل/ آمارهای مربوط به مدیریت آرامستان‌ها/ مدیریت پسماندها
۲۲	خرم‌آباد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۳	گرگان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۴	ساری	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۵	بجنورد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۶	بوشهر	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۷	بیرجند	۳	مدیریت پسماندها/ آمارهای مربوط به زیباسازی شهری/ آمارهای فعالیت خدمات موتوری شهرداری
۲۸	ایلام	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۹	شهرکرد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۰	سمنان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۱	یاسوج	۰	داده‌ای منتشر نشده است.

حوزه اجتماعی-فرهنگی: بخش دیگری از آمارهای شهری که در آمارنامه‌ها به آن پرداخته شده است، حوزه‌های اجتماعی-فرهنگی را به خود اختصاص داده است. با توجه به دسته‌بندی‌های به‌عمل آمده این حوزه از ۶ زیر حوزه فرعی تشکیل شده است. این شش حوزه شامل شاخص‌های جمعیتی و ویژگی‌های نیروی انسانی، شاخص‌های امور قضائی، شاخص‌های رفاه اجتماعی، شاخص‌های آموزش، شاخص‌های بهداشت و درمان و شاخص‌های فرهنگی-ورزشی بوده است. این شش زیرحوزه در تمام شهرهایی که آمارنامه شهری دارند، وجود دارد و در این بخش مشابهت‌هایی در تهیه و تدوین آمارها بین شهرهای مورد مطالعه دیده می‌شود. نکته قابل توجه این است که برخی از شهرها تنها دارای آمارنامه شهرداری بوده و آمارنامه شهری ندارند؛ بنابراین این آمارها هنوز برای این شهرها ارائه نشده است. از جمله این شهرها، شهرهای قزوین و بیرجند است. همچنین برخی از شهرها تنها به یک زیرحوزه آماری پرداخته‌اند و سایر بخش‌های آماری این حوزه در آن نیامده است. از جمله شهر بندرعباس را می‌توان نام برد. از بین ۳۱ شهر مورد مطالعه، ۱۲ شهر آمارهایی در حوزه‌های اجتماعی-فرهنگی و شش زیر حوزه آن را در آمارنامه‌های شهری خود هر ساله منتشر می‌کنند. اسامی این شهرها و زیرحوزه‌های آن‌ها در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲- حوزه‌های آماری موجود در حوزه اجتماعی-فرهنگی شهرهای ۳۱ گانه مراکز استان‌ها

ردیف	نام شهر	تعداد	حوزه‌های آماری ارائه شده
۱	تهران	۶	شاخص‌های جمعیتی و ویژگی‌های نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / شاخص‌های فرهنگی-ورزشی
۲	مشهد	۷	شاخص‌های جمعیتی و ویژگی‌های نیروی انسانی / شاخص‌های بهداشت و درمان / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های فرهنگی / شاخص‌های ورزشی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های امور قضائی
۳	اصفهان	۶	شاخص‌های جمعیتی و ویژگی‌های نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / شاخص‌های فرهنگی-ورزشی و گردشگری
۴	کرج	۶	شاخص‌های جمعیتی و ویژگی‌های نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / شاخص‌های فرهنگی-ورزشی
۵	شیراز	۶	شاخص‌های جمعیتی و ویژگی‌های نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / شاخص‌های فرهنگی-ورزشی
۶	تبریز	۶	شاخص‌های جمعیتی و ویژگی‌های نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / فرهنگ و گردشگری
۷	قم	۷	جمعیت / نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / فرهنگ و گردشگری
۸	اهواز	۷	جمعیت / نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / فرهنگ، ورزش و گردشگری
۹	کرمانشاه	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۰	ارومیه	۷	جمعیت / نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / فرهنگ، ورزش و گردشگری
۱۱	رشت	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۲	زاهدان	۰	جمعیت و نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های بهداشت و درمان و رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش، فرهنگ و گردشگری
۱۳	همدان	۰	جمعیت / نیروی انسانی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / فرهنگ، ورزش و گردشگری
۱۴	کرمان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۵	یزد	۰	فقط آمارنامه شهرداری دارد و آمارنامه شهری ندارد.
۱۶	اردبیل	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۷	بندرعباس	۱	جمعیت
۱۸	اراک	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۹	زنجان	۷	جمعیت / نیروی انسانی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های امور قضائی / شاخص‌های آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / فرهنگ، ورزش و گردشگری

ردیف	نام شهر	تعداد	حوزه‌های آماری ارائه شده
۲۰	سندج	۷	جمعیت / نیروی انسانی / شاخص‌های رفاه اجتماعی / شاخص‌های امور قضائی / آموزش / شاخص‌های بهداشت و درمان / فرهنگ و کتابخانه
۲۱	قزوین	ندارد	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۲	خرم‌آباد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۳	گرگان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۴	ساری	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۵	بجنورد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۶	بوشهر	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۷	بیرجند	ندارد	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۸	ایلام	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۹	شهرکرد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۰	سمنان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۱	یاسوج	۰	داده‌ای منتشر نشده است.

حوزه اقتصادی: حوزه اقتصادی سومین حوزه اصلی داده‌های آمارنامه‌های شهری را تشکیل می‌دهد که در آن ۱۰ زیر حوزه آماری و شاخص‌های مرتبط به آن‌ها هر ساله منتشر می‌شود. این زیر حوزه‌ها شامل ویژگی‌های صنعتی، شاخص‌های تولیدات کشاورزی شهری، شاخص‌های مسکن و مستغلات، شاخص‌های بازارهای مالی، شاخص‌های بازرگانی، شاخص‌های مالی و اقتصادی، شاخص‌های گردشگری، شاخص‌های مصرف انرژی، شاخص‌های حمل‌ونقل و شاخص‌های اطلاعات و ارتباطات است. هرچند که برخی از این زیرحوزه‌ها به‌طور مستقیم به حوزه‌های اقتصادی اشاره ندارند، اما نتایج این شاخص‌ها به‌صورت غیرمستقیم ویژگی‌های اقتصادی شهر را تحت تأثیر قرار می‌دهد از جمله این شاخص‌ها، شاخص‌های حمل‌ونقل و اطلاعات و ارتباطات است. با رونق اقتصادی در شهر وضعیت این شاخص‌ها نیز تحت تأثیر قرار می‌گیرند. همچنین این شاخص‌ها، بخشی از ترازهای درآمد سرانه و هزینه‌های دولت، مدیریت شهری و شهروندان را نیز به خود اختصاص می‌دهد. برای این منظور در این دسته قرار گرفته است. در زیر وضعیت این شاخص‌ها نسبت به ۳۱ شهر مورد مطالعه بررسی شده است (جدول ۳).

جدول ۳- حوزه‌های آماری موجود در حوزه اقتصادی در شهرهای ۳۱ گانه مراکز استان‌ها

ردیف	نام شهر	تعداد	حوزه‌های آماری ارائه شده
۱	تهران	۱۰	ویژگی‌های صنعتی / شاخص‌های تولیدات کشاورزی شهری / شاخص‌های مسکن و مستغلات / شاخص‌های بازارهای مالی / شاخص‌های بازرگانی / شاخص‌های مالی و اقتصادی / شاخص‌های گردشگری / شاخص‌های مصرف انرژی و آب / شاخص‌های حمل‌ونقل / شاخص‌های اطلاعات و ارتباطات
۲	مشهد	۹	مسکن و ساخت‌وساز / اشتغال / نیروی کار / اقتصاد شهری / زیارت و گردشگری / اطلاعات و ارتباطات حمل‌ونقل / انرژی / صنعت و معدن / کشاورزی
۳	اصفهان	۱۱	کشاورزی، جنگلداری و شیلات / صنعت، معدن و تجارت / نفت و گاز / آب و برق / مسکن و ساختمان / بازرگانی، رستوران و هتلداری / حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات / بازارهای مالی / بودجه / هزینه و درآمد / شاخص قیمت
۴	کرج	۱۰	ویژگی‌های صنعتی / شاخص‌های تولیدات کشاورزی شهری / شاخص‌های مسکن و مستغلات / شاخص‌های بازارهای مالی / شاخص‌های بازرگانی / شاخص‌های مالی و اقتصادی / شاخص‌های گردشگری / شاخص‌های مصرف انرژی و آب / شاخص‌های حمل‌ونقل / شاخص‌های اطلاعات و ارتباطات
۵	شیراز	۱۰	کشاورزی و شیلات / صنعت و معدن / نفت و گاز / آب و برق / بازرگانی و هتلداری / ارتباطات و حمل‌ونقل بازارهای مالی / هزینه و درآمد خانوار / شاخص‌های قیمت / حساب‌های اقتصادی شهری
۶	تبریز	۵	نفت و گاز / صنعت، معدن و تجارت / آب و برق / ساختمان و مسکن / حمل‌ونقل و انبارداری و ارتباطات
۷	قم	۹	کشاورزی، دامداری و شیلات / نفت و گاز / آب و برق / مسکن و ساختمان / بازرگانی و هتلداری / حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات / بازارهای مالی / هزینه و درآمد / شاخص قیمت
۸	اهواز	۹	کشاورزی، جنگلداری و شیلات / صنعت و معدن / نفت و گاز / آب و برق / ساختمان و مسکن / بازرگانی، رستوران و هتلداری / حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات / بازارهای مالی / بودجه شهری

ردیف	نام شهر	تعداد	حوزه‌های آماری ارائه شده
۹	کرمانشاه	۰	-
۱۰	ارومیه	۹	کشاورزی، جنگلداری و شیلات / معدن / نفت و گاز / صنعت / آب و برق / ساختمان و مسکن / بازرگانی، رستوران و هتلداری / حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات / بازارهای مالی
۱۱	رشت	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۲	زاهدان	۴	صنعت و معدن / آب، برق و گاز / بازارهای اقتصادی / حمل‌ونقل
۱۳	همدان	۹	کشاورزی و شیلات / صنعت و معدن / نفت و گاز / آب و برق / شهرسازی، ساختمان و مسکن / بازرگانی، رستوران و هتلداری / حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات / بازارهای مالی و بیمه / بودجه شهری
۱۴	کرمان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۵	یزد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۶	اردبیل	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۷	بندرعباس	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۸	اراک	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۹	زنجان	۷	کشاورزی، جنگلداری و شیلات / صنعت و معدن / نفت و گاز / آب و برق / مسکن و ساختمان / بازرگانی و هتلداری / حمل‌ونقل و انبارداری و ارتباطات
۲۰	سندج	۷	کشاورزی، جنگلداری و شیلات / صنعت و معدن / نفت و گاز / آب و برق / مسکن و ساختمان / بازرگانی و هتلداری / حمل‌ونقل و انبارداری و ارتباطات
۲۱	قزوین	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۲	خرم‌آباد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۳	گرگان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۴	ساری	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۵	بجنورد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۶	بوشهر	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۷	بیرجند	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۸	ایلام	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۹	شهرکرد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۰	سمنان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۱	یاسوج	۰	داده‌ای منتشر نشده است.

حوزه محیط‌زیست شهری: محیط‌زیست شهری از دیگر طبقات اصلی در گروه‌بندی داده‌های ارائه‌شده در خصوص شهرها و کلان‌شهرها است که داده‌های آن در چندین شاخص هر ساله توسط شهرداری‌ها جمع‌آوری و منتشر می‌شود. این شاخص‌ها بیانگر آلودگی هوا، پسماندها، بهداشت محیط شهری است. از آنجا که وضعیت پسماندها و بهداشت محیط شهری در دسته خدمات شهری مورد مطالعه قرار گرفت، در این بخش تنها وضعیت شاخص‌های آلودگی هوا مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج بررسی این شاخص‌ها با توجه به آمارنامه‌های شهری در جدول ۴ نشان داده شده است. نتایج تجزیه و تحلیل پارامترهای اندازه‌گیری وضعیت محیط‌زیست شهری شهرهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که در حوزه آلودگی هوا تنها کلان‌شهر تهران با ۸ شاخص سیمای آماری کاملی از وضع آلودگی هوا و محیط‌زیست شهری ارائه داده است. بعد از تهران شهرهای اصفهان و شیراز به ترتیب با ۶ و ۵ شاخص وضعیت آلودگی شهری را در آمارنامه‌های خود به تصویر کشیده‌اند. سایر شهرهای دیگر مرکز استان‌ها یا در آمارنامه‌های خود اصلاً به شاخص‌های محیط‌زیست شهری نپرداخته‌اند و یا تنها به یک شاخص آلودگی هوا بسنده کرده و سایر شاخص‌های دیگر را مورد ارزیابی قرار نداده‌اند.

جدول ۴- حوزه‌های آماری موجود در حوزه محیط‌زیست شهری در شهرهای ۳۱ گانه مراکز استان‌ها

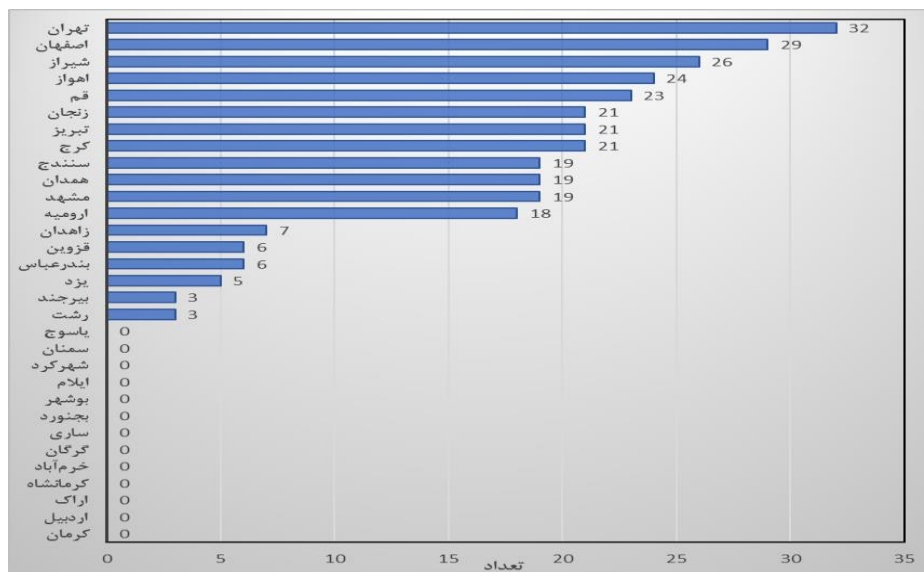
ردیف	نام شهر	تعداد حوزه آماری	حوزه‌های آماری ارائه شده
۱	تهران	۸	تثبیت‌شن‌های روان و بیابان‌زدائی/ کیفیت هوا از نظر شاخص AQI/ کیفیت هوا از نظر شاخص O3/ کیفیت هوا از نظر شاخص PM2.5/ کیفیت هوا از نظر شاخص SO2/ کیفیت هوا از نظر شاخص PM10/ کیفیت هوا از نظر شاخص CO/ کیفیت هوا از نظر شاخص NO2
۲	مشهد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳	اصفهان	۶	کیفیت هوا از نظر شاخص AQI/ کیفیت هوا از نظر آلودگی (درصد)/ تعداد روزهای پاک/ درصد روزهای سال برحسب میزان آلودگی/ پارامترهای فیزیکی و شیمیایی اندازه‌گیری شده در آب رودخانه زاینده‌رود/ پارامترهای فیزیکی و شیمیایی اندازه‌گیری شده در تصفیه‌خانه‌های شهر اصفهان
۴	کرج	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۵	شیراز	۵	کیفیت هوا از نظر شاخص O3/ کیفیت هوا از نظر شاخص PM2.5/ کیفیت هوا از نظر شاخص SO2/ کیفیت هوا از نظر شاخص CO/ میزان آلودگی شهر شیراز برحسب تعداد روز
۶	تبریز	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۷	قم	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۸	اهواز	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۹	کرمانشاه	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۰	ارومیه	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۱	رشت	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۲	زاهدان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۳	همدان	۳	میزان آلودگی (AQI) هوای شهر همدان به تفکیک ماه در سال / درصد میزان آلودگی هوای شهر همدان برحسب شاخص آلودگی هوا در سال / پارامترهای فیزیکی و شیمیایی اندازه‌گیری شده در تصفیه‌خانه‌های فاضلاب اطراف شهر همدان
۱۴	کرمان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۵	یزد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۶	اردبیل	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۷	بندرعباس	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۸	اراک	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۱۹	زنجان	۱	کیفیت آلودگی هوا بر اساس AQI/ PSI در ایستگاه دروازه ارک زنجان
۲۰	سندج	۱	کیفیت آلودگی هوا بر حسب AQI در ایستگاه فرودگاه شهر سندج
۲۱	قزوین	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۲	خرم‌آباد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۳	گرگان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۴	ساری	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۵	بجنورد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۶	بوشهر	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۷	بیرجند	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۸	ایلام	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۲۹	شهرکرد	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۰	سمنان	۰	داده‌ای منتشر نشده است.
۳۱	یاسوج	۰	داده‌ای منتشر نشده است.

در جدول زیر حوزه‌های آماری که در سالنامه‌های آماری منتشر می‌شود نشان داده شده است. رنگ سبز به معنای بیشترین حوزه و شاخص آماری و رنگ قرمز به منزله نداشتن آمارنامه شهری است. (جدول ۵).

جدول ۵- رتبه‌بندی شهرها از نظر تعداد معیارهای اندازه‌گیری ابعاد مختلف شهر

ردیف	نام شهر	حوزه عمران و خدمات شهری (تعداد معیار کلان)	حوزه اجتماعی-فرهنگی (تعداد معیار کلان)	حوزه اقتصادی (تعداد معیار کلان)	حوزه محیط‌زیست شهری (تعداد معیار کلان)
۱	تهران	۸	۶	۱۰	۸
۲	مشهد	۳	۷	۹	۰
۳	اصفهان	۶	۶	۱۱	۶
۴	کرج	۵	۶	۱۰	۰
۵	شیراز	۵	۶	۱۰	۵
۶	تبریز	۱۰	۶	۵	۰
۷	قم	۷	۷	۹	۰
۸	اهواز	۸	۷	۹	۰
۹	ارومیه	۲	۷	۹	۰
۱۰	رشت	۳	۰	۰	۰
۱۱	زاهدان	۳	۰	۴	۰
۱۲	همدان	۷	۰	۹	۳
۱۳	یزد	۵	۰	۰	۰
۱۴	بندرعباس	۵	۱	۰	۰
۱۵	کرمان	۰	۰	۰	۰
۱۶	اردبیل	۰	۰	۰	۰
۱۷	زنجان	۶	۷	۷	۱
۱۸	سندج	۴	۷	۷	۱
۱۹	قزوین	۶	۰	۰	۰
۲۰	بیرجند	۳	۰	۰	۰
۲۱	اراک	۰	۰	۰	۰
۲۲	کرمانشاه	۰	۰	۰	۰
۲۳	خرم‌آباد	۰	۰	۰	۰
۲۴	گرگان	۰	۰	۰	۰
۲۵	ساری	۰	۰	۰	۰
۲۶	بجنورد	۰	۰	۰	۰
۲۷	بوشهر	۰	۰	۰	۰
۲۸	ایلام	۰	۰	۰	۰
۲۹	شهرکرد	۰	۰	۰	۰
۳۰	سمنان	۰	۰	۰	۰
۳۱	یاسوج	۰	۰	۰	۰
راهنمای جدول					
۰	۱	۳-۲	۵-۴	۷-۶	۱۰-۸
ندارد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد

در نمودار شکل ۵ تعداد حوزه‌های آماری که در سالنامه‌های آماری شهرها هر ساله منتشر می‌شود نشان داده شده است.

شکل ۵- نمودار رتبه‌بندی شهرها از نظر تعداد معیارهای اندازه‌گیری ابعاد شهری

نتایج حاصل نشان می‌دهد که ۱۳ شهر از ۳۱ مرکز استان هنوز دارای آمارنامه شهری نمی‌باشند. همچنین در بین شهرهای مراکز استان که آمارنامه شهری یا شهرداری دارند، مقولات آماری آن‌ها یکسان و یکنواخت نیست و هر شهری به‌صورت مجزا بدون استفاده از یک سرفصل یا محتوای مشابه با شهرهای دیگر، آمارنامه شهری منتشر می‌کند.

استخراج مغایرت‌ها و تناقض‌های موجود در آمارنامه‌های کلان‌شهرهای ایران در خصوص سطح‌بندی شهرها

مطالعه و بررسی آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها به ما نشان می‌دهد که مغایرت‌ها و تناقض‌هایی در نحوه جمع‌آوری، تدوین و انتشار آن‌ها به چشم می‌خورد. این مغایرت‌ها را می‌توان در چند سطح موردتوجه قرار داد.

الف) مغایرت‌ها و تناقض‌های شکلی یا ظاهری: در آمارنامه شهری مغایرت‌های زیادی در نحوه ارائه داده‌ها و اطلاعات شهری به چشم می‌خورد. این مغایرت‌ها در چند بخش قابل‌بحث و بررسی است.

- اولین تفاوت در مقایسه آمارنامه‌های شهری، اختلاف در شکل ظاهری و جلد آمارنامه‌ها است. هیچ توافقی در یکسان‌سازی جلد و شکل ظاهری آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها وجود ندارد. همچنین طراحی جلد هیچ‌یک از آمارنامه‌ها با محتوای آن ارتباط منطقی ندارد. درحالی‌که یکی از اصول طراحی جلد اسناد علمی، ارتباط منطقی بین شکل و محتوای جلد با محتوای آن سند است. هر کدام از آمارنامه‌های موجود با توجه به سلايق شخصی و بدون ارتباط منطقی با محتوا و کارکرد آن طراحی و منتشر شده است.
- از تناقض‌های دیگر آمارنامه‌های شهر و شهرداری‌های منتشرشده، نداشتن شناسنامه معتبر از جمله شماره‌های شابک، رده‌بندی کنگره و رده‌بندی دیویی است. از بین آمارنامه‌های موجود تنها آمارنامه‌ی شهر تهران دارای شناسنامه‌ی معتبر بوده و سایر آمارنامه‌های شهری و شهرداری بدون شناسنامه‌ی معتبر می‌باشند.
- یکسان نبودن فصول و بخش‌های مختلف آمارنامه‌ها در مقایسه با یکدیگر؛
- ارائه تعاریف و مفاهیم در اول فصول بدون استناد به منابع معتبر؛
- عدم رعایت اصول کارتوگرافی در ارائه نقشه‌های گرافیکی؛
- عدم طبقه‌بندی مناسب در ارائه آمارهای بخش‌های مختلف و ترکیب؛
- تلفیق عنوان جداول با عناوین سرفصل‌های فرعی؛
- عدم رعایت الگوی یکنواخت آمارنامه‌های شهرها در ارائه داده‌های آماری؛

ب) تناقض‌های مقیاس‌های زمانی و مکانی آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها: برخی از تناقضات و مغایرت‌های آماری در آمارنامه‌ها مربوط به تناقض‌های مقیاس‌های زمانی و مکانی داده‌ها و اطلاعات ارائه شده در آمارنامه‌های شهرها و

شهرداری‌ها است. تجزیه و تحلیل داده‌های ارائه‌شده در آمارنامه‌های شهرها نشان می‌دهد که برخی از این داده‌ها در مقیاس داده‌های استانی و شهرستانی بوده است؛ بنابراین تعداد زیادی از مقولات و شاخص‌ها به‌منظور شناخت سطوح استانی و شهرستانی و حتی کشوری اختصاص پیدا کرده است. از آنجا که در رتبه‌بندی‌های شهری هدف سنجش وضعیت شهر و کیفیت زندگی در آن به‌منظور برنامه‌ریزی شهری برای رسیدن به پیشرفت و توسعه شهری است، بنابراین داده‌های استانی و شهرستانی نمی‌تواند واقعیت‌های موجود درون شهری را نشان دهد. بلکه این داده و اطلاعات به پسرکانه یا محدوده بلافصل شهرها اختصاص دارد؛ بنابراین مغایرت مکانی در ارائه داده و اطلاعات مشاهده می‌شود. داده‌های فراشهری که در سه سطح کشور، استان و شهرستان آورده شده است، در شاخص‌های رتبه‌بندی شهرها لحاظ نمی‌شود. بقیه داده و اطلاعات با توجه به رویکرد سیستمی و اصول جمع‌آوری داده‌های آماری در سطح کلان ارائه می‌شود.

ج) تناقض‌های محتوایی آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها: برخی از تناقض‌های محتوایی آمارنامه‌های شهری به شرح زیر است.

- نداشتن هدف در تهیه و تدوین آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها؛
- انگیزه نویسندگان و متولیان در تهیه و تدوین آمارنامه‌های شهری در هیچ کجای آمارنامه‌ها اشاره نشده است. تنها از چارچوب سالنامه‌های آماری کشور و استان الگو گرفته شده و این آمارنامه‌ها تنظیم شده است.
- داده و اطلاعات موجود در آمارنامه‌ها از یک مقطع زمانی پیروی نکرده و داده‌های سال‌های مختلف در آن‌ها آمده است.
- سبک تهیه و تدوین داده و اطلاعات آمارنامه‌های شهرها از یک الگوی ترکیبی پیروی کرده است. در الگوی اول از چارچوب سالنامه آماری کشور و استان‌ها پیروی کرده است. در الگوی دوم داده و اطلاعات با توجه به قالب و محتوای سازمان‌ها و بخش‌های مرتبط به شهرداری ارائه شده است. در حالی که آمارنامه‌های شهری با توجه به ارائه سیمای آماری دقیق و منسجم برای نشان دادن آمارهای بخش‌های مختلف شهر بایستی تهیه و تدوین شود و در این خصوص نیز نقص‌ها و معایبی دیده می‌شود.
- بسیاری از داده و اطلاعاتی که در آمارنامه‌ها آمده است در ارتباط با سازمان فضایی شهر و یا حوزه فعالیت مدیریت شهری نبوده و مستقیماً به حوزه‌های اقتصادی صرف و یا حوزه‌های دیگر ارتباط دارد.

ارائه شاخص‌های اصلاحی برای آمارنامه‌های شهری یکپارچه کشوری به تفکیک سطوح

شاخص‌هایی که در آمارنامه‌های شهری و همچنین شهرداری می‌توانند مورد استفاده قرار بگیرند، بایستی امکان اندازه‌گیری واقعیت‌های شهری، اندازه‌گیری جنبه‌های توسعه و پیشرفت شهر و همچنین نحوه عملکرد سازمان فضایی شهر به‌منظور مدیریت بهینه آن را مدنظر قرار دهند. برای رسیدن به اجماع نظر در شاخص‌های مورد استفاده در آمارنامه‌های شهر و شهرداری‌ها سه سناریو مدنظر قرار گرفته است که شامل موارد زیر است:

سناریو اول: بازنویسی آمارنامه‌های شهر و شهرداری‌ها صرفاً بر مبنای مقولات، معیارها و شاخص‌های رتبه‌بندی شهرها: از آنجا که آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها داده‌ها و اطلاعاتی فراتر از شاخص‌های رتبه‌بندی شهرها را هر ساله جمع‌آوری و منتشر می‌کنند. این امکان باعث تقلیل و کاهش داده و اطلاعات شهرها را به دنبال خواهد داشت. در بخش اصول مباحث آماری و نحوه جمع‌آوری داده و اطلاعات شهری نیز این امر مورد تأکید قرار گرفت که داده و اطلاعات شهرها بایستی به‌صورت جامع، کامل و بر مبنای واقعیت‌های شهری باشد. به‌عنوان مثال آمارهایی از جمله تعداد جمعیت، شاخص‌های گروه‌های سنی، تعداد محلات، تعداد نیروی انسانی و سایر آمارهای دیگر که نشان‌دهنده توسعه و پیشرفت شهر نمی‌باشند، اما نیاز است در آمارنامه‌های شهری آورده شود؛ بنابراین این سناریو رد می‌شود.

سناریو دوم: بازنویسی مقولات، معیارها و شاخص‌های رتبه‌بندی شهری صرفاً بر مبنای حوزه‌ها و شاخص‌های آمارنامه‌ها. این سناریو بر آن است تا با مداخله حداکثری چارچوب و ساختار آمارنامه‌های شهر و شهرداری‌ها را تغییر دهد. در این سناریو هدف این است که در چارچوب مداخله حداکثری، معیارها و شاخص‌هایی که در آمارنامه‌های شهرها وجود دارد، در رتبه‌بندی‌های شهری نیز از آن‌ها استفاده شود. این امر می‌تواند با چندین خطا و فرض‌های غیرممکن همسو باشد. اولین خطای رخ داده این خواهد بود که آمارنامه‌های شهر و شهرداری‌ها از انتشار بسیاری از داده و اطلاعاتی که صرفاً سیمای آماری از شهر و جمعیت شهر به نمایش

می‌گذارند، دور خواهد بود. در این نوع نگرش نیز با خطای تقلیل داده مواجه خواهیم بود. از جمله از بین رفتن بسیاری از داده و اطلاعات موجود در سازمان‌های درگیر در حوزه شهر و همچنین کاهش فرصت‌های تحلیل شهر از ابعادی به غیر از رتبه‌بندی شهری؛ بنابراین در این سناریو خطاها و انحرافات رخ خواهد داد که امکان اجرای آن میسر نخواهد بود.

سناریو سوم (سناریو اصلاحی): حفظ چارچوب معیارها و شاخص‌های رتبه‌بندی شهری و همچنین حفظ چارچوب آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها به طوری که امکان تبادل شاخص بین هر کدام از اسناد موجود فراهم شده و به تدریج هر دو پایگاه داده شهری به سمت توسعه و پیشرفت گام بردارند. در این روش ابتدا آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها بررسی شده و شاخص‌هایی که امکان رتبه‌بندی شهرها را دارند، معرفی می‌شوند. در ادامه شاخص‌های اصلاحی آمارنامه‌ها با استفاده از شاخص‌های ترکیبی یعنی تجارب خارجی در تهیه و تنظیم آمارنامه‌های شهری، تجارب داخلی در تهیه و تنظیم سالنامه‌های آماری کشوری و استانی و همچنین شاخص‌های رتبه‌بندی شهرها (دبیرخانه پرش)، این شاخص‌ها تهیه و تنظیم می‌گردد. شاخص‌های موردنظر که از منابع مختلف استخراج شده است، به عنوان شاخص‌های اصلاحی برای افزایش کارکرد آمارنامه‌های شهری ارائه شده است.

تدوین پیش‌نویس سالنامه آماری یکپارچه برای کلان‌شهرها و مراکز استان‌ها به تفکیک سطوح؛

مطالعه آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌های مراکز استان‌های مختلف نشان می‌دهد که بسته به شهرها از نظر جمعیت، مساحت، تراکم و توسعه مقولات اقتصادی و اجتماعی آمارنامه‌های شهر و شهرداری‌ها تنظیم شده است. درحالی که ساختار کلی آمارنامه‌ها در تعدادی حوزه‌های آماری و فصول آن یکسان است؛ اما هنوز این آمارنامه‌ها از ساختار و قالب یکسانی برخوردار نبوده و هر کدام بسته به شرایط موجودشان، هر ساله آمارنامه شهر و شهرداری‌ها را منتشر می‌کنند. در این بخش با توجه به نتایج بررسی آمارنامه‌ها و تجارب کشورهای مختلف و همچنین تمام شهرها در خصوص تهیه و تنظیم آمارنامه‌ها و از طرفی تجارب حاصل در دبیرخانه پایش و رتبه‌بندی شهرها با توجه به پژوهش‌های ارزنده که در آن انجام شده است، به ارائه پیش‌نویسی برای سالنامه‌ها یا آمارنامه‌های شهری پرداخته می‌شود.

در وهله اول مشخص شد که فصل‌بندی و قالب آمارنامه‌های شهری از سالنامه‌های آماری استان‌ها و همچنین سالنامه آماری کل کشور تبعیت می‌کند؛ اما تغییراتی در بخش‌های مختلف و همچنین جزئیات آمارنامه‌های شهری دیده می‌شود. به‌مرور زمان آمارنامه‌های شهری با توجه به منابع داده‌های اخذ شده تهیه و تدوین شده‌اند و با اصول تهیه و انتشار داده‌های استاندارد فاصله گرفته‌اند. داده‌های سازمان‌ها و بخش‌های مختلف شهری با توجه به اساسنامه آن‌ها و همچنین داده و اطلاعات قابل دسترسی تولید و منتشر می‌شود. درحالی که هدف از انتشار آمارنامه‌ها یا سالنامه‌های شهری صرفاً ارائه واقعیت‌های موجود شهر به زبان آماری در یک الگوی استاندارد می‌باشد؛ بنابراین در این مرحله اولین شکاف معنایی، محتوایی و ظاهری آن خود را نمایان می‌سازد. همچنین به‌مرور زمان آمارنامه‌های شهری با توجه به منابع در دسترس نسبت به آمارنامه استاندارد تغییر رویه داده‌اند. در نهایت از آنجاکه در مبانی نظری نیز به آن اشاره گردید شهرها با افزایش جمعیت و مساحت بزرگ‌تر شده و در این میان نقش‌ها و عملکردهای مختلفی در آن‌ها ایجاد شده است. برای این منظور انتظار می‌رود که آمارنامه‌های شهری به موازات رشد و توسعه سیستم‌های شهری، توسعه پیدا کنند. برای این منظور در ادامه با استفاده از روش تلفیقی و الگوی ترکیب داده و اطلاعات، آمارنامه استاندارد و یکپارچه برای استفاده در شهرهای بزرگ و مراکز استان‌های کشور پیشنهاد داده می‌شود.

منابع مورد استفاده برای طراحی چارچوب آمارنامه‌های شهری شامل موارد زیر بوده است:

- عناوین اصلاحی و پیشنهادی
- عناوین موجود در سالنامه آماری کشوری
- عناوین مستخرج از مطالعه تطبیقی سالنامه آماری استان‌ها
- شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان تهران
- عناوین مستخرج از مطالعات تطبیقی آمارنامه‌های شهری در جهان
- عناوین مستخرج از مطالعات تطبیقی آمارنامه‌های شهری در ایران

با توجه به منابع موردنظر ۲۲ سرفصل به عنوان فصول آمارنامه‌های شهری انتخاب گردید. این فصل شامل موارد زیر است:

جدول ۶- سرفصل‌های آماری پیشنهادی برای کلان‌شهرها و مراکز استان‌ها

شماره فصل	فصول پیشنهادی	شماره فصل	فصول پیشنهادی
فصل اول	ویژگی‌های جغرافیایی	فصل دوازدهم	حمل‌ونقل و انبارداری
فصل دوم	محیط‌زیست	فصل سیزدهم	عمران و خدمات شهری
فصل سوم	جمعیت و نیروی انسانی	فصل چهاردهم	املاک و مستغلات
فصل چهارم	خدمات اجتماعی و حمایتی	فصل پانزدهم	کشاورزی ^۱
فصل پنجم	آموزش	فصل شانزدهم	صنعت
فصل ششم	فرهنگ، ورزش و گردشگری	فصل هفدهم	بازرگانی، رستوران و هتلداری
فصل هفتم	بهداشت و درمان	فصل هجدهم	بازارهای مالی
فصل هشتم	امور قضائی	فصل نوزدهم	هزینه و درآمد خانواده
فصل نهم	اطلاعات و ارتباطات	فصل بیستم	شاخص‌های قیمت
فصل دهم	انرژی	فصل بیست و یکم	حساب‌های اقتصاد کلان
فصل یازدهم	آب و فاضلاب	فصل بیست و دوم	حکمرانی شهری

با توجه به سرفصل‌های موردنظر، معیارها و شاخص‌هایی برای آمارنامه‌های شهری ارائه گردید. به دلیل محدودیت تعداد صفحات مقاله، شاخص‌ها ارائه نشده است و تنها به معیارها بسنده شد. شاخص‌های مورد استفاده برای آمارنامه‌ها که تعداد آن‌ها، ۳۳۷ شاخص است آدر گزارش پژوهشی نهایی ارائه شده است و در جدول ۷ تنها معیارها آورده شده است.

جدول ۷- مقولات، معیارها و شاخص‌های مورد استفاده برای آمارنامه‌های شهری پیشنهادی

معیار	فصول یا مقولات	معیار	فصول یا مقولات
توزیع ثروت و درآمد	خدمات اجتماعی و حمایت	آسیب‌پذیری	ویژگی‌های جغرافیایی
دسترسی به مراکز حمایتی		آسایش اقلیمی	
حمایت اجتماعی		کیفیت آب	
محیط دانشی و پژوهشی	آموزش	پسماندهای شهری	محیط‌زیست شهری
کارآفرینی		پایداری محیط‌زیست	
امکانات آموزشی		فضای سبز شهری	
تحصیلات همگانی		کیفیت هوا	
باسوادی بزرگ‌سالان		مخاطرات	
امکانات تفریحی و گردشگری		محافظت از محیط‌زیست	
امکانات فرهنگی دارای مقدار مشخص هنری		کیفیت محیطی	
امکانات ورزشی	فرهنگی، ورزشی و گردشگری	تعداد جمعیت	جمعیت و نیروی انسانی
استفاده همگان از فضاهای ورزشی		پویایی جمعیت	
جذابیت خرید		سالخوردگی جمعیت	
امکانات بهداشتی درمانی		جوانی جمعیت	
دسترسی به پزشک	بهداشتی و درمانی	وابستگی	جمعیت و نیروی انسانی
امکانات پیراپزشکی		تحصیلات	
خانه بهداشت		رقابت‌پذیری	
دسترسی به امکانات قضائی	امور قضائی	اشتغال	جمعیت و نیروی انسانی
جرم و جنایت		فرصت‌های شغلی	
تصادفات رانندگی		آسیب اجتماعی	
مرگ‌ومیر ناشی از حوادث		مرگ‌ومیر سالانه	
هوشمندی و دانش‌پایگی		اطلاعات و ارتباطات	

^۱ بخش کشاورزی در اقتصاد ایران شامل چهار زیر گروه زراعت، شیلات و ماهیگیری، دام و طیور، جنگل‌ها و مراتع (منابع طبیعی) است.

^۲ برای مطالعه بیشتر به طرح پژوهش انجام شده در سال ۱۴۰۲ در مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران با همین عنوان مقاله مراجعه شود.

پیوندهای اطلاعاتی		عدالت اقتصادی	
شهر هوشمند			
دسترسی به آب شیرین	آب و فاضلاب	بهره‌وری انرژی	انرژی
دسترسی به امکانات فاضلاب		سهم انرژی‌های تجدیدپذیر	
فاضلاب تصفیه شده		نسبت کل مصرف انرژی	
تصفیه آب شرب		ضریب مصرف گاز	
اختلاط کاربری‌ها	خدمات و عمران شهری	ضریب مصرف برق	حمل و نقل و انبارداری
نفوذپذیری کالبدی شهری		روشنایی شهری	
عملکرد بازارهای روز		دسترس‌پذیری هوایی	
ایمنی شهر		سهم دسترس‌پذیری با قطار برون‌شهری	
زیباسازی شهری		سهم دسترس‌پذیری با اتوبوس‌های شهری	
سهم فضای بازی کودک		سهم دسترس‌پذیری با تاکسی درون‌شهری	
امنیت غذایی	کشاورزی شهری	دسترس‌پذیری با مترو	حمل و نقل و انبارداری
سطح زمین‌های زراعی		حجم سفر	
اشتغال‌زایی کشاورزی		سرعت جابجایی	
سهم تولید محصولات کشاورزی		دسترس‌پذیری با حمل و نقل عمومی	
کشاورزی مکانیزه		جابجایی با دوچرخه	
کسب و کارهای نوین	بازرگانی، رستوران و هتلداری	فضای پارک شهری	حمل و نقل و انبارداری
جذابیت خرید		تسهیلات و ایمنی	
تأسیسات رفاهی و گردشگری		تراکم ساختمانی	
خلاقیت	صنعت	ساخت‌وسازهای شهری	املاک و مستغلات
اشتغال‌زایی صنعتی		مسکن متنوع	
فعالیت‌های توسعه صنعتی		ارزش ملک	
زیرساخت و تأسیسات رفاهی		عمر بنا	
درآمدهای شهری		اجاره مسکونی	
زیرساخت الکترونیکی مالی	بازارهای مالی	استطاعت‌پذیری	حمل و نقل و انبارداری
استطاعت‌پذیری		ضریب نوسازی بافت فرسوده	
هزینه‌های زندگی (شاخص قیمت)	هزینه و درآمد خانواده	بافت فرسوده	حمل و نقل و انبارداری
کسب و کارهای نوین		نسبت خانوار	
مشارکت	حکمرانی شهری	ثبات قیمت‌ها	شاخص‌های قیمت
حق تحصیل برابر		قدرت خرید	
رضایت شهروندان			
کارآمدی سیستم مدیریت شهری			اندازه بازار

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

امروزه مدیریت کلان‌شهرها و شهرهای بزرگ با توجه به ابعاد پیچیده و گسترده مسائل شهری نیازمند دریافت، پردازش و به‌روزرسانی اطلاعات و ارائه نتایج و تحلیل‌های گوناگون جهت تصمیم‌گیری‌های مختلف دارند. برخورداری از آمار دقیق شرط اولیه برای اداره شهرهاست. چنانچه بتوان داده‌های تولیدشده را هدمند مدیریت کرد، می‌توان از منابعی که در شهر وجود دارد به نحو بهتری بهره برد. پس باید زمینه جمع‌آوری اطلاعات و تبدیل آن‌ها به دانش جهت استفاده در برنامه‌های اجرایی شهرها را محیا کرد. در این میان آمارنامه‌های شهری به دلیل انتشار شاخص‌های کمی در خصوص موضوعات مختلف شهری، می‌توانند منبع معتبر و جامع در خصوص برنامه‌ریزی شهری مورد استفاده قرار گیرند. در این پژوهش سعی شد با بررسی تجارب علمی و عملی در مجامع دانشگاهی و نظام‌های مدیریت شهری، آمارنامه‌ی جامع و یکپارچه برای رتبه‌بندی‌های شهری و مطالعه شهرهای مراکز استان‌ها ارائه شود. بررسی

آمارنامه‌های شهرهای مراکز استان‌ها، نشان داد که مغایرت‌های شکلی و محتوایی در آمارنامه‌های شهرها و شهرداری‌ها وجود دارد. این بخش از پژوهش با پژوهش ندایی طوسی (۱۴۰۰) و اکبری (۱۴۰۰) همسو است. همچنین هر شهر با توجه به منابع داده و اطلاعات خود، شاخص‌هایی متفاوتی از وضعیت سیمای آماری آن شهر هر ساله منتشر می‌کند. همچنین از نظر زمانی نیز نحوه ارائه داده‌ها به صورت یکسان و برای یک‌زمان ارائه نشده است. این بخش از پژوهش نیز با پژوهش سرگزی و همکاران (۱۳۹۸)، باباجانی و همکاران (۱۴۰۱) و اکبری (۱۴۰۱) همسو است. در این پژوهش نیز به این امر اشاره شده است که شاخص‌های داده‌ها و اطلاعات آماری کلان‌شهرها در بعد کمی و کیفی شبیه هم نیستند؛ بنابراین اولین گام در رسیدن به آمارنامه‌های شهری یکپارچه و کارآمد، معرفی چارچوب یکسان برای کل شهرها است. بعد از آن تعریف قالب محتوایی یکسان بوده است. برای این منظور از تجارب شهرهای داخل و خارج از ایران استفاده شد. همچنین در مراحل بعدی سعی شد شاخص‌های قابل‌مقایسه شهری برای محتوای آمارنامه‌ها اضافه کرد؛ بنابراین با تکیه بر شاخص‌های موردنظر، می‌توان در حوزه‌های مختلف شهری، فرصت‌های رقابتی بین شهرها ایجاد کرد. این امر با استفاده از شاخص‌های کمی مشترک و یکپارچه امکان‌پذیر است که در این پژوهش چنین شاخص‌هایی ارائه شده است.

باید توجه داشت که سالنامه آماری «شهرها» مبتنی بر شاخص‌ها و مقولاتی فراتر از حیطه وظایف و اختیارات شهرداری بوده و اساساً از سالنامه آماری «شهرداری‌ها» متفاوت است. لذا در این خصوص چرخه تولید آمار و فرآیندهای اجرایی با توجه به الگویی که در فصول پیشین ارائه شده است، بایستی در چارچوب زیرساخت یکپارچه با همکاری مشترک سازمان‌ها و بخش‌های مختلف که داده و اطلاعات در اختیار دارند، با شهرداری امکان‌پذیر گردد. این امر با یک تفاهم‌نامه همکاری و جلسات توجیهی امکان‌پذیر خواهد بود. از آنجا که بخش عمده‌ای از داده و اطلاعات از جمله در حوزه انرژی، ارتباطات، حمل‌ونقل، آموزش، بهداشت و درمان و غیره در بخش‌های مختلف نظام شهری و در حوزه فراتر از فعالیت‌های شهرداری‌ها تولید و جمع‌آوری می‌شود. با الگوی همکاری یکپارچه و مشترک پیشنهادی این پژوهش، می‌توان به جمع‌آوری و انتشار داده‌های یکپارچه سالنامه‌های آماری شهری دست پیدا کرد؛ بنابراین هدف از تدوین و انتشار آمارنامه‌های شهری با توجه به نتایج حاصل، ارائه مجموعه جامعی از داده و اطلاعات شهر در حوزه‌های مختلف آماری است. درحالی‌که شهر وابسته به پیرامون خود و در ارتباط با منطقه‌ی شهری و همچنین پیوستگی مهمی با حوزه نفوذ خود دارد، اما این دلیل بر عدم وجود مرز و محدوده‌ی برای شهری نمی‌تواند باشد. همچنان که شالین (۱۳۷۲) اشاره دارد که شهرها به طور طبیعی دارای مرزهای مشخص و حریم قابل محسوسی ندارد و مرزهای آن قراردادی بوده و صرفاً برای برنامه‌ریزی و مدیریت شهر تعریف می‌شود، اما برخی از سازوکارها و فعالیت‌های شهری مختص مرزهای درونی آن بوده و می‌توان شهرها را در داخل محدوده‌های ساختمانی آن‌ها موردبحث و بررسی قرار داد؛ بنابراین ارائه آمارهایی در مقیاس شهرستان و استان در درون اسناد آماری شهر از جمله آمارنامه‌های شهری که برای تجزیه و تحلیل وضعیت شهر در درون مرزهای تعریف‌شده‌ی آن است، قابل قبول نیست. درحالی‌که بررسی آمارنامه‌های کلان‌شهرها نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از داده و اطلاعات آمارنامه‌ها در حوزه فراشهری از جمله مقیاس شهرستان و استان بوده است.

با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهادهای زیر برای افزایش کیفیت آمارنامه‌های شهری و یکسان‌سازی آن‌ها برای مقایسه و رتبه‌بندی شهرها ارائه شده است:

- حذف داده‌ها و اطلاعات مربوط به استان و شهرستان از داخل آمارنامه‌های شهری.
- یکسان‌سازی و معادل‌سازی داده و اطلاعات ارائه‌شده در آمارنامه‌های شهری در صورت امکان؛
- استانداردسازی داده و اطلاعات ارائه‌شده در آمارنامه‌های کلان‌شهرها و مراکز استان‌ها قبل از انتشار؛
- انتشار آمارنامه شهری برای ۱۳ مرکز استان دیگر که دارای آمارنامه شهر و شهرداری نیستند.
- انتشار هر ساله داده‌ها و اطلاعات آمارنامه‌های شهر و شهرداری به تفکیک در دو نسخه جداگانه.
- یکسان‌سازی شکل ظاهری، قالب و فرم آمارنامه‌های شهر و شهرداری‌ها تا حد امکان

منابع

احدنژاد، محسن، و صفیه حاضری. (۱۳۹۹). رتبه بندی نواحی شهری بر اساس شاخص‌های کالبدی شکوفایی شهری (مطالعه موردی: شهر تبریز). جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۷ (۲): ۱۲۵-۱۴۸.

- احمدی، صدیقه، و پرستو میمنی. (۱۴۰۰). گزارش رتبه‌بندی شهرهای جهان از منظر شاخص کیفیت زندگی سال ۲۰۱۹. تهران: دانش شهر، ۶۶۸ مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری تهران.
- افشاری، سمانه. (۱۴۰۰). رقابت پذیری شهری: ارزیابی جایگاه تهران در رتبه بندی های بین المللی و ملی. تهران: دانش شهر، ۶۴۶
- اکبری محمود. (۱۴۰۰). به کارگیری تکنیک کوداس به منظور سنجش زیرساخت‌های شهری در کلان‌شهرهای ایران. فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، ۳۶ (۳): ۲۵۲-۲۴۳.
- اکبری، محمود. (۱۴۰۱). سنجش توسعه پایدار اجتماعی در کلان‌شهرهای ایران با استفاده از تکنیک‌های آیداس و میرکا. نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۶ (۷۹): ۳۹-۵۹.
- آمارنامه شهر تهران. (۱۳۸۵). شهرداری تهران. ۴۲. <https://tmicto.tehran.ir>
- باباجانی، جعفر؛ تقوی فرد، محمد تقی و قنبریان علویجه، رضا. (۱۴۰۱). الگوی برای نظارت مالی در شهرداری‌های کلان‌شهرهای ایران. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ۲۹(۱): ۵۸-۲۶.
- پاپلی یزدی، محمدحسین، و حسین رجبی سناجردی. (۱۳۹۲). نظریه‌های شهر و پیرامون. تهران: انتشارات سمت.
- پورمحمدی، محمدرضا، محمدتقی معبودی، و هادی حکیمی. (۱۳۹۶). بررسی و رتبه‌بندی مناطق شهری بر اساس شاخص های مسکن (نمونه موردی: ایران). نشریه مجلس و راهبرد (۹۱).
- جلیلیان، عبدالله، و محمدقاسم وحیدی اصل. (۱۳۹۹). علم پایان‌ناپذیر آمار و تحولات آینده. فرهنگ و اندیشه ریاضی ۳۹ (۶۷): ۳۲-۱۳.
- سرگزی، زهرا؛ رهنورد، فرج الله و طاهرپور کلانتری، حبیب اله. (۱۳۹۸). مدل حاکمیت نوین در اداره کلان شهرهای ایران. مدیریت نوآوری در سازمان‌های دفاعی، ۲ (۳): ۸۴-۵۷.
- شالین، کلود. (۱۳۷۲). دینامیک شهری. مشهد: انتشارات معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی.
- عابدینی، اصغر، و رضا کریمی. (۱۳۹۴). بررسی و رتبه بندی مناطق چهار گانه شهر ارومیه براساس شاخص های کمی و کیفی مسکن. مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای (۲۴).
- علوی تبار، علیرضا. (۱۳۷۹). الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، جلد سوم. تهران: سازمان شهرداری‌های کل کشور.
- محضرینیا، هادی. (۱۴۰۰). آمارنامه شهرداری تهران. سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران، آمارنامه شهرداری تهران مقدمه.
- محمدزاده اصل، نازی، قدرت‌الله امام وردی، و محمد سربرافراز. (۱۳۸۹). رتبه بندی شاخص‌های رفاه شهری مناطق مختلف شهر تهران. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری ۱ (۱): ۱۰۶-۸۵.
- مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، (۱۴۰۱). پایش رتبه‌بندی شهری (پرش). نهم آبان ماه. <https://rpc.tehran.ir>.
- ندایی طوسی، سحر. (۱۴۰۰). چارچوب عملیاتی-سنجشی رتبه‌بندی شهرها بر اساس شاخص پیشرفت شهری ایران، بخش چهارم: ارزیابی وضعیت مناطق ۲۲ گانه شهر تهران. تهران: دانش شهر، ۶۴۷، مدیریت گروه همکاری‌های علمی و بین‌المللی، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
- یزدان بخش، بنت‌الهدی، و جمال محمدی. (۱۳۹۸). شاخص‌های اقتصادی پیشرفت و تعالی شهری با تأکید بر الگوی اسلامی ایران. فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی ۱۹ (۷۶): ۱۸۳-۱۵۱.

References:

- Abedini, Asghar, and Reza Karimi. (2014). Review and ranking of the four areas of Urmia city based on quantitative and qualitative indicators of housing. Urban and regional studies and researches, (24). [In Persian]
- Afshari, Samaneh. (2021). Urban competitiveness: evaluation of Tehran's position in international and national rankings. Tehran: Danesh Shahr, 646. [In Persian]
- Ahadnezhad, Mohsen, and Safieh Hazeri. (2019). Ranking of urban areas based on physical indicators of urban prosperity (case study: Tabriz city). Geography and Development of Urban Space, 7(2): 148-125. [In Persian]
- Ahmadi, Seddige and Parasto Maimani. (2021). Report on the ranking of world cities from the perspective of the quality-of-life index of 2019. Tehran: Danesh Shahr, 668, Tehran Center for Urban Planning and Studies. [In Persian]
- Akbari Mahmoud. (2021). Applying KUDAS technique to measure urban infrastructure in Iranian metropolises. Geographical Research Quarterly, 36 (3): 252-243. [In Persian]
- Akbari, Mahmoud. (2022). Assessing sustainable social development in Iranian metropolises using IDAS and Mirka techniques. Scientific Journal of Geography and Planning, 26 (79): 59-39. [In Persian]
- Alavi-Tabar, Alireza. (1997). The model of citizens' participation in the administration of city affairs, the third volume. Tehran: Organization of Municipalities of the whole country. [In Persian]

- Alsayyad, N. (1993). Squatting and culture: A comparative analysis of informal developments in Latin America and the Middle East. *Habitat International*, 17, 1, 33-44.
- Anholt, S. (2007). *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions* (1st ed.). New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Arrese, A. (2002). *Economic press. From Lloyd's list to wsj.com* (1st ed.). Navarra, Spain: University of Navarra Editions.
- Babajani, Jafar; Tagva Fard, Mohammad Taghi and Qanbarian Alawijeh, Reza. (2022). A model for financial supervision in the municipalities of Iran's metropolises. *Accounting and auditing reviews*, 29(1): 58-26. [In Persian]
- Barthelemy, M. (2016). *THE STRUCTURE AND DYNAMICS OF CITIES Urban Data Analysis and theoretical Modeling*. United Kingdom: Cambridge university press.
- Begg, I. (2002). *Urban competitiveness: Policies for dynamic cities*. Bristol, UK: The Policy Press.
- Benedetti, L., Bönisch, F., Dirckx, G., Jardin, N., & Krebs, P. (2005). Systems analysis of urban wastewater systems—two systematic approaches to analyse a complex system. *Water science and technology*, 52(12), 171-179.
- Castells, M. (1999). The space of the flows. In M. Castells (Ed.), *The Information Age. Economy, society and culture: The network society* (1st ed., Vol. 1). Madrid, Spain: Editorial Alliance.
- Ding, L., Yu, W., Fangyi, Z., & Xiaogen, W. (2011). Spatial structure of tourist attractions in Nanjing, China—Based on statistical analysis of 317 tourist attractions. In 2011 19th International Conference on Geoinformatics, 1-6.
- Giffinger, R., & Haindlmaier, G. (2010). 7ACE© AÑO IV núm.12, FEBRERO 2010 | SMART CITIES RANKING: AN EFFECTIVE INSTRUMENT FOR THE POSITIONING OF CITIES? Rudolf Giffinger and Haindlmaier Gudrun SMART CITIES RANKING: AN EFFECTIVE INSTRUMENT FOR THE POSITIONING OF CITIES? *ACE (Architecture, City and Environment)*, 8(12), 7-25.
- Hall, P. (1966). *The world cities* (1st ed.). New York: NY: McGraw-Hill World University Library.
- Jalilian, Abdullah, and Mohammad Qasem Vahidi Asl. (2019). The endless science of statistics and future developments. *Mathematical Culture and Thought* 39 (67): 13-32. [In Persian]
- Lu, Y., hai, G., Zhou, S., & Shi, Y. (2020). Risk reduction through urban spatial resilience: A theoretical framework. *Hum Ecol Risk Assess an Int J Published online July 7*, 1-17.
- Mahzarnia, Hadi. (2021). *Statistics of Tehran Municipality. Information and Communication Technology Organization of Tehran Municipality, Statistics of Tehran Municipality Introduction*. [In Persian]
- MasterCard Worldwide. (2008). *Worldwide centers of commerce index*. Retrieved from https://www.mastercard.com/us/company/en/insights/pdfs/2008/MCWW_WCoC-Report_2008.pdf.
- Mohammadzadeh Asl, Nazi, Godratollah Emam Verdi and Mohammad Sarbrafaraz. (2018). Ranking of urban welfare indicators in different areas of Tehran. *Journal of Urban Planning and Research* 1 (1): 85-106. [In Persian]
- Molotch, H. (1987). The city as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place. *American Journal of Sociology*, 82(2), 309-332.
- Nedaiie Tusi, Sahar. (2021). The operational-metric framework for ranking cities based on Iran's urban progress index, the fourth part: evaluating the status of 22 districts of Tehran. Tehran: Danesh Shahr, 647, Management of Scientific and International Cooperation Group, Tehran City Studies and Planning Center. [In Persian]
- Organisation for Economic Co-operation and Develop. (2004). *Territorial reviews*. Mexico City. Paris: Author.
- Papolie Yazdi, Mohammad Hossein, and Hossein Rajabi Sanajerdi. (2012). *Theories of the city and its surroundings*. Tehran: Samit Publications. [In Persian]
- Perló, M., & Carrera, A. (2007). In the national and international rankings, what place does Mexico City occupy? *Icons. Real Estate Topics*, I, 6–9.
- Pourmohammadi, Mohammad Reza, Mohammad Taghi Maboudi, and Hadi Hakimi. (2016). Survey and ranking of urban areas based on housing indicators (case example: Iran). *Majlis and Strategy Magazine*. [In Persian]
- Sargazi, Zahra; Rahnavard, Farajullah and Taherpur Kalantari, Habibllah. (2018). The new model of governance in the management of large cities in Iran. *Innovation Management in Defense Organizations*, 2(2): 57-84. [In Persian]

- Scolari, C. (2008). *Hypermediations. Elements for a theory of interactive digital communication* (1st ed.). Barcelona, Spain: Gedisa.
- SESRIC. (2015). *STATISTICAL YEARBOOK AND RELATED PUBLICATIONS TEXTBOOK*. Ankara – Turkey: The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries.
- Shalin, Claude. (1993). *Urban dynamics*. Mashhad: Publications of Astan Quds Razavi Cultural Vice-Chancellor. [In Persian]
- Sobrinho, J. (2010). *Urban competitiveness: A global perspective and for Mexico* (1st ed.). Mexico City: The Colegio of Mexico, A.C.
- Statistics of Tehran city. (2015). Tehran Municipality. 2 4. <https://tmicto.tehran.ir>[In Persian]
- Tehran City Planning and Studies Center, (2021). *Urban Rating Monitoring (Paresh)*. 9th of November <https://rpc.tehran.ir/>[In Persian]
- United Nations. (2018). *World urbanization prospects: The 2018 revision*. New York, NY: Author. Retrieved from. New York: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-KeyFacts.pdf>.
- Yazdan Bakhsh, Bent all Hoda, and Jamal Mohammadi. (2018). Economic indicators of urban progress and excellence with an emphasis on the Islamic model of Iran. *Scientific Quarterly of Islamic Economics* 19 (76): 151-183. [In Persian]

Model of Urban Resilience in the Face of Flood Crisis: A Case Study of Khorramroud, Khorramabad City

Amirreza Parvari¹, Keramatollah Ziari², Saeid Yazdani³

1- Department of Urbanism, Borujerd Branch, Islamic Azad University, Borujerd, Iran.

2- Professor, Department of Human Geography and Planning, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran.

3- Department of Urbanism, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran.

Article info	Abstract
<p>Article type: Research Article</p> <p>Received: 2023/12/02</p> <p>Accepted: 2024/01/17</p> <p>pp: 106- 124</p> <p>Keywords: Urban Resilience, Flooding, Khorramroud, Khorramabad City.</p>	<p>Resilience is one of the significant concerns of cities today, especially risky cities. The weakness of urban crisis management in the face of risks leads to substantial human and financial losses. In this regard, the present study aims to provide a model for urban resilience against flood risk in Khorramabad city. The current research is applied in terms of its purpose, descriptive-analytical in terms of the method of data collection, and survey-based in terms of its execution. The research method employed is quantitative. SMART PLS software was utilized for data analysis. The findings of the research were validated using the Smart PLS software, indicating that the structure of communication arteries and river boundaries are fundamental factors in flood resilience for Khorramabad city. Khorramroud irrigation is currently facing a flood crisis. The primary cause of flooding in the Khorramroud River is the violation of its boundaries and a lack of respect for nature and the environment. Therefore, it can be inferred that until the natural resources in the country are violated and individuals don't equip and secure themselves against natural disasters, they have to experience such bitter calamities.</p>

Citation: Parvari, A., Ziari, K., & Yazdani, S. (2024). Model of Urban Resilience in the Face of Flood Crisis: A Case Study of Khorramroud, Khorramabad City. *Journal of Urban Futurology*, 3(4), 106-124.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University, Zahedan Branch.

Extended Abstract

Introduction

Today, urbanization and the burgeoning population of cities are globally recognized as significant and escalating challenges. Cities, as the most intricate man-made structures, confront a plethora of risks and vulnerabilities. The phenomenon of unchecked urban expansion, urbanization devoid of cultural considerations, city and peri-urban instability, as well as the impacts of climate change including floods, earthquakes, and droughts, collectively underscore the imperative of ensuring the safety and security of urban environments. Urban resilience, a contemporary concept within urban planning, endeavors to cultivate cities that are more habitable and sustainably developed. Khorramabad, the capital of Lorestan province, epitomizes such challenges. Nestled in a valley and flanked by mountains and agricultural lands, the city's growth is constrained by its geographical features. The Khorramabad River, a surface water source spanning the southwestern region of the country, poses a particularly pressing concern. With a relatively small catchment area of 261/270 hectares, the river frequently inundates upstream areas during heavy rains, resulting in extensive damage to infrastructure, urban edifices, telecommunication networks, utilities, bridges, farmlands, transport arteries, and private property. Given Khorramabad's pluvial nature and its topographical vulnerability—where rainfall accumulates within the valley, compounded by the historical discharge of 400 cubic meters per second from the city center via the Khorramabad River—the looming threat of flood risk demands urgent attention. Consequently, there arises a critical imperative to develop a model of urban resilience tailored to mitigate the Khorramabad flood crisis, thereby proffering solutions to address this fundamental challenge.

Methodology

The current research adopts a descriptive-analytical approach in terms of its objectives and application. In regard to data collection, a survey methodology has been employed, characterized by its implementation and quantitative nature. To conduct this research, both documentary and field methods have been utilized to gather and analyze information. The

indicators considered in this study have encompassed the structure of communication arteries, land use patterns, riverbed conditions, as well as the form, shape, and boundary delineation of the river.

Results and discussion

After inputting the information into the SMART PLS software, tests have been conducted to validate the model. Initially, upon constructing the model in the software and executing it, the external reflective model has displayed coefficients in the estimation mode. The status and validation of the model throughout the relevant tests have been scrutinized. The SMRM fit test serves as the primary fitness assessment in PLS; if it exceeds 0.08, the model fit is deemed optimal. Based on the results presented in the tables, a value of 0.118 has been obtained, surpassing the threshold of 0.08. Thus, the fit of this model is confirmed using the SMRM test.

Conclusion

Population increase and the overexploitation of natural resources have led to numerous crises. Unpredictable events have highlighted the importance of resilience in crisis management. One such unpredictable crisis is flooding, where the damage, though expected to some extent, can be exacerbated by various factors. Natural disasters and accidents occur worldwide, but what is crucial is how they are managed before, during, and after the crisis. Neglecting floodplains and riverbanks is a significant issue, especially considering floods with return periods. According to the country's existing laws, riverbanks should be left undeveloped for such events, yet these laws are often disregarded, resulting in encroachments on riverbeds and diminished floodplain areas. The urban river Khorramroud in Khoramabad originates from the confluence of two other rivers in the city center. To investigate the model of urban resilience in flood management, qualitative and quantitative research questionnaires have been developed based on extensive literature reviews conducted worldwide and in Iran using qualitative methods such as content analysis. Subsequently, interviews were conducted with experts from relevant organizations to validate the questionnaire's content and assess the research dimensions. Indicators, including the structure of communication arteries, land use

patterns, riverbed conditions, texture and shape of the river, and river sanctuaries, have been derived from the questionnaire. The Smart PLS test was employed to validate the model. Information was entered into the software, and tests were conducted to confirm the model's validity. Upon constructing and executing the model in the software, the external reflective model displayed coefficients in estimation mode. Throughout the testing process, the suitability of the model was examined and presented.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

الگوی تاب آوری شهری در مواجهه با بحران سیلاب (مورد مطالعه: رودخانه خرم رود شهر خرم آباد)

امیررضا پروری^۱، کرامت اله زیاری^۲، سعید یزدانی^۳

۱- گروه شهرسازی، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران

۲- استاد گروه جغرافیای انسانی و برنامه ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳- گروه شهرسازی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	تاب آوری امروزه یکی از دغدغه‌های مهم شهرها بالأخص شهرهای مخاطره آفرین است. ضعف مدیریت بحران شهری در مواجهه با مخاطرات سبب ایجاد خسارات جانی و مالی فراوانی می‌شود. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی تاب آوری شهری در برابر مخاطره سیلاب در شهر خرم‌آباد تدوین شده است. تحقیق حاضر برحسب هدف، کاربردی و برحسب نحوه گردآوری داده‌ها توصیفی-تحلیلی می‌باشد و از لحاظ نحوه اجرا، از نوع پیمایشی و برحسب روش تحقیق از نوع کمی می‌باشد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SMART PLS استفاده شده است. یافته‌های پژوهش در قالب نرم‌افزار Smart PLS مورد تأیید انجام گرفت و نتایج نشان داد که از شاخص‌های تاب آوری سیلاب در خرم‌رود شهر خرم‌آباد شاخص ساختار شریان‌های ارتباطی و حریم رودخانه از عوامل اساسی در تاب آوری شهری خرم‌رود در مواجهه با بحران سیلاب است. علت اصلی وقوع سیل در رودخانه خرم‌رود تجاوز به حریم رودخانه و بی‌حرمتی به طبیعت و محیط‌زیست است. پس نتیجه می‌گیریم تا زمانی که منابع طبیعی در کشورمان مورد دست‌اندازی و تجاوز قرار گیرند و خود را در برابر بلایای طبیعی مجهز و ایمن نسازیم، باید در انتظار چنین فجایع تلخی باشیم.
دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۱	
پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۷	
صص: ۱۲۴-۱۰۶	
واژگان کلیدی: تاب آوری شهری، سیلاب، رودخانه خرم رود، شهر خرم‌آباد.	

استناد: پروری، امیررضا؛ زیاری، کرامت اله؛ و یزدانی، سعید. (۱۴۰۲). الگوی تاب آوری شهری در مواجهه با بحران سیلاب (مورد مطالعه: رودخانه خرم رود شهر خرم‌آباد). فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۳(۴)، ۱۰۶-۱۲۴.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان.

نویسندگان

مقدمه

امروزه شهری شدن جهان و افزایش جمعیت شهرها مسئله‌ای جهانی و فزاینده محسوب می‌شود (Thomson & Newm, 2018: 2019). شهرها به‌عنوان پیچیده‌ترین ساخته دست بشر با ریسک گسترده‌ای هم به دلیل محدوده وسیعی از مخاطرات و هم به دلیلی آسیب‌پذیری چندگانه‌شان مواجه هستند (صفری احمدوند، ۱۴۰۲: ۸۱۴). در حقیقت، انسان امروزی با پدیده‌ی گسترش بی‌رویه شهرها، شهرنشینی بدون توجه به فرهنگ شهرنشینی، ناپایداری شهرها و ناپایداری مناطق اطراف شهرها، تغییرات اقلیمی، سیل، زلزله و خشک‌سالی مواجه شده است که تمامی این موارد در عمل منجر شده تا ایمنی و امنیت شهرها به مسئله‌ای مهم اما دست‌یافتنی تبدیل گرد (موت، ۱۴۰۲: ۳۷). امروزه شهرها دستگاه‌های پیچیده و متکی به هم هستند که در برابر تهدیدات ناشی از بلایای طبیعی و انسانی آسیب‌پذیر هستند (موسوی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۵۳) که با وقوع سوانح طبیعی، سکونتگاه‌های بشری پذیرای آسیب‌های جانی و مالی قابل توجهی می‌گردند (Yates and Paquette, 2011: 7).

تاب‌آوری شهری یکی از مباحث و تئوری‌های اخیر در برنامه‌ریزی شهری است که سکونتگاه‌های انسانی را به‌سوی داشتن شهرهای مطلوب‌تر برای زندگی و توسعه پایدار شهری رهنمود می‌سازد (Govindarajulu, 2020). از این منظر، تبیین تاب‌آوری در برابر تهدیدات، در واقع شناخت نحوه تأثیرگذاری ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی، نهادی، سیاسی و اجرایی جوامع شهری سکونتگاه‌های انسانی در افزایش تاب‌آوری و شناسایی ابعاد مختلف تاب‌آوری در سطح شهرها است (Chen et al, 2020). به‌طور کلی می‌توان مفهوم شهر تاب‌آور را امری نسبی تلقی نمود. همه شهرها در حال تغییرند، لیکن برخی از تغییرات به‌صورت تدریجی و برخی به‌صورت ناگهانی بروز می‌نمایند. تشخیص زودهنگام تغییرات و تأثیرات آن‌ها بر روی برنامه‌ریزی شهر و طراحی بر اساس این تشخیص می‌تواند به میزان قابل توجهی سبب ارتقای تاب‌آوری شهر در برابر تغییرات به وجود آمده گردد (Faude, -2020).

شهر خرم‌آباد به‌عنوان مرکز استان لرستان از جمله شهرهایی است که در دره‌ای واقع است که از هر طرف به کوه و یا زمین‌های کشاورزی و باغات محدود می‌شود و توسعه شهر را بر دو سو یعنی شمال و جنوب شهر محدود کرده است (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۶). رودخانه خرم‌آباد یکی از منابع سطحی جنوب غربی کشور است که با حوضه آب خیز به نسبت کوچکی به وسعت ۲۶۱/۲۷۰ هکتار در شهرستان خرم‌آباد استان لرستان واقع شده است. رودخانه خرم‌آباد از رودخانه‌هایی سرچشمه گرفته که از سلسله جبال زاگرس می‌باشند که با رودخانه رباط خرم‌آباد، کرگانه، کاکاشرف، کشکان و سرشاخه‌های فرعی دیگر به رودخانه سیمره متصل شده و رودخانه بزرگ کرخه را تشکیل می‌دهند و تاکنون طرح‌های متعددی در ساحل آن اجرا شده است. بررسی این طرح‌ها حاکی از یک توسعه نامتوازن است. نمونه‌هایی از این عدم توازن را می‌توان در تجاوز به حریم رودخانه و تصرف و تخریب بیشه‌زارها و مناظر طبیعی مجاور آن مشاهده نمود (سازمان آب منطقه‌ای غرب، دفتر مطالعات منابع آب استان لرستان، ۱۳۹۶). آمار سیل‌های این رودخانه از سال ۱۳۵۰ تا سال ۱۳۷۷ که در ایستگاه هیدرومتری چم انجیر ثبت گردیده است، ۲۱۵ مورد سیل را نشان می‌دهد که بیشترین تعداد وقوع سیل را در استان دارا می‌باشد. عمدتاً طغیان این رودخانه در اثر ریزش باران شدید در مناطق بالادست به وقوع پیوسته و موجب خسارات زیادی به زیرساخت، ابنیه‌ی شهری، تأسیسات مخابراتی، برق، آب، پل‌ها، مزارع کشاورزی، راه‌های مواصلاتی و اموال مردم شده است. از جمله رخداد سیلاب در شهر خرم‌آباد می‌توان به سیلاب ۲۶ فروردین‌ماه ۹۴ اشاره کرد که بارش شدید باران در شهر خرم‌آباد موجب بالا آمدن رودخانه خرم‌آباد شد که در پی آن آب‌گرفتگی شدید منازل مسکونی میدان امام، تخریب پارکینگ، خسارات زیادی به ابنیه، پل‌ها، واحدهای مسکونی، معابر شهر و مغازه‌ها، مسدود شدن پل‌های موقت داخل شهر که همین امر باعث جاری شدن سیل در مناطق جنوبی این شهر از جمله محله خیرآباد شد (پروزی و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۱). لذا با توجه به اینکه خرم‌آباد شهر پربارانی است و با توجه به این نکته که شهر در دره‌ای محصور به کوه‌ها واقع شده و تمام بارش دریافتی در شهر جمع می‌شود و دبی سیلابی رودخانه خرم‌آباد (که از مرکز شهر می‌گذرد) سابقه ۴۰۰ مترمکعب در ثانیه دارد. این مسئله منجر به تهدیدی مهم برای خطر احتمالی سیل می‌باشد؛ لذا نیاز مبرم به ارائه الگوی تاب‌آوری شهری در مواجهه با بحران سیلاب رودخانه خرم‌رود است که بتوانیم با ارائه راهکارهایی در جهت رفع این بحران اساسی برآییم.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

تاب‌آوری در فرهنگ لغات، توانایی بازیابی، بهبود سریع، تغییر، شناوری، کشسانی و همچنین خاصیت فنری و ارتجاعی ترجمه شده است (Dictionary, Merriam-Webster). اصطلاح تاب‌آوری دارای سابقه بسیار طولانی است و کاربرد آن حداقل به یک قرن قبل از میلاد برمی‌گردد (Garschagen, 2013). این واژه برای اولین بار در فیزیک و ریاضیات در جهت تشریح قابلیت برخی از مواد خاص برای برگشت به شکل عادی خود، هنگام جابجایی، مورد استفاده قرار گرفت (Norris et al, 2018:127)؛ اما مفهوم تاب‌آوری در دوران مدرن دهه ۷۰ به نظریه تئوری سیستمی برمی‌گردد و اولین بار با کار کرافورد استنلی هولینگ آغاز شد. زولی و همکاران (۲۰۱۲) تاب‌آوری را به‌عنوان توانایی افراد، جوامع و سیستم‌ها برای حفظ خود (یکپارچگی در برابر شرایط تغییر) همراه با عوامل کلیدی شامل چالاکی، سازگاری و توانایی برای رویارویی با تغییر، تعریف کرده‌اند (Wasileski, 2011:126)؛ بنابراین مفهوم اصطلاح تاب‌آوری مکرراً بازتعریف شده و از طریق ابعاد اکتشافی، استعاری و هنجاری توانایی، توسعه پیدا کرده است (Meerow, 2016). یکی دیگر از جنبه‌های بسیار اساسی در مطالعات و تحقیقات مرتبط با تاب‌آوری و اجتماعات تاب‌آور در برابر مخاطرات طبیعی، دست پیدا کردن به شیوه مناسب از سنجش میزان تاب‌آوری است. از آنجایی که همه تحقیقات مربوط به مخاطره و سوانح طبیعی در جهت بهبود علمی و فناوری و به‌منظور کاهش خطر سوانح گام برمی‌دارند، به علت ماهیت چندوجهی تاب‌آوری - که شامل ابعاد اکولوژیکی، اقتصادی، نهادی و اجتماعی است - گذار از چارچوب‌های مفهومی به ارزیابی آن پیچیده و چالش‌برانگیز شده است. از آنجایی که نظریه‌های تاب‌آوری به بررسی انعطاف‌پذیری جوامع برای کاهش آسیب‌پذیری در مقابل پیامدهای مخاطرات می‌پردازند، لازم است این مدل‌ها مورد مطالعه و تحلیل قرار گیرند. تاکنون، محققان نظریه‌های متعددی پیشنهاد کرده‌اند که هر یک به جنبه‌هایی خاص از تاب‌آوری در برابر سوانح پرداخته‌اند (Brown & Kulig, 1996-7; Tobin, 1999; Adger, 2000; Buckle, 2006; Foster, 2006; Tierney, 2006; Mayunga, 2006).

بیشتر نظریه‌های که ارائه شده است، بر عوامل مشابهی (مانند منابع اقتصادی، سرمایه‌های مهارت‌ها، اطلاعات، دانش، حمایت و شبکه‌های حمایتی، دسترسی به خدمات و ارزش‌های مشترک جامعه) که می‌توانند باعث کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری جامعه به دنبال تهدیدهایی مثل سوانح طبیعی شوند، توجه کرده‌اند. به‌عبارت‌دیگر، سرمایه اجتماعی را می‌توان مفهوم مشترک در همه این مدل‌ها دانست که به‌صورت مثبت با تاب‌آوری جامعه همراه است. از این‌رو، محدودیت بیشتر این مدل‌ها تمرکز روی یک یا چند بعد از تاب‌آوری با مداخله و مشارکت اندک اجتماعات محلی است و در سطحی وسیع‌تر به این مفهوم نمی‌پردازند. همچنین، به لحاظ عملیاتی شدن مدل‌هایی که ارائه شد، بیشتر جنبه مفهومی تاب‌آوری را نشان می‌دهند تا سنجش؛ مثل نظریه توبین (1999 Tobin, DFID, 1999)، نظریه معیشت پایدار (DFID, 1999)، نظریه خطی-زمانی (Davis, 2006) و نظریه مایانگا (Mayanga, 2006) که به جنبه‌های خاصی از تاب‌آوری اشاره می‌کنند.

در نظریه کاتر، تاب‌آوری به‌عنوان فرایندی دینامیک و وابسته به شرایط پیشین، شدت سوانح، زمان بین مخاطرات و تأثیر عوامل برون‌گرا تعریف می‌شود. از دیدگاه او، فرضیه‌های مختلفی در مفهوم‌سازی از DROP وجود دارد. اول اینکه این نظریه برای بررسی مخاطرات طبیعی ایجاد شده؛ اما می‌تواند با دیگر حوادث نظیر تروریسم، مخاطرات تکنولوژیکی و قحطی سازگار شود. دوم اینکه DROP بر تاب‌آوری در سطح اجتماع متمرکز است؛ در این صورت آن را از نظریه‌های ایجاد شده برای ارزیابی تاب‌آوری در سطوح خرد و کلان با نظریه‌های مبتنی بر بخش‌های مختلف متمایز می‌کند. سوم اینکه در سطوح خرد و کلان با نظریه‌های مبتنی بر بخش‌های مختلف متمایز می‌کنند. سوم اینکه کانون اصلی این مدل بر تاب‌آوری اجتماعی مکان‌هاست و نمی‌توان آن‌ها را از فرایندهای اجتماعی جدا کرد. این مدل، تاب‌آوری را شرط پیش‌بینی شده یا ذاتی و یا یک فرایند نشان می‌دهد. شرایط پیش‌بینی شده را می‌توان تصاویری در زمان و یا یک وضعیت ایستا دانست؛ اما فرایندهای پس از حادثه باعث می‌شود این مفهوم‌سازی دینامیک باشد. کاتر در مطالعه دیگر خود در سال ۲۰۱۰ میلادی مجموعه‌ای از شاخص‌ها را برای اندازه‌گیری شرایط موجود مؤثر بر تاب‌آوری سوانح در جوامع بر اساس نظریه DROP ارائه کرد. نظریه اجتماع‌محور یک رویکرد مدیریتی پایین به بالاست که به مشارکت مردم در حل بحران‌های ناشی از وقوع سوانح طبیعی توجه دارد. هدف این نظریه، کاهش آسیب‌پذیری جوامع و تقویت توانایی‌ها و مشارکت مردم برای مقابله با خطرهای ناشی از وقوع سوانح طبیعی است

(Cutter, 2008:8). در این نظریه، اجتماعات محلی تاب‌آور جوامعی تلقی می‌شوند که توانایی عمل و مشارکت دارند نه جوامعی که باید به آن‌ها کمک کرد و یا اینکه آنان ناتوان هستند. از این‌رو، رویکرد حاضر از همکاری اجتماعی - محلی و مشارکت محلی در فرایند مدیریت سوانح استقبال می‌کند (Buckle, 2006:9). به‌طور خلاصه، در نظریه اجتماع‌محور تاب‌آوری مواردی نظیر مشارکت اجتماعی و ظرفیت‌سازی مورد توجه قرار می‌گیرد که در آن اقدامات مبتنی بر جوامع به‌عنوان جایگزین رویکرد سیاست‌های استاندارد مطرح است.

جدول ۱- نظریه‌های همگرا (موافق) و واگرا (مخالف) تحقیق

نظریه	ویژگی‌های آن
نظریه توبین (1999)	این نظریه برای ارزیابی تاب‌آوری جوامع واقع در مناطق بر مخاطره مطرح‌شده که چارچوب اتخاذشده آن بیشتر اکولوژیکی است و برای نشان دادن نحوه پایداری و تاب‌آوری جامعه سه الگوی تقلیل خطر، الگوی بازیابی و الگوی ساختاری-جمعیتی استفاده‌شده است. در نهایت ویژگی‌های جامعه پایدار و تاب‌آوری مطرح می‌شود، هدف نهایی این چارچوب، دسترسی به میزان پایداری و تاب‌آوری اجتماعات در مقابل مخاطرات طبیعی است.
نظریه خطی-زمانی ویویس (2006)	این نظریه نشان می‌دهد جامعه در قالب یک خط زمانی در شرایط خاصی به دنبال توسعه می‌تواند در طول زمان، آسیب‌پذیری خود را بهبود بخشد. این مدل دارای سه مرحله است: ۱- جذب و تحمل تنش و خطر قبل از سانحه، ۲- برگشت به تعادل پس از سانحه یعنی توانایی و ظرفیت برگشت به تعادل در هنگام و بعد از سوانح، ۳- تغییراتی در جوامع برای اینکه ایمن و تاب آور شوند.
نظریه سرمایه‌محور (Mayanga, 2007)	این نظریه به‌عنوان چارچوبی برای ارزیابی تاب‌آوری جامعه در برابر سوانح مبنی بر انواع سرمایه (اجتماعی، اقتصادی، فیزیکی، انسانی و طبیعی) مطرح‌شده است. هر یک از انواع سرمایه می‌تواند به‌وسیله عوامل مختلف برای ارزیابی تاب‌آوری جامعه در برابر سوانح اندازه‌گیری شود. لزوم استفاده از رویکرد سرمایه به این معناست که سرمایه شامل عناصری است که برای توسعه اقتصادی جامعه لازم است و هرچه فرصت‌های اقتصادی جامعه بیشتر باشد، توانایی بالقوه جامعه برای کاهش آثار سوانح بیشتر می‌شود.
نظریه مکانی DROPP (Cutter et al, 2008)	این نظریه به‌منظور روشن کردن رابطه بین تاب‌آوری و آسیب‌پذیری طراحی شده است و ارزیابی مقایسه‌ای از تاب‌آوری سوانح در سطح محلی و جامعه ارائه می‌کند. این مدل، تاب‌آوری را فرایندی دینامیک و وابسته به شرایط قبلی، شدت سوانح، زمان بین مخاطرات و تأثیر عوامل برون‌گرا تعریف می‌کند. گام اول این مدل ارائه یک مجموعه پیشنهادی از متغیرهای اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی و نهادی است. گام بعدی در این مدل، عملیاتی کردن و ایجاد مجموعه‌ای از شاخص‌ها و سپس بررسی آن در دنیای واقعی است.
نظریه شاخص خط-مبنا (BRIC) (Cutter et al., 2010)	این نظریه مجموعه‌ای از شاخص‌ها را برای اندازه‌گیری شرایط موجود مؤثر بر تاب‌آوری سوانح در جوامع ارائه می‌کند، روش آن، استفاده از شاخص ترکیبی برای تعیین و دستیابی به متغیرهای خاص جهت ایجاد یک مقیاس جمعی از تاب‌آوری است. جهت تعیین شاخص‌ها از مدل مکانی تاب‌آوری سوانح (DROPP)- که در آن ارتباط بین آسیب‌پذیری و تاب‌آوری مشخص است و بر شرایط قبلی تمرکز می‌کند- استفاده‌شده و بر مبنای ایجاد تاب‌آوری، شاخص‌های مورد نظر از این ابعاد تشکیل و برای تحلیل به کار گرفته شد. این مدل با تصویرسازی نتایج نهایی، یک بررسی کلی تطبیقی سریع را از اینکه کدامیک از روش‌ها و ابعاد در شاخص‌های خط‌مبنا تاب‌آوری، بیشتر از سایر روش‌ها و ابعاد مهم‌تر هستند، ارائه می‌دهد، همچنین تعیین می‌کند که چه مداخلات اجتماعی، اقتصادی، نهادی و کالبدی باعث بهبود کلی جامعه می‌شود.
نظریه مدیریت سوانح اجتماع‌محور CBDM	این نظریه یک رویکرد مدیریتی پایین به بالاست که به مشارکت مردم در حل بحران‌های ناشی از وقوع سوانح طبیعی توجه دارد. هدف آن، کاهش آسیب‌پذیری جوامع و تقویت توانایی‌ها و مشارکت مردم برای مقابله با خطرهای ناشی از وقوع سوانح طبیعی است.

جدول ۲- رویکردهای تاب‌آوری شهری

رویکرد	مفهوم
پایداری	این رویکرد از مطالعات اکولوژیکی که تاب‌آوری را توانایی بازگشت به حالت قبل تعریف می‌کند، تاب‌آوری را به‌صورت مقدار اختلالی که یک سیستم قبل از اینکه به حالت دیگری منتقل شود می‌تواند تحمل یا جذب کند، تعریف می‌کند.
بازیابی	بازیابی از تغییر یا عامل فشار و "بازگشت به گذشته" این رویکرد درباره توانایی جامعه برای برگشت به حالت اولیه آن است و معیاری است که به زمان صرف شده، یک جامعه برای بازیابی از تغییر اندازه‌گیری می‌شود.
دگرگونی	بیشتر در ارتباط با تاب‌آوری اجتماعی و به‌عنوان ظرفیت جامعه برای واکنش به تغییر شکل سازگارانه به کار می‌رود که به‌جای بازگشت ساده به حالت قبل می‌تواند به معنای تغییر به حالت جدید باشد که در محیط موجود پایدارتر است. این رویکرد بیشتر در ارتباط با سازگاری و انطباق جوامع با حوادث است. همچنین در سیستم اجتماعی اکولوژی تاب‌آور، اختلال یا سانحه، پتانسیلی را برای ایجاد فرصت جهت تجربه کارهای جدید برای نوآوری و توسعه پایدار ایجاد می‌کند؛ که با مفاهیمی مانند نوسازی، احیا و خودسازمان‌دهی همراه است.

(Maguire and Hagan, 2007)

تاکنون پژوهش‌های متعددی در باب موضوع مورد مطالعه در سطح جهان و ایران کار شده است که این امر نشان از غنای موضوع مورد مطالعه دارد؛ که در ادامه به چند نمونه از این پژوهش‌ها اشاره شده است، یو و همکاران^۱ (۲۰۲۳) در پژوهشی باهدف تاب‌آوری

^۱ Yu et al

رودخانه Yi در کشور چین در راستای جذب گردشگری، انواع مخاطرات محیطی مدنظر را شناسایی کرده و به این نتیجه رسیدند که تاب‌آوری این رودخانه می‌تواند منجر به تحولاتی عظیمی در معیشت ساکنان و جذب گردشگران محدود شود (یو و همکاران، ۲۰۲۳).

آروکا و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی به بررسی ابعاد تاب‌آوری (اجتماعی، اقتصادی، محیطی، فیزیکی، نهادی و فرهنگی) در مناطق مستعد سیل شهری پرداخته‌اند. یافته‌های به‌دست‌آمده نشان داد که تاب‌آورترین مناطق شهری تاب‌آوری اجتماعی و فرهنگی بیشتری دارند، در حالی که مناطق شهری کم‌تاب‌آور باید تاب‌آوری اجتماعی و نهادی خود را تقویت کنند (جیمنز و همکاران، ۲۰۲۳). جنگ و همکاران (۲۰۲۰) تاب‌آوری شهری را از دریچه رسانه‌های اجتماعی و جاری شدن سیل در نانجینگ چین با استفاده از یک رویکرد جدید مبتنی بر تلفیق داده‌های رسانه‌های اجتماعی، داده‌های کاربری اراضی و سایر اطلاعات بررسی کرده و پیشنهاد کردند که اقدامات سیاست‌گذاری باید برای افزایش انعطاف‌پذیری سیل شهری و پوشش هر دو زیرساخت‌های فیزیکی و عناصر انسانی انجام گیرد (ونگ و همکاران، ۲۰۲۰).

پروری و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان "تحلیل و ارزیابی ابعاد تاب‌آوری شهری در مواجهه با سیلاب (مورد مطالعه: رودخانه خرم رود شهر خرم‌آباد)" با هدف ارزیابی ابعاد تاب‌آوری شهری در برابر مخاطرات طبیعی در شهر خرم‌آباد با روشی توصیفی-تحلیلی به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداختند. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Spss، مدل‌های ترکیبی (FARAS + FKOPRAS) و FBMW استفاده شد. نتایج حاصل از آزمون تی‌تک نمونه‌ای در ابعاد (اقتصادی، اجتماعی، کالبدی-محیطی، نهادی-سازمانی)، نشان داد، وضعیت تاب‌آوری شهری در خرم‌آباد ضعیف است و بر اساس مدل‌های ترکیبی (آراس فازی و کوپراس فازی)، بعد اجتماعی با مقدار وزن ۳۴/۰۰، بالاترین میزان تاب‌آوری و بعد نهادی-سازمانی با مقدار وزن ۳۰/۰۰، کمترین میزان تاب‌آوری را در شهر خرم‌آباد در مقابل سیلاب به خود اختصاص داده‌اند. در ادامه نیز بر اساس مدل فازی بی‌ام‌وی، در بعد اقتصادی، گویه برنامه‌ریزی جهت عدم وارد شدن خسارات به وسایل داخل منزل با مقدار وزن ۰/۰۴۳، بیشترین میزان تاب‌آوری، در بعد اجتماعی گویه‌های آموزش در برابر آمادگی خطر، آگاهی و دانش با مقدار وزن ۰/۰۴۰، بیشترین میزان تاب‌آوری، در بعد نهادی-سازمانی گویه وضعیت آگاهی‌رسانی مدیران شهری هنگام رویارویی با بحران سیل با مقدار وزن ۰/۰۲۷ و در بعد کالبدی-محیطی، گویه میزان تراکم ساختمانی با مقدار ۰/۰۳۱ بیشترین میزان تاب‌آوری را به خود اختصاص داده است (پروری و همکاران، ۱۴۰۲: ۴).

پوراحمد و حاتمی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان "ارزیابی میزان تاب‌آوری بافت تاریخی شهر کرمان در برابر زلزله و ارائه راهبردهای ارتقا آن" به ارائه راهبردهایی برای ارتقا میزان تاب‌آوری در بافت تاریخی شهر کرمان پرداختند. وضعیت موجود نشان داد که بافت تاریخی کرمان از نظر شاخص اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، نهادی تاب‌آوری وضعیت نامطلوبی دارد. به همین دلیل ماتریس SWOT تشکیل شده و نقاط قوت، ضعف، فرصت، تهدید بافت تاریخی از نظر تاب‌آوری در آن تدوین گردید. سپس با استفاده از نظر متخصصین و کارشناسان مطلع از وضعیت بافت تاریخی کرمان امتیازبندی گردید و بعد از تجزیه و تحلیل‌های مربوطه مشخص گردید که موقعیت استراتژیکی بافت تاریخی کرمان موقعیت استراتژیکی‌های بازنگری، انطباقی است. از این رو بعد از تدوین استراتژی‌های مطلوب و مناسب با وضعیت تاب‌آوری بافت تاریخی کرمان ماتریس برنامه‌ریزی کمی (QSPM) تشکیل شده و در این مرحله نیز با استفاده از نظر متخصصین استراتژی‌ها اولویت‌بندی شدند (پوراحمد و حاتمی، ۱۴۰۱).

میمندی پاریزی و طالعی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "ویژگی‌های مؤثر تاب‌آوری کالبدی شهر و تعیین میزان اهمیت آن‌ها در افزایش تاب‌آوری کالبدی شهر" به بسط و تدقیق بیشتر تاب‌آوری کالبدی شهر، از طریق بررسی و تعیین ویژگی‌های مؤثر تاب‌آوری کالبدی شهر، مفهوم‌سازی این ویژگی‌ها و همین‌طور بررسی اهمیت و جایگاه هریک از این ویژگی‌ها در راستای افزایش تاب‌آوری کالبدی شهر پرداختند. نتایج نشان داد که میزان مقاومت یا استحکام اجزا کالبدی شهر بالاترین میزان تأثیر و تنوع در اجزا کالبدی شهر کمترین میزان اهمیت و تأثیر در راستای افزایش تاب‌آوری کالبدی شهر را دارا است (میمندی پاریزی و طالعی، ۱۴۰۰).

¹ Aroca et al

² Wang et al

حیدری زاده و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان "بررسی حادثه سیل شهر خرم‌آباد" به بررسی این مسئله پرداختند که سیل موجب خساراتی همچون تخریب و آسیب شدید زیرساخت‌های شهری، آسیب خیابان‌ها، تخریب و ریزش جاده‌ها و خیابان‌های داخل و حاشیه شهر، تخریب بخشی از مناطق مسکونی حاشیه شهر، آسیب پایه‌های پل‌های شهری، آسیب به ساختمان‌های اداری و دانشگاه‌ها، ورود سیلاب به فرودگاه و قطع پروازهای فرودگاه، سیلابی شدن جاده‌ها و راه‌های مواصلاتی شهر می‌شود. نتایج تحقیق نشان داد که برنامه مشخصی جهت مواجهه و مدیریت آن وجود ندارد، زیرساخت‌ها و امکانات لازم جهت اقدامات پیشگیرانه بسیار ضعیف است. سرعت واکنش و انجام اقدامات در مرحله پاسخ بسیار کند و ارتباط بین سازمانی بسیار ضعیف است، پیشنهاد می‌شود آموزش لازم در خصوص شناخت، پیش‌بینی، آمادگی و تدوین برنامه‌های لازم در مقابله با بحران‌های مختلف از جمله سیل به کلیه رده‌های مختلف، تعیین مناطق امن در سطح شهر با توجه به نوع مخاطره، انجام ساخت‌وسازهای شهری از جمله توسعه خیابان‌ها، زیرگذرها و پل‌ها مهندسی، با دقت و با رعایت اصول علمی، افزایش و توسعه امکانات پیشگیرانه در سطح شهر صورت گیرد (حیدری زاده و همکاران، ۱۳۹۸).

اسماعیلیان و حسینی عسگرآبادی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان "رتبه‌بندی مؤلفه‌های تاب‌آوری شهری (نمونه موردی: شهر خرم‌آباد)" به رتبه‌بندی عوامل مؤثر تاب‌آوری شهری در شهر خرم‌آباد با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از تکنیک تاپسیس به ارزیابی مؤلفه‌های تاب‌آوری شهر خرم‌آباد پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که همکاری با افراد در سطح ناحیه با وزن ۰/۷۵ درصد وضعیت بهتری نسبت به سایر شاخص‌ها دارد. تعامل نهادها با مردم نیز با وزن ۰/۷۴ رتبه دوم و نسبت مردم مشمول بیمه نیز با ۰/۷۱ رتبه سوم و میزان اشتغال با ۰/۶۷ در رتبه بعدی قرار دارد که حاکی از اهمیت بالای آن در تاب‌آوری شهری است. بین سایر معیارها معیار قطعات فرسوده و نفوذناپذیری فاصله‌ی زیادی با معیارهای بالای دارند و اهمیت کمتری نسبت به دیگر مقوله‌های تاب‌آوری دارند (اسماعیلیان و حسینی عسگرآبادی، ۱۳۹۸). با توجه به بررسی پیشینه تحقیق در سطح جهان و همچنین ایران و نیز پژوهش‌هایی که در سطح شهر خرم‌آباد راجع به بحث تاب‌آوری به‌خصوص در برابر مخاطره سیل صورت گرفته است، تاکنون فقط چند پژوهش در این خصوص که شامل پژوهش رضایی رشنو و حقزاد (۱۳۹۴)؛ اسماعیلیان و حسینی عسگرآبادی (۱۳۹۸) و حیدری زاده و همکاران (۱۳۹۸) درباره بحران سیل در شهر خرم‌آباد انجام شده است و نیز بیشتر پژوهش‌های انجام شده درباره بحث تاب‌آوری در شهر خرم‌آباد به‌صورت کلی و بیشتر با تأکید بر بحران زلزله بوده است.

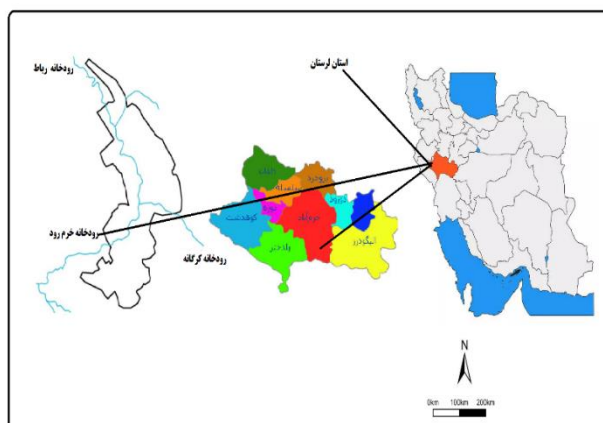
مواد و روش پژوهش

محدوده زمانی این پژوهش سال ۱۴۰۲ و محدوده مکانی شهر خرم‌آباد است شکل (۲). تحقیق حاضر برحسب هدف، کاربردی و برحسب نحوه گردآوری داده‌ها یک تحقیق توصیفی-تحلیلی می‌باشد، از لحاظ نحوه اجرا، از نوع پیمایشی و برحسب روش تحقیق از نوع کمی می‌باشد. به‌منظور انجام این پژوهش به دو روش اسنادی و میدانی به تهیه اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن‌ها اقدام شده است. در مرحله اسنادی، از منابع موجود الهام گرفته و کار پیمایشی شامل مشاهدات مکرر از محدوده مورد مطالعه و تکمیل پرسشنامه بوده است. پرسشنامه از نوع محقق ساخته به‌صورت طیف لیکرت (بسیار زیاد، زیاد، نسبتاً زیاد، تا حدودی، نسبتاً کم، کم و بسیار کم) بوده و تکمیل آن به‌صورت مطالعات میدانی انجام شده است. جامعه آماری در پژوهش حاضر شامل دو بخش می‌باشد، بخش اول ساکنین شهر خرم‌آباد که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، تعداد (۳۷۳۴۱۶)، نفر بودند که با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی (فرمول کوکران)، تعداد (۳۸۳)، نفر تعیین شدند. در بخش دوم، جامعه آماری پژوهش خبرگان سازمان آب و هواشناسی لرستان و مدیران مسائل برنامه‌ریزی شهری می‌باشند که از این میان آن‌ها ۸۰ نفر به‌صورت نمونه‌های هدفمند انتخاب و مورد پرسشگری قرار گرفتند. شاخص‌های این پژوهش شامل (ساختار شریان‌های ارتباطی، کاربری زمین، وضعیت بستر رودخانه، فرم و شکل بافت، حریم رودخانه) بوده است جدول (۲). شاخص‌ها موردنظر در این پژوهش بر اساس مطالعات انجام شده در داخل و خارج از ایران انتخاب شده و روابی (اعتبار) آن با توجه به اهمیت هر یک نسبت به محدوده مورد مطالعه، توسط ۷ نفر از خبرگان و مدیران برنامه‌ریزی شهری بررسی و تأیید شد. برای تعیین پایایی شاخص‌های تاب‌آوری، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب محاسبه شده برابر ۰/۷۹ است؛ این مقدار نشان‌دهنده قابلیت اعتماد بالای سؤالات است. همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SMART PLS استفاده شده است.

جدول ۳- شاخص‌های پژوهش

شاخص	گویه	شاخص	گویه
ساختار شریان‌های ارتباطی	(S1) میزان مسیر برون‌رفت آب رودخانه	وضعیت بستر رودخانه	(V1) توجه به جداره‌های بستر رودخانه
	(S2) میزان کوچه‌های اطراف رودخانه		(V2) اندازه شکل بستر رودخانه
	(S3) تناسب بافت شهر با فرم هندسی رودخانه		(V3) جریان کلی آب
	(S4) پایداری سازه‌های پل رودخانه		(V4) میزان سیلاب‌های مخرب
	(S5) میزان شبکه عبوری آب‌های سطحی		(V5) وضعیت شیب رودخانه
	(S6) میزان استحکام ساختمان‌های پیرامون پل		(V6) زیست محیط رودخانه
کاربری زمین	(K1) میزان سازگاری کاربری‌های اطراف رودخانه	فرم و شکل بافت	(F1) سازگاری بافت در کاهش خسارت سیل
	(K2) استقرار پایگاه‌های امداد و نجات		(F2) سازگاری موقعیت نسبت به بافت رودخانه
	(K3) میزان مدیریت بحران در شهر		(F3) ناسازگاری فرم و شکل بافت رودخانه
	(K4) میزان کاربری‌های مسکونی		(F4) سازگاری بافت رودخانه با جهت شیب آن
			(F5) تغییر جهت شکل رودخانه به واسطه انسان‌ها
	(F6) همگونی بافت رودخانه		
حریم رودخانه	(H1) توجه به توسعه بافت حریم رودخانه		
	(H2) ارتباط حریم رودخانه و پهنه‌بندی		
	(H3) میزان ساخت‌وسازهای غیرمجاز در محدوده حریم		
	(H4) تخریب بیش‌ازحد محدوده حریم رودخانه		

شهر خرم‌آباد در طول جغرافیایی $22^{\circ} 48'$ شرقی نسبت به نصف‌النهار گرینویچ و عرض جغرافیایی $33^{\circ} 22'$ شمالی نسبت به استوا، در ارتفاع ۱۱۷۱ متری واقع شده است. خرم‌آباد از طرف شمال به تپه کیو با ارتفاع ۱۲۹۰ متر، از طرف شمال شرقی به دامنه‌های مخمل کوه به ارتفاع ۱۸۰۲ متر، از طرف جنوب شرقی به کوه‌های شیر کشان به ارتفاع ۱۷۶۵ متر و پشته حسین‌آباد و کوه پشته به ارتفاع ۱۵۵۰ متر محدود است. همچنین از طرف غرب به شاخه‌هایی از سفیدکوه که تا حاشیه شهر بیش آمده و شهر را محدود کرده است، منتهی می‌شود. شهر خرم‌آباد در طول دره‌ای که رودخانه خرم‌آباد با جهتی شمالی - جنوبی آن جریان دارد، واقع شده است. بخشی شمالی شهر چهره کوهستانی و ناهموار و بخش جنوبی شهر چشم‌اندازی هموار دارد. وسعت این دره چندان زیاد نمی‌باشد، به طوری که در گلوگاه دره، عرض دره به حداقل می‌رسد که در این قسمت عرض فضای شهری از ۱۱۰۰ متر تجاوز نمی‌کند. در این دره محصور بین ارتفاعات مجاور، هر کجا کوه‌ها از هم فاصله داشته و عامل فرسایش بیشتر تأثیرگذار بوده، شیب‌ها ملایم‌تر و وسعت بیشتر بوده؛ بنابراین اجازه زیست به انسان داده شده و شهر بدان سوی گسترش یافته است و هر کجا که کوه‌ها فاصله کمتری نسبت به هم دارند، دره تنگ و شیب شدیدتر شده و شهر باریک و کشیده شده است. وضع قرار گرفتن و جهت ارتفاعات مجاور شهر خرم‌آباد به شهر موقعیت اقلیمی خاصی داده و نیز موجب جریان دائمی رودخانه خرم رود و کرگان گردیده است (طرح جامع شهر خرم‌آباد، ۱۳۸۳).

شکل ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه

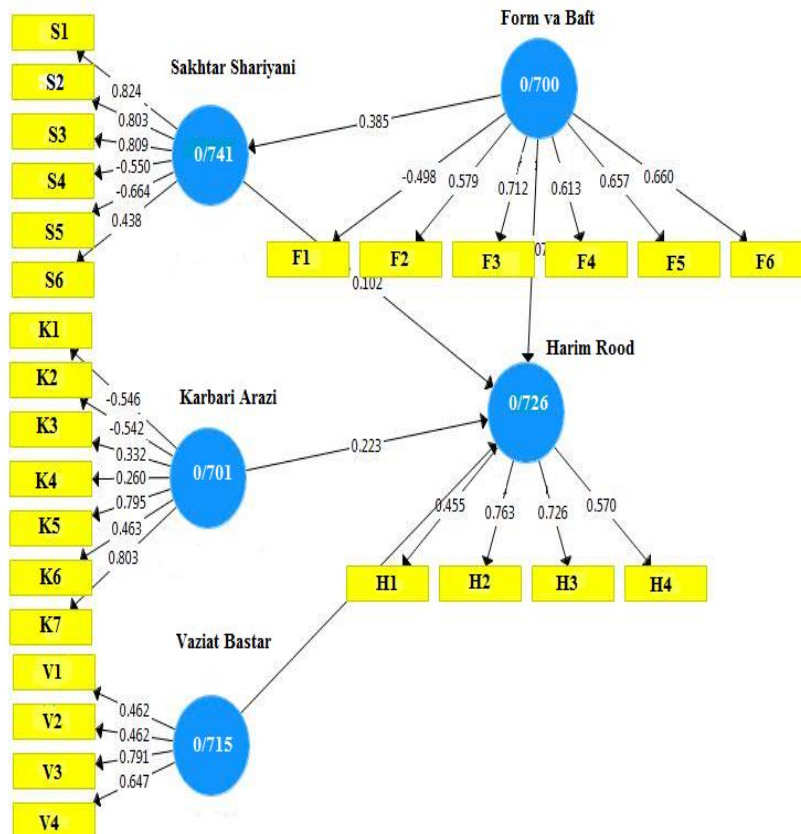
(منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲)

بحث و ارائه یافته‌ها

الگوی پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SMART PLS

آزمون مدل بیرونی

پس از وارد کردن اطلاعات در نرم‌افزار SMART PLS اقدام به انجام آزمون‌ها جهت تأیید مدل می‌نماییم. در ابتدا پس از ترسیم مدل در نرم‌افزار و اجرای آن مدل بیرونی انعکاسی در حالت تخمینی ضرایب را نمایش می‌دهیم که در طی فرایند آزمون‌های مربوطه به بررسی وضعیت و تأییدیه مدل می‌پردازیم. شکل (۲) نشان‌دهنده خروجی نرم‌افزار در حالت یادشده می‌باشد؛ که در شکل (۲) روابط و اعداد به صورت مشخص نمایش داده شده است.

شکل ۲- مدل بیرونی انعکاسی اولیه در حالت تخمین ضرایب استاندارد

(منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲)

آزمون همگن بودن

آزمون همگن بودن مهم‌ترین آزمونی است که همگن بودن شاخص‌های متغیر را به ما نشان می‌دهد. طبق نظر هینسلر (۲۰۰۹) تحلیل عاملی تأییدی در نرم‌افزار SMART PLS با شرط همگن بودن یا از یک جنس بودن سؤالات متغیرهایی که انعکاسی اندازه‌گیری می‌شود، آغاز می‌گردد. این آزمون تنها آزمونی است که می‌توان سؤالی که با بقیه همگن نیستند را از مدل حذف نمود. در این آزمون بار عاملی بایستی از ۰/۷ بیشتر باشد در غیر این صورت روایی و پایایی مدل با مشکل مواجه می‌شود (اگر سؤالی دارای بار عاملی نزدیک به ۰/۷ بوده (بالاتر از ۰/۶۵۰) و توسط سایرین بتوان جبران شود در مدل باقی می‌ماند). در پژوهش حاضر پس از وارد نمودن اطلاعات و تهیه مدل آزمون (Outer Loadings) را اجرا نموده و نتایج به دست آمده در جدول (۴) نشان داده شده است؛ که پس از بررسی نتایج به دست آمده سؤالی که دارای بار عاملی < 0.7 باشند به شرطی که در زمره استثناها قرار نگیرند از مدل حذف خواهند شد و مجدد آزمون (Outer Loadings) اجرا می‌گردد و نتایج در قالب جدول جدید نمایش

داده خواهد شد. با توجه به نتایج جدول (۴) بار عاملی کلیه سؤال‌ها بالاتر از ۰/۷ بوده کلیه شاخص‌ها از نظر همگن بودن با متغیر مورد تأیید قرار می‌گیرد.

جدول ۴- آزمون (Outer Loadings)-آزمون تحلیل عاملی

حریم رودخانه (H)	فرم و شکل بافت (F)	وضعیت بستر رودخانه (V)	کاربری اراضی (K)	ساختار شریان‌های ارتباطی (S)
				(S1) میزان مسیر برون‌رفت آب رودخانه ۰/۷۴۱
				(S2) میزان کوچه‌های اطراف رودخانه ۰/۷۱۳
				(S3) تناسب بافت شهر با فرم هندسی رودخانه ۰/۷۱۲
				(S4) پایداری سازه‌های پل رودخانه ۰/۷۱۶
				(S5) میزان شبکه عبوری آب‌های سطحی ۰/۷۴۱
				(S6) میزان استحکام ساختمان‌های پیرامون پل ۰/۷۴۲
			۰/۷۴۲	(K1) میزان سازگاری کاربری‌های اطراف رودخانه
			۰/۷۰۱	(K2) استقرار پایگاه‌های امداد و نجات
			۰/۷۹۳	(K3) میزان مدیریت بحران در شهر
			۰/۷۹۰	(K4) میزان کاربری‌های مسکونی
		۰/۷۴۵		(V1) توجه به جداره‌های بستر رودخانه
		۰/۷۵۲		(V2) اندازه شکل بستر رودخانه
		۰/۷۸۹		(V3) جریان کلی آب
		۰/۷۰۲		(V4) میزان سیلاب‌های مخرب
		۰/۷۱۵		(V5) وضعیت شیب رودخانه
		۰/۷۹۵		(V6) زیست محیط رودخانه
	۰/۸۲۴			(F1) سازگاری بافت در کاهش خسارت سیل
	۰/۸۰۳			(F2) سازگاری موقعیت نسبت به بافت رودخانه
	۰/۸۰۹			(F3) ناسازگاری فرم و شکل بافت رودخانه
	۰/۸۰۴			(F4) سازگاری بافت رودخانه با جهت شیب آن
	۰/۸۱۹			(F5) تغییر جهت شکل رودخانه به واسطه انسان‌ها
	۰/۸۱۲			(F6) همگونی بافت رودخانه
۰/۸۰۱				(H1) توجه به توسعه بافت حریم رودخانه
۰/۸۰۲				(H2) ارتباط حریم رودخانه و پهنه‌بندی
۰/۷۰۲				(H3) میزان ساخت‌وسازهای غیرمجاز در محدوده حریم
۰/۷۶۳				(H4) تخریب بیش‌ازحد محدوده حریم رودخانه

(منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲)

آزمون پایایی مدل

آزمون آلفای کرونباخ همبستگی درونی سؤال‌های یک متغیر را در خارج از مدل بررسی می‌کند. در صورتی که مقدار آلفا بالای ۰/۷ باشد مورد تأیید می‌باشد. لازم به ذکر است در مدل‌های تازه تولیدشده در صورتی که مقدار آلفا نزدیک به ۰/۷ هم باشد مورد قبول است؛ که نتایج حاصل از آزمون آلفای کرونباخ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۵- نتایج آزمون آلفای کرونباخ

Cronbach's Alpha	
(S1) میزان مسیر برون‌رفت آب رودخانه	۰/۷۲۱
(S2) میزان کوچه‌های اطراف رودخانه	۰/۷۶۰
(S3) تناسب بافت شهر با فرم هندسی رودخانه	۰/۷۵۴
(S4) پایداری سازه‌های پل رودخانه	۰/۷۱۵
(S5) میزان شبکه عبوری آب‌های سطحی	۰/۸۱۵
(S6) میزان استحکام ساختمان‌های پیرامون پل	۰/۷۰۲
(K1) میزان سازگاری کاربری‌های اطراف رودخانه	۰/۷۱۴
(K2) استقرار پایگاه‌های امداد و نجات	۰/۷۱۱
(K3) میزان مدیریت بحران در شهر	۰/۷۰۹
(K4) میزان کاربری‌های مسکونی	۰/۷۱۸
(V1) توجه به جداره‌های بستر رودخانه	۰/۸۱۵
(V2) اندازه شکل بستر رودخانه	۰/۷۶۵
(V3) جریان کلی آب	۰/۸۰۵
(V4) میزان سیلاب‌های مخرب	۰/۸۵۵
(V5) وضعیت شیب رودخانه	۰/۸۲۶
(V6) زیست محیط رودخانه	۰/۸۲۹
(F1) سازگاری بافت در کاهش خسارت سیل	۰/۷۲۵
(F2) سازگاری موقعیت نسبت به بافت رودخانه	۰/۷۲۶
(F3) ناسازگاری فرم و شکل بافت رودخانه	۰/۷۱۲
(F4) سازگاری بافت رودخانه با جهت شیب آن	۰/۷۱۵
(F5) تغییر جهت شکل رودخانه به واسطه انسان‌ها	۰/۷۲۶
(F6) همگونی بافت رودخانه	۰/۷۹۶
(H1) توجه به توسعه بافت حریم رودخانه	۰/۷۴۲
(H2) ارتباط حریم رودخانه و پهنه‌بندی	۰/۷۵۱
(H3) میزان ساخت‌وسازهای غیرمجاز در محدوده حریم	۰/۷۱۶
(H4) تخریب بیش‌ازحد محدوده حریم رودخانه	۰/۷۴۸

(منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲)

آزمون‌های روایی مدل (روایی سازه)

روایی سازه شامل روایی همگرا (شاخص‌های هر متغیر با یکدیگر هم‌گرایی داشته باشند) و در روایی اگر شاخص‌های اندازه‌گیری کننده هر متغیر از شاخص متغیرهای دیگر متمایز و قابل افتراق باشند) آزمون واگرا شامل: $CR > AVE - 1$ و $CR > AVE - 2$ می‌باشد این آزمون‌ها شامل AVE, CR می‌باشد؛ که در صورتی که شرایط: $CR > AVE - 2$ و $AVE > 0.5$ را داشته باشد روایی همگرا مورد تأیید است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از جدول‌ها نتیجه حاصل می‌شود که در کلیه مؤلفه‌های موردنظر $CR > AVE$ و $AVE > 0.5$ می‌باشد؛ بنابراین دو شرط لازم در خصوص روایی در مدل به‌دست‌آمده صادق است و لذا مدل دارای روایی همگرا می‌باشد.

جدول ۶- نتایج آزمون آلفای کرونباخ

	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
ساختار شریان‌های ارتباطی	۰/۷۶۳	۰/۷۰۹
کاربری اراضی	۰/۷۱۴	۰/۷۰۴
وضعیت بستر رودخانه	۰/۷۹۹	۰/۷۹۷
فرم و شکل بافت	۰/۸۱۴	۰/۸۰۲
حریم رودخانه	۰/۷۷۶	۰/۷۲۸

(منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲)

آزمون عدم هم خطی متغیرهای برونزا

در این آزمون نشان می‌دهیم که متغیرهای برونزا با هم خط نبوده؛ یعنی متغیر مستقل روی هم‌رفته رفتار متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کند و واریانس آن‌ها را تعیین و تغییرات را نشان می‌دهد.

جدول ۷- آزمون عدم هم خطی متغیرهای برونزا

	VIF
(S1) میزان مسیر برون‌رفت آب رودخانه	۱/۱۰۵
(S2) میزان کوچه‌های اطراف رودخانه	۱/۱۸۵
(S3) تناسب بافت شهر با فرم هندسی رودخانه	۱/۵۲۰
(S4) پایداری سازه‌های پل رودخانه	۱/۳۹۴
(S5) میزان شبکه عبوری آب‌های سطحی	۱/۷۲۶
(S6) میزان استحکام ساختمان‌های پیرامون پل	۱/۴۳۷
(K1) میزان سازگاری کاربری‌های اطراف رودخانه	۱/۲۲۷
(K2) استقرار پایگاه‌های امداد و نجات	۱/۲۲۱
(K3) میزان مدیریت بحران در شهر	۱/۰۸۹
(K4) میزان کاربری‌های مسکونی	۱/۰۷۴
(V1) توجه به جداره‌های بستر رودخانه	۱/۶۹۸
(V2) اندازه شکل بستر رودخانه	۱/۷۵۲
(V3) جریان کلی آب	۱/۴۴۴
(V4) میزان سیلاب‌های مخرب	۱/۴۳۶
(V5) وضعیت شیب رودخانه	۱/۶۶۰
(V6) زیست محیط رودخانه	۱/۳۱۶
(F1) سازگاری بافت در کاهش خسارت سیل	۲/۱۵۶
(F2) سازگاری موقعیت نسبت به بافت رودخانه	۲/۲۲۳
(F3) ناسازگاری فرم و شکل بافت رودخانه	۲/۱۶۷
(F4) سازگاری بافت رودخانه با جهت شیب آن	۱/۲۲۷
(F5) تغییر جهت شکل رودخانه به واسطه انسان‌ها	۱/۴۱۷
(F6) همگونی بافت رودخانه	۱/۱۳۰
(H1) توجه به توسعه بافت حریم رودخانه	۱/۰۷۰
(H2) ارتباط حریم رودخانه و پهنه‌بندی	۱/۲۷۲
(H3) میزان ساخت‌وسازهای غیرمجاز در محدوده حریم	۱/۲۴۴
(H4) تخریب بیش‌ازحد محدوده حریم رودخانه	۱/۰۹۰

(منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲)

در آزمون فوق بایستی کلیه متغیرها VIF کمتر از ۵ باشد که مطابق جدول کلیه متغیرها عددی کمتر از ۵ را دارا می‌باشد.

آزمون مدل کلی

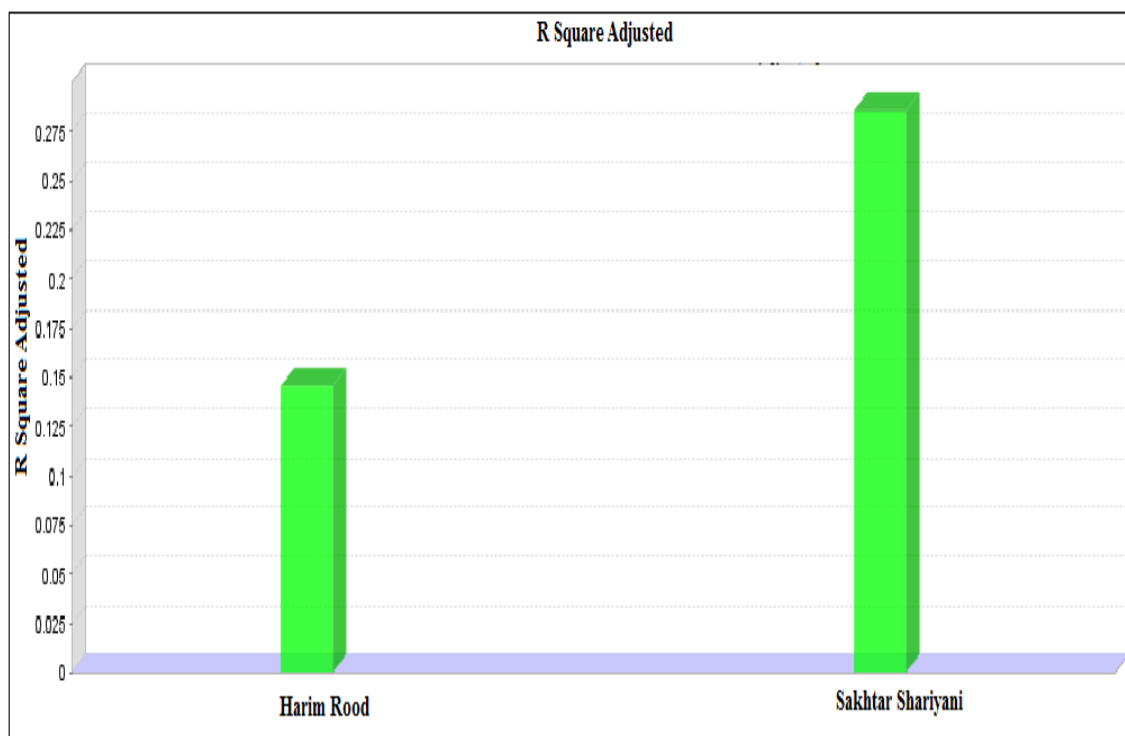
آزمون برازش SMRM به‌عنوان اولین آزمون جهت برازش در PLS می‌باشد که در صورتی که بالاتر از ۰،۰۰۸ قرار بگیرد برازش مدل در حد مطلوبی است.

جدول ۸- آزمون برازش SMRM

Fit Summary		
SMRM	Saturated Model	Estimated Model
		۰/۱۰۸

(منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲)

با توجه به نتیجه به‌دست‌آمده در جدول ۰/۱۱۸ که بالاتر از ۰/۰۸ می‌باشد برازش این مدل با استفاده از آزمون SMRM مورد تأیید می‌باشد.

شکل ۳- واریانس تبیین شده R^2

(منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲)

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

افزایش جمعیت و بهره‌برداری بیش از حد از منابع طبیعی منجر به وقوع بحران‌های متعددی شده است. بحران‌های غیرقابل پیش‌بینی که منجر به مطرح‌شدن مبحث تاب‌آوری جهت کمک به مدیریت بحران شد. یکی از این بحران‌های غیرقابل پیش‌بینی بحران سیل است که خرابی‌های ناشی از آن هم تا حدی طبیعی است، اما عواملی باعث می‌شود که ویرانی‌های ناشی از سیل‌ها گسترده‌تر شود. حوادث و بلایای طبیعی در همه‌جا رخ می‌دهد، اما آنچه در این میان مهم است سه مرحله پیش، حین و پس از بحران است که به نظر می‌رسد با توجه به غیرمترقبه بودن برخی از این حوادث، مدیریت پیش از وقوع و اجرای برنامه‌های بلندمدت برای پیشگیری از بروز آثار مخرب حوادث اهمیت بالایی دارد. این فرسایش هم نتیجه تخریب اراضی بالادست رودخانه‌ها، نابودی جنگل‌ها، ساحل‌سازی و تخریب حواشی رودخانه‌ها به دلیل ساخت‌وسازهای غیرمجاز است. متأسفانه در کشور ما به همین دلایل خاک فرسایش یافته و با جریان آب شسته می‌شود و به حرکت درمی‌آید و باعث گل‌آلودگی سیل می‌شود. دومین مشکلی که باعث می‌شود سیل‌ها ویرانگرتر باشند؛ نادیده گرفتن بستر سیلابی رودخانه‌ها است. بی‌توجهی به حریم و بستر سیلابی رودخانه‌ها به‌ویژه برای سیل‌های با دوره‌های بازگشت موضوع مهمی است که طبق قوانین موجود کشور نیز، حریم رودخانه‌ها برای چنین سیل‌هایی باید آزاد گذاشته شود، اما متأسفانه این قوانین نادیده گرفته شده و شاهدیم که بستر رودخانه‌ها با ساخت‌وسازها، کوچک و کوچک‌تر شده است. رودخانه درون‌شهری خرم‌آباد به نام خرم‌رود از به هم پیوستن دو رود دیگر در مرکز شهر به وجود آمده است. بحران سیل در خرم‌آباد سال ۱۳۹۷ سبب بروز زیان‌ها و آسیب‌های بسیاری به لرستان شد که سهم خرم‌آباد از ۵۵۳ میلیارد تومان خسارت این حادثه به استان بسیار بالا بود. این مقدار خسارت به بخش‌های مختلف راه، ابنیه، پل، زیرساخت‌های شهری و جاده‌ای و بخش کشاورزی وارد شده است. به‌منظور بررسی الگوی تاب‌آوری شهری در مواجهه با سیلاب ابتدا پرسش‌نامه‌های تحقیق (کیفی و کمی) با مطالعات گسترده پیشینه پژوهش‌های انجام شده در جهان و ایران در قالب روش کیفی (تحلیل محتوا) استخراج شد. بعد

از طراحی پرسش‌نامه‌های پژوهش مصاحبه با خبرگان سازمان‌های مرتبط انجام شد. بعد از تأیید روایی و پایایی سؤالات پرسش‌نامه و بررسی سؤالات مرتبط با ابعاد پژوهش شاخص‌های (ساختار شریان‌های ارتباطی- کاربری اراضی- وضعیت بستر رودخانه- فرم و شکل بافت- حریم رودخانه) استخراج شد. در ادامه برای اعتبار یابی مدل از آزمون Smart Pls استفاده شد. پس از وارد کردن اطلاعات در نرم‌افزار اقدام به انجام آزمون‌ها جهت تأیید مدل اقدام نمودیم. بعد از ترسیم مدل در نرم‌افزار و اجرای آن مدل بیرونی انعکاسی در حالت تخمینی ضرایب نمایش داده شد و در طی فرایند آزمون‌های مربوطه به بررسی و ارائه الگوی مناسب پرداخته شد. با توجه به نتیجه به دست‌آمده در خروجی مدل با استفاده از آزمون SMRM مقدار ۰/۱۱۸ که بالاتر از ۰/۰۸ بود، به دست آمد که نشان‌دهنده این بود برآزش این مدل مورد تأیید می‌باشد. با توجه به نتایج به دست‌آمده، می‌توان بیان کرد که به صورت کلی شهر خرم‌آباد در برابر مخاطرات طبیعی تاب‌آور نیست. ایجاد تاب‌آوری در این زمینه نیازمند همکاری و ارتباط درون و بین سازمان‌ها و متصدیان، تطبیق دهی نهاد مدیریتی با مقیاس اکولوژیکی منبع موردنظر، جلوگیری از بخشی‌نگری است. بلایای طبیعی بدون شک در دوران گذشته رخ داده است و با توجه به شرایط و موقعیت جغرافیایی استان، قطعاً در آینده نیز رخ می‌دهند، پس نتیجه می‌گیریم تا زمانی که منابع طبیعی در کشورمان مورد دست‌اندازی و تجاوز قرار گیرد و خود را در برابر بلایای طبیعی مجهز و ایمن نسازیم، باید در انتظار چنین فجایع تلخی باشیم. بدین منظور راهکارها و پیشنهادهای کاربردی در راستای افزایش سطح تاب‌آوری در شهر خرم‌آباد در زیر ارائه شده است:

- اتخاذ مدیریت بحران بهینه در سطح شهر خرم‌آباد و آمادگی کافی، تمهیدات لازم در راستای جلوگیری از وقوع هرگونه حادثه به‌ویژه سیل و آب‌گرفتگی معابر؛
- بازگشایی مسیر رودخانه و مسیل‌های شهر توسط شهرداری؛
- اجرای برنامه‌های مدون با تمام توان جهت جلوگیری از بروز هرگونه حادثه احتمالی در زمان وقوع بحران سیل؛
- آگاهی شهروندان به‌ویژه ساکنان هم‌جوار با رودخانه خرم‌رود در زمان وقوع بارش شدید نسبت به بحران سیل؛
- اجرای طرح‌های آبخیزداری در بالادست رودخانه خرم‌رود، بالأخص رودهای کرگانه و رباط؛
- جانمایی کیسه‌های شن و ماسه، ساخت دیوار و بستری محکم پیرامون رودخانه خرم‌رود؛
- جمع‌آوری پسماندها، نخاله‌های ساختمانی و زباله‌ها جهت جلوگیری در مسیر رودخانه خرم‌رود؛
- تأکید بر آمادگی و مدیریت بحران برای پیشگیری از آب‌گرفتگی جاده، آبراه‌ها و پل‌ها در زمان وقوع بارندگی.

منابع

- اسماعیلیان، یونس، حسینی عسگرآبادی، سید نعمت. (۱۳۹۸). رتبه‌بندی مؤلفه‌های تاب‌آوری شهری (نمونه موردی: شهر خرم‌آباد). پنجمین کنفرانس بین-المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری، مدیریت شهری و محیط‌زیست، کرج. <https://civilica.com/doc/1000486>
- پروری، امیررضا، زیاری، کرامت اله، یزدانی، سعید. (۱۴۰۲). تحلیل و ارزیابی ابعاد تاب‌آوری شهری در مواجهه با سیلاب (مورد مطالعه: رودخانه خرم رود شهر خرم‌آباد)، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی، سال چهارم، شماره اول (پیاپی ۱۳)، بهار ۱۴۰۲: ۴۷-۶۸ <https://gsma.lu.ac.ir/article-1-465-fa.pdf>
- پوراحمد، احمد، حاتمی، احمد. (۱۴۰۱). ارزیابی میزان تاب‌آوری بافت تاریخی شهر کرمان در برابر زلزله و ارائه راهبردهای ارتقا آن، مجله جغرافیا، شماره ۷۲: ۳۷-۵۹ <https://sid.ir/paper/957659/fa>
- حیدری زاده، خدیجه، رحیمی، سعید، زهراکار، ناهید، جودکی، رامین. (۱۳۹۸). بررسی حادثه سیل خرم‌آباد، نهمین کنگره بین‌المللی سلامت در حوادث و بلایا، تهران. <https://civilica.com/doc/929493>
- دهقانی، سید علی نادر، شرفی، سیامک، بیرانوندزاده، مریم، حاجی ملایری، پریسا. (۱۳۹۶). کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی در مکان‌یابی و توزیع بهینه مراکز فرهنگی شهر خرم‌آباد، دانشگاه تهران، سومین همایش ملی، جغرافیای دانشجویی.
- رضایی رشنو، طلوع، حقزاد، آمنه. (۱۳۹۴). برنامه‌ریزی شهری و مدیریت بحران بلایای طبیعی (سیل) نمونه موردی: شهر خرم‌آباد، اولین کنفرانس بین‌المللی علوم جغرافیایی، آباده. <https://civilica.com/doc/562117/>

شرکت مهندسين مشاور بعد تکنیک. (۱۳۸۳). طرح جامع خرم‌آباد.

<https://infosaba.com/companies/2230/%D8%B4%D8%B1%DA%A9%D8%AA-%D9%85%D9%87%D9%86%D8%AF%D8%B3%DB%8C%D9%86->

<https://doi.org/10.52547/gama.4.1.149>

صفری احمدوند، مهدی. (۱۴۰۲). مدیریت بحران در برابر زلزله با تأکید بر رویکرد تاب‌آوری شهری (نمونه موردی: شهر الشتر استان لرستان)، فصلنامه علمی-تخصصی رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، تابستان ۱۴۰۲، شماره ۸۹: ۸۱۴-۸۲۲.
<https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/2054>

مودت، الیاس. (۱۴۰۲). طیف‌بندی و بهینه‌سازی پراکنش تاب‌آوری شهری با استفاده از شبیه‌سازی؛ نمونه موردی: شهر ایلام، فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، دوره ۲۱، شماره ۳۷: ۵۶-۶۱.

https://jgs.khu.ac.ir/browse.php?a_id=2974&sid=1&slc_lang=fa&ftxt=0

موسوی میرنجف، جهانگیرزاده، جواد؛ بایرامزاده، نیما؛ و امیدوارفر سجاد. (۱۴۰۲). ارزیابی میزان تحقق‌پذیری تاب‌آوری شهری در مناطق ۵ گانه شهر ارومیه. مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی. ۴(۱)، ۱۶۸-۱۴۹. <http://dx.doi.org/Doi:10.52547/gama.4.1.149>

میمندی پاریزی، صدیقه و طالی، محمد. (۱۴۰۰). ویژگی‌های مؤثر تاب‌آوری کالبدی شهر و تعیین میزان اهمیت آن‌ها در افزایش تاب‌آوری کالبدی شهر، هفتمین کنگره سالانه بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران. <https://civilica.com/doc/1373639/>

References:

- Adger, W.C. (2000). Social and ecological resilience are they related? *Progress in Human Geography*, 3(24): 347-364. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1191/030913200701540465>
- Aroca-Jiménez, E., Bodoque, J. M., & García, J. A. (2023). An Integrated Multidimensional Resilience for urban areas prone to flash floods: Development and validation, *Science of The Total Environment*, 164935. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0048969723035581>
- Brown, D. & Kulig, J. (1996/1997). The concept of resilience: Theoretical lesson from community research. *Health and Canadian Society*, 4(1), 29-50. <https://opus.uleth.ca/handle/10133/1275>
- Buckle, P. (2006). Assessing social resilience. In D. Paton & D. Johnston. *Disaster resilience: An integrated approach* (pp.88-103). Springfield, IL: Charles C. Thomas <https://researchers.cdu.edu.au/en/publications/disaster-resilience-an-integrated-approach>
- Chen, Y., Su, X., & Zhou, Q. (2020). Study on the spatiotemporal evolution and influencing factors of urban resilience in the Yellow River basin. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(19), 10231. <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/19/10231>
- Cutter, S. L. et al. (2008). A place-based model for understanding community resilience to natural disasters, *Global Environmental Change*: 1-9. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959378008000666>
- Davidson, M.A. (2006). Designing for disasters. Massachusetts coastal hazards commission, NOAA coastal services center. https://www.town.duxbury.ma.us/sites/g/files/vyhlf10506/f/uploads/coastal_hazards_final_report_2007.pdf
- Dehghani, Seyed Ali Nader, Sharfi, Siamak, Biranvandzadeh, Maryam, Haji Malairi, Parisa. (2016). Application of geographic information system in locating and optimal distribution of cultural centers of Khorram Abad city, University of Tehran, *Third National Conference, Student Geography*. (In Persian)
- DFID (1999). Department for international development. *Sustainable livelihoods guide sheets*. London, DFID. <https://www.livelihoodscentre.org/documents/114097690/114438878/Sustainable+livelihoods+guidance+sheets.pdf/594e5ea6-99a9-2a4e-f288-cbb4ae4bea8b?t=1569512091877>
- Dictionary, M. W. (2002). Merriam-Webster. <https://www.merriam-webster.com/>
- Esmailian, Yunus, Hosseini Asgarabadi, Seyed Nemat. (2018). Ranking of urban resilience components (case example: Khorramabad city), *5th international conference on modern researches in civil engineering, architecture, urban management and environment*, Karaj. (In Persian) <https://civilica.com/doc/1000486/>
- Faude, B. (2020). International Institutions in Hard Times: How Institutional Complexity Increases Resilience, *Global Governance in Complex Times: Exploring New Concepts and Theories on Institutional Complexity*, p. 46-54. http://eprints.lse.ac.uk/108663/1/Faude_International_institutions_in_hard_times.pdf

- Foster, K. A. (2006). A case study approach to understanding regional resilience. A working paper for building resilience network. *Institute of urban regional development. University of California*. <https://www.econstor.eu/obitstream/10419/59413/1/592535347.pdf>
- Garschagen, M. (2013). Resilience and organizational institutionalism from a cross-cultural perspective: an exploration based on urban climate change adaptation in Vietnam, *Nat. Hazards*, 67: 25-46. <https://ideas.repec.org/a/spr/nathaz/v67y2013i1p25-46.html>
- Govindarajulu, D. (2020). Strengthening institutional and financial mechanisms for building urban resilience in India. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 47, 101549. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212420919306557>
- Heidarizadeh, Khadija, Rahimi, Saeed, Zaharakar, Nahid, Jodki, Ramin. (2018). Investigation of Khorramabad flood incident, *9th International Health Congress in Accidents and Disasters*, Tehran. (In Persian) <https://civilica.com/doc/10063/pgn-2/>
- Maguire, B.; Hagan, P. (2007). Disasters and communities: understanding social resilience, *the Australian journal of emergency management*, 22 (2), pp. 16-19. https://www.researchgate.net/publication/27257187_Disasters_and_Communities_Understanding_Social_Resilience
- Manyena, S. B. (2006). The concept of resilience revisited. *Disasters*, 30(4), 433-450. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0361-3666.2006.00331.x>
- Mavadat, Elias. (2023). Spectrification and optimization of distribution of urban resilience using simulation; Case example: Ilam city, *Geographical Sciences Quarterly*, Volume 21, Number 61: 37-56. (In Persian) https://jgs.khu.ac.ir/browse.php?a_id=2974&sid=1&slc_lang=fa&ftxt=0
- Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). De fining urban resilience: A review, *Landscape and Urban Planning*, 147, 38-49. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0169204615002418>
- Meimandi Parisian, Siddiqa and Talei, Mohammad. (2021). the effective characteristics of the physical resilience of the city and determining their importance in increasing the physical resilience of the city, *the 7th annual international congress on civil engineering, architecture and urban development*. Tehran. (In Persian) <https://civilica.com/doc/1373639/>
- Mousavi, M. N., Jahangirzadeh, J., Bayramzadeh, N. & Omidvarfar, S. (2023). Evaluation of the feasibility of urban resilience in 5 regions of Urmia city. *Geographical studies of mountainous regions*. 4(1), 168-149. <http://dx.doi.org/Doi:10.52547/gsma.4.1.149> (In Persian)
- Norris, F.H., Stevens, S.P., Pfefferbaum, B., Wyche, K.F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness, *American Journal of Community Psychology*, 41(1-2): 127-150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- Parvari, Amirreza, Ziyari, Karamat Elah, Yazdani, Saeed. (2023). Analyzing and evaluating the dimensions of urban resilience in the face of floods (Study case: Khorramroud, Khorram Abad city), *Quarterly Journal of Geographical Studies of Mountainous Regions*. Fourth year, first issue (13 in a row), spring 1402: 47-68. (In Persian) <https://gsma.lu.ac.ir/article-1-465-fa.pdf>
- Pourahmad, Ahmad, Hatami, Ahmad. (2022). Evaluation of the resilience of the historic fabric of Kerman city against earthquakes and presenting strategies for its improvement, *Geography Magazine*, No. 72: 37-59. (In Persian) <https://sid.ir/paper/957659/fa>
- Rezaei Reshno, Toloe, Haqzad, Amane. (2014). Urban planning and crisis management of natural disasters (floods) case study: Khorramabad city, *First International Conference of Geographical Sciences*, Abadah. (In Persian) <https://civilica.com/doc/562117/>
- Safari Ahmadvand, Mahdi. (2023). Crisis Management against Earthquakes with an emphasis on urban Resilience approach (case example: Aleshtar city, Lorestan province), *scientific-specialist quarterly of new research approaches in management and accounting*, summer 2023, number 89: 814 -822. <https://majournal.ir/index.php/ma/article/view/2054>
- Technical Consulting Engineers Co. (2004). Comprehensive plan of Khorramabad. (In Persian) <https://infosaba.com/companies/2230/%D8%B4%D8%B1%DA%A9%D8%AA-%D9%85%D9%87%D9%86%D8%AF%D8%B3%DB%8C%D9%86-%D9%85%D8%B4%D8%A7%D9%88%D8%B1-%D8%A8%D8%B9%D8%AF-%D8%AA%DA%A9%D9%86%DB%8C%DA%A9>

- Thomson, G., & Newman, P. (2018). Urban fabrics and urban metabolism—from sustainable to Regenerative, cities, *Resources, Conservation and Recycling* (132), 218-229. <https://sustainability.curtin.edu.au/wp-content/uploads/sites/31/2018/03/UrbanFabricsandUrbanMetabolism.pdf>
- Tierney, K. (2007). The importance of social resilience. The USC School of Policy, Planning, and Development, University of South Carolina, SPPD Community Connection. https://www.academia.edu/43104330/Community_resilience_planning_for_emergency_preparedness
- Tobin, G.A. (1999). Sustainability and community resilience: The holy grail of hazards Planning, *Environmental Hazards*, 1, 13–25. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1464286799000029>
- Wang, B., Loo, B. P., Zhen, F., & Xi, G. (2020). Urban resilience from the lens of social media data: Responses to urban flooding in Nanjing, China. *Cities*, 106, 102884. https://www.researchgate.net/publication/343586911_Urban_resilience_from_the_lens_of_social_media_data_Responses_to_urban_flooding_in_Nanjing_China
- Wasileski, G., Rodriguez, H. and Diaz, W. (2011). Business closure and relocation: a comparative analysis of the Loma Prieta earthquake and Hurricane Andrew, *Disasters*, 35(1):102-129. https://www.researchgate.net/publication/45719045_Business_closure_and_relocation_Acomparative_analysis_of_the_Loma_Prieta_earthquake_and_Hurricane_Andrew
- Yates. D and Paquette. S. (2011). Emergency knowledge management social media technologies: A case study of the 2010 Haitian earthquake, *International Journal of Information Management*. vol. 31. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2010.10.001>
- Yu, R., Cheng, J., Su, X., & Liang, L. (2023). Tourism smallholders' perceived risks, resilience, and response strategies in the upper reaches of the Yihe River, China. *Ecological Indicators*, 154, 110491. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1470160X23006337>
- Zollie, A., Healy, A. (2012). Resilience why things bounce back, *New York. The Free press*. 325p. <https://books.google.com/books/about/Resilience.html?id=1jSdGYHbSQOC>